

تصوير ابو عبد الرحمن الكوردي

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى إقرأ الثقافي

شهادة له تأميري ميروودا

١٠

منتدى إقرأ الثقافي

تصنيف : شعري - نثري - فكري

www.iqra.ahlamontada.com

حكيم مهلا صالح

برگه به گم

هه‌له‌ بجه

له‌ ئامیزی میژوودا

نووسینی
حه‌کیم مه‌ لا سانه‌

چاپی یه‌ کهم

۲۰۰۴

ناوی کتیب: ههله بجه له نامیزی میژوودا

نووسینی: جهکیم مهلا سالج

کۆمپیوتەر: سهنته ری شههاب / ت: ۲۲۳۳۳۴۸

چاپ: یهکه م

سال: ۲۰۰۴

تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

چاپخانه ی: ههلا / ه

پېشکەشه به:

❧ کيانی ماموستا ئیبراهیم ئەمین بەلدار که له (دار، دارا) که ی

ئەوهوه فیری خویندنهوهو نووسینی زمانه کهم بووم.

❧ خوشکه دانیال میتراڻ که زۆر به کول بۆ ههله بجه گریا.

❧ ئەو قوتابیانه ی ههله بجه که له دهرسی کیمیدا دهرنه چوون.

❧ کاک سهلام مستهفای شاعیر خاوهنی زنجیره بلاو کراوه ی ١٦/٣.

پیشہ کی

نہوی راستی بیت لہ ژیا نی خویندنه وەمدا ھەرگیز لاپەرەکانی میژوو
بۆ ئەو ھەلنەداوەتەو کە ببمە میژوونووس، چونکە جگە لەوێ سەرۆکارو
زەوقم لەگەڵ بابەتی ئەدەبی و ھونەریدا ھەبوو. دەشمزانی کە میژوونووسین
کاریکی سەخت و درۆارە و ساخ کردنەوێ و روشنایی خستە سەر ھەر
بابەتیکی میژوویی وردەکاری و فاکتی زانستی و بەدواداچوونی ھۆشیارانە
دەوێ، منیش بۆ خۆم ئەو ھەم لەخۆمدا رانەدەبینی. چونکە لە خویندنه وە
میژوودا بۆم دەرکەوتیوو کە چەند کاریکی پێچ و پەنایە و میژووی کورد
دەبێ لە قورگی شێردا دەری بەینی.

نیستەش ئەمە کە نووسیومە بە ئارەزووی دلی خۆم لێی رازی نیم،
بەلام ئەوەندە ھەیە لەو دنیام کە گەرد و تۆزی رۆژگارم لەسەر ھەندی بابەت
لاداو و لەجیگە خۆیدا سوود و قازانجی تایبەتی خۆی ھەیە. بەو پێشەش کە
میژوو کە لەسەر شارێکی خوشەوێستی ھەموو کوردو راکیشە سەرینجی
جیھان بەلای کیشە گەلەماندا نووسراو، ھیوام وایە پەسپۆرانی مەیدانی
میژوو بە ئارەزوو شەن و کەوی بکەن و ھەلە و چەوتیەکانی راست بکەنەو تا
لە چاپی دوو ھەمدا بەسەریدا بچمەو و میژوویەکی قەشەنگی لێدەر بچیت.

چون بیری نووسینی ئەم میژوووم هات بەسەردا؟

ئەگەر کارەساتە خوێناویەکی شارەکم هانی ئەدامایە، یا ئەگەر لەشارەکمدا میژوونوسیەک هەبوابە و ئەم ئەرکە بختایەتە سەرشان، ئەوا هەرگیز بەبیرمدا نەدەهات کەچەند دێری میژوو بنوسم، ئەمەلەلایەن، لەلایەکی دیکەوه لەسانی یەکمەمی کارەساتەکهدا دواي ئەوهی لەشاری (سەنە)ی خوشەویست گیرسامەوه برادەرانی گۆفاری (سروە) داوایان لیکردم کە لە چوارچێوەی وتاریکدا شتێک وەک پێناسە لەسەر هەلەبجە بنووسم، منیش داخوایەکم بەجێهێنان و پاش چاپ بوونی وتارەکە لەم لاولا کەوتە سۆراخ بۆ بەدەست هێنانی زانیاری پتر، بەمەش تا دەهات کەوشەنی باسەکم لەلا هەراو و هەراوتر دەبوو. کتێبخانە دەولەمەندەکی مائەوهی کاک (حەسەن گۆزان) لەشاری سەنە هەروەها کتێبخانەی دەولەمەندی فارسی زۆر شتیان پێ بەخشیم، رۆژانە کاتی زۆرم تەرخان دەکرد بۆ خوێندنەوهی میژوو تا وای لێهات ئەم بەرەمەم بۆ دووهمین سالیادی هەلەبجە ئامادەي چاپکرد. کاتی کەوتە هەولێ چاپدانی بەداخەوه مەستی سانسۆر بەشە سیاسییەکی لێقرتاند، منیش بەبێ بوونی ئەو بەشە رینگەم بە خۆم ئەدا چاپی بکەم، چونکە بەوه دەزانی کە میژوووەکە پایەکی شەل دەبێ. لەم بەشە سیاسیشدا باسەکانم وەک ئەو دەمە رێکخستوووه دواي گۆپانکاری بە سەر هەندێ لایەنی سیاسی حیزبەکاندا هەروەك خۆي هێشتوووه تەوهو دەستکاریم نەکردوون. واتە باسەکم تا کارەساتەکه هێناوه لەوهول چ گۆپانیك رووی دابی خۆم لە قەرەي ئەداوه.

هه‌ندی زانیاری بێجگه له کتێب

سالی ١٩٧٨ که شانازی شه‌وم پێپرا بوومه سه‌رۆکی تیپی شانۆی هه‌له‌بجه‌ر به‌رێوه‌به‌ری کۆژه‌ نه‌ده‌یه‌یه‌کان، لای نه‌و پیره‌مێزدانه‌ی که مابوون و زه‌ینیان باش نیشی ده‌کرد، هه‌ندی زانیاری له‌ باره‌ی شیعه‌رو شانۆسیاسه‌ته‌وه‌ کۆکرده‌وه‌. پیره‌مێزده‌کانیش بریتی بوون له‌ (حیلمی شاعیر) و (سالح هه‌ژار) و (عارف چایچی) و (سالح شاره‌زوری). به‌لام نه‌وانه -دوای شه‌وی رووم له‌ چیاکرد- تیاچوون. ته‌نیا شریقیکی ته‌سجیل ماوه که تیندا حیلمیم دواندووه و هه‌نیکیشی له‌ زه‌یندا مابوون و له‌م میژووه‌دا جینگایان دیاره‌.

هه‌روه‌ها کاتێک وه‌زاره‌تی رۆشنییری -هه‌ولێر- بریاری له‌ چاپدانی شه‌م کتێبه‌ی دا، سپاردیان به‌ سێ (خه‌یر) که بیرو رای له‌ سه‌ر ده‌ربه‌ین، یه‌کێک له‌ خه‌بیره‌کان (د. ئازاد نه‌قشبه‌ندی) به‌و که له‌ سه‌ر رووداوه‌کانی (سالانی ٤٠، ٥٠، ٦٠) که‌ان گه‌ی زانیاری وردی له‌ سه‌ر تۆمار کردبوون و منیش په‌یره‌وم کردوون و جیگه‌یان له‌ میژوه‌که‌دا دیاره‌، سوپاسی ده‌که‌م. شایانی باسه‌ نامه‌ی هه‌رسێ خه‌بیره‌که‌م له‌ لایه‌ که‌ په‌سندیان کردووه‌ بۆ چاپ. به‌لام وه‌زاره‌ت به‌بێ گوێدانه‌ نرخێ کتێبه‌که‌ و نامه‌ی خه‌بیره‌کان بریاری چاپکردنی له‌ سه‌ر نه‌دا.

سێ لایه‌نی چه‌وتی ناو شه‌م میژووه

چه‌ند شتیکی وه‌ک (سال، ناو، شوێن، سه‌رچاوه‌... هتد) بۆ میژوو بایه‌خی تایبه‌تی خۆیان هه‌یه‌ و پێویسته‌ میژوونوس به‌ وردی ته‌فرنجیان بدات. به‌لام به‌ داخه‌وه‌ له‌ هه‌ندی شوێنی شه‌م کتێبه‌دا سێ لایه‌ن به‌ پێچه‌وانه‌ی شه‌م راستیه‌وه‌ خۆیان سه‌پاندووه‌ به‌ سه‌رمدا.

١. له دیار یکردنی سمرچاوه کاندای گهلی جبار نه کادی میانه دامنه ناو و وه پنیو یست رستم نه کردوون، واته ناهاژهی ته واوم پینه داوون، ناهاژه کردنیک به چه شنی نهوهی که زانست دهیه وی، هوی نه مهش دهگه ریته وه بۆ نهوهی که کاتی خۆی له دهفته رچهی بهرباخه ندا شتم یاداشت کردووه و گهلی جبار نه مکردووه سمرچاوه کان وه پنیو یست دیاری بگهه. یا راستر وایه بلنیم نا نه کادی می من بووه له بارهی نویسنی میژووه وه، نهوه نه گهر چاپی دووه می بۆ گونجا نهوا لهو قالبه نازانسته دهریان دینم: به مهرجی نهوهی که ههندی سمرچاوهی ناو کتیبخانهی فارسی هیه دهستم پینان رابگاته وه.

٢. له گۆشه سیاسیه که دا دنیام ناو هیه که قهرامۆشتم کردوون. داوای لیپووردن ده کهم که هه رگیز نهو کارهه به نه نقهست نه کردووه و من له سۆراخی خۆمدا چیم دهست کهوتی نهوهه تۆمار کردووه.

٣. له ناوه راستی شهسته کاندای که پارتی دیموکراتی کوردستان به شیکلی لی جیا ده بیته وه به درێژایی نهو چوار ساله هه له بجه مهیدانیکی به رفراوانی کیشهی نینوان پارتی ولایهتی دووه بووه له سه ره نهو چوار ساله هیچم نه نویسووه نه چومه ته سه ره روداوه کان، نه مهش له بهر نهوهی که برینی کۆنی خه لگی ناوچه که نه کولینه وه، چونکه نهو سالانه له دهقاری هه له بجه دا گهلی شه پر پیکدادانی نا هه موار رو یاندا و گهلی کوپی به دل کورد په روهری تیدا درا به کوشت: که به لای منه وه نهو سالانه هه ره نهوه هه نده گرن به نهینی نا هیکلی پر له چه سه ره تیان بۆ هه لکیشین و هیچی له سه ره نه لنین چونکه سالانیکی پر له نه هاهمه تی کورد بوون و هه لگیر سینهری نهو نا گرهش ناماده نییه وه ک میژوو بینوسیته وه.

پهښي په کډم

پيښهاتنې جيوگرافي ، څارستانپه تي نوي

هه‌له‌بجه به‌دووری ۷۵ کم که‌وتۆته خواریوی رۆژه‌لّاتی شاری
 سلیمانیه‌وه و تا کاتی کیمیای بارانه‌که ژماره‌ی دانیش‌توانی پتر له (۷۰۰۰۰)
 که‌س نه‌بوو (۷۲۶)م له ئاستی ده‌ریاوه به‌رزه و رووبه‌ری خاکه‌که‌ی (۱۵۲۳)کم.
 ئاووه‌ه‌وای مام ناوه‌ندی‌یه، ته‌نیا چله‌ی زستانی سارده و چله‌ی هاوینی گهرمه،
 ئیتر رۆژه‌کانی تری سال که‌ش وه‌ه‌وای خۆش و له‌باری هه‌یه و ناوچه‌یه‌کی
 باراناوییه له سالدا (۷۵۰) ملم بارانی ئی ئه‌بارت. له‌چله‌ی زستاندا چه‌ند جاری
 به‌فری ئی ئه‌باری به‌لام نه‌وه‌نده نامینیته‌وه که خه‌لك هه‌راسان بکات. به‌پێی
 هه‌ندی شوینه‌واری کۆن که پاشان له‌جینگه‌ی خۆی‌اندا باسیان نه‌که‌ین و
 ده‌رته‌که‌وێت که هه‌له‌بجه له دیزه‌مانه‌وه مه‌لّه‌ندی ژیان بووه، به‌لام دیاره جار
 له‌دوای جار وێران کراوه و دواجار له ده‌رووبه‌ری سالی ۱۶۵۰ دا ئاوه‌دان
 کراوه‌ته‌وه و ورده ورده گه‌شه‌ی کردووه و بووه به‌شار. به‌مۆی ئه‌و ئاوو هه‌وا
 خۆش و له‌باریه‌وه جگه له خه‌لکه‌که‌ی خۆی خه‌لکی تریش له ناوچه‌و
 مه‌لّه‌نده‌کانی ترمه بۆی هاتوون و تینیدا گیرساونه‌ته‌وه، بۆیه چه‌ندین بئه‌ماله‌ی
 تیا‌بوو که به‌ره‌گه‌ز (قه‌رده‌اغی، پینج‌وینی، مه‌ریوانی، بانه‌یی، سلیمانیه‌یی،
 سنییی، جوان‌بۆیی، پاوه‌یی، کامیارانی، به‌رزنجی) بوون. یه‌که‌مین ئاوه‌دان
 کردنه‌وه‌ی هه‌له‌بجه دوای وێران کردنی له ده‌رووبه‌ری سالی ۱۶۵۰ دا له لایه‌ن
 بئه‌ماله‌ی (حه‌مه‌ چاوش) شیوه‌که‌لی‌یه‌وه بووه که خۆی و کۆر و کۆر‌ه‌زا‌کانی له

ناوچهی خۇيان گرفتنيكيان بۇ پيش هاتووه سەرى خۇيان هەنگرتووه له
 هەلەبجە گيرساونهتووه. "حههه چاوش" سى كوپى هەبووه به ناوى (پيرۆت،
 سلفيمان، عەبدوللأ). سلفيمان چوار كوپى بووه به ناوى (ئەمىن، محەمد، قادر،
 فەرەج) عەبدوللأش شەش كوپى بووه به ناوى (حههه سالح، عەبدولبرەحمان،
 ئەحمەد، مەحمود، سەعيد، ئەمىن). پيرۆتیش هەر به لاوى مردووه وئيتەر ئەم
 سيانزە مانە له دەورو بەرى مزگەوتى (تەكيە) دا نيشتەجى بوون و بۆ
 خواردنەوه و كشتوكال سووديان لەسەرچاوهى (كانى نەواله) وەرگرتووه كه نو
 دەمه سەراونكى گەوره بووه و ئىستە ئەكەوتە ناو (باخى گشتى) شارەوه،
 ئەمە جگە لەوى كه له جىنگەى مزگەوتدا كانىك هەبووه. حەمەى باول كه خۆى
 له نەوى حەمەچاوشە به دەماودەم بىستويەتى و ئەلى ئەم سيانزە مانە
 دەستىكى بالايان هەبووه له بەرهمە ميانى كشتوكال و باخ بىستاندا، گەنم
 و جۆر چەلتوكيان چاندووه و دارى هەلوژم و خۆخ و قەيسى و سۆو توويان
 پواندووه، بەم كارە شوينەكەيان تەواو بوژاندۆتووه. دواى ئەم سيانزە مانە نزيك
 بەبىست مانە جولهكەى تى هاتووه كه بەتەنیشتى ئەوانەوه مالىيان دروست
 كردووه پاشان له سەردەمى دەستەلأتى (محەمد پاشاى جاف) دا ژمارمەك
 مانە بەگزا دەى جافى تى هاتووه و له شوينى خۇياندا كه ئىستەش پىسى
 ئەگوترى (گەپەكى پاشا) پەشماليان هەلداوه و چەند مالىنيكيشيان دروست
 كردووه، دواى ئەمانە له سەردەمى ژيانى مەلاعەبدوللأى خەريانيدا گەپەكى
 (پير محەمد) يش كه ناوەندەكەى (مزگەوتى جاميعە) بووه ئاوەدان ئەكرتەوه.
 نيتەر ورنە ورنە خەلكى دەرووبەر رووى تى ئەكەن و گەوره ئەبىت، ميستەر رىچ
 له گەشتنامەكەيدا كه سالى (١٨٢٠) نووسيووه تى واى ديارى ئەكات كەنە
 و دەمه هەلەبجە شار بووه (بېوانە لاپەرە ١٢٤) كەچى سەير ئەوێهە هەرنزيك

بەم مێژووی ریح مێژوویەکی تێمان هەبە کە مێژووی کۆچی نە زانیی وای دیاری ئەکات کە هەلەبجە ئەو دەمە دێ بوو. لە سەرنووسراوی (حاشیة السید شریف الجرجانی علی کتاب المطول فی البلاغة) نووسراوە: کتبه السید رسول ابن السید محمد سنة ١٢٤٠ بقرية حلبجة واته: سەید رەسوڵی کۆری سەید محەمەد لە ساڵی ١٢٤٠ هـ ئەمە ی نووسی لە گوندی هەلەبجە. مەن پێم وایە مێژووەکی ریح راستە، چونکە ریح گەشتوهرێکی شاران دیدە بوو، بەلام کۆلکەمەلاکە ی لای خۆمان هەربە یادی پێشتر کە هەلەبجە دێ بوو کە بوو بەشاریش هەربە دێ داووتە قەلەم. شایانی باسە لە ساڵی ١٨٨٩ دا لەگەڵ کۆیتدا دەکریتە قەزا.

گەرمەکان

١. کانی شیخ ٢. مۆردانە ٣. گولان ٤. کانی عاشقان
٥. شیخ سەمایل ٦. پیرمحەمەد ٧. جولەکەکان ٨. پاشا
٩. سەرا ١٠. شەهیدان ١١. مامۆستایان ١٢. تۆوشک
١٣. کانی قولکە ١٤. قەسابخانە

کانییهکان

هەلەبجەو دەورووبەری هەروەکو لەپێشەو بەسمان کرد ناوچەیهکی باراناوی بە بەم پێیە کانی وچەم وکارێزی زۆری تیا بە هەروەکو بەسەریان ئەکەینەوه.

١. کانی سۆفی خدر ٢. کانی شیخ ٣. کانی باخی میر ٤. کانی زارا
٥. کانی جولەکەکان ٦. کانی قولکە ٧. کانی عاشقان ٨. کانی ئەوالە

۹. کانی کوئره ۱۰- کانی حه موغان ۱۱. کانی ههشت هه لوژه ۱۲. کانی پاشا
 ۱۳. کانی باخی شینخ نه حمه د ۱۴. کانی باخی مه لاهه بدوللا ۱۵. کانی باخی
 مه محمودی یاروه یس ۱۶. کانی حه مه تاهی ۱۷. کانی باخی پورکه حه لیم
 وچهند کانیه یه کی تر.

کارینهکان

۱- کاریزی حاجی ناجی ۲- کاریزی عه لی بهگ ۳- کاریزی شه که پرش
 ۴- کاریزی مسته فا بهگ ۵- کاریزی باخی تایه بهگ له سه رگدی داره
 قوته نه.

زینکان

۱- ده لێن: له ناوی زه لم وچهند جوگایه ک سه رچاوه نه گری و به شاره
 زووری سه روودا تینه په پی تا نه پواو له گه ل چهند جوگایه کی تر دا یه ک نه گرن.
 ۲- زه لم: له روزه لاتێ گوندی زه لمه وه تا فگه ی ناویکی گه ریه، به ناو
 شاری خورماندا تینه په پی.
 ۳- تانجه رۆ: له سه رچاوه ی ناوی سه رچناره وه سه رچاوه نه گری، به
 شاره زووه ردا دیت.
 ۴- ریشین: سه رچاوه ی ناویکی گه ریه، له گوندی ریشینی بناری
 چیا ی سوورینه وه هه لده کات.
 ۵- سیروان: له زینکانی پینشو وگه وره تره، له کوردستانی ئێران ه وه
 سه رچاوه ی گرتووه.

- ٦- زمكان: له گوندی (تووشامی) کوردستانی ئێرانهوه سەرچاوهی گرتووهو دینه ناوچهی تاوگۆزی ولهوێوه تیکه‌ل به سیروان نه‌بیت.
- ٧- یێته: له باکووری شاری جوانپه‌وه سەرچاوه نه‌گرێ و نه‌میش به‌ناوچهی تاوگۆزیدا دیت و نه‌پژێته سیروانه‌وه. هه‌موو نه‌م زێیانه‌ش که باسما‌ن کردن نه‌پژێنه ده‌ریاچهی ده‌ربه‌ندیخانه‌وه.

چه‌مه‌کان

١. گولان: له‌سەر چاوه‌کی گوندی سەرچاوه‌کی کۆکۆیی‌ه‌وه سەرچاوه نه‌گرێ.
 ٢. کوله‌مۆز: له‌ سەرچاوه‌ی ناوی بامۆک وکانی شیخ سەرچاوه نه‌گرێ و به‌شاردا نه‌پوات.
 ٣. قه‌ده‌غه: له‌سەرچاوه‌ی ناوی باوه‌کۆچه‌ک سەرچاوه نه‌گرێ.
 ٤. چه‌می پرسی سهررو: که له‌ سەرچاوه‌ی سه‌روه‌نخ و به‌رکه‌ورگ سەرچاوه نه‌گرێ.
 ٥. چه‌می ته‌وێته: له‌سەرچاوه‌ی ناوی هاوینه‌ه‌واری ناوی سه‌ر سەرچاوه نه‌گرێ.
 ٦. چه‌می تریفه: له‌ سەرچاوه‌ی ناوی دیکه سەرچاوه نه‌گرێ.
 ٧. چه‌می بیاره: له‌ سەرچاوه‌ی ناوی که‌یمنه وه‌انه گه‌رمه‌نه سەرچاوه نه‌گرێ.
- نه‌مانه وچه‌ندین چه‌م وورده چه‌می تر له‌ ناوچه‌که‌دا هه‌ن که به‌ گشتی مه‌لێه‌ندی هه‌له‌بجه‌یان ناوه‌دان کردۆته‌وه.

چياكان

۱. بالانېو: چياپهكي خاكي + بهردى بهرزه لهرووى خوارووى رڼاواى
شارهوه. بهرزيپهكې (۱۵۶۰م) نهېي. چياپهكي روت ويې دارودموه نه ، بهلام
گژوگياى زوره و بۇ ناږه لدارى خهلكى گوندهكانى هم ديوو نهوديووى سودى ئى
ورهنگرن. له همدوگوندى (چاوگ) و(باوهكچهك) دا كانه بهردى گهوره
تياپه كه خهلكى هم دووگونده سووديان ئى وهرنگرت ولييان نههينايه شارهوه
بۇ فرۇشتن. كاتى خوى ئينگليزهمكان كه شفيان كردوه كه همدى نهلهمنيؤمى
تيدايه. همدوه له سرچاوهى جيولۇجياى عىراقيدا باسنيك هيه بهناوى
پنكهاتنى بالانېو. Blanbo formation كهواى ديارى نهكات دوروبهري هم
چياپه سرچاوهى نهوتى له چهند شويئنيكداتيدايه و ناويان ناوه Sirwan
Gourge^(۱) دۆلى سىروان دريڙايسى بنارى هم چياپه نهگريتموه وزياتريش .
نهوشوئنانهئى كهلهم دۆله و دوروبهريدا نهوتى تياپه بريتين له:
۱. نهيجهگهپۆله: شويئنيكه بهرامبهر گوندى (ژالهى رحمان بهگ) ناوچهى
ئىناخى لهوبهري ناوى سىروانهوه بهشى كوردستانى ئيران.
۲. زهره دريڙ: نههيش شويئنيكه به ماوهى سعات و چارهكى به پى
نهكهويته خوارووى نهيجه گهپۆلهوه.
۳. چمىگهچى : چهمنيكه نزيك به گوندى (بۆين)، لهم چههدا جگه له
نهوت گهچى زوريشى تيدايه كه كاتى خوى ئينگليزهمكان كورهريان
تياروسىت كردوه ، گهچيان ئى بهرهم هيناهه وهينراوه له شارى ههلبجه
فرۇشراوه.

۴. نزیگ به گوندی سازان له ناو ناوه کە ی سیرواندا سەرچاوه یه کی گه وری
 نهوتی تیا به ، به لام چونکه له ناو ناوه کە دایه و ناوه کە ش بوته سنووری
 نیوان نیران و عیراق هیچ لایه کیان نه یان توانیوه سوودی ئی وهریگرن .
 ۵. بانی بۆلان : گوندیکه له ناوچه ی تاوگۆزی ، نه که وینه نیوان ههردوو
 گوندی (مۆرتکه) و (کانی ژه نان) وه . سەرچاوه ی نهوتیکی تیا به که چاران
 خه لکی ناوچه که بۆ قوتیلکه و چرا به کاریان هیناوه - نه مه به بی نهوه ی پاک
 کرابیته وه .

۶. دوا ی سالی ۱۹۷۸ که پۆنم گونده کانی پاگواست وهه ندیکانی له
 ئۆردوگای زۆره ملینی زه مه قی ته نیشته هه له بجه دا کۆکرده وه . هه ره ئه سا نه
 ده و نه ت و یستبوی بیریکی ئیرتوازی ئی بدات له نیوان شارو ئۆردوگا که دا -
 پاشان ده سستی لئ هه لگرتبوو چونکه له هه لکه ندیدا گه شتیبو نه
 سه ره نه وت . نه مه وه کو نه وت ، وه کو به ره مه ی تریش خه لکی ناوچه که نه لین
 له نیوان ههردوو گوندی (له مه) و (کۆساوا) دا که به داوینی نه مه چیایه مه ون و
 به (به ره که مورگان) ناو نه بریت ئابووری ناسه کانی ئینگلیز له سه ره تای
 بیسته کاندای کبریت و گۆگردیان دۆزیوه ته وه وه شووشه یه که دا نمونه یان
 له گه ل خۆیا ندا برده وه . هه ره وه ها سه ره چاوه یه کی تر دیاری نه کات که
 بالانبۆ به ردی (مارلی لایمستونی) تیدا به که بۆ بیناسازی به که لک دیت .

۲- شفرۆی: چیایه کی خاکیه وه به رزایی (۲۱۱۰) م نه که وینه بۆژه لاتی
 شاره وه . به رترین لوته کی نه مه چیایه پی نی نه گوتری (به فری میری) له هه ندی
 شوینی تریشدا به رزایی و پکه ی تیا به به مه ناوانه (سی قه لاتان ، سه رکۆ ،
 دا لپی ، شه واتی ، به پوار) . نه مه چیایه وه کو بالانبۆ رووت نیه ، به لکو
 داروده وه نی زۆره ، به تایی به تی به پووی (هاوار) و (هاواره کۆن) و (گریانه) دا داری

قەزوان و گۆڭرۇ بەرپۇرى ھەيە، بە شىنۇەيەكى زۆرباش خەنكەكە سوودى ئى
 ۋەرنەگرن بەتايىبەتى لەقەزوان ۋەننىشتەكەي، ھەروەھا كانەبەردو كانى گەلسىپى
 تىايە كە ئەمانىش سووديان ئى ۋەرنەگىرىت.

لاى كاكەيىبەكان- ئەھلى حەق- ئەم چىايە پىزىنكى تايىبەتى ھەيە.
 سەرچاۋە دەست نووسەكانى ئەم پىبازە ۋاى دىارى ئەكەن كە كاتى (سولتان
 ئىسحاقى كۆپى شىخ عىساي بەرزنجى) لە بەرزنجەۋە ئەكەۋىتەپى بەرەو
 گوندى (شىخان) كە مەكۆبەكى گەۋرەي يارانى ئەم پىبازە بوو، لەدۆلى
 (نەشكەول) دا كەبەشىكە لەم چىايە كېرەۋە زىريان ئى ھەنكەكات ۋە نەۋىش
 لەگەن ھاورىكانىدا پەنا ئەبەنە بەر ئەۋ نەشكەۋەتى كە تىايەتى، لە بەر توف ۋە
 كېرەۋە سى رۇز گىرنەخۇن تاپاشان سولتان لە خوا ئەپارپىتەۋە بەلەكەيان
 لەسەر نامىنى. ئىتر كە ئەگاتە شىخان بەر مۇناسەبەتەۋە كە سى رۇز گىريان
 خواردوۋە ۋە ھىچيان نەخواردوۋە لە ئاينەكەياندا سى پۇز رۇزۋوگرتن فەرز
 ئەكات.

ھەروەھا كاكەيىبەكان دەفتەرىنكى دەست نووسىيان لەلایە بەناۋى (دەۋرەي
 شىروئى) كە بەشىعەر دانراۋە سەرچەم ژمارەي بەيتەكانى (۶۲۲) بەيتە . ئەۋ
 شاعىرانەي شىعەريان لەم دەفتەردا تۆمار كراۋە ئەمانەن ۱- سولتان ئىسحاق
 ۲- سەيىد مەر مەھەد ۳- سەيىد مەستەفا ۴- سەيىد مەھەد ۵- سەيىد
 عەبدولۋەفا ۶- سەيىد شەھابەدىن ۷- سەيىد حەبىب شا ۸- سەيىد باۋەيسى
 ۹- داۋد ۱۰- گەلىم ۋەكۆل ۱۱- شىروئى ۱۲- ۋەسپنە ۱۳- حەۋشى ۱۴-
 رەمىزوار ۱۵- پىرموسا ۱۶- عابىدىن ۱۷- مەرەپاشا ۱۸- پىرۋستەم ۱۹-
 پىرمىكانىل ۲۰- مەرەپاش توجار.

ليڙهه دا ډهر نه ڪه ويٺ ڪه (شنروئ) نازناوي ڪه سڀني ڪا ڪه يه، لهناو
شيعره ڪاندا وتو ويٺي سولتان نيسحاق و شنروئ ي بهم شيوه تيا يه.

سولتان مهره مڙ:

ســـــــــــــــيرت بواچـــــــــــــــه ...
شنروئ مه عناو سيرت بواچه
ســـــــــــــپرو عاچه ويٺ چيگا بســـــــــــــاچه
تاکه بشنه ومي ناله و که مانچه
به يان کهر ره نگت جهی سهر تيانچه
تا پوخته بو نان خه ميرو خوانچه
تا کو معلوم بو سهر و پاو په نجه

شنروئ مهره مڙ:

عــــــــــــــازيز جـــــــــــــــه ويټا ...
عاجيو ره نگمان عا ريز جه ويټا
سپرمان جه سپرو نه زملي چيټا
نيټا به يان و سور هتمان پيټا
جه لای تو بهرمان جهی ره نگ ورپټا
جه باوه ئيمه مه ستانت سيټا
هر چلمان يه ک يه ک ٽيني وه چيټا
راگم جه سپري باتيني رپټا

۲- هه‌ورامان: چیا‌یه‌کی سه‌خت و سه‌رک‌ه‌ش و به‌ر‌دینه نه‌که‌وێته پۆژه‌ل‌ات و خوارووی رۆژه‌ل‌اتی شاره‌وه ۲۱۶۰م به‌رزه هه‌ندی یال وپ‌که‌ی گه‌وره‌ی تیا‌یه وه‌کو (ش‌رام ، ته‌مه ، وه‌زه‌را، دال‌انی، سو‌نی ، قه‌لا‌سو‌وره ، مه‌خورد، گۆز‌ند‌ار ، هه‌واره به‌رزه ، هه‌سوون) شایه‌نی باسه (هه‌واره به‌رزه) له ئاف‌یستادا به شی‌وه‌ی (هه‌واری به‌رزن‌گه‌ه) ناوی ها‌تووه و له‌داوینیشدا تا‌ق‌گه‌ی (وه‌زنی) هه‌یه که له ئاف‌یستادا و شه‌ی (وه‌زن‌گه) هه‌یه به واتای (تا‌ق‌گه) له زۆر شو‌ینیشیدا کانی‌اوی گه‌وره‌و بچو‌کی ساز‌گاری تیا‌یه که هاوینان نه‌به‌نه هاوینه‌هه‌واری هه‌ورامیه‌کان و بو‌ ناژه‌نداری له‌هه‌ورو به‌ری نه‌مینه‌وه . ئه‌م چیا‌یه دارو‌درمه‌ختی نیه ، به‌لام هاوینان دۆل و لا‌پاله‌کانی به (چ‌نو‌ور ، به‌رم‌زا ، به‌رزه‌ل‌نگ، که‌ما، لۆ، شه‌م‌بو‌ن، هه‌ل‌ته‌ه‌برایمه ، پ‌ی‌واس) و چه‌ندین جۆر گۆز‌گیای تر نه‌پ‌ازین‌ت‌ه‌وه که به‌راستی نه‌یکه‌ن به پارچه‌یه‌ک له به‌ه‌ه‌شت و خوا دا‌یناوه له‌روژی خۆیدا بیکه‌یت‌ه مه‌ل‌یه‌ندیکی تو‌ریستی، کانی و سه‌رچاوه‌کانی (ئاو‌یسه‌ر، هه‌یات، نو‌ه‌بچه‌ر، دال‌انی، زه‌لم، ها‌نه‌نه‌وه، وه‌زه‌نی، نه‌حه‌مه‌د ناوا، چه‌می بیاره، گه‌ریات، مین‌شه‌له) جینگای زۆر خو‌ش و سه‌رنج پاک‌ی‌ه‌شن، نه‌گه‌ر که‌می ده‌ست‌کاری بک‌ری‌ن و پ‌ی‌نگاوبانه‌کانیان خو‌ش بک‌ری‌ن له بار‌ترین شو‌ینی سه‌یران نه‌بن.

چیا‌ی هه‌ورامان له‌جی جینیدا هه‌ندی ماده‌ی ئاسنی تیا‌یه، جگه‌له‌مه‌ش دا وینه‌که‌ی هه‌مووی ناوه‌دانه له ته‌وینه‌وه تا‌کو خور‌مال ، له‌م ناوه‌دانیه‌دا جگه له (هه‌نار، هه‌نجیر، تری، قه‌یسی، هه‌لو‌ژه، خو‌خ، تو‌و) گو‌یز به شی‌وه‌یه‌کی سه‌رم‌کی سو‌ودی لی‌وه‌ر نه‌گ‌ری‌ن و سال‌انه چه‌ند ته‌نی ئی نه‌گاته هه‌له‌ب‌جه بو‌ سلیمان، به‌غداد، مو‌سل که‌نه‌مه‌ش هه‌ندی باز‌رگانی گه‌وره‌ی له ناو هه‌ورامیه‌کاندا دروست ک‌رد‌وه . داویننی ئه‌م چیا‌یه به هه‌ردوو دی‌وی کوردستانی عی‌راق و ئی‌ران دا ناوه‌دانی تیا‌یه وچیا‌یه‌کی گه‌نی سه‌خت و پ‌ژ‌دو

۱- کارین ۲- سورین ۳- ئیسپاهبۇز که هەرسێکیان لە نەژادی پەسەنی
نەشکانیەکان^(۲).

کەواتە چپای سورین یەکیک بوو لە مەلەبەندەکانی ژبانی ئەم خیزانە
نەشکانیەو بەناوی خۆیانەو ناریان لێناو. دیارە ژبانەکەشیان لە گوندی
(نەوی) و (سیامیو) دابوو کە لە بناری ئەم چپایەدا هەلکەوتوون و پاشان لە
شوینی خۆیدا بای شارستانی (نەوی) نەکەین، کە پاشماوەی شارستانی
پێشدادیەکانی تیا یە.

۵- نوو: چپایەکی هەم خۆلێن و هەم بەردینە، نەکەوێتە ناوچەی نەورۆلی
لە خۆراوی شارەو ۱۲۹۰م بەرزە، هەندێ پکەو پەو و زەو و گەو و نەشکەوتی
تیا یە. بەرووی رۆژەلاتیا نەپوانی بەسەر نەورۆلی پارچەدا و بەرووی
رۆژناوایدان نەپوانی بەسەر شەمێران و رووباری سێروان دا. خەلکی
دەرووبەری بۆپاو و شکارو ئاژەنداری سوودی لێوەر دەگرن. ئەمانە و جگە لەوێ
لە ناوچە کە دا هەندێ چپای تر هەیە وەک (زەوانی، بەردەدوو کون، بیزەل، مگر،
مەلە داری، شاخی سەبید صادق و ئەحمەد بێنەو نیرگسە جاپ و تەپی
تەپان... هتد) کە هەرئەوێ بە پنیوێست ئەزانم ناریان بەرم و هیچی تر.

هاوینە هەوارەکان

۱- گولان: ئەکەوێتە پروی قیبلەیی شارەو، دۆلێکی ناوداری
سەوز و پەراخە، سەرەو ژوور درێژ ئەبێتەو تاکانی زێگویی، لە خواریشەو بە
کلکەیی باخی شیخ وەل تەواو ئەبێت. لەناو پاستی ئەم دۆلەدا گوندی (گولان)
هەیە کە لە دوو مال پێک هاتووە. شیخ مۆمنی گولانی گۆپی موبارەکی
بەپاسەری گولانەو هەیە بە دەوریدا گۆرستانیکی گەورە دروست بوو و هەندێ
لە خەلکی شارەو دەوێ کانیان لەوێ ئەنێن. ئەم دوو مالە گولان جگە لەباخ

دارىسى ھەندى كىشتوكالىش ئەكەن و بەمەش ھىندەى تىر دۆلەكەيان
پازاندۇتەمە.

۲- ۋەزگىل: ھاۋىنە ھەۋارىنكى دىگىرە ئەكەۋىتە خۇر ھەلاتى شارەۋە
بەسنگى چىپاى شىخروى ۋە بەپوۋى دۆلى ھاۋاردا . كانىەكى زولال و سازگارى
ھەيە و سەر سەۋزە، تائىستە رىگەى ئوتومبىلى بۇ نەچۋە و دەۋلەت ھىچ
بايەخىكى پى نەداۋە. ۋەزگىل لەراستىدا (ۋەز-كىل) ۋە شەكە ھەۋرامىيە بەۋاتاي
كىنلى گۈيز، كافەكەى گۇپاۋە بەگاف چونكە خۇشتىر دىتە سەر زمان.

۳- سەركەن: سەرچاۋەى ئاۋىنكى سازگارەكە ھەندى دارۋدرەخت و زەۋى
بەدەۋرۋ بەرىدادىراۋ ئەكات. سەيرانگايەكى خۇشەۋ ئەكەۋىتە پاسەرى دۆلى
تاۋىرە.

۴- ئاۋىسەر: كارىزىنكى گەۋرەى زولال و سازگارە بەتەنىشت شارەدىى
تەۋىلەۋە. باخى گۈيزۋ ميوەكانى تىر ئاۋدىر ئەكات، درەختى گۈيز و تۋۋى
بالاھەنچۈۋ سىيەرىنكى خەستىيان خىستۋتە سەرىۋ بەدىرژايى ۋەرزى ھاۋىن
جىنگاى گەشت و سەيرانەۋ گۇزان واتەنى:

شەنەى سىيەرى دارى گۈيزۋ تۋۋ

ئەسەرن ئارەقى رېئۋارى ماندوۋ

۵- ئەحمەد ئاۋا: ئەم گۈندە خۇش و دىگىرە كاتى خۇى لەلايەن
خوالىخۇشبوۋ حاجى شىخ ئەحمەدى كۈپى شىخى سىراجەدىنەۋە ئاۋەدان
كراۋەتەۋە بەناۋى ئەۋزاتەۋە ئاۋنراۋە ئەحمەد ئاۋا. دىيەكى سەرسەۋزى پىر
لەمباخ و باخاتە و ئاۋۋەۋايەكى لەبارى ھەيەكە لەدۋا مانگى بەھارەۋە
تاسەرەتاي پايز خەلكى ئاۋچەكە سەيرانى تىيا ئەكەن، زىى زەلم بەخۇپ

بەبەردەمیدا پەت ئەبى، بەتەنىشتىيەۋە بەرەو سەرچاۋەى زەلم شوئىنىكى
نىجگار خوشى تىايە بەناۋى (بىن پەلگ) كەبەردى پان سەكۈۋ بانىكى تىا
دروست كراۋە. دىمەنىكى دىلېزۋىن وسەرنج راكىشى ھەيە.

۶- سەرچاۋەى زەلم: لەنەحمەد ناۋاۋە بەرەو كۈتايى دۆلەكە تافگەيەكى
بەرزە بەنىۋەى چىاكەى ھەورامانەۋە ۋەكو كەفنىكى سېپى بەرنەبىتمەۋە، ناۋىكى
شىرىن و سازگارە و تانەبژىتە دەرياچەكەى سىروانەۋە خەلكى ھەورامان
ۋشارمىزور بۇ باخ و كشتوكال سوۋدى گەۋرەى ئى ۋەرنەگىن. شايانى باسە
قەلەيەكى كۈنى تىايە ھەر بەناۋى قەلەى زەلم كە لە شوئىنى خۇيدا باسى
نەكەين.

۷- سەراۋى سوبجان ئاغا: نەكەۋىتە تەنىشت شارۋچكەى سەيد
صادقەۋە بەرەو شارى غەربەت ناۋىكى زۆرەو لەزىز زەۋىيەۋە ھەندە قولى،
گۇماۋىكى گەۋرەى لەبەردا دروست كراۋە بۇ دىراۋى زەۋىوزارەكانى بەردەمى.
شوئىنىكى خوش و دلگىرە وجىگەى سەيرانى خەلكى ناۋچەكەيە.

۸- مىشلە: كانى وباخىكى خوش و دلگىرە ، نەكەۋىتە نىۋان گوندى
بەلخەو سۇسەكانەۋە: سەيرانگايەكى خوشە وپاشماۋەى قەلەيەكى كۈنى تىايە
كە پاشان باسى نەكەين. ھاۋىنان خەلك پوۋى تى نەكەن وسەيرانى تىا نەگىزىن.

۹- سەرۋەزان: تافگەيەكى خوشە نىزىك بە گوندى سازان. ۋەزان
ۋشەيەكى ھەورامىيە بە واتاى گۈنزەكان - باخ لەبەرىدا كراۋە دىمەنىكى
دېرفىنى ھەيە.

۱۰- سەرۋەلخ: سەرچاۋەى ناۋىكى گەۋرەۋە شىرىنە بەتەنىشت پرىسى
سەرۋەۋە شوئىنىكى خوش و دلگىرە، نەگەر بايەخى خۇى پى بدرىت بەيەكىك
لە سەيرانگا خوشەكان دەرئەچىت.

۱۱- گهريات: كهوتوته خوارى ته ويلئوه. نو چه ميه كه له ناوښه روه سرچاوه نه گريت. شونښكى فېتك و سهرسوزه و باخښكى زورى گوښ بهم بهر و بهر بهر يوه كراوه. سهرانگايه كى بهر فراوانه به سهدان خه لك نه توانن تييدا به ويئنهوه.

۱۲- بله قهوى: كانى وگوماړيكه له نيوان هردو گوندى عه نې و بيا ويلئوه هر چنده ناوه كى و كو ناوى هارينه هواره كانى تر سازگار نيه، به لام هميشه شنه و شهالښكى خوشى ميه.

شارستانيه تى نوئ

وهكو له پيشه وه باسماڼ كرد هه له بجه له سالى ۱۸۲۰ز دا شار بووه. نيشانه كانى شارستانيه تى نه وده مې برىتى بووه له (كوشكه كى پاشا) (حه مامى پاشا)، (حه مامى گه وړه)، (مالى تاير بهگ)، (مالى حاجى حه مامى)، (همندى دوكان). ماوهى سهدسانك بهم شيوه بووه و گورانى زوركه مې به سهدا هاتووه.

* چراى يه كه مين شارستانيه تى نوئى له سال ۱۹۲۰ دا تييدا هه نكراوه، نوښ دروست كردنى قوتا بخانه يهك بووه. (ت. فايهق) ناوښكه بو مان روون نه بوو يوه كييه له هه فته نامه ي (پيشكه و تن) دا له ژنر سهرديرى (مه كته بى هه له بجه) دا وتارښكى گچكه ي نوو سيوه كه تييدا دهلى: {نم كه رته كه به نيزن جووم بؤ هه له بجه له بهر مهراق و بؤ ته ماشاى پيشكه و تنى ميله تمان چووم بؤ مه كته بى هه له بجه، نومى دپومه كه له م وه خته كه مه دا كراوه به راستى شاينى ته شه كوره، مه كته بى كى تازه دروست كراوه قوتا بيه كان لهوى نه خونين: له بهر نه مې بؤ ناوښتياجى نه كيشن تازه به پاره يه كى زور هه زوكى جوانيشيان تيا دروست كردووه، سى ماموستانيان هه يه، مديرى مه كته ب عه بدولعه زيز نه فنده يه، هم

تەماشای ئىنقىزامى مەكتەپ ئەكلەپ ھەم پېشىيان ئەخوينى، مامۇستاكانى تىرىش مەلا تايمەر ئەخەندى ومەلا غومەر ئەخەندىن، لەوى نا ئىستە سى سىنف تەشكىل كىراۋە. قوتايەكان زۇريان جۈلەكمە ھەمورامى و لادىن، بە عزىكىشىيان شارى و ھەلەبجەيىن. لەپىنج وشەش سائەتە تىيائە نا پانزەسالى، ھەموويان بۆ فېربوون زۆر خەرىكىن، ھەرسى سىنفە كەچۈم لەھەرسىنى سى چوار قوتايىم ھەلسان: لەحىساب ۋەھەندەسەو ئەلرىخى ئەنبياءو جوغرافيا وسائىرە سوئالم لى پرسىنەو ھەموو جوابى جوان جوانيان داپەو... ھەند).

ئەم قوتابخانەيە لە يەككە لە مائەكانى شاردابوۋە. واتە بىنايەكى بەناۋى قوتابخانەي تىدانەبوۋە، ھەر بەم شىۋە ماۋەتەمە تا لە سالى ۱۹۲۶ دى كۆمەلى لە خەلگى شار (كۆمەلى ئىغانەي مەكتەبى ئەلەبجە) دروست دەكەن كە (ئەھمەد موختار جاف) يەككە بوۋە لە ئەندامەكانى ولەكەنارى شارۋە پارچە زەۋىيەكى خۇي بۆ ئەم مەبەستە پىشكەش كىردوۋە. دوايى قوتابخانەكە نار بەنرى (سىروان) كە تاكو سەرەتاي شەستەكانىش مابوۋ. پاشان لەبەر شېرو پېرى لەلايەن خەلگەۋە ئاۋىراۋە (قوتابخانەي پەرز).

(كۆمەلى ئىغانەي مەكتەپ) بەم شىۋە لەسەر ئەم قوتابخانەيەي نووسىۋە كە لە مالاندا بوۋە.

(ھەلەبجە ئەم شارە لەتەيف نەزەر روباي كوردە كە لە رۇژىكەۋە بناغەي دانراۋە، ھەتاكو ئىستە مەكتەپكە كە جامىي مەعنای كەلىمە بى نەيدىۋە. ھەر رۇژە ۋەكو مالىكى كۆچەرىي لە دوۋچاۋگەي خانوۋى تارىك وبى فەران. ئەم كۆرە لاۋخاسانەمان بەيانان بە شەۋقىكى گەرمى عىرفانەۋە لەخەۋ ھەلدەستىن ۋەروۋەروو مەكتەپ ئەرۋن. لەگەل پىيان گەشىستە (دار العرفان!!) مەنەزەرى قوۋمىت بەخشى دىۋارى رەشى دوگەلاۋى، ھۇدەي تارىكى جەھەنمى ئەم بىناكارى كرتەپە بە نەۋى تەئسىر لەشەۋق ورمغەتەي تەمسىليان ئەكەت كە رۇژى ئاينەد مەگەر كوتەكى باۋك

مه‌جیووری چوونه مه‌کته‌بیان بکاته‌وه. جا توخوا له زیندانیکی وه‌هادا نه‌گهر موعه‌لیم سوقرات وده‌قارتیش بی‌ منال چ ئیستیغاده‌یه‌کی لی‌ نه‌کات؟

ئێستا وا لێره بۆ ره‌قی ئهم مانیه‌یه‌و ته‌نسیسی بینا‌یه‌کی مه‌کتبه‌ کۆمه‌لی دامه‌زراوه. مه‌سئولی ئهم کۆمه‌له‌ هه‌سه‌ن نه‌جیبی مه‌عاریف په‌روه‌ره، نه‌تیجه‌ی فه‌عالیه‌تی عیرفان و سه‌عاده‌تی میله‌ته‌ ئهم کۆمه‌له‌ نه‌یه‌وی به‌ معاونه‌تی هاو‌لأتییه‌کان لانه‌یه‌کی شه‌هقی و مه‌عریفه‌ت بۆ ئه‌ولادی و ته‌ن دروست بکات. هی‌واو ئومیدی یه‌گانه‌ی حسیاتی و ته‌ن په‌روه‌رانه‌ی میله‌ته‌ به‌م زوانه‌ شو‌عه‌یه‌کی له‌ سلیمانی نه‌کرێته‌وه، معاونه‌ت له‌سه‌ر هه‌موومان فه‌رزه‌ و هه‌مو ئهم یارمه‌تییه‌ به‌ دانی قیমে‌تی یه‌ک خشت و هه‌یا کلۆیه‌ک قس‌ل بی، ئهم موئه‌سه‌سه‌ مو‌بارکه‌ هه‌تا پارچه‌ به‌ردی‌کی ئینقازی به‌یانی له‌به‌دییه‌کی فه‌خرو شه‌رف ئه‌بی بۆ مه‌عاریف په‌روه‌ران^(٤) کۆمه‌له‌ی ئیغانه‌ی مه‌کتبه‌ی ئه‌له‌بجه

ئهم کۆمه‌له‌یه‌ به‌ مه‌به‌ستی کۆکردنه‌وه‌ی پاره‌ی پنیوست سه‌ره‌تا له‌ ده‌وله‌مه‌نده‌کانی ناو شاره‌وه‌ ده‌ست پینده‌که‌ن، پاشان روو له‌ هه‌ندی که‌سی دیکه‌و گونده‌کانی ده‌ورووبه‌ری شارو هه‌روه‌ها گونده‌کانی سه‌ر به‌ ناحیه‌ی خورمال ده‌که‌ن. واتا له‌ ماوه‌یه‌کی که‌مدا سی لیست ئاماده‌ ده‌که‌ن و هه‌ر ئه‌و ده‌مه‌ له‌ دوو ژماره‌ی رۆژنامه‌ی (ژیان) دا ناوی که‌س وگوندو بپری ئه‌و پاره‌ی که‌ داویانه‌ بلأوی ده‌که‌نه‌وه‌، ئه‌مه‌ش لیسته‌کانه‌:

لیستی ئوسامی ئه‌و زاتانه‌ی که‌ بۆ بینای مه‌کتبه‌ی هه‌له‌بجه‌ پاره‌یان ته‌به‌روع فه‌رموه‌^(٥):

ناوه	روپیه	
	٢٠٠	قایمقام جه‌نابی هه‌مید به‌گ
	٢٠٠	جه‌نابی نه‌حمه‌د موختاره‌ به‌گ (موشار ئیله‌یه‌ی جینگای بینای مه‌کتبه‌ی ته‌به‌روع فه‌رموه‌)

چەنابى حاجى ھەمەلى	۱۰۰	
چەنابى ھەمەلى بەگ ھەمەلى پاشا	۵۰	
عەبدولھەمىد ئەفەندى مەھمۇد مالى	۳۰	
مەھمۇد گومرگ چەنابى سەئىد فەزلى ئەفەندى	۱۵	
مەھمۇد مالى چەنابى ھەلى كەمال	۱۵	
مەھمۇد چەنابى عەبدوللا بەگ	۱۵	
ئەمىن سەئىد چەنابى رەھبەر ئەفەندى	۱۰	
باشكاتبى شەرىف ھەمەد ئەفەندى	۱۰	
باشكاتبى تەھرىرات رەشىد ئەفەندى	۱۰	
مەھمۇد مەركەز ھەلى	۱۰	
مەھمۇد ھەمەلى رەشىد ئەمىن ئەفەندى	۱۰	
مەھمۇد سەئىد	۱۴	
چەنابى عەبدولرەھمان ئەفەندى	۲۰	
مەھمۇد مەلا ھەمەلى	۱۵	
ھاجى فەتاح	۱۰	
بەنەمىن يەھىيە	۱۰	
ئەھلى سەئىد ناۋشار	۷۶	

ئىستىقار نامىنى خورمال مەركەز بۇ بىنا مەكتەبى ھەمەلى.

نامىنى خورمال^(۱۳)

نامىنى	روپپە	تەنە
ئەھلى قازاق	۸	-
ئەھلى زەينى جۇ	۹	۱۲
ئەھلى مەھمۇد	۱۰	-
ئەھلى بەنەمىن ۋەگىزە	۶۰	-
ئەھلى قەزىش، سەئىد، ۋە كۆزىدا مەھمۇد	۲۹	۸

۳۰	نەھالی قەرەتەباخ	-
۷۰	نەھالی شانەدمەرى وگوڭخا تالايىب	-
۶۰	نەھالی قاينەبجە	-
۲۱	نەھالی وەلەسمەت	۸
۸	نەھالی تەپى كەرەم	-

مەركەز

نەھال	روپپە	نەھال
۱۹	نەھالی بەكرارا	۸
۲۳	نەھالی ھەسەن ئاوا	۷
۲۲	نەھالی كەلەكەن	۹
۲۳	نەھالی شەشكى خوارو	-
۲۳	نەھالی تەپە كۆرە	-
۲۰	نەھالی زەمەتقى	-
۵	ھاجى مېر نەھەد	-
۲۳	ھەسەن بەگ معاۋنى جاف	-
۳۰	عيزەت بەگى مەھمەد سالىھ بەگ	-
۲۱	نەھالی كانى كىرۈشكان	۱۲

نەھال دەھانە لە قوتابخانەى شارىكى وەكو سلىمانىدا بۇ خزمەتى قوتابيان بەشى كەششافە كراۋەتەۋە. خەلكى ھەلەبجەش نەھال خزمەتەيان بەباش زانىۋە بۇ قوتابخانەكەيان، بۇيە خەلكى شارەكە لەسەر باخەلى خۇيان بېرى پارەيان كۆكرۈتەۋە لەم روۋەۋە لەژنەر ئاۋنىشانى (مەكتەبى ئەلەبجە)^(۷) دا رۇژنامەى ژيان بەم شىۋە بلاۋى كىرۈتەۋە.

مەعلۇمە كە مەكتەبى ئەلەبجە ئەمسال تازەكرارەتەۋە، ھەنگى لە قوتاببەكانىشى فەقىرو موحتاجن، بۇ خاتىرى رىئەستى كەششافە بە

واسیتەى ھىممەت و ھەممىيەتى گەرەم بەرزى جەنابى ھەمىد بەگ قانەقام
 وجەمىل بەگى ئامىر فوجى سادىسە، ئايا لە لايەنى خۇيانەو، وە ئايا
 لە لايەنى چەند زەواتىكى ساحب ھىممەتى تەرمە مىقدارى (۲۴۲) رۇپىيە بۇ
 كەشافەى مەكتەب كۆكرامەو، انشاء الله ئەم پارەيە ئەبى بە واسیتەى دروست
 كردن و پىك ھىنانى كەششافەيەكى باش وجوان بۇ مەكتەبى ئىزە. بەناوى
 مەعارىف و تەلەبەكانەو تەشەككورىكى زۆر تەقدىمى ئەم زاتە ساحب
 رەئفەتە ئەكەين، خوابكە ئەمانىش ھەربىي و ئەمسالىشىان زۆر وزىاد بى،
 ناوى ئەم زاتە مىقدارى (ئەم) پارەيە كە بەخشيويانە و لە ئىزەو نووسرا.
 ھەربىي ئىنسانى بە ھىممەت و بەكەك.

ثانہ	روپیہ	
-	۵۰	قایمقام جہانابی حمید بہگ
-	۶۵	نامیر فوجی سادس جہانابی جہمیل بہگ وزابتانی فوج
-	۷۳	مہنمورانی ٹنڈہجہ
-	۳۴	حسین بہگی مہ محمود پاشا
-	۱۵	معاونی جاف حسن بہگی علی بہگ
-	۱۵	مدیری وارماوا جہانابی حسین بہگ
	۲۴۲	

*سانی ۱۹۲۱ له لایښ نینګلیزمګانښوه بېرنامۍ نه وه دا پریژاوه که نه نجومه نیک له څه لګی شار دروست بکړی یو به پړنوه برښی کاروباری شارون او چه که . له سه رنډم نه نجومه نه هغه تڼامه ی (پېشکه وتن) له ژیر ناوی (مجلسی نه له بجه) دا نویسیویه: ﴿روژی ۲۴ ی جون جه نابی حاکمی سیاسی سلطانی تشریفې برده نه له بجه یو کړکړندوی مجلسی قهزا. روژی ۲۶ ی

مانگ ههول مه جلیس گیرا. له وهختی کردنهوهی مه جلیسدا جه نابی حاکی سیاسی سلیمانی له حازربوونی نه عزاکاندا نه خوتبهیهی خویندهوه. له ههولنی هاتنی ئینگلیسی دا ته نریخی قهزای هه له بجه پر له حکایهتی موبایهت وزدییهتی ناو تایفه بوو. نه گهر چه نه ئیفتیرا و تووره بوون له یه کترییه سه بهی زهره ری رۆحی و مالی نه ئه بوو، به لام هه موو وهخت باعیسی تهره دودو ئیزتیرابی هه موو ته به قهی نه هالی بووه. له بهر نه مه وه ها مونا سیب بینراوه که له مه قهزایه دا مه جلیسی قهزا ته شکیل بکرنهت، نه عزاکانی له هه موو فیرقه و کۆمه لی که به مه قهزایه وه مه ربووتن هه لیزنرنهت. به لام بو نه مه که کۆمه لی ئیجرای مه جلیسه به میقدارنکی مونا سیبی مه حدوده هه نی نه شخاس نه زهره لیا قهت و ئیستیعاد و جیگا و شوینیان که موسته حه قی شه راکهت بوون له مه مه جلیسه دا مه جبوور بووین له نه عزایه تیدا مه حرومیان بکهین. دانانی مه جلیسی قهزا موافیقی نه مری مه ندوب نه لسانی سه ره پرسی کۆکس ساحیب که فه رموویوی له هه ره قهزایی مه جلیسیکی میلی گردبیته وه ، که ورده ورده نه و مه جلیسه نه توسع بکرنهت و ببیت به حکومه تیکی میلی له ژنر حیمایه و ره هه نومای حکومه تی ئینگلیسدا. بو مه جلیسی قهزای نه له بجه نه مانه که ناویان ده ژمیزدرنهت هه لیزنراون (جه نابی علی به گی مه محمود پاشا، جه نابی که ریم به گی فه تاح به گ، جه نابی نه حمه د به گی عوسمان پاشا ، جه نابی نه فراسیاب به گی رۆسته م به گ، جه نابی قادر به گی جه عفر سولتان ، جه نابی حمید به گی مه جید به گ). علی العموم نه مه مه جلیسی قهزایه مانکی جاریک کۆده بیته وه، به لام به پیی ویستن هه چ وهختیک حاکی قهزا به مونا سیبی زانی نه توانی نه عزاکان بانگ بکات بو قسه و باس کردن... هتد^(۸).

• بۇيەكەمىن چار لە سانى ۱۹۲۴ دا ئىنگلىزەكان و پاشان حاميد بەگى جاف ئوتومبىليان ھىناۋەتە شارەۋە. جادەى ئەۋكاتەى سىلئمانى ھەلەبجە بەدەشتى بنارى سورىن دابوۋە بۇ گوندى (شېرەمەپ) لەۋىشەۋە بۇ خورمان و بەرپىگەى (عەنەب) دا بۇ ھەلەبجە. قالە سانى ۱۹۲۷ دا پردى لەسەر ئاۋى (زەلم) نزيك گوندى (توقوت) دروست كراۋە و پىنگەى ھاتوچۇى نىۋان ھەلەبجە و سىلئمانى كورت كردۋتەۋە. پاش چاكردىنى ئەۋ رىنگايە رۇژنامەى ژيان لەژىر ناۋىشئانى ئىعلاندا نوسىۋىيەتى: ئەۋەل ئۆتۈمبىلچىيەك كە تا نەفسى ھەلەبجە موسافىرىنى بىردىن: ساحب (ئەربىل ۲۲) نومرو ئوتومبىلە، لەمەۋدوا ھەركەسى ئارەزۋى سەفەرى ھەلەبجەى ھەيە موراجەت بە ساحبى ئۆتۈمبىلى مەزكور قەرەبىت بكات، تا نەفسى ھەلەبجە لە رىيەكى زۇر چاكەۋە ئىيىت و مەمنوۋى ئەكات^(۱).

• ھەر لە سانى ۱۹۲۴ دا لە لاين ئىنگلىزەكانەۋە بە ھاۋكارى خانىمى ۋەسمان پاشا پۇست و تەلەگرافى تىدا دامەزراۋە.

• سەرەتاي سانى ۱۹۲۹ پرۇژەى ئاۋى (خوشتر گەلۋ) بە ھەرەۋەزۋە بەمىريارى حاميد بەگ و ئىنگلىزەكان لە لاين خەلگەۋە دروست كراۋە و لەسەرچاۋەى گوندى (بامۇك) ھەۋە رايان كىشاۋە تا مەزگەۋتى (جامىيە) كەنەمەش بۇتە مايەى زياتر ئاۋەدان كردنەۋەى مەزگەۋتەكە. ھەر لە سانى ۱۹۲۹ دا يەكەمىن خەستەخانەى تىادرۋست كراۋە كە تانىستەش لەخزمەت كردنى خۇيدايە.

• پىشتەر لە زەمانى دەستەلاتى عوسمانىيەكاندا دەۋرىيەرى سانى ۱۹۱۵ سەردەمى قايمقامىتى ۋەسمان پاشا سەرايەكى تىا دروست كراۋە بۇ بەرپۋە بىردىنى كاروبارى ناۋشارو خەلگەكەى ، پاشان ئىنگلىزەكان ھەندى دەست

کاریبان کردووو هه مان کاریان تیا نه خجام داوه بو نهو دهستکاری کردنه
روژنامه‌ی (ژیانه‌وه) ژماره ۳۳ سالی ۱۹۲۵ نووسیویه:

بو ته‌عمیراتی سه‌رای له‌له‌بجه داوای گلابین له‌کریت له‌ دائیره‌ی موهه‌ندیسی
نافیعه‌ی سلیمانی شه‌رالیک له‌بیریت له‌وانه که گلابن نه‌بی هه‌تا رۆزی شه‌مه‌ای
ئاگستۆس ۱۹۲۵ مونا‌قصه‌ نامه‌که‌بان بنووسن و له‌ناو قهرقیکی داخراو بینیرن بو
دایره‌ی موه‌تیشی ئیداره‌ی سلیمانی و له‌سه‌ر قهرقه‌که‌ بنووسن نه‌مه‌ مونا‌قصه
نامه‌ی سه‌رای له‌له‌بجه‌یه^(۱۰).

نافیعه‌ی سلیمانی

ئه‌سه‌رایه‌ ئیسته‌ پاشماوه‌یه‌کی ئی نه‌ماوه‌ته‌وه‌ ته‌نیا نه‌وه‌نده‌ نه‌بی خه‌لک
به‌شونه‌که‌ی نه‌لین (سه‌راکۆن). نه‌مه‌ به‌م شینویه‌ بووه‌تا له‌ سالی ۱۹۳۰دا
سه‌رایه‌کی گه‌وره‌ی له‌سه‌رووی شاره‌وه‌تیا‌دروست کراوه‌که‌ تانیسته‌ش
هه‌رماوه‌ به‌ده‌ورو به‌ره‌که‌شی نه‌گوتری (گه‌ره‌کی سه‌را).

• سالی ۱۹۳۳ خه‌مه‌ی هه‌ژه‌ یه‌که‌مین میوانخانه‌ (نو‌تیل)ی تیا‌دروست
کردووو.

• سالی ۱۹۳۴ له‌سه‌ر نه‌رکی وه‌سمان پاشای جاف یه‌که‌مین قه‌یسه‌ری
تیا‌دروست کراوه‌. که‌ قه‌یسه‌رییه‌کی گه‌وره‌یه‌ و بو‌ دروست کردنی هه‌ندی
وه‌ستای باشیان له‌ سنه‌وه‌ هیناوه‌. نه‌م قه‌یسه‌ریه‌ ئیسته‌ش هه‌رماوه‌. هه‌رله‌م
ساله‌دا ۱۹۳۴ به‌به‌رنامه‌ی ئینگلیزه‌کان جاده‌ی ناوشار دروست کراوه‌.

• سالی ۱۹۴۰ ماتۆرکی کاره‌بای تی هینراوه‌ که‌ته‌نیا به‌شی کاره‌بادانی
شاری کردووو. کاره‌بای هه‌له‌بجه‌ هه‌رله‌سه‌ر نه‌م ماتۆره‌ بووه‌ تا سالی ۱۹۶۸به
تیکۆشانی قایمقامی هه‌له‌بجه‌ خوالیخۆشبوو (مامۆستا شیخ خه‌مه‌مینی شیخ

عملاً) بنكههيكی گهوهی کاره‌بای تیا دامه‌زرا که‌به‌ته‌واوی به‌شی ناوچه‌که‌ی نه‌کرد، همرچه‌نده نه‌په‌رژا بۆ هه‌موو دیهاته‌کان به‌شی ئی رابکێشری.

• سالی ۱۹۵۱ یه‌که‌مین قوتابخانه‌ی تیکه‌لی کوپان و کچانی تیا‌کراوه‌ته‌وه، له‌م ساله‌وه کچان روویان کرده قوتابخانه‌و رۆشنایی خویندن به‌شیوه‌یه‌کی باش که‌وته ده‌روونی کچانی شاره‌وه.

• سالی ۱۹۵۲ یه‌که‌مین قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی کچانی تیا‌کراوه‌ته‌وه که (شوکره‌ خان) به‌رێوه به‌ری بووه.

• سالی ۱۹۵۴ نه‌که‌رمی حامید به‌گی جاف ئینحیساری توتنسی تیا‌دامه‌زرا‌نده‌وه.

• له‌ په‌نجا‌کاندا که ساله‌که‌یم بۆ دیاری نا‌کرت به‌رێز (که‌مال خه‌فاف) کارگهی سۆده‌ی تی هیناوه که سێ جوړ ساردی به‌ناوی (عه‌سیر، ناشتی، پیره‌ه‌گروون) تیا به‌ره‌م هینراوه.

• سالی ۱۹۵۶ کتێبخانه‌ی گشتی تیا‌کراوه‌ته‌وه. کتێبخانه‌یه‌کی ده‌وله‌مه‌ند بوو که‌ ئی کتیب و‌گۆفاری کوردی و‌عه‌ره‌بی تیا بووه و له‌ پۆژانی دوا‌ی کیمیا بارانه‌که‌دا قه‌رارگای ره‌مه‌زان گواسته‌یه‌وه ئی‌ران و‌ئیه‌سته به‌شی هه‌ره زۆری له‌م‌قه‌پ قه‌رارگای ره‌مه‌زانه له‌ گه‌په‌کی ئیلاهییه‌ی کرماشان.

• سالی ۱۹۶۶ کارگهی پاک کردنه‌وه‌ی توتنسی تیا‌کرایه‌وه، نه‌مه‌ش به‌هیمه‌تی د‌ل‌سۆزانه‌ی مامۆستا شیخ حه‌مه‌مینی قایم‌قام بوو.

قایمه‌قامه‌کان

له‌سه‌رده‌می ده‌سته‌لاتی عوسمانیه‌کاندا (مه‌مه‌د پاشای جاف) پاش نه‌وه‌ی په‌له‌ی پاشایه‌تی پس خه‌لات نه‌کرت، نه‌کرت به‌ره‌مان‌پروای شارو ناوچه‌که‌و پاش نه‌ونه‌م په‌لو‌پایه نه‌دری به‌هه‌ردوو کوپه‌که‌ی (مه‌حمود پاشا) و

(وہسمان پاشا). مہممود پاشا نہجیتہ شازہ زورو راہرایہ تی نہوبہ شہی عیسی جاف نہکات کہ گہرمیان وکوستانیان کردوہ. وہسمان پاشایش لہہ لہبجہدا نیستہجی نہبی و سہرپرشتی شہر بہشہکے تری جاف نہکات کہلہناو شازو دیہاتہکانی دہورویہریدا نیستہجی بوون. کہ بہشیوہی رہسمی لہ سالی ۱۸۸۲لہ لایہن دہولہ تی عوسمانیہوہ مہممود پاشا دہکریتہ قایمقام، شیخ زیانوددینی نہقشہ بہندی بہم پارچہ شیعرہ فارسیہ پیروزبایی لینہکات:

چومیرم برہمہ قائم مقام است
 ندیمش طالع وبخت و سلام است
 بہ انصاف وبہ عدل و داد خواہی
 کمینہ خادمش ان شاہ عام است
 چو نوشیروان بہ درگاہش ہمیشہ
 دوصد بالاتر از زرین غلام است
 خودش محمود طالع یارو محمود
 بحمدالہ کہ محمودش مقام است

دوای نہم وہسمان پاشای برای دہینتہ قایمقام
 نہمہ بہم شیوہ نہبی تا لہ سالی ۱۹۲۱لہ بؤماوہی یکسال تایہر بہگی
 کوپی وہسمان پاشا (شاعیری ناودار) بہرہسمی لہ لایہن دہستہ لاتی
 عوسمانیہکانوہ نہکریتہ قایمقام بہدوایدا قایمقامہکانی تر بہم شینوہ.
 ۱. ۱۹۲۲-۱۹۲۶ نہحمہد موختار جاف کوپی وہسمان پاشا شاعیرو
 چیوکنوس.

۲. ۱۹۲۶-۱۹۳۲ حامید بەگى مەجىد بەگى ۋە سەمان پاشا.
۳. ۱۹۳۲-۱۹۳۴ مراد رحمە اللہ.
۴. ۱۹۳۴-۱۹۳۶ ناجى ھورمىزى.
۵. ۱۹۳۶-۱۹۳۷ ئەحمەد فەخرى.
۶. ۱۹۳۷-۱۹۳۸ صدیق القادىرى.
۷. ۱۹۳۸-۱۹۳۹ ھەمە سەئىد قەزاز بەپلەى ۋەكىل كاروبارى
قايمقامىتى بىردوۋە بەپئوۋەكەس قايمقام نەبوۋە.
۸. ۱۹۳۹-۱۹۴۲ سەئىد ەبدولقادر كەركوكى.
۹. ۱۹۴۲-۱۹۴۴ شاكىر فەتاح.
۱۰. ۱۹۴۴-۱۹۴۵ رەشىد غەفور قۇلچى.
۱۱. ۱۹۴۵-۱۹۴۹ ھسەين مەھمەد البغدادى.
۱۲. ۱۹۴۹-۱۹۵۰ جەمال رەفەعت.
۱۳. ۱۹۵۰-۱۹۵۱ نىسماعىل شىخە.
۱۴. ۱۹۵۱-۱۹۵۲ دىسانوۋە رەشىد غەفور قۇلچى.
۱۵. ۱۹۵۲-۱۹۵۴ قايمقام نەبوۋە ۋە ئومەرنائاغا بە شىئوۋى ۋەكىل كارى
كردوۋە.
۱۶. ۱۹۵۴-۱۹۵۶ شىخ مەھمەد خالىد نەقشەندى بادىنانى.
۱۷. ۱۹۵۶-۱۹۵۷ نىسماعىل ھەقى.
۱۸. ۱۹۵۷-۱۹۵۸ بايز ئاغا.
۱۹. ۱۹۵۸-۱۹۵۹ ھەمە سەئىد ئىبراھىم كەناسراۋ بوۋە بە ھەمە
سەئىدى بلە بى كراس ۋە خەلكى سلىمانى بوۋە.
۲۰. ۱۹۵۹ فەۋزى صائىب بۇ ماۋەى سى مانگ.

۲۱. ۱۹۵۹-۱۹۶۱ سوعاد تالەبانی.
 ۲۲. ۱۹۶۱-۱۹۶۲ كانەبى دزەبى.
 ۲۳. ۱۹۶۲-۱۹۶۵ سەئىد مەھمەد عەرەب .
 ۲۴. ۱۹۶۵-۱۹۶۶ رەشىد جەعفەرى .
 ۲۵. ۱۹۶۷ لەبەر بارى ئالتۇزى ئاۋچەكە قايمقامى نەبۈۋە .
 ۲۶. ۱۹۶۸-۱۹۷۰ شىخ ھەمە ئەمىنى شىخ عەبدوللا.
 ۲۷. ۱۹۷۰-۱۹۷۴ جەمال نامىق.
 ۲۸. ۱۹۷۶-۱۹۷۹ ابو قاندا.
 ۲۹. ۱۹۷۹-۱۹۸۲ عبدالمەنەم بادی.
 ۳۰. ۱۹۸۲-۱۹۸۶ ھۆشمەند مستەفا فەتاح.
 ۳۱. ۱۹۸۶-۱۹۸۷ طلعت ھادى احمد
 ۳۲. ۱۹۸۷- تا ۱۹۸۷/۱۲/۲۰ عبدالفتاح عبدالجەمىد.
 ۳۳. ۱۹۸۷-۱۹۸۸ شىخ يحيى بەرزنجى.
- لە كۆتايى مانگى ۴ى سالى ۱۹۷۴ەۋە تا ماۋەى سالى بەبۇنەى ئاۋارە
 بوۋنى خەلكى شارەۋە كە پاشان باسى ئەكەين نەك قايمقام بەلكو ھىچ
 ئىدارەيەكى تيانەما.

ئاۋلىقانى ھەلە بەجە

لەپەرۋىزى ئەم بەشەدا بە پىۋىستى دەزانم باسنىك لەسەر شىۋەى ئاۋنانى
 ھەلەبجە بكەم، ئەۋەى لەم بارمۇە تانىستە باس كرايىت ئەم بىرو بۇچوۋنانەيە:
 ۱-عەجەب جى: واتە شۋىنىكى سەر سوپەينەر، ئەمەش بەھۋى ئەۋەى
 كەشۋىنىكى ئاۋۋەۋا خۇشەۋبەرۋوبومى زەۋى چاكى ھەيە.

۲- حەلبچە: حەلب+چە، واتە حەلبی بچوک. حەلب شارینکی خوشە لە شام و (چە)ش ئامرازى بچوک کردنەویە، وەکو باخ+باخچە. دەریا+دەریاچە، خاومنانى ئەم بۆچوونە هەلبچە بەحەلبی بچوک ئەزانن.

۳- هەلوژە: ئەلین گوايە جینگای هەلبچە دارى هەلوژەى تیا بوو و نیستەش لە پەراویزی شاردا دەشتى بەناوی دەشتى (هەشت هەلوژە) هەیه.

۴- ئەلبجی: ئەم وشە لە دووبەش پێکھاتوو (ئەلب+جی) واتە جینگای ئەلب. گوايە ئەلب ناوی جولەکیەك بوو لەسەر دەمی فەرمانڕه‌وایی بێگە بەگی ئەردەلانیدا هاتووە ناوچەکە وێکەمین ئاوەدانى تیا دروست کردوو.

۵- هەلوژی: ئەم وشەیش لە دووبەش پێکھاتوو (هەلو+جی) بەواتای جینگای هەلو. گوايە مەبەست هەلوخانی ئەردەلانییە کە ماوەیک لە ناوچە کەدا فەرمانڕه‌وایی کردوو.

۶- ئالب جا: ئەم وشەیش دووبەش (ئالب+جا) واتە: شوینی ئالب. گوايە ئالب پیاویکی ئاودارو بە دەستەلاتی بنەمالەى سەلجوقیەکان بوو.

ئەم (ئالب) هەلبچە کە لە پێشەو بەسماں کرد وەکو وشە لە یەکەو نزیکن، ڕەنگە هەریەکى بن و بە هەنە (جولەکە) و (سەلجوقی) تێکەل کرابن. شایانى باسە لە ماوەیەکی زۆردا تاسەرەتای بیستەکانیش ئەوێ وەکو بەنگە دیاریی هەلبچە بە (البجە) نووسراو. وەکو لەم سەرچاواندا ئەیبینن.

أ- لەناساندنی قوتاییەکانى زانای پایە بەرزمەلەبەنلای خەریانیدا ناوی یەکیکیان براو بەناوی (ملا احمد الالبجی)^(۱۱).

ب- کتێبى (اسناد و مکاتبات تاریخی ایران قاجاریه) کە گەلى بەنگە نامەى لەسەر کورد تیا یەو کاک سەعیدی نەجاری (ناسۆ) و ھریگزراون بۆ کوردی و کەوتوونەتەلای کاک محەمەدی حەمەباقى، بەنگە نامەکان یەکیکیان نامەى عەبدوللا بەگی فەرمانڕه‌وای سلیمانیە کە بۆ کامیل پاشای والى ئەرزبۆمى نووسیو تێیدا هاتوو: «لشکر اورامان رافرستاده محالین گلغبرو البجە راضیبت

وتصرف نموده^(۱۳). واته: له شکری هه ورامانمان ناردو هه ردوومه نه بیهندی گولعه نه بهرو نه له بجه یان گرت و پرنکخست.

پ- له ژیر پارچه شیرینی نه حمه ده موختار جافدا که له بانگی کوردستاندا بلۆ کراوه توه نووسراوه (قائم مقام البجه: احمد مختار^(۱۴)).

له هه هندی سرچاوهی کۆنی تردا به هه مان شینوه هاتوه که لیژده دا به پیویستی نازانین هه موویان به سه ر بکهینه وه.

سه باره ت به گۆرینی له نه له بجه وه بۆ هه له بجه نه وه شتیکی ئاساییه و له زمانی کوردیدا به تایبه تی شینوه زاری جاف (ئەلف) نه گۆنێ به (هی) وه کو: نویمد- هومیو، نه ستیره- هه ساره، نه ول- هه ول- هتد.

ئێسته بابجین به پیر دوو میژووی تروهه بابزانین چی دهر نه که ویت.

۱- نه مین زهکی به گ له میژووی (کوردو کوردستان) دا نه ملی: له پینش نیسلامدا له شوینی هه له بجه ی ئیستادا شاریکی گه و ره ناوه دان هه بووه و پردی بازرگانی و کاروانی کالاً و شمه کی نیوان شاره کانی ئیرانی کۆن وشاری ته یسه فون (تاقی کیسرا) بووه، به لām ناوی هه له بجه نه بووه^(۱۵). نه م میژووه نه وه مان بۆ دیاری نه کات که به رله ۱۴۰۰ سال هه له بجه ناوه دانی تیا بووه. نه م بۆچوونه سه رنجمان پانه کیشی بۆ سه ر میژووی دووه که نه مهیه:

۲- له تۆله ی نه و هیر شه دا که (سه نحاریب) له سالی ۶۹۴ پ. ز دا کردویه تیه سه ر ئیلام، ئیلامیه کان رووبه رووی نه و هیر شه بوونه توه که پاشای نه و کاته یان ناوی (حه له وشق) بووه^(۱۶).

لیژده دا پیویسته نه وه بلّین که ناوچه ی هه له بجه و شاره زوور یه کیک له بنکه سه ره کهیه کانی لولوبیه کان بووه. نه مانیش به پرگه ز ئیلامین، هه رچه نه ده حکومه تی سه ره به خۆیان پیکه ی ناوه که واته سه نحاریب لولوبیه کانی تیکشکاندوه و پاشای ئیلام پشتیوانی لیکردوون وهاتوه به هانا یانه وه و هیر شه که ی دوژمنیان شکاندوه. (حه له وشق) به ناوی خۆیه وه له شوینی

هه‌له‌بجەى ئىستادا بنكەى دامەزراندووه، كەمن بۆ خۆم پىنم وایە جىگای ئەوینكەىە هەرنەو بەرزاییه بووه كەمائی پاشای لەسەر دروست كراوه. ئەم بۆچوونە لە هەموولینكدانەوهكانى تر راستترە، چونكە لەهە‌له‌بجەو دەوروبەرىدا پاشماوەى كۆن زۆر هەیه هەروەكو لەبەشى دوايدا باسى دەكەین - كەشونەوارو پاشماوەى لولوبى - زاموايەكانیشى تيايە. ئەمەش مۆرى ئەوه دەكات كە هە‌له‌بجە لەدیز دەمانەوه هەربووه و بەهۆى رۆژگارى نالەبارەوه وێران و خاكەساربووه، بەلام چونكە هەرنەوچەيەكى پىپیت و بەرەكەتە ديسان ئاوه‌دان كراوه‌تموه دواچار (سيانزە مائە) بەردى بناغەى ئەم شارەيان دامەزراندووه.

سەرچاوەكانى ئەم بەشە.

١. ئەم زانیاریەم لە كاك (ئارام مەجید) وەرگرتووه.
٢. تاریخ ده‌هزار ساله ایران. ج ٢ ص ٩٢ عبدالعظیم رضایی.
٣. هەفتەنامەى پىشكەوتن سالى ١-ژمارە (٧) ١٩٢٠.
٤. هەفتەنامەى (ژيان). ژ ٦٦ - ١٩٢٧.
٥. هەمان سەرچاوەى پىشوو، (ژ ٦٧).
٦. هەمان سەرچاوەى پىشوو، (٧٥٥).
٧. هەمان سەرچاوەى پىشوو، (ژ ١٤).
٨. هەفتەنامەى (پىشكەوتن) ژ. ٦٢-٣٠ حوزەيران - جون ١٩٢١.
٩. هەفتەنامەى (پىشكەوتن) ژ. ٦٢ ٣٠ حوزەيران ١٩٢٧.
١٠. ژيانەوه. ژ ٣٣، شەشى ئاغستوسى ١٩٢٥.
١١. گوفارى كۆزى زانیارى كورد بەرگى ٢ بەشى ٢ ل ٢٥٧.
١٢. اسناد و مكاتبات تاريخى ايران قاجاريه بەرگى ٢ ل ١٨٤.

١٣. بانگی کوردستان ژماره (٣) ل ١٩٢٢٣ .
١٤. میژووی کوردو کوردستان . ئەمین زەکی بەگ ل
١٥. بین النهرین باستان. ل ٣٠٩. مترجم عبدالرضا هوشنگ مهدوی .

-

- ههروهها سوودم ئەم سه‌رچاوانه‌ش وهرگرتوووه:
- ١- پشت به‌ستن به‌قسه‌ی محه‌مه‌دی باول.
 - ٢- دووچامه‌که‌ی نانی وسالم- ساجید ناواره .
 - ٣- یادی مه‌ردان -- به‌رگی دووهم ، مه‌لا عه‌بدولکه‌ریکی موده‌ریس.

بەشى دووهم

شۆينە وارى كۆن

شارى ھەلەبجە بە خۇي و دەورو بەرىمە ھەل شۆينەوارى دىرىنى تىايە
 كە بەداخەمە ھەندىكى كەمىيان باس و خواسىيان لە سەر كراوہ و لەلەين ميژوو
 نووسانەمە ناوپسان ليدراوہ تەوہ. ئيتەر شۆينەكانى تر ھەروا بەدەست
 نەخواردوويى ماونەتەوہ و بارى ئالۆزى ناوچەكە پىنگەي نەداوہ دەستى
 پىشكەرانى بگاتى.

ھەرچەندە ئەو ھەندەي كە كراوہ شتى باشن و روشنايى ئەخەنە سەر
 شۆينەوارەكان، بەلام ھىشتا ئەتوانين بلىن تىزو تەسەل نين و پىم وايە باس و
 خواسى لەوە زياتر ھەلدەگرن.

ھەلەبجە بەھۆي چەند شتىكەوہ وا ئەنوئى كە شارستانىيەتى كۆنى
 تىدابوويى، وەكو:

۱. ئاوو ھەوای خوۆش و لەبارو زەوى پىر پىت و فەپ.
 ۲. بەھۆي ئەوہي كە سەركلاوہي شارەزەور و بنارى ھەورامانە و ئەم دەو
 شۆينەش كە لە زەمانى خۇر پەرسىيەمە ھەلەبەمى ئىشان بوون.
 ۳. ھەم دەشتى ھەيە و ھەم بەدەوریدا كەركۆ.
 ۴. بەھۆي ئاوو ھەوای پاكەوہ لە چاو شۆينانى تر كەمتر نەخۆشى تىا
 بلاووتەوہ بەتايىبەتى تاعون و مەلاريا و سيل و گولى.
- ئەمانەش لەبارن بۆ ئەوہي كە لە دىر زەمانەوہ خەلك لەناوچەكەدا ژىابى،
 چونكە مەترسى كەمىيان لەسەر بووہ.

لیږهوه حمز نه کمه گه پراتی به سهر شو شونډه واره کونانه دا بکهه که له خودی شاردا درکه وتوون و پاشان بچمه سهر شونډه واره کوننه کانی دهووبه ری.

۱. له دوا ساله کانی شه ست دا که پیم وایه سالی ۱۹۶۹ بوو لافاوکی گه وره هلساو چه می کوله بوزی رامالی. له بیرمه له لایه ن کاک عوسمانی ره سامه وه چه ند وینه یه کی نه م لافاو ه گیرا. پاش نه وه ی که لافاو ه که نیشته وه له جیگه ی پارچه زهویه کی نیستی حاجی واحیدا دیواری خانویه ک درکه وت که به به ردو قسل دروست کرابوو. نزیکه ی مه تری زیاتری درکه وت له ژنر نیومه تری خو له وه که لافاو ه که بردبووی. نیسته ش نه توانی به دهووی نه و دیواردا کهنده کاری بکړیت، دلنیام شتی تری تیا نه دوزریته وه. چونکه جگه له وه ی که دیوار ه که له سهر چه مه که ه لکه وتبوو به دهووبه ریشیدا زهوی پر پیت و بهر که ت هیه، که نه ممش نیشانه ی نه وه یه نه و گوزره ناوهدان بووه.

۲. له م سالنه ی دوا ییبه دا -چه فتاکان- که له گه په کی شه میدان زهویان ه لکه ند بؤ جاده و خانوبه ره گوزستانیک درکه وت، هر نه وده مه زور پرسیارم کرد هیچ که سی له پیرانی ه لکه بجه نه یان ده زانی و نه یان بیستبوو که نه و گوزستانه هی چ ده و رانیکه، به لام گوزره کان گوزی نیسلا میانه بوون بوو له قیبله بوون. پیم وایه نه گه پښته وه بؤ سرده می هاتنی له شکری نیسلام بؤ ناوچه که.

۳. له گه په کی پیر محمه د نه و ساله ی که مسته وسیفه که یان دروست کرد، کاتی زهویان دیرایه وه دیسان ژماره یه کی زور گوز درکه وتن که نه م گوزانه ش هه موو نیسلامی بوون. له م گوزستانه و گوزستانی پیشوودا

ئەگەر كاتى خۇي دىرىنەناسى بگەشتايەتە سەر بەكەشقى ئىسقانەكان
ئەزانرا كە ھى چ دەورانىكن.

۴. لە دەشتەكەى خوارى شارەو تەنىشت گەپەكى قەسابخانە كاتى بە
مەبەستى كارىزلىدان خاكىيان ھەلدايەو: كونيكى گەورەى كەوانى لە
شېوۋى دەرگاي تۇنىلدا دەرگەوت كە بئەكەى بە بەردى پانى داتاشراو
بەرد پىز كرابوو، ئىستەش شوئەكە ئەتوانى دەستى پىشكەرى پى بگات
و مىژوۋى ئەو دەرۋازىيە ساخ بىكرىتەو. مەن وای بۇ دەچم كە دەرۋازى
شارۋچەكەكى ژىر زەمىنى بىت و كاتى خۇي لەبەر مەترسى و ھىرشى
دوژمان لە ژىر خاكەو دىروست كرابى. لە ھەندى شوئىنى كوردەوارىدا
قەلەى گەورە ھەيە ئەو قەلەش تا چوار دەرۋازەيان ھەيە، كە ئەمەش
شېوۋى ئەو دەرۋازەنى ھەيە. خوا يار بى بەلكو لە رۇژى خۇيدا بتوانى
بىپشكەن كە دۇنيام مىژوۋىيەكى بە يايەخى تيا دەرئەكەوت.

۵. كارىزى شەكەپەش: ئەكەوتە ئىۋان شارو گوندى ەنەبەو، لە
حافتاكاندا كە ئەم كارىزەيان ھەلدايەو بە مەبەستى زياتر ھەلتۇقىنى ئاۋ،
جامىكى ستىل كە پىيان ئەوت (جامى چل كلىلە) دۇزايەو و ئەم
ژمارەيەى بەسەرەو بوو (۳۳۳۷). ئىتر تا ئىستەش ئەگەپنم و پىسيار
ئەكەم لە نەينى و پازى ئەو ژمارەيە تىنەگەشتووم و تىناگەم.

سەير ئەوۋىە لە گۇرستانى (پىر برايم) ى گوندى سازاندا لەسەر كىلە
بەردىكى مەپەسە ھەمان ژمارە ھەيە لە پال ناۋىكدا كە بە (عمر زال)
ئەخوئىرئەتەو، كىلەكە كۇنەو نووسىنى تىر پىنۋە ديارە بەلام ناخوئىرئەتەو.
(عمر زال) ىش ناۋىكى نەناسراو و لە ھىچ سەرچاۋەيەكى مىژوۋىيدا بەرچاۋم
ئەكەوتوۋە. بەلام ديارە كە پىاۋىكى گەورەو سالار بوۋە بۇيە كىلى گۇرەكەيان

له بەردی مەرمە پۆ دروست کردوو. وە هەروەها گەنگ دۆزینەوێ پازی ئەو ژمارەیه کەناومان برد.

ئەمانەو له نزیکى شارىشدا ئەتوانى ناماژە بۆ سى شۆینەواری تر بکەین.

۱. له نیوان گوندی باوەکوچەك و گولانی سەرودا گۆمکی گەورەى دروست کراوى تیاىە کە دیارە گۆمەکە سەروشتى نیه و بە ئەندازە دروست کراوه. سالتیکیان له خوار ئەم گۆمەوێ زەوییان کینا له ژێر زەویەکەدا هەندى کووپە و گۆزە دەرکەوتن. کە ئەزانرا هی چ دەورانیکن.

۲. له نیوان هەردوو گولاندا گردێک هەیه کە گاور کردیان پى ئەووت و ئەوانى بەسەر شۆینەکەدا ئەم گەردە شۆینەى له شۆینەى گەردە دروست کراوەکانى شارەزور ئەچى.

۳. له نیوان پریسی سەر و شاردا و له نیوان شارو گوندی عەبابەیلندا دوو گۆپ هەیه کە گۆپە جویان پى ئەگوتریت، خەلکی پریس و عەبابەیلنى کە بەلایاندا رەت ئەبن جارجار بەرد ئەخەنە سەر گۆپەکە بەمەبەستى بەرد باران کردن - پەجم - ئەم دوو گۆپە دیارە گۆپى دوو کوردی کافر بوون و دژى سوپای ئیسلام جەنگاون و له شۆینى خۆیاندا کوژاون و نێژاون.

باسى هاتنى سوپای ئیسلام و شەهیدبوونی ئەبوعوبەیدەى ئەنسارى له شۆینى خۆیدا ئەکەین. کە گوندی (عەبابەیلنى) بە ناوی ئەوێ ناوانراوه و پێشتر ناوی گوندی (سازگار) بووه. ئێستەش گەشتیک بە ناو شۆینەوارەکانى ناوچەکەدا ئەکەین، هەم بەمەبەستى خزمەت کردنى گۆشەیهک له میژوو هەم بەمەبەستى دیاری کردنى ژیاى کۆن له هەرمەکەدا.

۱) ئەشكەوتى زىنۇ: ئەشكەوتىكى گەرەپە ئەكەمىتە پۇرەمەلاتى گوندى بۇيىنە. ئەشكەوتەكە بە سنگى (شەواتى) ۋە ھەلەكەتتۈرە كە بەشەكە لە چىپاي (شەنرۈي) پەكەمەكى سەخت ۋە ھەلەمۈتە ۋە روۋى لە گوندى بۇيىنە. ئەشكەوتەكە بەردەمەكى ساف داتاشراۋە، بە پەيزە نەبى يا بە ھۈيەكى تەرپى چۈنە ناۋەۋەي نىيە. لە روۋى ناۋەۋە ديارە كە ئەشكەوتىكى سۈرۈشتىيە، بەلام دەستكارى كراۋە، ھىچ خەت ۋە نورسەن ۋە نىشانەيك بە ديۋارەكانىيەۋە ديار نىيە. بەلام شىۋە ھەندەسىيەكى لە ھۈنەرى جى پەنجەي مېترابىيەكان - خۇر پەرسەكان - ئەچىت.

(مېترا پەرسە دىنىكى بەر لە دىنى زەردەشتە، يەكەكە لە دىنە كۆنەكانى گەلانى ئىزان ۋە لە گەل شىۋىنى تىرى كوردەۋاريدا نەخشى جى پەنجەيان ماۋەتەۋە، ۋەكو (چەران، لالاش، ژاۋەرۋ، ھەرسىنى سەر بەكرماشان ... ھتد) نەم دىنە دىنىكى گەرەپە بەر بلأۋىۋە ۋەلەكى زۇرى لە دەۋرى خۇي كۆكرەتەۋە، لە كىتەبى ئاقىستاشدا ناۋى مېترا بەرپەزەۋە ھاتۋە. ۋەشەكە لە بنەرەتدا (مېترا) يە، گۇرانى بەسەر داھاتۋەۋە بۇتە (مېترا) نەمىش گۇرانى بەسەر داھاتۋەۋە بۇتە (مېھەر) بەم شىۋە لە كوردەۋاريدا ئەۋەي بىزانم تەنيا لە ناۋى شارى (مېھەران) ى سەر بە ئىلام داھاتەۋەۋە لەگەل ناۋى ھۈزىكى ناۋى يەزىدىيەكان. مېھەران پىك ھاتۋەۋە لە مېھەر + ران بە ۋاتاي شىۋىنى خۇرپەرسەن. (ران) لە كوردەۋاردا پاشگىرەكە بۇ شىۋىن ۋە جىگا، ۋەكو لە ھەندى ناۋى تىردا ئەيىپىن، ۋەك (سۇران) كە بەمەلەندى ھەۋلىۋىرو ۋاندوز ئەگۈتۈرى. لە راستىدا ۋەشەكە لە (سەنو + ران) پىكەھاتۋەۋە كە (سەنو) لە ئاقىستادا ماناي پىت ۋە بەرەكەت ئەدات. يا (گۇران) پىكەھاتۋەۋە لە (گۇ + ران) بە ۋاتاي شىۋىنى گا پەرسەي كە ئەمەش دىنىكى كۆنى بەر بلأۋى ھىندۇ ئەۋرۈپى بوۋە. ئەم گەلەنە

بۆيە پېيان وتراوه هيندونه وروپى، چونكه ژيانيان له نيوان هيندستان و
 نيسپانيادا بووه كه ئىستەش له هيندستان پاشماوى دينى گا پرستى
 هيرماوه، بەلام له نيسپانيا پىنچوانه بۆتەوه و مرزى گا كوشتنيان هەيه. (گۆ
 - GO) وشەيهكى سانسكريتیه له سۆمەريدا (گو GU) بەكارهاتوو، له
 ئافىستادا بۆتە (گهئو) له فارسيدا بۆتە (گا) له كورديشدا (گاف، گاو، گا)
 بەكارهەيئى. (ران) يش له كوردیدا جگه له (سۆران) و (گۆران) له ناوى
 هەندى شوینی تردا هيرماوه وەكو (شەميران - شەمى + ران). (زيران - زى +
 ران). (هيران - هى + ران) و هەروەها چەند شوینیكى تر.

(ران) گۆرانى بەسەردا هاتوو بۆتە (لان) يا (لأن) ئىستە له كوردیدا بەم
 دووشينوه زۆتر شەيبىنى و نموونەش زۆرە بۆ شەوى لە باسەكه
 دورنەكەوينەو تەنيا نمونەيهكيان لەسەر ئەهينەوه. ١-هیلانە = هى + لان
 بە واتای جینگای هیلکه. ١-بەردەلان = بەرد + لان بە واتای شوینی بەردى
 زۆربى. له كوردیدا (مېهر - بە واتای خۆر) گۆرانىكى ترى بەسەردا هاتوو و
 كورتتر بۆتەوه و بووه بە (مير). هەندى كەس پىنى وایە (مير) كورت كراوى
 (امير)ى عەرەبى، بەلام نەخیر ئەوه (شەباھەتى لەفزی)یە. بۆچی له كوردیدا بە
 كەسێكى گەورەو خاوەن دەستەلات نەگوتى (مير) ؟ وەكو لە عەرەبیدا
 نەگوتى (امير). كاتى خۆى له سەردەمى خۆپرەستیدا كەسێك بوویتە پاشاو
 دەستەلدار لە خۆشەويستى خۆرەوه و لە گەورەیی خۆرەوه نازناوى (میشرا)
 یان داوه بەو پاشاو دەستەلدار، ئیتر وەكو باسمان كرد وشەكه گۆرانى
 بەسەردا هاتوو ئىستە بە شینووى (مير) له كوردیدا ماوەتەوه (میراو)،
 (میرەدئ)، (چل میران) له كوردیدا هەن و هەموویان پاشماوى وشەى
 (میشرا)ن. ئەمە جگە لەوێ كە نیشانەى خۆپرەستى تا ئىستەش شینوویەكى

لەناو ئیزەدییەکاندا ماوه و (شیسم) پى دەلین. ھەروەھا لە کۆنیشدا نیشانەى خۆربەسەرى پەیکەرى پاشاکانى ئىلامو ھەيە. ھەروەکو (والتەرھیش) لە کتیبەكەیدا بەناوى (دنیاى بزرېووى ئىلام) ۲۸ لى ديارى کردووە... لەم ئەشکەوتەدا ئەو ەى جىنگاى سەرنج بى ئەو ەكە:

۱. ھەوزىكى چوار گۆشەى تيايە بە درىژايى و پانى ۲ مەتر. مەترىكىش زياتر قوولە، بە شىو ەيەكى رىك و پىك داتاشراو ە بە چوار دەوریدا لىوارى بۆ کراو، ئاويك بە ھىورى ئەپژىتە ناويو ە. ەو ەئچى ئەم ئاو ە كەمە لە كانى (چالان) كە ئەكەوتە دىوى ئەودىوى كەژەكەو ە سەرچاوى گرتبى.

۲. سەكۆو شوينى دانىشتنى تيا سازکراو ە.

۳. بەبانەكەيو ە ئەو ەندەى لولە زۇپايەك كون کراو ە كە ئو چەشنە كونە لە كوردەواریدا كلۆ پۆشنەى پى ئەگوتريت كە بۆ رووناكى تى ھاتن و دوكل لىو ە دەرچوون دروست ئەكرىت. خەلکى بۆين ئەفسانەيەكى بەم شىو ە لەسەر ئەم ئەشکەوتە ئەگىرنەو ە:

(سەردەمى كۆن جىنگەى ژبانى ھەوت برا و خوشكى بوو ە. ئەمانە دەستەلاتدارى ئاوجەكە بوون و برا لە پشت برا بى ژيانيان بەسەربردو ە. رۆژى لە رۆژان براكان بىر ەو ە ئەكەنەو ە كە خوشكەكەيان لە پووى ئازايەتى و داوين پاكيەو ە تاقى بکەنەو ە، بە خوشكە تاقانەكەيان ئەلین:

– تۆ لىزە بىمىنەرو ە، نىمە ئەچىن بۆ پاوى ھەوت شەو ە ھەوت رۆژ ە و ئاگادارى خۆت بە ئاكەس پى ئەنیتە ئىرە.

براكان ئەپۆن و بەتەنيا جى دىلن. كاتى شەودىت بەسەردا ئەگەرنەو ە و بە پەيزەكەدا سەرنەكەون، ھەر كە چرپەى پىيان دىت، خوشكەكەيان

پانه پەڕی و دەست ئەداتە زینى ئەسپەكەيان، لە دەرگای ئەشكەوتەكەو بە
 ھەموو ھیز و گوڕىكى ئەپھاويزی و ئەدا بە سەرسنگى يەكی لە براكانیدا كە لە
 پێش ھەموویانمە بوو، ئەمويش ئەكموی بەسەر ئەوى پاش خۆیدا و ئەمانیش
 بەسەر ئەوى دواتردا تا بەو شینۆ ھەموویان ئەكەون بەسەر يەكداد و لە
 بەرزايمەو ھەر (حەوت) يان بەر ئەبنەو بۆ ناو دۆلەكە و تيا ئەچن. ئيتەر كچەكە
 لە ترسى ئەيارو ناخەز بۆ ئەوێ دەستى پى پانهگەيەن خەو لە خۆى حەرام
 ئەكات و تا بەيانى گوى قولاخ ئەمىنئەتەو، مەسەلەى نامووسى بەلاو ھەركە
 ئەبى و نایەوى كلاًوى حەوت براكەى لار بكات. كاتيك رۆژ ئەيئەتەو دیتە
 خوارەو و ئەچیتە سەر لاشەكان، كە ئەيىنى براكانى خۆيەتى دەنگى گريان و
 رۆڤۆ ھەلئەداو خۆى بە مالىئیرانى و بى كەسى ئەيىنئەتەو).

ئەوانەى ئەم ئەفسانەيە ئەگيرنەو ئەلین بە ناوى زینى ئەسپەكەو ئەم
 ئەشكەوتە ناوئراو زینۆ.

زینۆ: لە كوردیدا بە واتای (ملەى كێو) دیت^(١).

لای یۆنانیەكانیش (زینۆ Zeno) كەسێك بوو كە پێشكاری
 (شاڤۆلونیۆس) بوو^(٢). جا بە پێى ئەوێ ھەندى ناوى تری یۆنانى لە
 ناوچەكەدا ھەيە وەكو (كەلۆس، پالەنیا، گونە، ئیناخی، دلف) وى دەچى ئەم
 ناوەش (زینۆ) پاشماوێ ئەو رۆژگارنە بى كە یۆنانیەكان ھاتوونەتە
 ناوچەكەو بە تابیەتى لە سەردەمى گەسنەفون و ئەسكەندەرى مەكدونیادا.
 یۆنانیەكان چوونەتە ھەر شوێنى بە یادو خۆشەويستى ئالیھەو كەسایەتى و
 قارەمانەكانى خۆیانمە ئەو ناوانەيان لەو شوێنانە ناو. وەھەرەو ھا ناوى

يۇنانى لە ھەندى شۇننى تىرى كوردستان دا ھەيە كە وەك خۇيان ماونەتەو، يا كەمى گۇرانيان بەسەر داهاتووە^(۲).

❧ كەولۇس: تەرجمەى لاتىنى ئۆرانۇسە. بە واتاى تەجەسسومى ئاسمان. (ھىزود) واى دىارى کردووە كە كەولۇس كوپى (گایا) يە (گایا واتە زەوى). لە ھەندى ئەفسانە ھۇنراوہى تردا وا ھاتووە كە كەولۇس بە مېردى گایا ئەدرتتە قەلەم^(۳). كەولۇس گوندیکە سەر بە سەید صادق.

❧ پالەنیا: كچىكى زۆر جوان و لەبارى پاشای كرسونز بوو، خواستارى زۆر بوو بەلام ئەم ھەزى لە (سیتون) کردووە. دوا جار كە سیتون رازى نابى ماری بکات توشى شەرو پیکدادان ئەبن و لە شەپەكەدا ئەكوژى^(۴). پالەنیا گوندیکە لە ھەورامان.

❧ گونە: كوپى (ئۇكىتۇس) ە. قارەمانىكى ئازاو جەسور بوو، لە شەپى تەرۋادەدا سەرکردایەتى دوو دەستەى لە گەلانى تسالى کردووە. يەكێك بوو لەوانەش كە داواى (ھیلین) ى کردووە^(۵). گونە گوندیکە لەناوچەى نەورۆلى.

❧ ئینیاخی = ئینئاخۇس: كوپى (ئوقیانۇس) و (تیتس) ە. بە پىنى ئەفسانەيەكى ناوچەى (ئارگۇس) واى دىارى ئەكات كە ئینئاخۇس بەر لە نەژادى مەرفى ژباوہو فەورنەى كوپى يەكەم مەرفى بوو. بە پىنى ھەندى ئەفسانەى تر واى دىارى ئەكەن كە ھاوچەرخى (ئەریكتەرىنۇس) و (ئیمۇلىۇس) بوو^(۶). ئینیاخی: ھۆزىك وناوچەيەكە لەگوى ئاوى سىروان.

(*) ئەم باسەم بە شۆھى وتارى ئامادە کردووە بە ناوئىشانى - جى پەنجەى يۇنانیەكان بە سیمای كوردستانەوہ

۹۵ دلف: شارنكى كۈنە لە يۇنان و لەپىشدا ناوى (پىتۇ) بوو، بە ناوى كۆپە قارمانەكەى (دىلفۇس) موە ناوئراو (دلف). ئەم شارە عەتىقەى زۇريان تيا دۇزىوئەتە^(۷). دلف گوندىكە لەناوچەى شەمىزان.

۲ كىلى گۆرۈك لە بىارە: لە گۆرستانىكى نرىك بە بىارەدا كىلى گۆرۈك ماوئەتەو، بە نىشانەى ئەوئەى كە لە بەشى سەرەوئەى كىلەكە وئەى خۇر بەمەردو دىوئەو كىشراو دىارى ئەكات كە ئەو گۆرۈ زۇر كۆنەو ئەگەرئەتەرە بۇ سەردەمى مەترىيەكان.

۳ قۇرتاس: گردىكە ئەكەوئە دەشتى شارەزورەو نرىك بە شارۈچكەى سىروان، كاتى خۇيشى گوندىكى چكۆلەى لە تەنىشتا هەبوو. جاران واتە بەر لە دروست بوونى دەرياچەكە گرنكى شونىكە لەوئەدا بوو كە مەردو زىنى زەلم و تانجەرۇ بە بەردەمىدا پەت بوون. دىرىن ناسەكان دەستىان بەم گردە پاگەشتو و لىكۆلەئەوئەى پىئوستىان لە سەر كردو و مېژو و كەيان پوون كردوئەو. (طە باقر) و (قواد سفر) دوو دىرىن ناسى بە ناوبانگن ئەوئەى لەسەر ئەم گردە نووسىويانە والىزەدا بە كورتى ئەيخەمە پىش چاوى خوئەئەران.

*لەم گردەدا چەند چالنىكى گەورەى تىايە كە ئەو نىشان ئەدەن لە چەرخەكانى پىش مېژوودا ئەم شونىكە جىنگاى ژيان و گوزەران بوو. چىنى ژىرەوئەى گردەكە ئەگەرئەتەرە بۇ (۴۵۰) سال پىش زاين، پاشان چەند چىنىكى ترى پۇژگارى كۆنى تىايە كە تا دەورەى مەورەكان (۱۸۰۰ پ. ن) نىشان ئەدات. مەروەها لەسەر ئەم چىنەو پاشماوئەى خانوئەكى سەير دۇزراوئەتەو كە بە گلى سوزو وە كراو كەچ دروست كراو. ئەم ژوورە پىكها توو لە كومەزىكى چوارگۆشە كە دەورەى بەرپەرەو گىراو. زۇر لە مېژوونووسان پىيان

وايه كه بۇ ئاگر پەرستىن دروست كراوه و سەزىمەكەى رىك و پىك دىارى
 نەكراوه. پەنگە ھى رۆزگارى دواين سالىكانى چەرخى ساسانىيەكان بىت. ئەو
 ئاتەشگايە لەسەر شىۋەى كۆمەلى پەرستگاي چەرخەكۆنەكان بىيات نراوه. وە
 لەسەر ئەم ئاتەشگەوه دووچىنى تر ھەيە كە ھى سەردەمى ئىسلامەتىن، لە
 چىنى دووھەمىدا خانويەك كە لە گلى سوورەوه كراو گەچ دروست كراوه
 دۆزراو تەو، ئەمىش ھەربەھەمان شىۋەى ئەوى تر چوارگۆشەيە، لە ناوھەمىدا
 چوار كۆلەكەى بەرامبەر بە يەكتى تىايە كەو ك ئەو پايە و كۆلەكانەوان كە
 گومەزە گەورەكانى مزگەوت و گۆرەكان ھەلئەگىز^(۸).

قۇرتاس لاي كاكەيىيەكان - ئەھلى حق - شىۋىنىكى بەرپەزە، چونكە
 زىدى حەوت پىاۋچاكيانە كە برىتىن لە ۱. قولى ۲. شاكە ۳. شەھابەدىن
 ۴. شانەزەر ۵. شاموراد ۶. عىسا ۷. پىردلاوەر.

دەفتەرە دەستىنوسەكانى ئەم دىنە وای دىارى ئەكەن كە (ئەو حەوت
 كەسە لە رۆژى پانزەى چلە گەورەى زىستان دا بەرەو گوندى شىخان بە
 مەبەستى گەشتن بە خزمەتى سولتان ئىسحاق ئەكەونە پى. لە چىاي شىروى
 دا ماندوو ئەبن، يەككىيان ئەلى يا ئىتر نەپۇين، ئەگەر ئەو كەسەى كە ئىمەى
 كەمەندكىش كىردووه حق بىت ئەوا دىت بەدەممانەوه و بەخزمەتى ئەگەين، لە
 ئەشكەوتەكەى ئەشكەول دا ئەمىننەو، لە ئاكاو ئەبىتە توف و كېرەو
 زىيانىكى سەخت ھەلئەكات. پىگەيان ئى ئەبەستى و سى شەو سى پۇژ بە
 برىسەتى ئەمىننەو. سولتان ئىسحاق بە دل ئەم ھەوالەى پى ئەكات. لاي خوا
 نزا ئەكات. نزاكەى گىرا ئەبى و ھەوا خۇش ئەكات. دواى ئەو بەرەو گوندى
 شىخان ئەكەونەپى، كە لەوى بە خزمەتى سولتان شاد ئەبن و لەلای ئەمىننەو،
 سولتان ئىسحاق بەر بۇنەيەو سى پۇژ پۇژو گرتن لە دىنەكەياندا ئەكاتە

به‌رنامه و ناوی ئەمەین بۆژووی لیسوردن له یارانی قورتاس^(۹). کاکه‌یه‌کان هەندێ جار قورتاس و هەندێ جاریش (قۆلتاس) یا (قوالتاس) بە‌کار دێنن. وەکو له کتێبه‌ به‌ناوبانگه‌کی (حاجی نعمت الله جه‌یحون ئابادیدا به‌ ناوی حق الحقایق یا شاهنامه حقیقت لایه‌ره‌کانی ٦٣، ٦٤، ١٩٤، ٤٣٦) ناوی به‌راوه‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی تری ئەم کاکه‌ییانه‌ وای دیاری ئەکات که (قورتاس و مهره‌و به‌ جیگه‌ی بینینی هیلال ئەزانن که په‌یوه‌ندی به‌ رۆژی نیه‌ت هینانه‌وه‌ هیه‌)^(۱۰). قورتاس وشه‌یه‌کی تورکیه‌ به‌ واتای سه‌فه‌رتاس، ئەو کاسه‌یه‌ی که‌نان و چیشتی بۆ سه‌فه‌رتیا هه‌له‌ئه‌گیرێ. له‌شاره‌زوردا هەندێ ناوی تری تورکی هیه‌ که‌ دیاره‌ ئەگه‌رینه‌وه‌ بۆ سه‌ره‌مه‌ی داگیرکردنی شارمه‌زور له‌ لایه‌ن مه‌غۆله‌کانه‌وه‌، یا سه‌ره‌مه‌ی هیزشه‌که‌ی نادرشای ئەفشار. ئەو گوندانه‌ش وه‌کو: ١. دووگوند به‌ناوی قلرخ که‌ مانای (په‌فتار) ئەدات. ٢. دووگوند به‌ناوی سه‌ویله‌میش که‌ واتای (خۆش ویستراو) ئەدات، ٣. تاسلۆجه‌ به‌ واتای (به‌رده‌لان)، ٤. قایینه‌یجه‌ به‌ واتای (خویناو).

من پێم وایه‌ له‌ زه‌مانی کۆندا قورتاس ناویکی تری هه‌بووه‌ و له‌و سه‌ره‌مانه‌دا ئەم ناوه‌ تورکیه‌ی لێنراوه‌.

(: قه‌لای خورمال: خورمال شارۆچکه‌یه‌که‌ به‌ دوری ٨١ کم که‌وتۆته‌ باکووری رۆژ هه‌لاتی هه‌له‌بجه‌وه‌. هه‌روه‌ها نزیکه‌ی ١٢ کم له‌ سه‌رچاوه‌گی زه‌ئه‌مه‌وه‌ دووره‌. شوێنێکی ته‌په‌ر ئاودارو سه‌ر سه‌وزه‌. جگه‌ له‌وه‌ی زێی زه‌ئه‌م به‌ ناویدا په‌ت نه‌بی، خۆشی سه‌رچاوه‌ی ناویکی گه‌وره‌ی هیه‌ به‌ناوی کانی (گه‌منجان) که‌ سه‌رچاوه‌ی ناویکی شیرین و سازگاره‌. هەندێ میژووژان پێیان وایه‌ که‌ (خۆر + ماد) و بۆته‌ خورمال. گوايه‌ له‌ کاتی خۆیدا پاشایه‌کی ماد ئاوه‌دانی کردۆته‌وه‌ که‌ که‌مه‌کی ناوی (خۆر) بووه‌.

(خۆر) له ئاقىستادا (هەر) بوو. نىستە لە ھەرامىدا بۆتە (وەر) كە لە ھەرامى كۆندا (هۆر) بەكارھىنراوە. لە نىوان ھەرامى كۆن و كرمانجیدا گۆپانى پىتى (ه) بە (خ) ئەبىنەن وەكو (ھوون - خوین)، (ھانە - خانە = بە واتای كانى)، (ھۆش ياوەش - خۆش)، (ھۆندن ياوەندن - خویندن) ... ھتد. گۆپانى (ماد) بۆ (مال) واتە گۆپانى پىتى (د) بە (ل) ئەمە لە كوردیدا بە ئاستەم شوینەواری دیارە وەكو (كلىد) ئەبىتە (كلىل) و زۆر جار لە ناو جافدا ئەبىتە (كلىل). خورمال لە ھەندى سەرچاوەدا بە (خولمار) دیارى كراوە و تا ئەم دواییانەش پىرانی ناوچەكە ھەر(خولمار) یان ئەھات بەزاردا. لە سەردەمىكى تریشدا پىسى و تراوە (گولەنبەر)، ئەمەش ئەگەرپىتەو بۆ سەردەمى ھەرمانپەوایى (حەسنەوێكان) كە لە ھەردوو ناوچەى دینەوەر و شارەزوردا دەستەلاتیان پەیدا كردوو و حكومەتیان دامەزراندوو. (گولەنبەرخانم كچی بەدرى حەسنەوى) بوو، كە شارژنىكى ھەلكەوتەو بە ئىدارە بوو، لە سالانى (٥٥١-٥٦٤) ى زایینیدا پاشا مردنى باوكى جەلەوى دەستەلات دارىتى ئەو ناوچەى گرتۆتە دەست.

﴿ ئەم شارە لە سەرتای چەرخى دەيەمى زایینیدا شارژنىكى بچوك بوو، پاشان برەوى سەندوو و گەورەبوو تا چەرخى پانزەھەم، ئەو كاتە لە لایەن ھەرمانپەوای كورد (ئەبو شەوك) ھوە ھىرش كراوەتە سەرى و دووچارى كاویل كردن و سووتان بوو. ئەبو شەوك پاشای ولاتى (بەنى عەننان) ى شارژجانی كورد بوو و ئەم رووداوە ئەگەرپىتەو بۆ سالانى ٤٣٤ى كۆچى^(١١) ە.

پاشا ئەو كاویل كردن و سووتاندنە لە چەرخى سیانزەھەمى كۆچیدا جارىكى تر بۆتەو بە شارو ئاوەدان كراوەتەو. خورمال چونكە شوینىكى

جوگرافی له باری هیه، هه میشه دهستلآت داره کان چاویان تیپریوه و ههولیان داوه دهستی خۆیانی پی بگهیهن.

﴿ سالی ۷۱۸ ی کۆچی بهرامبه به ۱۳۳۹ ی زاینی (خورمال) له پیزی شماره گهشه کردووه کان بووه، هینده سنووری فراوان و گه وره بووه فرمانه وایی تیدا پهیدا بووه و بوته بنکهی دروست بوونی ههردوو دهولهتی کورد بهنو ههسنهوی بهزیکانی و - بهنو ههمنازی شاننجانی - که له ههردوو چه رخی چواره و پینجه می کۆچیدا بهرامبه به چه رخی دهیم و یانزه هه می زاینی دروست بوون^(۱۲) ﴿ له هه لدا نه وهی لاپه رهکانی میژو دا ده رباره ی خورمال نه گه ین به یاداشتهکانی (ههلا محمه دی سه رگه تی). نه م یاداشته چمکیکی میژووی خورمالمان نه خاته بهرچاو، نه گه رچی ههلا محمه د پشتی به گیرانه وهی قسه ی ههلا به سته وه، به لام دور نیه له وهی که هه ندی راستی چاکی تیدا بی و نافه رین هه لبگرن. منیش لیره دا به پیویستم زانی که نه و یاداشته بی دهستکاری وهکو خۆی بنووسمه وه.

﴿ وهکو له یاداشت و بیره وهی باپیرانی رابردوومان به تهواتور به نیمه گه شته وه زۆر قسه ی سه رده م و زاران پالپشتمان دهکن گوایه بابا نوه یسی باپیرمان زانیه کی بی وینه ی رۆژگاری خۆی بووه. ناویانگی عیلم و زیره کی و خواپهرستی به جیهانی نیسلامی نه و رۆژگاره دا بلاویوته وه و شاری خورمانی کردوته مه لبه ندی خویندن و فیروون و نالای عیلم و زانستی لی هه لکردوه. بویه سولتانی وهخت سالی ۸۶۰ ی کۆچی (۱۴۳۱ ی زاینی) مزگه وتی خورمال سه ر له نوی بۆ تازه کردوته وه. نیه ر بابا نوه یس زۆر به ریکوینیکی له مزگه وت و خویندن گای خورمال دا خه ریکی ده رس و تنه وه بووه تا سالی ۹۰۵ ی کۆچی (۱۴۷۱ ی زاینی) له دنیا ده رچوو. نینجا محمه د غه یبی کوپی

بۆتە دەرس بېژۇ جى نىشىن. لە پۇژگارى ئەم دا خويندنگاي خورمال بۆتە مەلبەندىكى پۇشنىپىرى پىشكەتو، لە ھەموو لايەكەمە فەقى و مەلا دەستە دەستە و پۇل پۇل روويان تىكرىدو، تا سالى ۹۴۵ ى كۇچى (۱۵۲۸ ى زايىنى). كە شەرى نىوان مەئموون بىگە بەگ مىرى شارەزور مىرى عوسمانيان بەرپايو، بۇ ماوۋى دە سال درىژەى كىشاو لە ئاكامدا پىر مەجمەد غەيبى مودەرىس و يەكە زاناي ناوچەى شارەزور لەگەل كۆپەكەيا كۆژا. مىر مەئمونىش بە دەست بەسراوى بۇ ئاستانە پەوانە كرا. ھەرىمى شارەزور دەروەرى وىران كراو دى و دىھاتى سوتىنراو مال و خانو بەرەيان پووخان. ئىتر تا سالى ۱۱۶۲ ى كۇچى (۱۷۴۸ ى زايىنى) ئىمە لەم خويندنگايە بى خەبەرىن، بەلام بە گۆزەى ئەم مەلوماتەى كە لە كۇتايى كىتەبىكى دەس نووسى كىتەبخانەى ئەوقافى مەركەزى سلىمانىدا ھەيە دەردەكەمى كە لەم پۇژگارەدا واتە سالى ۱۱۶۲ موسا بەگىك قايمقامى خورمال بو، بە پىنى فەرمانى سلىمان پاشاى بابان ئەم مزگەوت و مەدرەسەيەى ئاوەدان كىرۋەتە. برەوى پى داو، وا ديارە ئەم كاتە دەرس بېژەكەى مەلا نور الله كاكۇزمەكرىيى بو، بىرى شىعەرى فارسىش لە سەر دىوارى مزگەوتەكە نووسراون، ئەم ئاوەدان كىرەنە دەست نىشان ئەكەن. دوورىش نىە شىعەرەكان ھى مەلا نورالله بن. لە دواى سالى ۱۱۹۰ ى كۇچى (۱۷۷۹ ى زايىنى) مەلا مستەفاى كۆپى لە جى دانىشتو، ئەمىش بەناوبانگى زانايى دنياى پىكرىدو، و مامۇستاي مەولانا خالىدیش بو.

بە درىژايى فەرمانزەوايى بابانەكان و دوايش، خويندنگاي خورمال ناوبەناو نەبى - ھەر ئاوەدان و شوئىنى فېربوونى ئەدەب و زانست بو. كىتەبخانەيەكى قەشەنگىشى ھەبو، تا سالى ۱۹۷۵- (۱۵۰) كىتەبى ئى مابو.

وابزانم سالی ۱۹۷۶ فروشان به ناساری عامه (۱۰-۱۵) کتیبیککی تری ئی مابوون سالی ۱۹۷۸ خراڻه پال کتیبخانە ئه وقافی مه رکەزی سلیمانیه وه، خوا بکا مزگه وته که بۆ خویشی بمینی باشه).

یاداشته که ئی مه لا محەمدی سەرگه تی بریتیه له کورته میژویه کی چاک که هەندی کەلین و قوژینی تاریکی رووناک کردۆتەوه، به لام کاشکی به سه هەندی شتدا ههروا به ناسانی تینه پەریایه. وهک چۆن چرای له بهردهم هەندی مهسهله دا ههنگردووه. ئه وهندی تریشی پۆشن بکردایه تهوه تا نووسینه که ئی بی گری و گوژ و جینگای سوود بوایه، له لایه کی ترهوه نابێ گلهیی ئی بکریت، چونکه مه لایه کی ئه وه سهردهمه ههروه منده ئی لهباری میژووه زانیوه. به ههرحال کاریکی زۆر چاکی کردووه کاشکی هەندی مه لای تریشمان ئاوا به دواي شتی وه ها گرنگدا بچوونایه، ئه وکاته گه ئی گری کویره ئی میژومان له بهردا نهکرایه وه.

ئه وهی که یاداشته که ئی به پیز نهکرد ئه وه بوو که ئه م شتانه ئی تیا پوون بکردایه تهوه.

۱. سولتانی وهخت سالی ۸۶۰ ی کوچی، کی بووه؟
۲. مه نمون بهگ که به دیلی ودهست به سراوی پهوانه ئی ناستانه کراوه، دواي ئه وه چاره نووسی چی بووه؟

﴿بۆ ئه مه پهوانه ۲۰۲ ی کتیبی شهرفنامه که نووسیویه: سولتان که زانی مه نمون بهگ بی تاوانه و به خوڤایی گیراوه نازادی کرد و مه لبهندی حیلله ئی له نزیک به غدایه پی سپارد که داهاقی بخواو کهس خۆی تی نهگه یه نی. له پهراویزی هه مان لاپه ردا حیلله به هه لبهجه راست کراوه ته وه﴾.

۳. نه‌بوايه مه‌لامحه‌مد که په‌نجه‌ی دريژکرد بۆ نه‌و شيعره‌نه‌ی که به‌سەر
ديواری مزگه‌وته‌که‌وه نووسراون، شيعره‌کانی بنووسيايه‌ته‌وه. شيعره‌که
نه‌مه‌يه:

والی ملک جود و کھف عباد
آن (سلیمان) تخت عزت و داد

واته: سەرداری قەڵە مېروى به‌خشين و نه‌شکه‌وتى خواپەرستان
نه‌و سلیمانە‌ی له‌ سەر ته‌ختى عیززەت و داد دانیشتووه
(مه‌به‌ست سلیمان پاشای بابانه‌ که به‌ فرمانی نه‌و مزگه‌وته‌که‌ نوژنه‌
کراوه‌ته‌وه)

يد بيضا نمود اموسى را
حكم گلشن‌برش بلطف بداد

واته: دەستی سپى موسا نه‌نوینی و فرمانپەرەوايى گولە‌نە‌بەرى به‌
سۆزەوه‌ دايه‌ (موسا) مه‌به‌ست له‌ موسا به‌گى نه‌و دەمه‌ی قایمقامى خورمال
بووه‌ و ئاماژە‌شه‌ بۆ حەزەرتى موسا -خ- که‌ يد بيضا موعجيزە‌که‌يه‌تى).

درېناه‌ی خيڤر شه‌د ساعى
بهر اجر و ثواب روز ميعاد

واته: له‌ بيناکردنه‌وه‌ی خيڤر دا‌بوو به‌ تېگۆشه‌ر، نه‌مه‌ش بۆ پاداشتى
روژى دوايى.

مسجد کهنه‌ سال شاه (سلیم)
دید گشته‌ است جای قنډر و رماد

واټه: که مزگه وټی کونه سالی سولتان سەلیمی بیڼی، بوټه جینگه‌ی پیس
و پوځلی و خوټله‌مینش.

ازکرم چنډ بدره در تعمیر

صرف کرد و بیاد اجر مراد

واټه: نهو به‌خشنده چەند پارە‌ی بوټاوه‌دان کردنه‌وه‌ی خەرج کردو به
کامی دل‌گه‌یشت.

این اشارت زغیب شد تاریخ

(بوده مسجد بذكر حق آباد)

واټه: ئەم ئاماژە‌یە لە غەیبە‌وه‌ بوو بە میژوو (بوو به مزگه‌وت و به‌ناوی
خوا‌ئاوه‌دان کراییه‌وه).

میسره‌عی دووه (بوده مسجد بذكر حق آباد) به‌پینی حیسابی ئەبجەد
بەم شێوه‌ی لای‌خواره‌وه‌یه.

بوده = ۱۷

مسجد = ۱۰۷

بذكر = ۹۲۲

حق = ۱۰۸

آباد = ۸

هه‌مووی ئەکاته ۱۱۶۲ی کۆچی به‌رامبه‌ر ۱۷۴۲ی زایینی.

۴- ئەبوابه‌ی مامۆستا که‌پشتی به‌ ته‌واتور به‌ ستووه‌ و باسی خورمانی
کردووه‌ به‌ تایبه‌تی مزگه‌وته‌که‌ی، نه‌وه‌ له‌ سه‌ر زاری خه‌لك و اباهه‌ که
(عه‌بدوللای کۆپی عومه‌ری کۆپی خه‌تاب - خ.پ) دروستی کردووه‌. هه‌چ نه‌بی

یا به پشت بهستن به قسه‌ی خه‌لک نه‌مه‌ی دیاری بگردایه، یا پاستیه‌که‌ی بگوتاییه که نه‌م مزگه‌وته له ده‌وره‌ی خه‌لیفه‌ی دووهم دا به فرمانی (عه‌بد وللای کوپی عیمرائی کوپی حصن) دروست کراوه. به‌لام چونکه له میژووی فتوحاتی نیسلام دا حمزه‌تی عه‌بدوللای کوپی عومه‌ر زیاتر ده‌ناسریت تا نه‌م، نه‌وا ناوی نه‌م له‌م به‌ینه‌دا ون بووه. عه‌بدوللای کوپی عیمران لای پیره‌میزدی شاعیر بۆته عه‌ولای هۆممران نه‌مه‌تا له شیعرنیکیدا که باسی دروست کردنی نه‌م مزگه‌وته نه‌کات نه‌لی:

ده‌وره‌ی نه‌سحابان سنی مزگه‌وت کران
 یه‌کێک له‌انگل دووهم له (کرمان)
 سینه‌م له (خورمال) سه‌رچاوه‌ی کوردان
 هه‌ر سنی ناساری اعه‌ولای هۆمه‌ران
 ناساری فه‌خره‌ بوو ده‌وره‌ی ئه‌هوان

له سه‌ر شیعره‌که نه‌پوا و میژووه‌که دینیته سه‌ر ده‌وره‌ی سولتان سه‌لیمی عوسمانی و نه‌لی:

سولتان سه‌لیم گۆی شاه‌ی برده‌وه
 قوبیه‌ و مناره‌ی تازه‌ کورده‌وه
 قه‌لایه‌کی کرد به‌و سه‌ر گورده‌وه
 سه‌ربه‌رزیه‌ی خسته‌ قه‌ومی کورده‌وه
 شیخ بوو به‌هوارت بوو مولکی نه‌هوان^(۱۲).

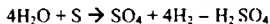
نه‌گەر پیره‌مێرد ئەم مژگەوتەى بە دەست کردى عەبدوللای کوڤى عیمران (عەوللای ھۆمەران) نەزانیاىە ئەوا ھەرگیز ئاماژەى پىئى نەنەکرد: چونکە پیره‌مێرد ئەو شاعیر و نووسەر پۆشنبیرانەىە کە لە ئاو شیعرو پەخشانەکانیدا گەلى جار پەنجەى خستۆتە سەر مێژوو لە ھەمووشیاندا باش بۆى چوو. وە دیارە پیره‌مێردیش ئەمەى ھەردەماو دەم بیستوو کەواتە مەلا محەمەدیش ھەر بیستووێتى بۆیە پێویست بوو ئاماژەى پى بکەدایە.

ئەمە تا ئێرە کورتە باسینکى خورمال و مژگەوتە دێرینەکەى بوو. بۆ باسى قەلەکشى ئەو دەرمان خست کە سەرەتا مادەکان دروستیان کردوو و کردوویانە بە یەکیک لە بنکەکانى فەرمانرەواییان. پاشان بۆتە بنکەى (حەسنەویەکان) و (بەنى عەننازەکان)، دواى ئەمان لە سەردەمینکى تردا سولتان (سەلیم) ی عوسمانى. پاشان (لەلایەن شا عەباسى سەفەوی یەو دەستى بەسەردا گیراوە و ماوەیک فەرمانرەوایی تیا کردوو. ئینجا پاش ماوەیک خەسرەو پاشا لە سالى ۱۳۰۹ی کۆچیدا بەرامبەر بە سالى ۱۶۲۹ ی زایینى ئاوەدانى کردۆتەو^(۱۴).

قەلەکە بەسەر گردینکى گەورەوێە لە سەرۆکى شارداو بە چوار دەوریدا شورە و سەنگەرى مەحکەم دروست کراوە کە ھەموویان بەرگرى لە قەلەگەرەکە نەکن.

وە ھەموو ھا قەلەیکى تری تیا بەسەر گردینکەو کە ئاوەکەى گەپاوە لە ژێر یەو دەرنەچیت، ئەمیش قەلەیکى گەورەى لاکیشەیی یەو بە شورە و سەنگەر گەمارۆدراوە. ئەمیش و قەلەکەى تریش ھەردووکیان بە بەرد و قسل دروست کراون، لە ھەردووکیاندا شونى دانیشتنى مێرو جینگە و پێگەى خێزان و میوان و زەخیرە و تەریلەى ھەیه.

گهپراوهكهی خورمال بریتیه له کبریتی تواوه له ناودا (ناویتهی کبریت) بۆ دروست کردنی باروت و شقارتیه به کاردی و ترشه‌نۆکی سولفاتی خه‌تی سی نه‌گوتی H_2SO_4 .

دهرباره‌ی نه‌وه‌ی كه ئەم ئاوه له كۆنوه دیت له هه‌ندی پیری دهم پاستم بیستوه كه یه‌كێکیان باوكمه نه‌گێرنه‌وه كه (سائیکیان شیخی حیسامه‌دین خ. پ) پیاویکی ناردوه به‌و كونه‌دا كه گه‌پراوه‌كه‌ی لیه‌و دیت. پیاوه نه‌بوا و ناگه‌په‌ته‌ دواوه. پاش ماوه‌یه‌ك یه‌كێکی تر نه‌نیری، دووچه‌پك تووله هه‌نارو مۆمی بۆ ته‌رتیب نه‌كه‌ن، مۆمه‌كان بۆ رۆشنایی و تووله هه‌ناركانیش بۆ نه‌وه‌ی كه هه‌رچه‌ند مه‌تریک بپراو دانه‌یه‌کیان دابكوتی بۆ نه‌وه‌ی پیا بگه‌په‌ته‌وه. كه گه‌پراوه‌ته‌وه و توویه‌تی: له سه‌ره‌تای كونه‌كه‌دا ماوه‌یه‌ك به‌ گاه‌ملکی پۆشتوم، نیت كونه‌كه‌ گه‌وره‌بووه و به‌ پێوه پێگام تیا بپریوه، دوا‌ی ماوه‌یه‌ك پۆشتن دیتم كونه‌كه‌ نه‌بی به‌ سی به‌ شه‌وه، به‌ به‌شی یه‌كه‌م دا پۆشتم، هه‌ر پۆشتم تووله هه‌نارم لی بپراو نه‌گه‌شته‌ هه‌چ ناچار گه‌پامه‌وه، چووم به‌ كونی ناوه‌پاستدا، دوا‌ی ماوه‌یه‌ك گه‌شته‌ كۆتایی و هه‌چم به‌ دی نه‌کرد. هاته‌وه به‌ كونی سێهه‌مدا پۆشتم، دوا‌ی ماوه‌یه‌ك گه‌شته‌ خانویه‌ك كه له به‌رد دروست كرابوو، دهرگا‌كه‌ی به‌ قوفلیکی پۆلایین داخرابوو، له‌ گۆشه‌یه‌كه‌یه‌وه ده‌لاقه‌یه‌کی تێدابوو، له‌ ده‌لاقه‌كه‌وه سه‌یری ژووره‌كه‌م كرد: دیتم له‌ ناوه‌پاستیدا هه‌وزێك و به‌م لاوایه‌وه سه‌كو بۆ جینگه‌ی دانیشتن دروست كراوه. ناوی گه‌پراوه‌كه‌ش له ژێر ئەم خانوه‌وه دهرئه‌هات.

۱. دوانزه ئیمام: ناوی دوو گوندن نه‌كه‌ونه خۆراوا‌ی شارۆچكه‌ی سیروانه‌وه زۆر هه‌وڵم داو پرسیارم كرد بۆچی ناوئێران دوانزه ئیمام. هه‌چم

بۇ ساخ نەبوۋىيە، بەلام لەۋە نەچى دوانزە كەسايەتى ئىسلامى تىدا
ژىابى.

لە گەردى دوانزە نىمامى كۇندا دىزىن ناسەكان ﴿پاشماۋەى
مەزگە وتىكان لە چىنى يەكەمىدا دۇزىۋەتەۋە كە بە شىۋەيەكى پىكو پىك
دروست كراۋە﴾^(۱۵)

ئەۋەى ئەم دىزىن ناسانە دۇزىۋىيەتەۋە تەنیا مەزگە وتىكە ۋە ھىچى تر كە
بە ھەيكەلەكەيدا ديارە ھى دەۋرانى كۇنە، واتە نىزىكەى زىاتر لە دەچەرخ لە
مەۋبەر، ئىتر بە داخەۋە ھىچ خەت ۋە نوسىنىكى بەسەرۋە نىە كە پۇشنايى
بختە سەر سالى دروست كەردنى ۋە ئەۋەى كە دروستى كەردۋە.

۲. تەپە تەلەمە: گەردىكە نەكەۋىتە خوارۋى گۇندى كاگەردەلەۋە بەرەۋ
دەراچەكە، ﴿چىنى يەكەمى ئەم تەپۇلكەيە شۈنەۋارى سەردەمى ھاتنى
ئىسلامى پىۋە ديارە ۋچىنى چۈرەمىشى ئەگەرتەۋە بۇ پۇزگارى بابلى
كۇنە﴾^(۱۶).

بابلىيەكان گەلىكى خاۋەن شارستانىيەت بوۋن ۋە لە ماين النهرين
(مىسۇپۇتاميا)^(۱۷) دا ژىاون، ھەندى جار بە بۇنەى فراۋان كەردنى
قەلەمپەۋەكەيەنەۋە يا بەۋى تالان ۋ بۇكەردنى گەلانى ھاۋسىيان پەلامارى
دەۋرۋەرى خۇيان داۋە، لە ھەندى شۈننى تىرى كۈردەۋارىدا نەخشى جى
پەنجەيان ديارە، ھەرمەكو سەرچاۋە مېژۋىيەكان ديارىيان كەردۋە.

(*) (مىسۇپۇتاميا ۋ كۈردەۋارى) وتارىكە دەمىكە نامادەم كەردۋە ۋە بەپىش تواناي خۇم ۋە ئەۋەندەى
لەم پارمە سەرچاۋەم خۇندىبىتەۋە ھەۋن داۋە شۈنەۋارى گەلانى دىزىنى مىسۇپۇتاميا (سۇمەرى،
نەكەدى، بابلى، ئاشۋورى) لە كۈردەۋارىدا ديارى يەكەم.

لەم بەشەشدا کە نەگەینە سەر باسی گەردی (زەمەقی) ئەوێ کە
پەییوەندی بە ناوچەی هەلەبجەو هەبێت لەم بارەو باسی ئەکەم، بە هیوای
ئەوێ کە جینگەیی سوودبن.

۷- بەکراوا: ناوی گوندیک و هەم گردیکی گەرمو بەرزە لە نیوان هەلەبجەو
سیوان دا کە نزیکەیی (۴) کیلۆمەتر لە هەلەبجەو دوورە.

بەرزیترین گەردی شارەزۆرە کە (۱۲،۵) مەتر بەرزە، وە پانیەکی (۲۱۴)
مەترە. بەکراوا بەناوی بەکر بەگی کوپی سەلیمان بەگەو ناوێراوە کە یەکیک
بوو لە میرەکانی بابان و بە (بەکرە سوور) ناوێرا بوو. سانی ۱۱۱۵ ی کۆچی
کوژراوە.

دیارە ئەمە ناوی تازەییەتی و ئەو سەرەدەمە بنگەیی فەرمانڕەوایی ئەو میرە
بوو، گەردە کۆنە هەرەکو لە مەودا باسی ئەکەین. ئەم گەردە چالێکی
(۱۵-۱۶) مەتر پانی بەمەوردا هەلەبجەو ناوێراوە کە شە (۸) چینی تێدا
دەکرەوتووە کە سپایزەر Speiser پاش سەردانەکی لە سانی ۱۹۲۴ دا لەم
بارەو نوسیویە:

ئەو چالانەیی کە ئێ هەلەبجەو نیشانی ئەدەن کە شوینی ناوێری کۆنە
کە ناو ئەبرێت بە (دەوری ناوێری) کە پاشایەکی ناوێری بە ناوی ناسرپانی
دووم- لە چەرخێ نۆیەمی پ. ز. دروستی کردووە^(۱۷) وە هەموو ئەو چێنانەش
بەم شێوە لیکۆلێنەوێان لە سەر کراوە.

(یەکمە و دوو میان هی سەرەدەمە ئیسلامیەکان (سەدەکانی " ۱۰-۱۲ ی
زاییینی) سێهەمیان کە جێماوی شوینەواری کە مەوجی سووتانی پێوێ دیارە،
کۆتەرە لە چەرخە ساسانی و پارتییەکان (سەدەکانی ۳. ز- ۷. پ. ز). لە چینی
چوارەم دا کە بریتیە لە دوو بەش (ا) و (ب)، تێبێنی کراوە کە گلێنە (فخاریات)

ی (خووری هووریه‌کان) و نه‌وانه‌ی (نوزی) که نه‌گه‌پښتوره بؤ سده‌ی (۱۵) پ.ن. نه‌دۆزاونته‌وه. له لایه‌کی تره‌وه ده‌ست و خه‌تی ئه‌و نووسراوانه‌ی له‌م چینه‌دا دۆزاونته‌وه له‌ ه‌ی سده‌ی (۱۲) پ.ن. نه‌چیت. له‌وانه‌یه‌ چینی پینجه‌م و شه‌شم بگه‌پښتوره بؤ سده‌ی (۱۴) پ.ن. له‌ کاتیکدا که چینی حوته‌م له‌ ه‌ی سه‌رده‌می بابلی کۆن نه‌چیت (سه‌ده‌کانی ۱۹-۱۴) ی.پ.ن. له‌ چینی هه‌شتم دا بینایه‌کی گه‌وره‌ی (یانزه) ژووری هه‌یه که له‌وانه‌یه‌ په‌رستگا بویت، په‌نگه‌ ئه‌م چینه‌ش هه‌روا بگه‌پښتوره بؤ سه‌رده‌می ناوبراوی سه‌روه^(۱۸).

به‌پنی دوایه‌مین چینی، واته‌ چینی هه‌شتم که خانویه‌کی (یانزه) ژووری ئی ده‌رنه‌که‌بویت دیاره که سه‌ره‌تا به‌شار و بنکه‌ی فه‌رمانه‌وا یا ده‌سته‌لات دارئ دروست بووه، به‌ پینچه‌وانه‌ی هه‌مووشاریکی تره‌وه که سه‌ره‌تا گوند بووه و پاشان به‌رمو شار په‌ره‌ی سه‌نده‌وه.

وه دیاره شوینه جوگرافیاکه‌ی هه‌میشه له‌ بار بووه بؤ ئه‌وه‌ی ده‌سته‌لاتی تیندا به‌ریت به‌رته‌وه. ته‌نانه‌ت تا ئه‌م سه‌رده‌مانه‌ی تازه‌ش هه‌ر ئه‌و ده‌وره‌ی بینیه‌وه، هه‌روه‌کو له‌ به‌رده‌نوسینکدا ده‌رکه‌وته‌وه که میژووی (۷۹۲) ی کۆچی له‌سه‌ره، ئه‌وه دیاری نه‌کات که سولتان سلیمانی قانونی مزگه‌وتیکی تیندا دروست کردووه.

هه‌روه‌ها شتیکی تریش که زۆر شایانی باس بیت ئه‌وه‌یه‌که دووچار له‌ سالانی شه‌سته‌کاندا له‌ چینی چواره‌مدا دوو ده‌سته پۆژنامه دۆزاونته‌وه، یه‌که‌م جار حوت پارچه و دوهم سیانزه پارچه. که ئه‌م پۆژنامه‌یه له‌ باره‌ی پۆژه به‌خته‌وه‌رو پۆژه شومه‌کانه‌وه دواوه^(۱۹). واته‌ پۆژه‌کانی کردووه به‌ دووبه‌شه‌وه. ئه‌و پۆژانه‌ی که به‌خت تیندا یاره‌و شادی و خوشی و موژده‌ی خوش دینه‌ رنکه‌ی مرووف و ئه‌و پۆژانه‌ش که شوم و نه‌هاتن و خه‌م و

ئارپەھەتى و ئازارى دەروونى خۇيان ئەنۇئىن. ديارە ئەمەش بە پىنى ئەستىرە
 ناسىن بوو. پۇژنامە ئەستىرە ناسىيەكانىش ئەگەر ئىنەمە بوۇ چەرخە
 سۆمەرىيەكان. بابلىيەكان ئەمەيان ئەگەر ئاندەمە بوۇ حەوت دانای ئەفسانەيى
 ئاپكالىو - Apkallu^(۲۰).

من لە ڕینگەى خۆمەوە نموونەى ئەم پۇژنامەيەم نیشانى چەند مێژوو
 نوسیگدا کەسیان نەیانزانى خەتەکەى بخویننەو: کاتى خۇيشى زاناكان باس
 و خواسیان لە سەر کردوو و ئیتر نەیانکردوو هەموو دێرەکانى بخویننەو تا
 لایەنە مێژووییەکەى بە باشى روون بوايەتەو. هەرچەندە رۆژگار هەندى لە
 دێرەکانى سواندوو.

نموونەى پۇژنامەکە بە پىنى دیارى کردنى لە لایەن دىرىن ناسەکانەو.
 (ستوونى يەكەم).

لە مانگی نیسان دا.

پۇژى يەكەم : يە.تەواوەتى باشە.

چوارەم : نیوہ پۇى باشە.

شەشەم : وێرانى دوژمنىك.

دەھەم : گرتنى زەوى كىنگەيەك.

يانزەھەم : خوشى دل.

شانزەھەم : ئەو شتەى ئەيەوێت بەجىنى ئەھىنىت.

ھەژدەھەم : ئاڤخوشى نامىنىت.

(دېرى ۱۰) بىستەم : چەك، گرتنى شار.

بىيىست و چەكەم : ھەوال.

بىيىست و سىھەم : نیوہ پۇژى باشە.

بيست : (دقهكه شكاهه).

به لّام پوژنامه كه به دهست نيشان كردنى پوژمهكان ناوهستيت به لكو وه
وتمان ناراسته كردنيشى تيدايه وهكو (باقوربانیهك دا بنيت بؤ گؤلا) - خودا
وهندى تندروستى - (با ماريك بكورزيت) نهگاته پايه يه كهه. (نامادهكردى
كهه بؤ گواستنه وه) ^(۲۱).

۸- سه رقه لاي پريسى سهروو:

گردىكى بهرزه تا نيسته دىرين ناسهكان پنگهيان نه بردوته سهري، بويه
هيچ ميژويهكى نووسراوى له سمر ديار نه. نه وهى جينگاي باس بيت نهويه
كه له دهروبهري چلهكاندا جارنيكان (كاني گوين) يان هه لداوه ته وه كاني
گويز ناوئى سازگاري هيه و نه كهويته بناري گرده كه وه - له هه لداوه هيه دا
هه ندئ شتى عمتيكه يان تيدا دوزيوه ته وه. كه به داخه وه نهو شته عمتيكه
كاتى خوى خهك بردوونى و دهست ميژوو زانان نه كه وتوون تا ميژوو هه كيان
ديارى بكرت. شته عمتيكه كانيش برىتى بوون له كاسه وه كه وچك و گوژه له.
ههروها له سالى ۱۹۹۱ دا توفيقى رهوشه ن (موورو) يه كى دوزيوه وه كه
وينى مه شخه لئىكى پيوه بووه و كچيك له بهرامبه ريدا دهستى بهرزه كردوته وه.
هه رچى گوئدى پريسيسه نه وه ناوه كه ي پيشه يه كى نافيس تاي هيه،
وشه كه له بنچينه دا (هه پريسى) يه، به واتاي (هه ريز) كه نه م گيايه به
شيوه يه كى فراوان له م گونده دا هيه. به پنى پوژگار وشه كه گوڤانى به سهردا
هاتوهو (پريس) ئى ماوه ته وه.

له ناوچهی هەولێز بە ھەریز ئەلێن فریز، فەرھەنگی معین نووسیویە
(پەریز Pariz، فرزە، فرزود، فریس، گلیایەكە لە كەناری جۆگەلە و روبارو گۆم
و ھەر شوینی كە ناوی زۆربێ ئەرپی) ^(٢٢).

خاڵۆی بەریزە مامۆستا مەلا سەدیق ئەیگپیتەوێ كە كاتی خۆی باپیری
(مامۆستا مەلا عەزیزی پریس) لەو دی یە ئاش و باخی ئەبیت و زۆریە
پۆزانی ھاوین كاتی خۆی لەوی بە سەر ئەبات، جاریکیان لە ھەلەبجەو (عەزیز
ئاغا) بۆ مەسەلە تەلاق ئەچیتە خزمەتی، پاش ئەرەكە كە تەواو ئەبیت
دەست ئەكەن بە قەسەو باسی تر. عەزیز ئاغا چۆلی ھەریز ھەلەبجەو و ئەلی:
مامۆستا ئەمە چیە ؟ ئویش ئەفەرموو: ئەو ھەریزە. عەزیز ئاغا ئەلی نا ...
قوربان ئەمە پریسە.

ئەگەر ئاگامان لە پێبازی زمانەوانی بیت ئەوا ئەزانین كە (ھەپریسی،
پریس فریز، پەریز، فرزە، فرزود، فریس) ھەموویان یەك پێشەن و پێشە
یەكەمیان وشە یەكەمە.

پریس دێیەكی ئاودارو سەر سەوزە (كانی دەرەش، كانی جانە، كانی
مرواری، كانی چەرمەلە، كانی گۆیز، كانی ژان، سەرەلخ، بەركەورگ) ی وەكو
سەرچاوەی ئاوی شیرین تێدا، ھەر بۆیە ھەریزیشی زۆرە. لە ئافینستادا وای
دیاری ئەكات كە (ھەپریسی و نیمیزكە دوو جۆر گیان كە سووتاندنیان
ناپەوا) ^(٢٣). ئەم دوو گیایە بۆیە سووتاندنیان ھەرام كراوە چونكە باشترین
خواردنی ئازەلن و ئەو سەردەمەش ئازەلاری گەورەترین سەرچاوەی ژیان
بوو. سەبارەت بە نیمیزكە بە داخووە گەلی سۆراخ كەرد بۆم بۆون نەبوویەو
كە ئەمڕۆ لە كوردەواریدا بە چ جۆرە گیایەك دەگوترێ.

شایانی و تنه که سمرقە لا شوینیکی ستراتیژی له باری ههیه و به دەوری خۆیدا به دووری چەند کیلۆمەتر نەپوانی به سەر ناوچهکەدا. ئەمانە هەموو پێکەوه ئەوه نیشان نەدەن کە نەم گونە له دێر زەمانەوه جینگە ی ژیان و شارستانیەت بووه و بەر له هاتنی نەڕۆلیەکان له بەری جوانپۆوه بۆ نەم ناوچه ئێرەو دیی گونە و کەوتە ناوەدان بوون و ژانیان تێدا بووه.

لێرەدا به چاکی ئەزانم کە بۆ هاروونگی وشە ی پرسی چەند ناویکی تری ئافیسستایی له ناوچهی هەلەبجەدا دیاری بکەم.

- **دەریش:** دوو گوندن له سەر ووی پۆژە لا ئی شارەوه، له ئافیسستادا به شیوهی (دەر و شیشووەنت) هاتوو به ناوی کۆنیک جا دیاره کێوه کە ی پشتی دەر و شیش نەگرتەوه.

- **بوزی:** شوینیکه به پشتی بالامبووه، له ئافیسستادا به شیوهی (بەئۆه) هاتوو به واتای (بۆندار).

- **مەستهکان:** دوو گوندن له ناوەراستی شارەزوردا. له ئافیسستادا به شیوهی (هەمەستهکان - هاتوو به واتای (بەر زەخ) شوینی له نیوان بعمەشت وجهەنم دا کە له زاراوه یەکی کوردیدا (زینەخ) ی پی نەگوتری.

- **مساو:** چەند دینەکن له شارەزوردا، بەری (کانی پانکە) ئەوه یان کە پی ی نەگوتری (موانە کۆن) کۆنترین دینانە و ئەمانی تر له وجیابوونەتەوه و دروست بوون. (موان) واتە موغان، هەر وە کۆدکۆر جهمال رهشید لیکیداوه تەوه^(٢٤). له دینی زەردەشتدا دووتیرە هەبوون

به ناوی ١- مەغ یامو غ کە کاروباری مەزەببیان بردوو به پێوه ٢- بەغ یامو غ، کاروباری نیداری و سوپاییان به پێوه بردوو. وشە ی (بەغ) له (بهغداد - بەغ - داد) دا دیاره و هەرنەم وشە یه چۆته نەوروپا و بۆته (بەگ)

و نیستهش له کوردیدا بهم شینوه برهوی پهیدا کردووه * بهم پښه نه توانین
بلنن که (موانه کون) ناته شگای تیا بووه وبنکه ی ژبانی چهند موغی بووه *

• عارهموان: گوندیکى سمریه ناوچه ی شه میزان بوو، له کاتى دروست
کردنى بهر به سته که ی دهر به مندی خندا بوو به ژنر ناروه وه. له نافیستادا
به شینوه ی (ناتره پان) ناوی هاتووه، ناثر، ناذر، ناگر، نار، ناهیر،
نار، هم موویه ک پښه ن، که واته (عارهموان) کورت کراوه ی ناروه
نافیستاییه که یو بوته نارهموان به تاوی پاریزگاری ناگر. له دینی زه پره
شتدا (ناگر) سهمبوی خوا پرستی بووه و نه و په پی پزیزان لی کرتوه.
(پان) ی نافیستایى له په هله ویدا بوته (بان) که پاشگریکه به دواى
وشه وه، وه کو (پاسه بان، دژبان) که له کوردیدا زرجار (ب) نه گوپی
به (و) وه کو (بابا) نه بیته (باوا)، (پاسه بان) نه بیته (پاسه وان) وه ت. بهم پښه
دننیم نهم گوندهش ناته شگای زه پرده شتی تیدا بووه.

• حه و تاشان: (حه و ت+ تاشان) شوینیکه له ناوچه ی نه ورولی که گوايه
کاتى خوئی حه و ت تاشى ناوی تیدا بووه. له نافیستادا به شینوه ی (هه پت
نه تاش و هاتووه، هه ربه واتای حه و ت تاشان. (هه پت) بوته هه ف ت و حه و ت
(و نه تاش) یش بوته (ناسیاو) که نیستهش له هه ورامیدا به کار نه هینری.
له زاراوه ی تری کوردیدا بوته (تاش).

• نه وئ: له شونځی خویدا باسی نه که یین.
• ره زوړه: له شونځی خویدا باسی نه که یین.
• وهرمن: دپیه که له ناوچه ی شه میزان، له نافیستادا به شینوه ی (واریمه ن)
هاتووه به واتای (په ناگا).

۹- قەلای گاورانی تەوئلە

تەوئلە شاردی یەکی ھەورامی نشینە ئەکەوئتە خۆر ھەلاتی ھەلەبجەوہ
لەسەر سنووری ئێران. دێرین ناسەکان گەشتی ئەم شوئەیان نەکردووہ
ولەبارە ی میژووہوہ شتیکی شایانی لەسەر نەنووسراوہ، مەن بوخۆم زۆر
لەتەوئلە دا ژیاوم: لە پیرە پیاوان و خەلکی ھۆشیار گەلی پرسیارم کردو
لەئەنجام دا ئەوہ ی بۆم دەرکەوت بریتی بوو لە:

۱- سانیکیان لەگەرمکی بەرامبەردا بناغە ی خانوویان لێداوہ، ھەندێ
شتی عەنتیکەیان وەکو کاسەو کەوچک و مووروو تێدا دۆزیوہتەوہ لەگەل ئێسک
و پروسکی شەش-ھەوت زەلام دا کە بە تەنیشت یەکەوہ نیژاوان.

۲- لەتەنیشت تەوئلەوہ لاپانیکی تیا یە بەناوی {لێژلە} خەلکەکە ی ئەلێن
کەنەماو دەم بیستوومانە کەلە کۆندا جینگای شاربووہ.

۴- بەراسەری تەوئلەوہ بەرەو خۆراوا قەلایەکی بەرزی تیا یە بەناوی
قەلای گاوران. قەلایەکی سەخت و محکەمەو لەم لاوہ بەسەر ھەموو شارەزوورو
لەولاوہ ئەپوانی بە پووی (پاوہ) دا.

خەلکی نەوی دەماو دەم نەگێرنەوہ ئەلێن: بیستوومانە کە لە کۆندا لە
کانیاوہکە ی کەژەکە ی بەرامبەرنەوہ بە جۆگەلە یەکی ھەوایی ناویان بۆ ناو
قەلاکە راکێشاوہ.

ناو راکێشانەکەش بەم شیوہ بووہ ئەلێن گوا یە بەجاوو گنیم کە بە مینو
زەردینە ی ھێلکە ھەنیوویانە. لەو بەرەوہ پەییوہستیان کردووہ بەم بەرەوہو
نەمەندە ی جۆگەلە کە ھەلێبگری ناویان پێدا ھیناوہ.

شایانی باسە (گاور) وشە یە کە پاش بلاو بوونەوہ ی دینی ئیسلام بە
کەسانی سەر بەدینی زەردەشت وتراوہ. بەم پینیو بەپی ی کۆنی ی شوئە کە

دمرنه کوی که تونلوه قه لاکه شوننه واری بهر له هاتنی ئیسلام بن وهروه ها شایانی باسه که لهو قه لایهوه (ناته شگا) ی پاوه دیاره.

ناگر له دینی زه پدهشت دا جگه له وهی که سه مبولی خواپه رستی بووه، بۆمه بهستیکی تریش به کاریان هیناره. نهویش نهوهیه لهو شوینه بهرزانده ناگریان کردوتهوه تا بۆ کاری پنیویست یهک یهکتر ناگادار بکهن. بۆ نمونه نه گهر هیزشیک کرابیتته سهر قه لای تهوینه نهوا خه لکی ناوچه کانی تر به ناگره که دا زانیویانه که له بهرام بهر نهو هیز شه دا حالیان له چیدایه. نه گهر ناگره که بهر زبووبی مانای نهوهیه له شه پدا سهرکه وتووین و پنیویستمان به کۆمهک و هانا هاتنهوه نیه، نه گهر ناگره کهش کزبووبی نهوه نیشانهی شه په کهی دیاری کردووه و داوای کۆمهک و یارمهتییان له ناوچه کانی تر کردووه، یا نه گهر ناگریان هه لدا بی بهناسمانا نهوه خه لکی ناوچه کانی تریان دهعوته کردووه بۆ شایی وزه ماوه ند. نیت بهر مهبهستی که به شیوه یهک ناگریان کردوته نیشانه ویهک له یهکتری تیگه شتوون. جینگه ی باسه که له گۆرستانه کهی تهوینه دا گۆری (یهنجوج) و (مهنجوج) هیه که له کوردیدا بوونه ته (ناجول) و (ماجول) نه مه ده بی به دوا دا چوونی تایبهتی بوونیت و ساخ بکړیتته وه.

۱۰- قه لای زه نلم: قه لایهکی بهرزو سهخت و درژواره له ناوشیوی زه نلم دا هه لکه وتوو له ناویدا تاق و په فیه و سه کۆی دانیشتنی تاییه ، به نزیکه وه کانیله یهک هیه که له ویهو ناوی بۆراکیشراوه. نه م قه لایه یه که مین بنکه ی فه رمانیوایی (بابا نه رده ل) بووه که نه بیته دامه زیننه ری بنه ماله ی نه رده لانیه کان. بابا نه رده ل خه لکی ناوچه ی دیار به کری کوردستانی تورکیایه: به خۆیو که سوکارو ژماره یهک خزمه تکارو ده ست و پیوه نده وه بهر موه لبه ندی

شاره زوور كوچ نهكات، پاش نهوهی هندی تر دهستلآت پهيدا نهكات،
 دوژمنانی كورد له تورك و فارس چاونه برنه دهستلآت هكی و پیلانی پی نهگپن.
 نه میس هیزه كه له شاره زوورو دهوړوبه ری هه له بجه دا ده هیلنقه وه و بونكه ی
 فرمانبره واییش قه لای زه لم دیاری نهكات . خوالیخوشبوو (نه مین زه کی
 بهگ) نه م میژوه نه گپرنقه وه بڼ سالی ۱۱۶۸ك- ۱۱۶۴ زاینی^(۲۰).

نه م قه لایه پاش نهوهی چواره سال خان نه حمه دخانی نه رده لانی
 فرمانبروایی تیا نهكات ، یتیر به قه لای خان نه حمه دخان ناوبانگ پهيدا نهكات.
 مه لاهمه محمد شریفی قازی له پارچه شیركدا به م شیوه میژوی ژیا نی
 خان نه حمه خانمان بڼ دیاری نهكات.

خان اکبراد یعنی خان احمد
 سال بخت از عدم بیرون- ۱۰۰۲
 سال کج بخت یافت حکم جلوس- ۱۰۲۲
 در غلط گشت ابله و مجنون- ۱۰۳۹
 با ز همت بیافت اندر غم- ۱۰۴۰
 بیافت حکمی زیبش ترافزون
 سال غمها هزیمیش دادند- ۱۰۴۶
 رفت بیرون ازاین زمانه دون

واته: خانی كورده كان واته خان نه حمه د، سالی بهخت له دايك بوو.
 سالی كه چ بهخت له سر تهخت دانیشیت ، كه وته هه له وه نهزان وشیت.
 پاشان هیمه تی نوانده وه و فرمانبره واییه کی گه وره تری گرته دهست.
 سالی غه مها تیکیان شكاند، ده رچووله دنیا هیچه.

نەوشانەى خەتيان بەژئردا ھيئراوھ لەشيعرەكەدا بەپىئى حيسابى
 جومەل يا ئەبجد نەو ميژوانە ئەكەن كە بەتەنيشتيانەوھ نوسيومان.
 وشەى زەلم، ئەمىن زەكى بەگ وای لەيەك داوھ تەوھ ﴿زەلم، بە توئژئكى
 سوورى ليچق دەلنن كە لە سەر ناوى راوھ ستاودا دەرەستى﴾^(٢٦).

مەئمونى كۆپى بىنگە بەگيش لە ياداشتەكانيدا لەباتى (زەلم)، (ظالم) ى
 بەكارھيئاوھ. بەلام دورنپە ئەم قەلایە زۆر لەو ميژووە كۆنتر نەبى كە ديارى
 كراوھ و بگەپتەوھ بۆ سەردەمى (سەلم) ى كۆپى فەرەيدوون شای نيزان.
 ميژوونوو سەكان و ايان ديارى كردووە كە فەرەيدوون شا سى كۆپى ھەبووھ بە
 ناوھەكانى (سەلم، تور، نيرەج) كە لە دوا سائەكانى تەمەنيدا قەلەمەرەكەى
 دابەش كردووە بە سەر ھەر سى كۆرەكەيدا. وھەرەوھە وای ديارى ئەكەن كە
 رۆژاواى نيزان بەر (سەلم) كەوتووە. دورنپە ئەم قەلایە سەختە لەو پەناگە
 مەحكەمەداو لەو شوئەدا كە ناوو و باخى زۆرە (سەلم) نەيكرديتە يەكێك لە
 بنكە سەربازيەكانى و بەناوى ئەوھە ناوبانگى دەركرديى و پاشان وشكە
 گۆرانی بەسەرداھاتبى و بووييتە (زەلم).

١١. قەلای ھەوارە كۆن: قەلایەكى بەرزە بە سنگى چپای شەروى وھ كە
 نەپوانى بە سەر گوندى ھەوارە كۆندا. ئەم قەلایە ھەندى پاشماوھى تا
 ئىستەش ھەرماروھ، بە تەنيشتيەوھ سەرچاوگەيەكى سازگارى تيايە.
 ميژوونوو سى ھيئرا ئيسماعيلى مەلا مەھمەد خەسەين ئەلى ﴿مەئمون بەگ
 بەزىندوى سەر ولاتەكەى لە ناو كۆرەكانيدا دابەش كرد، زەلم و نەوسود
 ھاوارو دودان و گولەنەبەرى دا بە بىنگە بەگ﴾^(٢٧). بەم پێيە دروست كردنى ئەم
 قەلایە ئەگەپتەوھ بۆ سەردەمى بەر لە مەئمون بەگ، كە بە داخوھ ئەو
 سەردەمەمان بۆ ديارى ناكړت. ﴿مەئمون كۆپى موزىر كۆپى بابلۆ كۆپى

خەسەن كۆپى خىر كۆپى ئەلىياس كۆپى خىر كۆپى كۆل كۆپى بابا ئەردەلە. ئەم مەنمۇن بەگە (لە سانى ۸۶۲ك - ۱۴۵۷ز تا سانى ۹۰۰ك - ۱۴۹۴ز) واتە نىزىكە ۲۸ سال حوكمى كىردۈۋە، بە ھۆى پىسپۇپى لەمەپ پى پاگەيشتەنەۋە زۆرى برەۋ پىنداۋە^(۲۸)، ھاۋارە كۆن و ھاۋارە دەرەتۈى سى گوندى كاكەىى شىنن لە ناۋەدا. لە نىۋان ھەردۈۋ گوندى ھاۋار و ھاۋارە كۆندا شۈىنى ھەيە بە ناۋى (سى قەلاتان) كە ديارە ئەمانەش كاتى خۆى سى قەلا بوون، بەلام من بۇ خۆم كە ماۋەيەك لەم ناۋەدا ژىاۋم ھەرچى سۇراخ كىرد لە شۈىنەدا پاشماۋەى قەلا ديار نەبوو، ديارە ئەبى مىژۋەكەى زۆر كۆن بى و پۇزگار ھىچى بەسەر يەكەۋە نەھىشتى.

۱۲. قەلاى پىشت قەلا: گوندى پىشت قەلا يەكەكە لە گوندەكانى سەر سنورى ناۋچەى تاۋگۆزى - شەمىران پۇرئاناۋى ھەلەبجە - كە نىزىكە بىست مالىكى تيا ئەزىا. قەلاكە بە شۈىنىكى بەرزو سەختەۋە ھەلكەۋتوۋە بەتەنيا پىنگايەك زەلام ئەتۋانى بىتتە ناۋى نىستەش پاشماۋەى دىۋارەكانى ھەراماۋە كە بەشىۋەيەكى چۈارگۆشەىى لە بەردۈقسەل دروست كراۋە. ناۋەلاكە بەشى پىۋىستى خۆى ناۋى تيايە، خەلكى ناۋچەكە ئەگىرنەۋە كە لە لوتكەى(مەمەت)ۋە كەبەشىكە لە چىپاى زەۋانى ناۋى بۇراكىشراۋە. سەر لوتكەى مەمەت ساراتىنىكى گەۋرەيە وكانىاۋىكى شىرىنى تىدايە. جاكە ئەلن لىزەرەۋە ناۋ بۇقەلاكە پاكىشراۋە نازانم چۈن بوۋە من بۇخۆم شۈىنەكەم دىتۈمۈ ھەرچى بىرم كىردەۋە ئەۋراستىيەم بۇ ئەسەلمىنرا. بەلام خەلكى ناۋچەكەدە ماۋدەم ئەگىرنەۋە ئەلن: لەسەردەمى ھاتنى لەشكرى ئىسلام دا ئەسحابەكان زۆر ھەۋلىان داۋە ئەم قەلايەيان بۇنەگىراۋە. لەنەنجامدا بىريان لەۋە كىردۈتەۋەكە ناۋيان ئى بىرن، بۇ ئەۋە ھاتوون چەند ئەسپىنكىان

تینوو کوردووہ دواى دوو پوژئەسپەکان بەرئەدەن ئەوانیش بەبۆن رێیان
 بردۆتەسەر کانیکەى مەمەت. نێتر پۆشتوون لەوێوە پێگەى ئاوکەیان بریوہ ،
 بەوشیوہ خەلکى قەلەکە لەبەرى ئاوى تەسلىم ئەبن. شایانى باسە کە لە
 ناوچەى تاوگۆزى گۆرستانیک ھەيە بەناوى گۆرستانى سەحابەکە گۆرۍ
 مەولەویش لەوێیە. ئەم گۆرستانە ئەکەوێتە نێوان گوندى سەرشاتەى
 سەرۆکانى ژەنان کە لەوشوێنەوہ نزیکە ، وە لە نێوان گوندى زارین
 ومۆرتکەش داھەر گۆرۍ نەسحابە ھەيە. ئەمانە نیشانەى ئەوہن کە سوپای
 نیسلام لە وناوہدا توشى شەپى گەورە و پیکادان بوون. لەناوچەى ئاوغۆزى
 بەرەوخۆرەلات بەناوى سىرواندا نەپەریتەوہ وئەگەیتە ناوچەى نەروۆلى،
 ھەرەکو لەپێشەوہ باسماں کرد لەنێوان پرىسى سەرۆکى نەروۆلى و ھەلەبجەدا
 ولەنێوان ھەلەبجە و عەبابەيلىدا دووگۆرە جووھەيە ، لەگوندى عەبابەيلىش دا
 گۆرۍ (ئەباوعوبەيدەى ئەنساڤ) ھەيە، کەواتە سوپای نیسلام – ئەوہەشەى کە بۆ
 گرتنى ئەم ناوچە ھاتووە – پێگەى ھاتنەکەيان لەخۆراواى ناوچەکەوہ بووہ
 بەرە و خۆرەلات ولێرەوہ سوپاکە بەرەو ھەوراماں وشارەزور و سەو مەريوان و
 شوێنەکانى تر پۆشتووە لەناوچەى ھەورامانى بەشى ئىرانیش گۆرۍ
 نەسحابەيەک ھەيە بەناوى (عەکاشە).

شایانى باسە وشەى (مەمەت) واتاى کۆمەک ويارمەتى ئەدات ، ئەمە
 لەکۆنداى خۇمان بەکار براوہ وئىستەش لەزاراوى لوڤیدا بەھەمان واتا
 ماوہلەوہ، دورنێە ئەم ناوہ لەوہوہ نرابێت کە ئەوشوێنە بئەکەى کۆمەک کردن
 بووہ بۆقەلاى باسکراو. وھەرەوہا وشەى (زەوالى) کە لەراستیدا (زەوارى) یە
 بەواتاى (کاروانى) دیت.

١٢- سیامیوه:

گوندیگه به داویتی چپای سوورینه وه، شوینیکی سهخت و ههله مووته.
پاشماوهی قه لایه کی تیا به که تانیسته به تهواوی ساغ نهکراوه ته وه که هی چی
دهورانیکه. قانهی شاعیر که هه ندی شاره زایی له میژووه به بووه، له دوو تویی
شیعریکیدا نه م باسه ی بهم شیوه کردووه.

کله سیامیوه پادشای کوردان
قوبادی فه یروژ هاته رووی مهیدان
شاره زووری کرد به مهلبه ندی خوئی
خه رچی جوان برۆش نه هاته وه بوئی^(٢٩)

لیزه دا پیویسته له سه ر (قوبادی فه یروژ) پاوه ستین و بینا ستین
﴿پاشایه کی ساسانی بووه کوپی فه یروژو باوکی نهوشیروانی عادل بووه،
سالی ٤٨٨ ی زاینی فرمانی گرتوته دهست. له پوژگاری شهودا مه زده ک پهیدا
بوو که دینیکی تازه ی بلاو کرده وه قوباد باوه ری پی هینا. به لام له دوا دوایی
دهست لاته داریتیدا به هاوکاری خه سه روی کوپی ههولیاندا مه زده کیان بانگ
کرده شوینیکه وه وکوشتیان﴾^(٣٠).

سه رچاوه یه کی تر نه ئی ﴿قوباد بابی نهوشیروانی پادشای به ناوبانگی
نیترانه و بهرله پیغه مبه ر ژیاوه و سالی (٥٠٢) ی زاینی له کوردستاندا شه ری
له گه ل پومانان کردووه﴾^(٣١).

سه رچاوه یه کی تر نه ئی: ﴿بابا نه رده ل ناوه بو پیاویک که چه ند سه رده م
و ناویک له ناو هۆزه کانی گۆزاند ژیا نی پابوار دووه، له به ره و دوا ی دهسته لات ی
جهنگیزه یه کاند دهستی به سه ر شاره زووردا گرتووه و نه میرایه تی ئی

دامەزئاندوو. ئەوساناوی بابا ئەردەلانی گۆزیووە کردوو بە قوبادی کوپی
 فەیرۆزی ساسانی ﴿^(٢٢)﴾. بەپێی ئەوی کە میژوو لاپەرەیی لەسەر ژیانی ئەم
 دوو کەسایەتیە هەنداوەتەو (بابائەردەل) و (قوباد) پوون ئەبیتەو کە دەورانی
 ژیانیان لەیەکەو دەورن، راستەر ئەویە کە سەرچاوەیەکی تر دیای کردوو
 ئەلی ﴿بابائەردەل رایگەیانندوو کە لە وەچەیی قوبادی کوپی فەیرۆزی
 ساسانیە﴾ ^(٢٣).

لەوشیعرەدا قانع شوین پێی میژوو هەلەکی هەنگرتوو. ئەو میژوو
 ئەو لە شیعەرەدا باسی ئەکات مەبەست بابائەردەل کە وەکو باسماں کرد
 لەکوێو هاتۆتە شارەزورو قەلای زەلمی ئاوەدان کردۆتەو. دیارە کە
 دەستەلاتی پەیدا کردوو هەرئەو نەبوو کە لە گۆشەیی قەلای زەلم
 داگیرسیتەو بەلکو سیامیووەوئەو و هەندێ شوینی تری محکمی لە
 ناوچەکەدا کردۆتە بنگەیی سەربازیی بۆ بەرێو بەردنی فەرمانرەواییەکی،
 دوورنێ سەرەتا سیامیووە ئەوئەو ئاوەدان نەکردبیتەو پاشان بەرەو خورمال
 وزەلم نەڕۆشتبێ.

لەهەمان شیعەرەدا قانع ئەلی:

لەسیامیووە گونزاییو خولمار

بۆیتەختی خوێ چاک کردی بەشار

ئەبەتە پێوستە ئەوێش بێنێ کەمەرنی شارەزور کاتی خوێ بەشینک
 بوو لە سنووری قەلەمڕەوی ساسانیەکان و شوینەواریشیان لە ناوچەکەدا ماو
 هەرەکو لەشوینی خوێدا باسی ئەکەین. شایانی باسە گوندی سیامیو لەباری
 هەلەکوێ جوگرافیەو ئەو هەندەگرای کە لەدێر زەمانەو شارستانیەتی

تيا بووبى بۇرە بە دورى نازام كە بىكەيك بووبى لىكەكانى سوپاي ساسانىكان.

۱۴- ھەمەشوانە :

شونىنەوارىكى دىرىنەكەوتە نيوان ھەردوگوندى سەرگەت ودرەي مەپ. لەبەرامبەريدا ئەشكەوتىكى گەورە تيايە كە لە دوو ژوورپىك ھاتووە. پىي ئەلەين (ئەشكەوتى گاوران) لە بەردەمى ئەشكەوتە كەدا بە بەرزايى مەترىك داتاشراو لە خوار ئەووە پەلەپەيە، ژمارەي پلەكان (۱۸) يە. ئەم ئەشكەوتە ھىچ نوسراوئىكى لەسەرنىە ، خەلكىش ھەرنەوئەندەي ئى ئەزانن كە ئەلەين گاوركردە وئىتر ھىچى تر. وەتائىستەش دىرىن ناسەكان باسيان لەسەرنەكردووە. لەناوئەودو ژوورەدا چەند وىنەيەكى داتاشراوى تيايە ھەندىكيان برىتين لە:

۱- وىنەي ناژەل.

۲- پياوى پاوچى.

۳- كاسەوكەوچك.

۴- ژنىك كەتەشى دەپئىسى

۱۵- قەلەي شەميران :

قەلەيەكى سەختە بەراسەرى گوندى (بەشى ئەحمەد بەگ) ھوہ لە ناوچەي شەميران ئەم قەلەيە ھەندى پاشماوہى ماوہ ، بەلام بەداخوہ چونكە دەستى دىرىن ناسەكانى پىي ئەگەشتووە ، ھەروابەي ناز ماوہتەوہ. بىستووہ كەچەندجار شتى عەنتىكەيان تيا دۆزىوہتەوہ. ئەگەر كۆنترىي واتە لە دەورانى پىش ئىسلام ئەوا ئىمە نازانين ئەگەرنزىكىش بى ئەوا ئەگەپىتەوہ بۆسەردەمى

هه‌رمانبویایی ئه‌رده‌لانیه‌کان له‌ناوچه‌که‌دا ، له‌باسی قه‌لای هاواره‌ کۆندا وتمان
(مه‌نمون به‌گ به‌زیندوی سه‌ر ولاته‌کی له‌ناوکه‌په‌کانیدا دابه‌ش کرد زه‌لم
ونه‌سودو هاوارو ده‌ودان وگولعه‌نبه‌ری دا به‌بینگه‌ به‌گ) که‌چی دووسه‌رچاوه‌ی
تر نه‌ودابه‌ش کردنه‌ به‌م شینوه‌ دیاری نه‌که‌ن ﴿ مه‌نمون به‌گ زه‌لم
ونه‌غسو(نه‌سو) وشه‌میزان وهاوارو سیمان و راودان (زان) و گولعه‌نبه‌ری‌دا
به‌ بینگه‌ به‌گ ﴿ (٣٤).

شه‌میزان وشه‌یه‌که‌ له‌ دووبه‌ش پینکه‌هاتوه‌ (شه‌می+ران) شه‌می یازهم
وشه‌یه‌کی ئافینستاییه‌ به‌واتای (سارد). (ران) یش هه‌روه‌کو له‌پیشه‌وه‌ باسما‌ن
کرد(پاشگری جینگایه‌)که‌واته‌ مانای وشه‌که‌ به‌سه‌ریه‌که‌وه‌ نه‌بیته‌ (سه‌رده‌سیر)
واته‌ شوینیکی سارد. هه‌ر له‌پۆژاوا‌ی هه‌له‌بجه‌ که‌له‌ مه‌ل‌به‌ندی شه‌میزانه‌وه‌
دورنیه‌ شوینیکی گچکه‌مان هه‌یه‌ به‌ ناوی (تاران) که‌ نه‌میش له‌دووبه‌شی
(تا+ران) پینکه‌هاتوه‌. (تا) واته‌ گه‌رم. که‌سێک له‌شی گه‌رم دابی پیتی نه‌لێن (تا)
یه‌تی. که‌واته‌ وشه‌که‌ به‌ سه‌ریه‌که‌وه‌ مانای گه‌رمیان و شوینی گه‌رم نه‌دات. نه‌م
هه‌له‌که‌وته‌ جوگرافیا‌یه‌ش له‌میزان دا هه‌یه‌. تاران (ته‌ران) که‌ پایته‌ختی ئێران‌ه‌و
شوینیکی گه‌رمه‌ هه‌مان واتای هه‌یه‌ و له‌ باکووری تارانیشدا شوینی هه‌یه‌
(شمیران) ی پتی له‌لێن که‌ شوینیکی ساردوسازگاره‌.

به‌م پێیه‌ که‌ وشه‌که‌ ئافینستایی بیته‌ که‌واته‌ نه‌م مه‌ل‌به‌نده‌ له‌ کۆنه‌وه‌
جینگای ژبان و گۆزه‌ران بووه‌. له‌ باسی پریس دا باسی دووگوندی تری نه‌م
ناوچه‌یه‌مان کرد به‌ ناوی (وه‌رم‌ن) و(عه‌اره‌وان) که‌ نه‌مانیش دووشه‌ی
ئافینستاین نه‌گه‌ر پۆژگار یارمه‌تی بدات پۆژی له‌ پۆژان به‌وردی گه‌شتی به‌م
ناوچه‌یه‌دا بکه‌ین دل‌نیام پاشماوه‌ی دینی زه‌رده‌شتی وه‌کو ئاته‌شگا به‌ تایبه‌تی
تیدا نه‌دۆزینه‌وه‌.

١٦. قەلای سەنگی سیاو:

سەنگی سیاو واتە بەردی ڕەش، نەم قەلایە نەکەوێتە پشتی شارۆچکەی بیارمۆ، هەندێ پاشماوی ماوە کە بە داخەوێ تا نیستە هیچ لیکۆلینەوێهێکی لە سەر نەکراوە. بەلام لە نزیکێهێ شوێنێک هەیه بە ناوی (کلاوێ ناشوور) کە نەمەش نزیکمان نەکاتەرە لەوێ کە میژووەکە بگێڕینەوێ بۆ سەردەمی پەلاماری ناشوورەکان بۆ سەر ناوچەکە. لە باسی (زەمەقی) دا باسی شوێنەواری ناشوورەکان نەکەین لە ناوچەکەدا.

نەم قەلایە لە دوورمۆ سەیری بکەیت وێنەی ئافەرەتێک و ئەسپێک بە ئاستەم ئەبینرێ. خەلکی بیارە ئەفسانەیک لەو بارەوێ نەگێڕنەوێ ئەلێن ﴿کۆرێک و کچێک حەزیان لە یەکتەر کردووە. ڕازی خۆشەویستیەکیان ئەبێتە باس و خواس و لە ئەنجام دا لە سەر ئەوێ پێک دێن کە ببێە هاوسەری یەکتەر. بەرێکەوت لەو دەمەدا شەپێک لە ناوچەکەدا بوو ئەدات و کۆرەکە تیا نەکوژرێت کچەکەش کە ئەو هەوانە ئەزانێ سواری ئەسپەکیان ئەبێت و ئەداتە کێو چونکە نایەوێ دواي مەرگی دلداریکە بە خۆشی بژی، ماوەیک بە کەژمۆ ئەبێ و پاشان بە تەواوی لە ژیان بێزار ئەبێت لە بەر ئەوێ لە خوا ئەپارێتەوێ کە بیکات بە بەرد. خۆایش نزاکەي قبول ئەکات و هەر لەو شوێنەدا لەگەڵ ئەسپەکیدە ئەبێ بە بەرد﴾^(٢٥). بۆ واتای وشەي بیارەش مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەررێس بە (پیاوێ ڕێ) ی لە یەک داوێتەوێ. ئەفرەمووی:

بیارە مەعنای پیاوێ ڕێیە
 ڕێگەي پیاوێ پشتی ئەو دێیە^(٢٦)

١٧. تەپەتووراژە:

تەپنیکە زۆر بەرز نیه، ئەکەوێتە نزیک گوندی عەنبەو لە پۆژەهلاتی شارمە. عەنبە کە خەلکی دیکو هەموو جاف (عەنە) ی پێ ئەلێن لە وشە (ئانە)ی سۆمەری گیراوە بە واتای (خوای ئاسمان). ئانە بۆتە عانە و عەنە و لە کوردیدا بە تایبەتی لە ئا جاف دا پیتی (ئەلف) ئەگۆڕی بە (عەین) وەکۆ: ئەمەین - عەمەین: ئاوەز - ئاوەز، ئاسمان - ئاسمان، ئالان - ئالان هتد.

عەنبە پانی داو بە پێینی چیاى شروئى وە، لە زۆژەهلاتیەو بەسراو بە هەورامانەو و باکوریش و پۆژەهلاتیشی دەشتە. سەرچاوەی ئاوێکی سازگاری تیا، ئەم هەلکەوتە جوگرافیەى وانیشان ئەدات کە لە کۆنەو جینگای ژیان بووینت. بۆ باسی ئەو ش کە عەنەو چۆن وشەیکى سۆمەریە ؟ ئەو لە وتاری (میزوپۆتامیا و کوردەواری)دا هەندێ واژەى سۆمەریە لە کوردستاندا دیاری کردووە. دورنیه تەپەتوراژە بۆ پارێزگاری و دیدە بانی عەنبە دروست کرابێ. چەند جارێک ئەم تەپەدا کۆپەلەو گۆژە و شتی تریان دۆزیووەتەو، بە داخەو ئەوشتە عەنتیکانە نەپارێزاون تا لیکۆلینەو وەیان لەسەر بکړنت. بە پێی ئەوێ کە ئاوی عەنبە ئاوێکی سۆمەریە دانیام لەو تەپەدا میژووی ٦-٧ هەزار سال ئەدۆزینتەو.

١٨. ئەشکەوتی گەوری:

ئەم ئەشکەوتە ئەکەوێتە نیوان گوندی (پینگە) و (قولى متکان) لە سەر ھوباری سێروان. وشەى گەوری ھەر لە پێشەى وشەى (گاور) ە کە باسما کرد. ئەشکەوتەکە بەشى خۆی گەورە، بە دیوارەکانیەو وینەى (کەوچک). پیاڵە، کلێل، قوغل، ساج: پنے، کیشراو. ئەمانەش نیشانەى ئەوێ کە لە کۆندا ژیاى تیا بوو، بەلام بە داخەو ناتوانین ئەو سەردەمە کۆنە دیاری بکەین.

١٩. زارین:

ناوی گوندیکه له بهشی تاوگوژی، خوږاوی شاری هه‌نجه.
سەرچاوه‌یه‌کی باوه‌ پیکراو پیمان نه‌لێت ﴿زارین شارنی سه‌کاییه‌کان بووه که
گه‌لنکی له‌ کۆیله‌یه‌تی نازاد کردووه، هه‌ندێ شاری بنیات ناوه، په‌وشتی
خه‌لکی به‌ره‌و چاکه‌ گۆریوه، له‌ به‌ره‌وه‌ سه‌کاییه‌کان به‌ره‌وه‌ی ئهم شارنه
به‌ری گۆرینکیان به‌ شیوه‌ی هه‌رم بۆ دروست کردووه و داتا شیوه‌﴾^(٢٧).

سه‌کاییه‌کان گه‌لێک بوون ناریایی که‌ پێش زاین له‌ باشوری روسیاوه
کۆچیان کردووه به‌ره‌و ولاتی کورده‌واری و ماوه‌یه‌ک حکومه‌تیان دروست
کردووه، ئهم گه‌له له‌ ولاتی کورده‌واریدا به‌شیکێ ژۆر له‌ میژوویان پوون
بوته‌وه. ژۆرن نه‌وانه‌ی که‌ میژووی کۆنیان نووسیوه‌و لاپه‌ریان له‌ سه‌ر ژبان و
شارستانیه‌ت و قه‌له‌مه‌ره‌وی ئهم گه‌له هه‌لداوه‌ته‌وه. وه هه‌موویان پێ له‌ سه‌ر ئه‌و
پاستیه‌ دانه‌گرن که‌ ئێمه به‌ کورتی باسه‌مان کرد. ئه‌وه‌ی له‌م باره‌وه له‌ هه‌موو
که‌س زیاتر پشکنینی کردبێ خاتوون (رقیه به‌زادی) یه‌ که‌ له‌ یه‌کێک له
ژماره‌کانی گوڤاری (چیستا) ی زه‌رده‌شته‌یه‌کانی ئێراندا لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی
شایانی نووسیوه‌.

٢٠. قه‌له‌ی ساسان:

قه‌له‌یه‌کی سه‌خت و سه‌رکه‌شه به‌پاسه‌ری گوندی سازانه‌وه - سه‌رووی
خۆره‌له‌اتی شار- نیسته‌ش هه‌ندێ پاشماوه‌ی هه‌راوه و به‌ناوه‌که‌یدا دیاره که
نه‌خشی جێ په‌نجه‌ی ساسانیه‌کانه‌.

ساسانیه‌کان له‌ دوا‌ی نه‌شکانیه‌کان جله‌وی فه‌رمانه‌روایی ئێرانیان
گرتۆته‌ ده‌ست تا سه‌رده‌می سه‌ره‌تای ئیسلام، واته تا کاتی که‌ پێغه‌مبه‌ری
مه‌زن (د.خ) دینی ئیسلامی پاگه‌یاند ونامه‌ی بۆ پاشه‌کیان نووسی به‌ ناوی

خوسرهوی په روژ، نویش نامه‌کې قبول نه‌کردو به‌لکو دراندی. هم پاشایه مایمه‌و تا سهرده‌می خه‌لیفه‌ی دوهم له‌م ده‌مه‌دا شیرویه‌ی کورې کوشتی و خوی چووو سر ته‌خت. له سهرده‌می فرمانروایی نه‌مه‌دا له‌شکری نیس‌لام هیرشیکې بهر بلاوی کرده سر نیران و فرمانرواییه‌کې شیرویه‌ی کوتایی پی هینا.

فرمانروایی ساسانیه‌کان له سر شانی کورد و فارس دامه‌زراوه‌که نه‌توانم بلیم به‌شی گهره‌ی کورد بووه. که نه‌مه پیوریستی به‌وه هه‌یه هه‌لوسته‌ی له سر بکری بؤ نه‌وه‌ی باش و باشر روون بکریته‌وه.

دوای ده‌سته‌لاتی ماده‌کان حوکه‌ی نیران نه‌که‌ویته ده‌ستی نه‌شکانیه‌کان که به زمانی نووسین و ناخاوتنیان و تراوه (په‌له‌وی نه‌شکانی) پاش نه‌مان ساسانیه‌کان حوکم نه‌گرته ده‌ست که به‌زمانی نووسین و ناخاوتنیان و تراوه (په‌له‌وی ساسانی) نه‌مه‌یان به‌پیچه‌وانه‌ی په‌له‌وی نه‌شکانیه‌وه زور له هندی زاراه‌ی زمانی کوردی نزیکه به‌تایبه‌تی (که‌لوپ‌ی) و (ه‌یل‌ی). که من بؤ خوږم له نه‌نجامی خویندنه‌وه‌ی گه‌لی سهرچاوه‌دا به‌وه گه‌شتووم که‌وشه‌ی (ه‌یل‌ی) له (په‌له‌وی) گیراوه. له زمانی کوردی و فارسی دا پیتی (ف) و (پ) به‌یه‌ک نه‌گوژین. فارسی وه‌کو: سپید - سفید، پولاد - فولاد، اسپهان = اصفهان (اصفهان)، پیل - فیل ... هتد. له کوردیشدا وه‌کو: پتینه = فتيله، تلپه = تلفه... هتد.

هندي وشه‌ی هم زمانه نه‌مړو له فارسیدا بره‌وی زوره تا کوردی و هندیکی زوریشی له کوردیدا پیشه‌ی ماوه‌ته‌وه. نه‌که‌ر لیږده‌ا نه‌و وشانه هه‌موو بینن نه‌وه باسیکی گهره هه‌لده‌گرتن و لیږده‌ا جینگه‌ی نه‌ه، ته‌نیا وه‌کو نمونه‌نامه‌ژه بؤ چهند وشه‌یه‌ک نه‌که‌م.

❖ هه ماگ به واتای (هه موو) له ناو جاف دا بۆته هه مگ. له فارسیدا (ههه).

❖ هه له ج به واتای (هه له)، له زۆر ناوچهی کورد هواریدا نهوتری هه له ج و په له ج، هه ندی کەس وای بۆ ده چی که هه له (غلط) ی عه ره بیه وه ره گیراوه، به لام وایه و نه مه ریشه که په تی. له فارسیدا (اشتباه) ی عه ره بی به کار دی.

❖ هه ویش به واتای (نه ویش)، له فارسیدا (آنگ) به کار دی.

❖ ناواختن به واتای (ناخاوتن)، پیتی (خ) (و) قه لب بوون. له فارسیدا (گفتن). ده گو تر ی.

❖ نه هیم له کوردیدا گوژانی به سه ر داهاتوووه بووه به (هه م) له فارسیدا (هستم).

❖ زه به به واتای (زه ریا) له فارسیدا (دریا) هه ردو وکیان له یه ک پشه ن.

❖ ته گ به واتای (هین) له کوردیدا پشه ی ماوه وه کو له ناوی (ته گه ران) دا نه یینین گو ندیکه له ناوچه ی شارباژێر به ری چوارتا. (ته گه + ران) واته جیگای هینۆ له شکرگا. له فارسیدا ریشه ی نیه وشه ی (نیرو) به کار دین.

❖ پینه که ن به واتای بینه کان، له فارسیدا پیشه ی نه ماوه (یامن نه مدیوه).

وه هه ره ها چه ندین وشه ی تر که وه ک وتمان باسینکی سه ره به خۆ هه لده گرن، به لام گرنگ نه وه یه زۆر به ی وشه کانی به و شینوه له کوردیدا ماونه ته وه، هه ندیکیشیان له نینوان کوردی و فارسیدا هاو به شن وه کو (کیشوهر. سفره. بار. دوژمن). هه ندیکیشیان به لای فارسیدا زیاتر نه شکینه وه وه کو (دوش به واتای شان، شید به واتای رۆشنا یی و هتد. باسی نه م قه لایه رایکی شیان به لای نه و روون کورده نه وه دا که به پنیو یستم زانی به و کورتیه باسی بکه م. دوورنیه وشه ی (سازان) یش هه ره له (ساسان) ه وه گیرایی. سازان به و ناوو چیا و

دوره‌شتموه که هه‌یه‌تی پێ ده‌چێ که له دێر زه‌مانه‌وه په‌نجه‌ی شارستانییه‌تی پێ که‌شتی، بۆیه نه‌وه هه‌نده‌گری که به‌وردی پێیدا به‌گهرنیت و میژووی تیا بدۆزیتوه.

٢١- زه‌مه‌قی:

ناوی دوو گوندن نزیک به‌ شار (زه‌مه‌قی سه‌روو، زه‌مه‌قی خواروو) یه‌که‌میان له‌ شاره‌وه نزیک تره. له هه‌ردووکیاندا دوو‌گه‌رد هه‌یه که هه‌نده به‌رزین. وه‌کو نه‌و گه‌ردانه وان که بۆ دیده بانی دروست کراون. ئهم دوو گه‌رده وه‌کو زۆربه‌ی هه‌ره زۆری گه‌رده‌کانی شاره‌زور ده‌ست کرد و تووره‌که پێژن. له هه‌ردووکیاندا گه‌ی جار شتی عه‌نتیکه دۆزراوه‌توه وه‌کو (سککه، به‌رده‌نووس، ملوانکه، موورو...) که به‌ داخه‌وه کاتی خۆی پارێزگارییان ئی نه‌کراوه، به‌ تاییه‌تی به‌رده‌نووسه‌که‌ی که هه‌ر وه‌کو باسی نه‌که‌ن به‌ نه‌دازه‌ی کێلی گۆڕێک بووه و دوو جوړ خه‌تی له سه‌ربووه. به‌و پێیه‌ی که شیوه‌ی خه‌ته‌که‌یان له به‌رچاو مابوو بۆیان کێشام، یه‌کیکیان خه‌تی بزماری و نه‌وی تریان ئارامی بووه. که ئهمه‌ش دیاره به‌رده‌که دوو ده‌ورانی بێنیوه، یا په‌نگه خه‌ته‌که‌ی ژێره‌وه که ئارامی بووه وه‌رگێرانی خه‌ته بزماریه‌که بووبی، که ئهم دیارده‌یه‌ش له هه‌ندێ که‌تییی تردا هه‌یه.

خه‌لکی زه‌مه‌قی خواروو نه‌گێرنه‌وه ئه‌لێن: جاریکیان سککه‌یه‌کیان تێدا دۆزیوه‌توه که خه‌تی پێوه بووه و دیاری کردوه که سککه‌ی ده‌ورانی ئه‌مه‌ویه‌کان بووه. ئهمه‌ش ئه‌وه‌مان پێ ئه‌لێت که له کۆنه‌وه تا ئه‌و ده‌ورانه‌ش ئهم گه‌رده هه‌ر بنکه‌ی شارستانیته‌ بووه. وه هه‌روه‌ها ئه‌لێن له هه‌لکه‌ندنی گۆشه‌یه‌کی گردی زه‌مه‌قی سه‌روودا جاریکیان دیوارێکی له به‌رد و قسل دروست کراو ده‌رکه‌وتوه.

زهمقی نهوندهی من پنگم پی بردبی له (زاموا - کی) وه هاتووه، به واتای شوین یاسر زهمینی زاماکان.

سرچاوهیهکی بناوم پیکراو بهم شیوه زامواییهکانمان پی نهاسینی ﴿گهلیکی کونستاننشین که له سرووی زاگروسد ژیاون و تا سنووری گولی ورمیان له ژیر دهسته لاتدا بووه، له زهمانی نورارتویییهکاندا (سهدهی ههوت و ههشتی پیش زاین) نهو گهلهیان به زاموا ناو بردووه. نهلین گورجیهکان له نهژادی نهامان، زاماکان له ههزاری دووهمی پیش زامیندا کیشوهریکی سهر بهخوین دروست کردووه و لهگهل ناشوورییهکاندا که وتوونه ته سهرهوه بهلام له سهدهی نو بهم لاهه نیت هرچ ناوینک له لولوبی نیه و زاموا جینگهی گرتوتهوه﴾^(۳۸) نهه چهند دیرهی (گریشمن) نووسیوییهتی سهر پوتیکی نهه گهلهمان بۆ یاس نهکات و نهوهش ههون نهکاتهوه که زاماکان لولویییهکانن و له سهردهمانیکدا ناوهکهیان گوراهه. وشهی زاموا ﴿لای ناشوورییهکان به سی شیوه تۆمارکراوه:

۱- زاموا ۲- مازاموا ۳- زاموا شاییتانی، له راستیدا پیشگری (ما) له بنهپهت دا (مات) به که واتای ولاتی له نووسینی میخیدا گه یاندووه، وههندی جاریش به کور زاموا، عال کور زاموا واته زاموای چپای بلند وه یا زاموای کونستانن بهرن تۆمارکراوه﴾^(۳۹). ههروهه له ناو نهو نامانهدا که له ناشوورییهکان بهجی ماون و تا ئیستمش پاریزداون ناوی زاموا دیاره و ههندی شت لهه بارهوه ههون نهکه نهوه ﴿نیوی زاموا یهکهه جار له تابلوکانی نهدهد نیراری دووه دا دهییرن، پاشان به ههمان شیوه له لایهناو ناشوور ناسپرانی دووه تۆمارکراوه، دوا بهدوای نهامانه سهرگونی دوو و نهسهرهههون باسیان کردووه له کۆتاییدا له نامهیهکی سهردهمی ناشوور پانیپال نهه نیوه

دەبىنرەت، نىۋى (مارزامو) لە لاين تىگلات پلاسەروە تۆماركراو، كەچى لە لاين شەلمانسەرى سى ۋە سالى ۸۵۵ پ. ز بە شىۋەى (زامو شايىتانى) نووسراۋە^(۴۰) سەرچاۋەيەكى تر ئەلى: ﴿ئەم گەلە كەوتەنەتە بەر گەلە ھىزىشى پاشايانى دەۋلەتى ئەكەدى و پاشايانى زنجىرەى ئىۋورى سىيەم و ئاشۋورىيەكان، بەلام پارىزگارىيان لە بوۋنى خۇيان كىردوۋە و لە شارەزۋوردا دەۋلەتى (خەمازى - خەمازى) يان ۲۹۰۰-۲۳۷۱ پ. ز دامەزاندوۋە^(۴۱) ئىستە با لە گەشتىكى لاپەرەكانى مېژودا شۋىن پىنى ناۋى (لولو) ھەلبىگىرەن و واتاكەى لىك بەدەينەۋە.

لە: وشەيەكى سۆمەرىيە بە واتاى (مروڧ)، لە زمانى سۆمەرىدا يەكخستى دوو (مفرد)، (جمع) ئەگەينى، كەۋاتە (لولو) بە واتاى (مروڧەكان) دىت. لای ھورىيەكان بە واتاى دىل يا پىياۋى شاخاۋى دىت. لای ئاشۋورى و بابلى بە واتاى نەتەۋەيەكى تايەتە. لای ئورارتوييەكان بە واتاى بىگانە و دۆرئە^(۴۲).

سەرچاۋەيەكى تر باسيان لىۋە دەمكات و پىيمان ئەلى: ﴿لولوييەكان خاۋەنى دەشتى زەھاۋو شارەزۋورو سلىمانى بوۋن، دەستە پىياۋانى ئەم ھۆزە تۋانىۋىيەنە بە ئاسانى پىنگاى كارۋانى بابل بېرن و پىنگايەك كە ئەمبۇ بە كفىرى و كىركوك و ئالتون كۆپرەدا تىنەپەپى لە ژىر دەستياندا بوۋە^(۴۳).

لە نىزىك شارى سەرىل كە بىنگەى دەشتى زەھاۋە بەردەنۋوسى ئانو بانىنى كە پاشاى گەۋەى لولوييەكان بوۋە ماۋە لەگەل وىنەيەكدا. لە ستۋونى يەكەمى ئەم كەتەيەيدا نووسراۋە:

﴿پاشاى دەستەلدار، پاشاى لولوبى وىنەى خۇيو شارنى ئىشتارى بە كىۋى (باتىر) ھە كىشا، ئەۋەى ئەم وىنە و تابلۋىە بسىرەتەۋە بەر نەفرەتى

(شانو) و (شانوتوم) و (بل) و (بلیت) و (رامان) و (نیشستار) و (سین) و (شەمش) کەمۆی و قەرە چۆلی بێی^(٤٤). ئەو ناوانەى خراوەتە ناو کەوانەو ناوی خودایانی گەلانی میزۆپۆتامیان. دیارە کە لولوبیەکان بە پەگەز نیلامی بوون، بەلام بە مەزەب پەیرەوی دینی گەلانی میزۆپۆتامیان کردووە، ئەمەش شتیکی سەیرنە و گەلی جار لە ناو گەلە کۆنەکان و تازەکانیشدا وای بووە کە گەلی دیانەتی گەلینکی تر قبۆل بکات و پەیرەوی بکات.

﴿لە کەتیبەى بێارنامەى زنجیرەى دووهمى پاشایانى شارى نووردا کە سالى ١٨٩٤ لە تیلوبەر دۆزراوەتەو وای دیاری ئەکات کە پاشای نوور ویلایەتی (شیموروم) و (لولوبی) چەپاوە کردووە﴾^(٤٥). شیمورم لە کۆندا بە سنووری ناوچەى ئالتون کۆپری و تراوە. ئەم وشەى بە (شیموروم) یش خوینراوەتەو، وشەکە ئەکەدیە.

سەرچاوەیەکی تر باسی نوو هێرش ئەکات بۆ سەر ئەم گەلە و ئەلی: ﴿شولگی پاشای نوور دووجار پەلاماری ولاتی لولوبی داوە، جاری یەکەم لە چواردهەمین سالی فەرمەنێوەییداو جاری دووهم لە دوا سالیەکانی فەرمانێوەییدا﴾^(٤٦).

شارە بەناوبانگەکانی ولاتی لولوبیەکان بریتی بوون لە (بوناسی، بێرتو، بابیت، لەگەلەگە) چیا بە ناوبانگەکانیش بریتی بوون لە (کوللار، ئەزیر، پاتیر، لەلەر، هەسمەر، لارە، ئیدیر، زەمری، باری، سیعەکی، ئوزی، بونەسی، میسو، ئەزیزو، هودو، سوەنی، رەدانو، زەبەن، هەلمان).

هەندێ وشەش لە زمانەکیان جی ماوە وەکو ﴿کوئو - ئەسپ. کین یا کین یا گینگ - قەلا. ئەم وشە لە ئافیسنادا بۆتە (کەنگ) هەروەکو لە ناوی (کەنگاوم) دا ماوەتەو بە واتای قەلای ئاگر، هونتونی - ناوی پاشا،

تاردوننى - ناوى پاشا، كيور - خوا، زيزى = ناوى پاشا، ساتونى - ناوى پاشا.✽

دياكُونُوف چەند ناويكى ترى لولوبىيەكان يا زامووبيەكانمان بەم شىۋە پىئەناسىنى: ✽ لە ناوچەى زامووادا ئاشوور ناسرىال سى پاشايەتى بچووكى (دەگارا) كە (ئورئەداد) پاشاي بوو، (موساسينا) كە (قەلاى بوناسى) مەنبەندى بوو، (كىرتيارا) كە قەلاى (لاربوسا) مەركەزى بوو، روخاندو ولتەكەى بەست بە ئاشوورەو و خەرج و باجىكى زۆر گرانى خستە سەر خەلكى ناوچەكە، بەلام دوو مىرنشېنى ئەم ناوچەيە (نامىكا) و (ئارشتوا) سانى دوايى ئو خەرج و باجەى كە خرابوو سەريان نەياندە بە ئاشوورىەكان، ئەمەش بوو ھۆى ئەوھى كە لەشكر بگىرتتە سەريان ✽^(۱۷).

ئەم نووسىنەى سەرەو ئەوھەمان بۆ روون ئەكاتەو كە ولاتى لولوبىيەكان لە چەند مىرنشېنى پىكھاتوو، وەكو ئىستەى (امارات عربى) وە ديارە ھەموو مىرنشېنەكانىش سەر بە حكومەتى مەركەزى بوون.

لولوبىيەكان دراوسىنى كوتىيەكان و ئەمانىش دراوسىنى ھورىيەكان بوون، لە بەرئەوھى ھەمىشە لە لاىەن گەلانى مىزۆپۇتامياو بە تايبەتى ئاشوورىەكان پەلامارىان دراو و مەترسىيان لە سەر بوو ھەوليان داو لەيەك نزيك بوونەتەو و لە چوار چىۋەى دەولەتى مېتانيدا يەكيان گرتو.

ئاشوورىەكان يەكەمىن گەل بوون كە ئاسنىان كەشف كرد، بەوھش تېروپ و نيزەيان دروست كرد كە بۆ ئەو دەمە قورسترين چەك بوو، لە بەر ئەو پەلامارى ھەر شوئىنكيان ئەدا داگىريان ئەكرد و دەستى خۇيان ئەوھشان. لە دەريەند گەورى قەرەداغ ھەيكەلەكەى ئازام سىن ماو كە چىكايەتى پەلامارەكەى خۇى بۆ سەر لولوبى و كوتى ئەگىرىنتەو. ئەم گەلە لە ھەندى

شوئینی کوردستاندا ناوو پاشماوه‌یان ماوه. تا نیستش به‌چه‌کیان
هه‌رماوه‌تیه و له‌شارو ناوچه‌کانی (دهۆک، زاخۆ، دیانا، هه‌رین) وه‌ندی
شوئینی تر نه‌ژین. وه‌کو ناشوور نه‌وه‌ی له‌ کوردستاندا مابیتیه‌ وه‌ من پینگه‌م پی
بردی نه‌مانه‌ن:

♦ ده‌شت ناشوور له‌ سنووری لوی بجوک دا.

♦ ده‌شت ناشوور له‌ نزیک سه‌ولاوی لای مه‌ریوان.

♦ ده‌شت ناشوور نزیک به‌ جوانرۆ.

♦ کانی ناشوور له‌ گوندی به‌رراوی سه‌قز.

♦ پیچ ناشوور گوندیک له‌ ناوچه‌ی نیلام.

♦ کلأوه‌ی ناشوور له‌ پشتی بیاره‌وه‌ خۆره‌لاتی هه‌له‌بجه‌.

♦ چالگه‌ی ناشوور له‌ نزیک گوندی به‌کراوی سه‌رووی هه‌له‌بجه‌وه‌.

♦ ناشوورمه‌ند: تیره‌یه‌کن له‌ هۆزی چوار لنگی به‌ختیار.

نه‌مانه‌ و جگه‌ له‌وه‌ی له‌ چه‌ند شوئینی تردا نه‌خشی جی په‌نجه‌یان
ماوه‌تیه‌ و هه‌روه‌ها ناوی سه‌ردارو خواکانیان به‌ هه‌ندی شوئینه‌وه‌ ماوه‌.
نه‌مانه‌ هه‌موو نیشانه‌ی نه‌وه‌ن که‌ ژۆر جار په‌لاماری کوردستانیان داوه‌ و
هه‌رجاره‌ی بۆ ماوه‌یه‌که‌ ماونه‌تیه‌ و فه‌رمانه‌ره‌واییان کردوه‌وه‌.

نه‌مه‌ی تا ئێره‌ نووسیمان روونکردنه‌وه‌یه‌که‌ بوو له‌ سه‌ر وشه‌ی زاموا که‌
به‌شی یه‌که‌می وشه‌ی زه‌مه‌قی یه‌. وتمان زه‌مه‌قی له‌ (زاموا + کی) وه‌ه‌ه‌اتوه‌وه‌.
وه‌کو به‌شی دووه‌می وشه‌که‌ش (کی) نه‌وه‌ وشه‌یه‌کی سۆمه‌رییه‌ به‌ واتای شوین
یا سه‌ر زه‌مین دیت. سۆمه‌رییه‌کانیش گه‌ل جی په‌نجه‌یان له‌ کورده‌واریدا ماوه‌
و له‌ وتاری (میزۆپۆتامیا و کورده‌واری) دا باسم کردوه‌وه‌. شایانی باسه‌ له‌
نزیک گوندی عه‌بابه‌یلی شوئینیکی خۆش هه‌یه‌ به‌ ناوی (زه‌له‌کی) که‌ له‌ (زه‌ل +

كى) پىڭكەتتوۋە بە واتاى جىڭگاي زەل، شوئىنى زەل ھەيىت، لە خۇراۋاى شارى بانەش گوندى ھەيە بەناۋى (بەكى) كە واتاى جىڭا و نىشتەمانى خوداۋەندىگار ئەدات.

مەرج نىيە لە كوردیدا ھەر (كى) يا (كى) يەكەمان بىنى ئەم مانا يە بەدات، لە ھەورامى كۇندە ئەم وشەيە بۇ بىر يا كارىزى بە كار ئەھىنىرى كە دەمەكەى بەردىزىز بىرىت، ۋەكو گوندى (دەرەكى) ى ھەورامان و (بىرىكى) ى لای دەرەندىخان كە مانا سۆمەرىكەيان نىيە. بەلكو ھەورامىكەيان ھەيە.

۲۲- ئەۋى:

گوندىكە لە ناو دەرەندىكى سەختدا بە بنارى چىاي سورىنەۋە. ئەم گوندە ھەرەكو لە پىشەۋە ئامارەمان بۇ كرد وشەيكى ئاقىستايىيە (نەۋە -) بە واتاى تازە و نۆى. ۋەكو شوئىنەۋارى زۆر كۆن ئەۋەى لەم گوندەدا بى ئەمانىيە:

۱. شارى زوحاك: ئەم شارە بچكۆلە ھەندى شوئىنەۋارى ماۋە، ۋەكو بناغەى خانوۋەكانى، ھەرچەندە خەلكى گوندەكە تىڭيان داۋە و كردوويانە بە شوئىنى كشتوكال كردن.

۲. بەرپاسەرى ئەم شارەۋە قەلەيكى سەختى تىيايە كە ھەم قەلەى زوحاك و ھەم قەلەى نەۋىيى پى ئەلەين، بۇ چوونە ئاۋەۋەى زەھمەتە، سى لاكەى تىرى ئەۋەندە سەخت و دژۋارە بە ھىچ شىۋەيەك رىڭگەى ھاتنە ناۋى نىيە. لە سەرچاۋەى كانىيەكەۋە كە لىۋەى نىزىكە بە جۇگە ناۋى بۇ راكىنىشراۋە.

۳. لە نىزىك قەلەكەدا شوئىنەۋارى چەند خانوۋەك ماۋە. كە ديارە كاتى خۇى خانوۋى پاسەرەنەكانى ئەۋ قەلەيە بوون.

٤ له كۆتايى قەلەكەدا گاشە بەردىكى گەرەى لاكىشەيى ھەيە. لە ناوھەپاسىيا ھەوزىكى چوارگۆشەى بچوك ھەيە كە بەم بەرو بەو بەرەوھە دوو سەكۆش دروست كراوھ. خەلكى گونەكە بەم شوپنە ئەلەين زىندانى زوحاك.

ئەم شوپنەوارە كۆنە بە داخەوھ تا ئىستە دەستى دىرىن ناسەكانى پى پانەگەيشتووھ، تەنيا ناوى زوحاك ئەمانباتەوھ سەر مېژوويەك.

لە بارەى زوحاك و كاوھى ئاسنگەرەوھ قسەو باس و شىعەرى زۆر ھەلبەستراوھ، بەلام بە داخەوھ ھىچيان وەكو خۆى راستى مەسەلەكەيان نەگەياندووھ، بە تايبەتى وەكو ئەلى: ((ئاو لە سەرچاوە لىلە)) سەرەتا فەردەوسى شاعەرى فارس لە شانامەكەيدا ئەم باسەى دركاندووھ و بە ئاوھژوو ئاراستەى كردووھ. ئيت بە دواى ئەودا ھەرچى و تراوھ ھەمووى ھەر شوپن پى ھەلگرتنى ئەو بووھ. لە ھەمووى خراپتر ئەوھەيە لە ئاو كورددا ئاگرى نەورۆزيان گرى داوھ بە مەسەلەى كاوھ و زوحاكەوھ، لە كاتىكدا ئەمە نەك ھەر وانىە: بەلكو زۆر دووريشە لە راستىوھ و جەژنى نەورۆز لە سەردەمى كاوھ و زوحاك كۆنترە. يەككە لە جەژنە كۆنەكانى ئارىايىيەكان و ئەگەر چى تا ئىستە بە پوونى مېژووى ديار نىە، بەلام ئەوھى ئاشكرايە كە لە سەردەمى كاوھ و زوحاك دىرىن ترە. پووداوى كاوھ و زوحاك كە چۆتە بابى ئوستورەوھ پىويستى بە پشكەنىنى ورد ھەيە بۆ ساخ كردنەوھى سەرەتا وا باشە بە پىى ھەندى لىكدا ئەوھ كەسايەتيەكانى ئوستورەكە بناسين.

١. زوحاك: ناوى بېوراسپ كۆرى مەرداسە، بېوراسپ واتە (ھەزار ئەسپ) ئەمە نازناوى باوكى بووھ كە پاشايەكى خاوەن ھەزار ئەسپ بووھ و كۆپەكەيشى بەو ناوھەوھ ئاو ناوھ. دوژمنانى ناويان ناوھ (ئەژى دەھاك)

به واتای (ماری گهزنده) و له ئوستووړمهکه دا بۆته ئهوه که دوو ماری له
 سه‌ر شان پړاوه، زوحاک کچی جه‌مشیدی خواستووه و گوايه کوپنکی
 ئی بویه به ناوی (زور). نین خه‌له‌کان له کتینی (وفیات الاعیان من
 انباء ابناء الزمان) دا وای دیاری کردووه که شاره‌زور به ده‌ستی
 زووری کوپی زوحاک دروست بویه. (یاقوتی هه‌مه‌وی) ش نه‌مه‌ی
 هه‌روتووه.

فیرده‌وسی له شانامه‌دا باسی ئه‌وه نه‌کات که کاتی زوحاک لاوبویه
 نیبلیس چۆته بن کلێشه‌ی و گومپای کردووه و هانی داوه که باوکی خۆی
 بکوژی:

بدو گفتم جز تو کسی در سرای
 چرا باید ای نامور کدخدای؟
 چه باید پدر چون پسر تو بود
 یکی پندت از من بپاید شنود
 زمانه درین خواجه و سالخور
 همی دیرماند تو اندر نورد
 براین گفته من چو داری وفا
 جهان راتو باشی یکی پادشا
 چو ضحاک بشنید اندیشه کرد
 زخون پدر شدش پسر زرد

واته: پی‌ی وت ئه‌ی ناودار بۆچی ئه‌بی بیجگه له تۆ که سینی تر له‌م
 کۆشک و سه‌رایه‌دا کوخا بیته؟ چی ئه‌بی باوکی کوپنکی وه‌کو تۆی بیی، وه‌ره
 نه‌م په‌نده له‌من وه‌ربگره و ئامۆزگاریت نه‌که‌م. رۆژگار له‌م خواجه‌ی کۆنه‌ سه‌له

دره‌نگی کردووه و نیسته نۆره‌ی به‌رزکردنه‌وه‌ی تۆیه به‌رام‌به‌ر به‌م قسه‌یه‌ی من
 وه‌فات هه‌بێ، دنیا تۆی نه‌وی که پاشابێت. که زوحاک نه‌م قسه‌یه‌ی بیست
 که‌وته بیر کردنه‌وه، له‌ خوێن پشته‌نی باوکی دلی پر بوو له‌ ده‌رد و نازار.
 دوا‌ی بیرکردنه‌وه زوحاک دێته‌ سه‌ر نه‌م قه‌ناعه‌ته‌ که باوکی بکوژی و
 نه‌یکوژی پاش ماوه‌یه‌کی تر نیبلیس خۆی نه‌کات به‌ کوپنکی لاوودیت‌ه‌وه بو
 لای زوحاک:

جوانی بر آراسـت از خویشـتن
 سخـنگو و بینـادل و پاـک تـن
 همیـدون به‌ ضحاک بـنـهـادروی
 نبـودش جز آفریـن گفـتوگـوی

واته: لاوی خۆی ته‌یار کردو خۆی نزیک خسته‌وه، لاوینکی قسه‌زان و دل
 پۆشن و له‌ش پاک بوو، هه‌میشه‌ که به‌ووی نه‌کرده زوحاک، بێجگه‌ له‌ ئافه‌رین
 کردن قسه‌ی تری نه‌ نه‌کرد.

ئه‌م لاوه‌ لای زوحاک بوو به‌ چێشت لێنه‌ر و خواردنی خوش و به‌ تامی بو
 دروست نه‌کرد. یه‌که‌مجار گۆشتی بو‌کولان، زۆر سه‌رنجی زوحاکی به‌ لای
 خۆیدا را‌کێشا، بوو به‌ جینگه‌ی متمانه‌ و باوه‌ری، حیسابی بو‌هه‌موو قسه‌کانی
 نه‌کرد. وای ئی هات پۆژی زوحاک پێی وت: چیت له‌من نه‌وی داوا بکه‌ بو‌ت جی
 به‌جی نه‌که‌م. کاتی نیبلیس به‌رنامه‌که‌ی سه‌ری گرت پۆژی داوا‌ی له‌ زوحاک
 کرد که پینگه‌ی بدات هه‌ر دوو شانی ماچ بکات. کاتی که‌ ماچی کرد له‌ جینگه‌ی
 هه‌ردوو ماچه‌که‌یدا:

دوو مارسياه از دو كتفش برست
غمی گشت و ازهر سوی چاره جست

واته: دووماری پەش لە سەر هەردوو شانی پوان، خەم دایگرت و لە
هەموو لایەكەوه بە دواى چاره سەردا گەرا.
ئەم دوو ماره شەووپوژ زۆر ئازارى زوڤاکیان ئەدا، لە هەر لایەكەوه
دکتۆریان بۆ ئەمێنا نەینەتوانی چاره سەری بکات. جارى سینیەم شەیتان خۆی
ئەگۆپێ بە دکتۆر و دیتە لای.

بسان پزشکی پەس ابلیس تفت
بە فرزانگی نزد ضحاک رفت
بدو گشت کاین بودنی کاربود
بمان تاچه ماند نباید درود
خورش سازو آرام شان دە بەخورد
نشاید جز این چاره‌ای نیز کرد
بجز مغز مردم مدهشان خورش
مگر خود بمیرند از این پرورش

واته: پزشکیكه ئیبلیس بوو كه زۆر زانانه چوو لە زوڤاك. پێی وت
بۆ ئەوهی نەمریت پێویستە وا بكەیت: چینیشت دروست بكە و خواردنیان بەری
(واته بە ماره‌كان)، لەمە زیاتر هیچ چاره‌یه‌كی تر نیه. خواردنەكەش نەبێ لە
مۆخی سەری خەلك بێت تا بەم شیوه ئازارت نەمێنی.

ئەو دهمە دوو كەس بەناوی (ئەرمایل) و (كەرمایل) چینیشت لێنەری
زوڤاك بوون، ئەم دوو كەسە زۆر لە خوا ترس و پاك ئەژاد بوون. پاش ئەوهی

که له لایه‌ن زوحاکوه بریار نه‌دری هه‌ر رۆژه‌ی دوو لاو سه‌ر به‌چن بۆ نه‌وه‌ی مۆخی سه‌ره‌که‌یان بکرنه‌ت به‌ خۆراکی ماره‌کان. نه‌رمایل و که‌رمایل فینلیک نه‌دۆزنه‌وه: دین هه‌موو رۆژی یه‌کی له لاوه‌کان سه‌ر نه‌بچن و نه‌وه‌ی تریان ئازاد نه‌که‌ن، به‌لام به‌ مه‌رجی دووه‌م به‌پا سه‌ری خۆی هه‌نگرنه‌ت و له‌ جینگه‌ی نه‌و حیواننیکیان سه‌ر به‌پوه‌و. مۆخه‌که‌یان کردۆته‌ ده‌رمان. به‌م شێوه‌ ماوه‌یه‌ک به‌ سه‌را تینه‌په‌پی، ژماره‌ی نه‌و لاوانه‌ی که‌ سه‌ر نه‌پراون و ئازادکراون زۆر نه‌بینت و له‌ شویننیکدا کۆ نه‌بنه‌وه، له‌ نێوان خۆیاندا زمانێ دروست نه‌که‌ن که‌ زمانێ کوردی‌یه^(*).

﴿نه‌م شیهانه‌ی که‌ فێرده‌وسی په‌گه‌ن په‌رسته‌ به‌ کوردی کردوه‌و زۆر به‌ ئاسانی به‌ درۆ نه‌خه‌رته‌وه. چونکه‌ نه‌و که‌سانه‌ی که‌ سه‌ر نه‌پراون و که‌وتنه‌ به‌ر به‌زه‌یی نه‌رمایل و که‌رمایل نه‌گه‌ر مندال بوون و زمانیان نه‌پژایبی، نه‌وا له‌ ترسی دپنده‌و جانه‌وه‌ر له‌ کێودا ناژین و نه‌خوڕین، نه‌گه‌ر پی گه‌شتووبووبین و زمانیان پزایبی نه‌وا هه‌ر له‌ به‌رده‌م په‌لاماری دپنده‌دا خۆیان ناگرن، نه‌گه‌ر گه‌وره‌تریش بووبین و گه‌شتبته‌ ته‌مه‌نی لاوی و به‌ره‌و ژوورتر نه‌وا زمانیان زانیوه‌ و خۆتا نه‌و کاته‌ لال نه‌بوون !! که‌لال نه‌بووبین و زمانێ خۆیان زانیبی نیت چۆن له‌و کێوه‌ زماننیکێ تازه‌ دروست نه‌که‌ن؟؟﴾

٢- گساوه: پیاویکی ئاسنگه‌ر بووه‌ و باوکی هه‌ژده‌ کوپ بووه‌ که‌ هه‌قده‌یان به‌ ده‌ستی جه‌لاوه‌کانی زوحاک نه‌کوژین و مۆخی سه‌ریان نه‌کرنه‌ت خۆراکی ماره‌کانی سه‌رشانی زوحاک. کاتی هه‌ژده‌هه‌مین کوپی نه‌به‌ن بۆ کوشتن به‌ هاوارو ئاله‌ دیته‌ ده‌رباری زوحاک. نه‌مه‌ له‌ کاتیکدا که‌ زوحاک تۆمارنیک له‌سه‌ر دادگه‌ریی خۆی نه‌نووسی. هاواری نا‌په‌زایی ده‌ربیرنی کاوه‌ وانه‌کات

(*) نه‌م دێرانه‌ی سه‌رموه‌ش وه‌رگێزانی کۆمه‌لی به‌یته‌ شیعری فێرده‌وسیه‌ به‌ کورتی

بانگی ئەكەنە ناو كۆپەكمەو. بە فەرمانی زوحاك كۆپەكەیان ئازاد كرد و داواشیان لێكرد كە ئەو تۆماری دادگەرییەى زوحاك ئییمزا بكات. كاوه پقى هەلساوا نامەكەى درێند، كاتى كە لەگەل كۆپەكەیدا لە كۆشكەكە ئەهاتنە دەرەو چەرمى ناسنگەرییەكەى كرد بەسەرى نێزەیهكەو و خەلكى هاندا كە دژى زوحاك پاپەپن، لە گەل خەشاماتى خەلكەكەدا بەرمو لای فەرەیدون بۆشت، فەرەیدونیش كە هەمیشە چاوەروانى هەلێكى ئەكرد بۆ تۆلە سەندنەوى باوكى، ئەم هەلەى قۆستەو، چەرمەكەى بەزێر و گەوهر پازاندەو و ناوى نا (دەرفشى كاویانى). ئەنجامى ئەم پاپەپرنە بە تێكشكانى زوحاك و چوونە سەر تەختى فەرەیدون دواى هات^(٤٨).

٣- فەرەیدوون: كۆپى ئابتن و دایكى ناوى فەرەنەكە، كە منداڵ بوو باوكى بە دەستى جەلادەكانى زوحاك ئەكوژى و مۆخى سەرى ئەكرێتە خۆراكى مەرەكان، فەرەنەكیش بۆ ئەوێ كۆپەكەى تیا نەچى ئەیداته دەست گاوانى تا بە خێوى بكات. گاوێكەش نەبیاو بە شیرى مانگا پەرەردەى ئەكات. پاش ماوەیهك دایكى لە گاوێكەى ئەسەنێتەو و ئەبیات لە چىای ئەلبورزدا (پشتى تاران) ئەیداته لای خوا پەرستىك - پارسا - تاكوچاودىزى بكات. لە تەمەنى شانزە ساڵیدا لەچىای ئەلبورز دانەبەزى بۆ دەشتایى ولە پەگەزى خۆى پرسیار ئەكات. فەرەنەك هەمووى بۆ باس ئەكات و پێشنى ئەلى كە باوكى لە ئەزادى طەمور شایە. فەرەیدوون ئەكەوێتە بىرى تۆلە سەندنەو، بەلام دایكى پێگای پى نادات و ئەلى بیهێنە بۆ كاتێكى گونجاو. كاتى كاوه لەگەل خەلكێكى زۆردا ئەچێتە لای فەرەیدوون پا نەپەپى و ئەبیته سەردارى سوپاكە و بەرمو كۆشكى زوحاك تێنى ئەتەقێنن. تەختەكەى زوحاك نەگرن و زوحاكیش لە ئەلبورزدا بەند ئەكەن، فەرەیدوون ئەچێتە سەر تەخت و هەردوو

ژنمکەى زوحاک (نەرنەواز و شەھەرنان) نەخواری، لەم ژن هینانەدا سى کورێ
نەبیت بە ناوی (سەلم، تور، ئیرەج)^(٤٩).

ئەمە تا ئێرە هەلبەستنه‌گانی فێرده‌وسی بوو که دیارە ئەویش پشتی بە
نوستورە بەستوو و نوستورەش پێرەتی لەشتی خەیاڵی و درۆ و دەلەسە.
گرنگ ئەوێە میژوو ئەم راستیە پوون بگاتەو، چونکە رووداوکە بوو: بە‌لام
پێویستە لە نوستورە دەرپەینرێ.

راستیەکەش ئەوێە که زوحاک یەکنێک بوو لە پاشایانی پیشدادی.
پیشدادیەکان زنجیرە پاشایەک بوون که ماوێەکی زۆر حوکمرانی هەموو
نێرانیان کردوو. مەرداسی باوکی زوحاک و زوحاک که لە کوردستاندا بوون
هەریەکە و ماوێەک ئەبنە پاشا (فێرده‌وسی و فارسە پەگەز پەرستەکان
و یستویانە بەو کوردایەتیەکیان ئی بێسنەوێە که کورد لە دەست ستمی
زوحاک دروست بوو. بە‌لام لە ژێر پەردەى نوستورەکەدا ئەو دەرئەکەوێت که
ئەم دوو پیاوێە بە زۆری بازوو پاشایەتییان بۆ خۆیان بە دەست هیناوێ و لە
حوکم کردنیشیاندا هەستیان بە‌لای ئەو خاکەدا زۆر بوو که حوکمیان تیا
کردووێە بۆئە ئەو پەگەز پەرستانە ئەوەندە بە‌قینەوێە باسیان کردوون و ئەیکەن.
دیارە مەرداس که خاوەنی هەزار ئەسپ بوو پاشایەکی زۆردارو بە دەست‌ل‌ات
بوو و دۆژمانانی ئەیان‌توانیوێە زەفەری پێ بەرن بۆیە بە‌فیل کورپەکی خۆیان
ئى هانداوێ و کوشتیوێەتی. لە نوستورەکەدا وا هاتوێە که ئیبلیس چۆتە بن
کلێشەى زوحاک و ئەو کارەى پێکردوو. مە ئەو ئیبلیسە بە ناهەزە فیل‌بازەکان
ئەزانم، پاشان که زوحاکیش بۆتە حاکم هەر دەست‌ل‌اتیان بە سەریدا
نەشکاوتەوێە بۆئە ئەمیش هەر پەنایان بردۆتە بەر فیل و کاوێان بۆ کارەکی
هە‌لخە‌لە‌تان‌دووێ.

كاوه ومكو له ئوستوره كەدا بە ئاسنگەر ديارى كراوه ئەوئش راست نيه، بەلكو دياره كه ئاسنگەر شۆرتى بووه. ئەگىن زوحاكى بەو گهوره ييه، بەو پاشايەتى و تەخت و تاجەو كه هەيبوو كابرەيەكى ئاسنگەرى لە چىنى خوارەوى كۆمەل چۆن پىنگە ئەدرى بچىتە بارەگای و ؟ چۆن زات ئەكات لە بارەگا كەيدا تۆمارەكەى بدپىنى؟. ئەمە لە درۆ بەولاوه هېچى تر نيه. پاشان ئەگەر زوحاك تۆمارى عەدالەتى خۆى نووسىيى ئەوا هەولنى داوه كه سەركردهو سەر لەشكر و پارسا و گهوره پياوھكان ئيمزای بكەن ئەك كابرەيەكى ئاسنگەر. تا ئەم دواييانەش كه تۆمار و قەوالە و شەجەرە نووسراوئەتەو بە ئيمزاو مۆزى پياوانى ئاودار و زانا و خاوەن نفوز تەسدىق كراون ئەك خەلكى پەشۆكى و چىنى خوارەوى كۆمەل.

بەم پىيە ئەبى كاوه لە حكومەتەكەى زوحاك دا دەستەلاتدارى بوويى و لە بن دەستى زوحاكدا ژيايى، بۆيە ئەو كۆدیتايەى پىكراره. كەواتە كاوه هەلخەلەتاوئىكى خيانەتكار بووه و تاوانەكەى لىبوردى نيه، چونكه پاشايەكى گەورەى كوردى لە ئاو بردوووه و ئەگەر وانەبوايە لەوانىيە بۆ هەميشە فرمانزەوايەتى ئىران ھەر بەدەست كوردەووبوايە.

سەبارەت بە ھارەكانى سەرشانى زوحاكيش و چارەسەركرديان بە مۆخى سەرى لاوان ئەو بۆ سوكاىەتى پىكرەن و ناشرين كردنى وشەى كورد ھەلبەستراوه و ھىچ بنەپەتێكى زانستى نيه. ئەم ئوستورەيە لىكۆلینەوى فراوانتر ھەلەكەگرت و چاوەروانى قەلەم بە دەستانى خۆى دەكات كه زياتر بچنە بىنج و بناوانى و من بەش بە حالى خۆم ھەر ئەوەندەم ئى ھەلكراند، ھىوادارم خەلكى تىرىش لە سەرى بىنە دەنگ و بە تەواوى ساغ بكریتەو.

دوو تىبىنى وەك پەراوێزى ئەم باسە:

۱. شاعیر نووسیری گوره ﴿ نهحمه دی شاملو﴾ له بهماری سانی ۱۳۶۹ دا له زانکوی (بریکلی) کالیفورنیای نهمریکادا قسه باسینکی وروژنهری له سر هم نوستورهیه کردوه که پاشان ژماره (۴۷) ی گوڤاری (آدینه) تیرماه ۱۳۶۹ له روپهری (۵) لاپهره دا به چاپی گه یاندوه که لیږده دا به پیوستم زانی نامه ژهی پیکه م بؤ نه وهی خونهر نه گهر ویستی به دوایدا بجی نه وه چاک بزانی که هر دوو باسه که له یهک جیا وازن، هر یه که مان به مهبستیک قسه مان له سر نوستوره که کردوه.

۲. خاوه منی کتیبی (قصص الانبیاء) به هه له دوو (ضحاک) ی تی که ل کردوه که بریتین له زوحاکي هم باسه یه کینکی تر.

نووسیویه: زوحاک دهسته لآتداریک بووه که فیرعه ونی میسر براو نوینهری بووه له سر ته ختی میسر، ناوی (سنان کوپی علوان کوپی عویج کوپی عیملاق کوپی لاوژ کوپی سام کوپی نوح)^(۵۰) بووه. که دیاره هم بؤچونه هه له یه و پیوسته میژوو نووسان به رییدا نه چن و دهبی له یهک جیا بکړینه وه.

۲۲- گردی قولخوره: قولخورد گوندیکه له دهشتی شاره زوور بناری چیا ی سورین. له ناو گرده که ی هم گونده دا چهند جاری لیره و کوپه ی بچووک و گوزهی گوره دوزراونه تمه که هه ندی له گوزمه کان تهرمی مړوڤیان تیدا بووه. هم تهرمی ناو گوزانه ده گهریته وه بؤ سرده می ماده کان. که واته گردمه که له ده وانه دا ناوه دان بووه و پاشان به هر هویه بووه که نایزاین چؤل کراوه و به ویزانه یی ماوه ته وه تا له سانی ۱۹۴۴ دا له لایه ن حاجی محمده پهمانی هارونیه وه که ده بیته باپیری کاک نووری حمه عه لی ناوه دان کراوه ته وه. حاجی محمده له سانی ۱۹۴۴ ده چیته سلیمانی و جهنابی حه سه ن به کی

جاف دهبینی. پاش وتووژکردن حهسەن بەگ که تێدهگات حاجی محەمەد گوزەرائی تێکچووو زەوی و زارەکانی قولخوردی ئەداتی که ناوەدانی بکاتووە. ئەمیش ئەچیتە لای شێخی حیسامەددین بۆ ئەوەی رەئی ئی وەرگیرێت. شێخیش دەفەرمووی: قولخورد بۆ هەموو کەسێ پەش بوو بۆ تۆ سپی دەبێت بڕۆ بە دەمیەو و ناوەدانی بکەرەو.

باسە میژووپیەکی گەردی قولخورد ئەمەیه، بە پێی ئەوەی که نزیک بە گوندی ئەوی یە دیارە لە کۆندا یەکنێک بوو لەو بنگانەی که لە سەنگەری پێشەویدا دانراو بۆ دیدەبانی و بەرگری کردن لە ئەوی. هۆی دروست کردنی گوندەکەش هەر وەک کاک نووری حەمە عەلی دەماو دەم یا پشت بە پشت بیستووێ وەها بوو. (پاشای ئەوی کچێکی جوان و نازەنینی دەبێت، دوو لای ئەو سەر دەمە حەزێ لێدەکەن و داوای دەکەن. پاشایش بۆ ئەوەی کێشە دروست نەبێ ئەلی: یەکیکتان بپروات لە فلانە شوێندا گەردی دروست بکات و یەکیکیشتان بپروات ناوی (وەلەسمە) دەربینی، هەر کامیکتان زوو تەواوتان کرد ئەو کچەکەمی پێ دەبەخشم. هەردوو لاوەکە هەریەکە و هەوێن بە دەم کارەکهیانەو و دەست پێدەکەن، پاش ماوەیەک لاوەکە ی که چوو بۆ ناوی وەلەسمە ناگادار دەبێ که لاوەکە ی تر خەریکە گەردەکە تەواو دەکات و ئەمیش زۆری ماوە، دۆش دادەمی، ناچار پەنا دەبات بۆ پیرەژنیکی زیرەکی دنیا دیدە و مەسەلەکی تی دەگەینێ. پیرە ژنەکەش ئەلی چارەنەر ئەوەیە بچیت خامێکی زۆری سپی بەریت لە وەلەسمەو بەری دەیتەو بەرەو خوار ئیتر من تەگبیرت دەکەم. که لاوەکە بەو کارە هەلەدەستی پیرەژنەکە ئەچیت بۆ لای لاوەکە ی که بە تەواوکردنی گەردەکەو خەریکە پێی ئەلی: کوپە ئەو خەریکی چیت ؟ ئەها ئەو کاری خۆی تەواو کردو گەرو ی بردەو. ئەمیش که سەیری

چیاکه دهکات ناوی پیا دیته خوارموه دهست و دهم نه مریت و پاشان کورمه
له سه رخز کاری ناو دهره نانه که ی تهوار دهکات و کچه که ی بو ده بیته^(۹۱).

سەرچاوەکانی ئەم بەشە

- ۱- مەنباهە بۆرینە ل ۳۹۵.
 - ۲- فرهنگ اساطیر یونان و روم- گریمال
 - ۳- هه مان سەرچاوه ج ۲ ل ۶۵۴.
 - ۴- هه مان سەرچاوه ج ۲ ل ۶۷۲.
 - ۴- هه مان سەرچاوه ج ۱ ل ۲۴۰.
 - ۵- هه مان سەرچاوه.
 - ۶- هه مان سەرچاوه ج ۲ ل ۶۰۵.
 - ۷- هه مان سەرچاوه ج ۱ ل ۲۴۴.
 - ۸- المرشد الى مواطن الآثار الرحلة السادسة/ ۱۷ . سومر/ ۱۶۶ ل ۱۴۷- ۱۴۹.
 - ۹- دهفتەریکی دهست نووسی کاکه میهکان
 - ۱۰- روزشمارێ کردی سلطانی ل شش ۱۲۷۲
 - ۱۱- الکامل فی التاريخ ۵۱۶/۹ ابن اثیر.
 - ۱۲- نزهة القلوب. ل ۱۰۷ حمدالله المستوفی.
 - ۱۳- دیوانی پیرە میزد- ل ۳۱۹- ۲۲۰ محمد رسول هاوار.
 - ۱۴- لریهه قرون من تاریخ العراق القریب ل ۶۶ لونگریک.
 - ۱۵- المرشد الى مواطن الآثار الرحلة السادسة سومر/ ۱۶۶ ل ۱۴۷- ۱۴۹
 - ۱۶- هه مان سەرچاوه ی پێشوو
- 17- Southern Kurdistan in the annals of ashurna sirpal and to day the annals of the American shool of oriental reasrech yiji
- ۱۸- گۆفاری کاروان- ۳/۵ ل ۵۱۶.
 - ۱۹- هه مان سەرچاوه
 - ۲۰- گۆفاری کاروان- ۳/۵ ل ۵۱۶.
 - ۲۱- گۆفاری کاروان- ۳/۵ ل ۵۱۶ ل ۸- ۹.
 - ۲۲- فرهنگ معین- ل ۷۷۱
 - ۲۳- بهرام یشت. کردە- ۱۴- ۵۵.
 - ۲۴- لیکۆلێنۆمییمکی زمانهوانی دهریاره ی میژووی ولاتی کورد ههاری. د. جمال رشید
 - ۲۵- تاریخ السليمانية وانعامها. امین زکی بگ

- ۲۶- همان سرچاوه.
- ۲۷- تاريخ اردلان، مستوره نمره لانی
- ۲۸- تاريخ السليمانيه يا شهره فنامه ل ۱۹۹
- ۲۹- ديوانی قانع ل ۲۴۴ چاپی محمدی - سقز.
- ۳۰- فرهنگ عميد ل ۱۲۴۷.
- ۳۱- شهره فنامه. پراویزی ل ۱۹۵-۱۹۶.
- ۳۲- شهره فنامه. پراویزی ل ۱۹۵.
- ۳۳- شهره فنامه پراویزی ل ۱۹۵-۱۹۶.
- ۳۴- تاريخ اردلان يا شهره فنامه ل ۱۹۹.
- ۳۵- لثم لخصانه يهم له كاك يوسف بياره يی وهرگرتوه.
- ۳۶- بديع و عمرونی نامی ل ۲۲.
- ۳۷- ایران باستان. ج ۱ ص ۲۱۲-۲۱۴
- ۳۸- هنر ایران در دوران مادها خا منشی ل ۲۹۶ گريشمن.
- ۳۹- نيکونينوميمکی زمانهوانی دهر باره ی میژوی ولاتی کوردهواری - د. جمال رهشيد. ل ۲۸۵-۲۸۶.
- ۴۰- نيکونينوميمکی زمانهوانی دهر باره ی میژوی ولاتی کوردهواری - ل ۲۸۶.
- ۴۱- العراق القديم. ترجمه حسين علوان.
- ۴۲- نيکونينوميمکی زمانهوانی دهر باره ی میژوی ولاتی کوردهواری - ل ۱۲-۱۳.
- ۴۳- کوردستان باشور - و تاری سپایزهر ۱۹۲۶.
- ۴۴- کورد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ل ۲۵
- ۴۵- کورد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ل ۲۷.
- ۴۶- Shilmenxx 111/ IV
- ۴۷- تاريخ ماد. ل ۱۵۶. دیاکونوف.
- ۴۸- فرهنگ نامهای شاهنامه ل ۲۲۲ علی جهانگیری.
- ۴۹- همان سرچاوه.
- ۵۰- قصص الانبياء ل ۱۲.
- ۵۱- لثم زلفياريم له بهريز كاك نووری همه عه ل وهرگرتوه.

بیش سی یه

جاف وهوزه کانی ناوچه که
کاکه ییه کان، نه رده لانیه کان، جوله که کان

جاف

عەشیرەتێکی گەورەی بەربلاو لەناوچەکانی (جوانبۆ) هەلەبجە، دەربەندیخان، کەلار ئەژین، هەندیکیش پاشماوەیان لە (سنە، مەریوان، دیواندەرە) ماوە کە لە سەردەمی قاجاریەکاندا بەبۆنەی کۆچ وکوچبارەوه چوونەتە ئەو ناوچانە و پاشان تێیاندا نیشتەجێ بوون.

بەنکە سەرەکی ئەم عەشیرەتە لەسەرەتاوە تا (سەدەی ۱۷ هە.لە هەریمی جوانبۆدا ژیاون کە دەرکەوتتە نیوان هەلەبجە-کرماشان، ئەودەمە هینشتا ساغ نەبووبووئێتر کە ئایا ئەم جافانە سەر بەئێرانن یاعوسمانی)^(۱). ژیاانی ئەم عەشیرەتە لەسەرناژەلداری بوو، بۆیە کاتی کە ژمارەیان زۆر بوو، ناچاربوون کەلە سالدا چەند مانگێک بەرەو لەمەڕگەکانی ناوچەی زەهاو کۆچ بکەن. ئەمە جگە لەوەی کە هەندیکیان واز لە کۆچ دێنن و لە جوانبۆو هەندی لەدنیاتەکانی دەوروبەری و هەوارەکاندا نیشتەجێ ئەبن و لەپال ناژەلداریدا کشتوکالێشیان کردووە. پاش ئەوەی کە تا دیت لەزیاد بووندا ئەبن (بەشیکیان بەراوەرایەتی زایەریگ کۆچ ئەکەن بۆ ناوچەی شارەزۆر، ئەمە رێکەوتی سەردەمی دەستەلاتداریتی سولتان مורادی چوارەم (۱۰۰۲-۱۰۱۹) بوو، بە هاوانای سولتان موراڵ ھۆیان ناواناو (جافی موراوی) بەرلەهاتنی جافەکان (شارەزۆر مەلەبەندی ژیاانی چەند خێلێ بوو کە پێشتر زۆریانم دیوە، یا لەمەرزەکانی تردا ئەیاننێم، ئەو خێلانەش وەکو- گەلانی، شێخ سمایی، بێسەری، چوچانی، قەویلەیی، ئیسماعیل عوزییری، شینکی، کافرۆشی، بلباس، کەلھۆر، قیلەکو، گەلباخی، مەنمی. وەکوئەلێن چوار خێلێ

(زاير بەگ لەگەڵ بەشنيك لەعەشرەتەكەيدا سەرەتاي سەدى ھەژدە كۆچەكەى بەرەو شارەزور و ھەلەبجە دەست پێدەكات. بەرەبەرەكە زىاد ئەكەم سنوورى جوگرافىيەى كۆچيان زىاد ئەكات)^(٢)، لەدەشتى شاكەلەو تا سارال، ھۆبەتوو، نۆزانەكانى سنەو ھەسەناو رۆشتوون. ئەودەمە خان ئەحمەد خان والى ئەردەلانەكان ئەبى ولەبەر ئەوئى جافەكان لەكۆچ كردنياندا لەوەرگايان بۆ ئەوان ئەمىشتۆتەو، پێگەى ھاتوچۆ كردنيان بەسنوورى ھەوراماندا ئى ئەگرىت. زاير بەگ مى بۆنادا وپوبەپووى ئەو سىتتەو: شەپىكى سەخت لەنيوانياندا رووئەدات، لەشەرەكەدا زاير بەگ ﴿بەدیل ئەگيرى و ئەدرى لەقەنارە﴾^(٤).

لەم دەمەدا ھەندى لەكەمالەبەكەكان لەھەوراماندا بڕ ئەبن، بەناچارى لەوى مل ئەدەن و ئەمىننەو، ھەرلەوى دىيەك بەناوى (كەمال) ئاودان ئەكەنەو كە ئىستەش ماو و بەتەنیشتى شارى ھەورامانەو، ئىتر بەجاف نامىنن و ئەبن بەھەورامى. ئەوانى تروشى كە بەدەردى سەرى ئەگەر ئەو شارەزور بەك ئەگرنەو سەلمان بەگى كورى زاير بەگ ئەبىتەمىريان، دواى ئەوئى پێگەى ھەورامانيان ئى ئەبەستى پێگەى پىنجوين و شلىر ھەلەبژىرن بۆ چوونە ناو كوستانەكانى سارال و ھۆبەتوو. دواى سەلمان بەگ قادر بەگى كورى ئەبىتە جىنشين. لەسەردەمى ئەمدا گەلانیەكان لەگەڵ جافدا ئەكەونە ملەجەپى. گەلانیەكان لەرەگەزدا جاف نین، لەزۆركۆنەو ھاتوونەتە شارەزور و بەبەنچە

ئەچىنەنە سەر ھۆزى جەللى ناوچەى تەرگەمۈرۈ مەرگەمۈر، لەسەردەمى ئەم
 قادىر بەگەدا تىگەنلى جاف ئەبن، جەللى، جەللى، گەللى لەناو جاقىشدا
 زۇرچار(ل) بە (ل) ئەگۈرۈپ ۋەكۈ جەمال-جەمال، كەمال-كەمال، مىكائىل-
 مىكائىل، عادل-عادل... ھتد.

ئەمۇندىز شەرىكى قادىر بەگ ۋە گەللىيە كانمان بەم شىۋە بۇياس ئەكات
 ﴿لەبەر ئەمەى-جافەكان-بەرەبەرە ژمارەى مەبومالائىيان زىيادى ئەكرد،
 لەھاويناندا وردە بەرمو لای سەروو ھەلئەكشان، لەگەل ئەۋەشدا مەوداو
 سىنورى خەللىكان ئەپاراست، لە پىنجوئىن بەۋلاۋە ئەۋەچوون وپايزانىش
 زووتر ئەگەپانەۋە، قادىر بەگ (كەئەۋدەمە سەركردەى جافە كۇچەرەكان بوو)
 ئەمەى بەكەم شانى خۇى ئەزانى، لەبەرئەۋە بەدۋاى شەپدا ئەگەپا. سەگەكەى
 ناۋنا-شىئە-شىئەناغا سەمۈكى خىللى گەللى بوو، گەللىيەكان كلكى
 سەگىكى خىزمى قادىر بەگ ئەبن، قادىر بەگ بەدۋاى بىيانۋودا ئەگەپا دەستى
 كەوت. لەھەسەن شەھىد-شەھىدان-نەزىك كۇتايى دەرى شىلەر ھىرشى كىردە
 سەرشەرەزۋورىەكان ۋچارەسەدەكەسىلى كۈشتن ۋەۋى تىرىشى بىلۋە پىكىرد.
 دۋاى ئەۋە گەللىيەكان سەرىيان بۇجافەكان دانەۋاندو لەپەلى چۈارەمىن خىللى
 گەۋرەدا پەيۋەندىيان كىزد بەمۋادىيەكانەۋە﴾^(۵).

قادىر بەگ لە سانى ۱۸۴۸دا بەدەستىكى چەپەل ئەكۈرۈپ. دۋاى خۇى
 عەبدوللاۋ مەمەدى كۈپى ئەبنە جىگەدارى. عەبدوللا بەگ پىاۋىكى ئازاۋ
 بەجەرگ بوۋە، لەگەل مىزانى باباندا دۇستايەتەكى پتەۋ دىروست ئەكات.
 ئەۋەندە ئازاۋ لىۋەشاۋە ئەبىت لەگەل شەپرى عەجەم دا دۇى كورد ئەبىتە يەككىك

له دواړه سوارۍ ماريوان^(۶). له نه نجامي د دوستايه تي بابانيه كان كه زور هاتو چوپيان نه كات له گهل خوشكي ميري بابان دا حزن له يه كه نه كهن، پاش ماوه يه مېر بهمه نه زانې وپيې نارې هت نه بېت، به لام له بر نه وهې جاف له خوې نه وروژني ناتواني به ناشكرا هيچي ئې بكات. له بر نه وه خوې ملاس نه دات بوه ئې لهو ده مه دا شه پكي تر له ننيوان نه رده لانيه كان و بابانيه كاندا بوونه دات، عېدونلا بگيش له بره ي بابانه كاندا نه چپته مهيداني جنگه وه. بابانه كان له شه پكه دا براوه نه بن و پاشه كشه به نه رده لانيه كان نه كهن. عېدونلا بهگ له شه پكه دا بريندار نه بې، ميري بابان فرمان نه دات به پزېشكه كه ي كه له باتي دهرمان - زرينخ بخاته سر برينه كي، بهمه ش عېدونلا بهگ نه مري، نه وهې نه نه ننيه ناشكرا نه كات خوشكه كي مير خوې نه بېت كه ديت و له سر ترمي دلداره كي خوې نه كوژيت.

كوشتني عېدونلا بهگ پشنيويي كي گوره دروست نه كات. محمه دي براي نه كه ويته دزيه تي كردني بابانيه كان و چه ند شه پو ناخوشيه كه له ننيوانياندا بوونه دات، له هندی شه پدا جافه كان سر كه وتونه بن و هندی تولي خويان نه كهن وه. بابانه كان شه پي جافه كان به توندي ناكه و ترسي نه ويان نه بېت كه نه مان پال بدن به نه رده لانيه كان وه كه نه و كاته دوو هيزي

(۶) هاورې له گهل عېدونلا بهگدا پياوړي تری خلكي ناوچهې هملته به ناوي نه كرم به گي نطفاني نه بته به كيك له دواړه سواره. له نطفانيه با وه كو نوروز ليه كان پشان له نطفاني خلكي ولاسي نطفانستان. كاني خزي له خويكي عشا پيدا سرز كه كهان به ناوي نازاد خان نه كوژي و له شه پكه كدا شكست نه خوز، نهر سموي خويان هملته گرن و به كوچ و كوچار دين له ناوچهې نه رورزي له گولندي چرژ سانه نه گور سته وه و نه ر له ناز نوروز ليه نه و نه وه. شاهاني باسه علمبر عالوني خيژاني شاعري هيزا معلوموي له مانه نه و ده كه له چرژ سانه ملا پوره خوا سوري تي.

یه کگرتوو له بهرامبه ریاندا نه وهستی و تیکیان نه شکینن. له سهرکوونی نه
شهرانه دا نه بهیته شیرمه فولکلوریه دیته کایه وه که نهی:

نه کمر له جافان یه کی بمینئ
ههقی بهرودوا له گشت نه سینئ

محهمد پاشا پیاوړکی نازای قسه شیرینی دیوه خان گهرم بووه. کاتئ
که جلوی رابه رایه تی جافی نه کویته دهست عه شیرمه ته کی جهم و جوړ تر
نه کات و همولئ نه هینشتنی کیشه و نا کوکیه کانی ناوخو دره وهی جاف
نه دات. به ناو خیل و تیرمکاندا مه لا بلاو نه کاته وه تا مندا له کانیا ن فیری
خویندن بکن و هروها بو نه وهی دوژمنانی چاو ترسین بکات و نیر شهریان
پی نه فروشن هه ندئ تغه نگ نه کړئ.

محهمد پاشا بنکه ی سهرکی هه له بجه نه بیټ و له سالیشتدا چه ند
مانگیک له پینجوین دانه نیشئ دهست نه کات به کاری ناوه دان کردنه وه،
نوو سهری ته نریخی جاف نهی: ﴿پینجوین و نه له بجه که نیسته دوو
قه صه بهن، له پینش محهمد پاشا دوو دی بچوک بوون نه وکردنی به شار،
قه یصهری وچایخانه ی تیدا کردن﴾^(۶).

پاشا بهم کارانه ی ناوبانگیکی باش پهیدا نه کات و کاتئ عوسمانیه کان
به مه دوازن له باب العالیه وه پله و پایه ی پاشایه تی نه وهی، نیر له محهمد
به گه وه نه بی به محهمد پاشا و بناغی پاشایه تی له ناو جاف دا دانه مزرینئ،
هر نه دمه ﴿له لایه ن تورکه کانه وه نه کړته قایمقامی هه له بجه﴾^(۷).

کاروباری ناو عه شیرمه تی جاف به شیوه یه کی ریک و پیک نه بوا به پړوه،
پاشا له دوا ساله کانی ته مه نیدا زور له کاروباره کان نه خاته سهر شانی

مەحمود پاشا و دەسماڭ پاشاي كوپى، لەمەشدا مەبەستى ئەو ئەبەت كە
دوای خۆى كۆپەكانى بتوان سەرۆكايەتى ئەو عەشیرەتە گەورە بگرنە دەست.
لە ئەنجامدا ئەمیش بە دەستىكى ناپاك ئەكوژرى كە هەندى گىرو گرفت بەدوای
خۆیدا بە جى دىلى.^(۶)

نوسەرى تەئریخى جاف ئەلى ﴿پاشا كوژدانى ھەمە پاشا مەحمود
پاشا لەلایەن عوسمانیەو بوو بە قایمقامى ھەلەبجەو سەرۆكى عەشیرەتى
جاف﴾^(۸). ئیتر لێرە بە دواو ھەز ئەكەم باسى ﴿مەحمود پاشا، دەسماڭ
پاشا، تايەر بەگى جاف، ئەحمەد موختار جاف﴾ بەمىنى بۆ شوینی خۆى.

لە ئەنجامى ئەو گەراڭە سەرۆمەدا بەدوای بەيازو دەفترە دەست
نوسەكاندا پۆزى بە ھۆى كاك (عیرقان جاف) ھو پێم لە دەفترى شیعەر
كەوت كە بە فارسی نووسراوئەو. ھەرچەندە شیعەرەكان لە ھەندى شویندا
سەكتەیان تێدايە، بەلام چەند لاپەرەيەكى مێژووى عەشیرەتى جافمان نیشان
ئەدەن، ئەمیش شەپى جافە لەگەل سوپای ئێران و ھۆزەكانى گەلپاخى و
تیلەكۆلە ناوچەى سارال و تیلەكۆلى دەوربەرى سەقزو دیواندەرە.
شەرەكەش دیارە كۆن نیە، چونكە فەزكەو تۆپى تیا بەكار ھێنراو. ئیتر ئەچمە
سەر شیعەرەكان با خۆیان پووداوەكە بگێرنەو.

بە قەلب سەپاھ عشایر جاف

زدن ضرب برنو فرارش بقاف

* كوشتنى محمد پاشاش لەلایەن دژە كوردیکەرە بوو، چونكە ئەم پاشايە لەگەل ھەسەن
خان قەلخانى دا چەند جارى كۆبوونەتەو لەسەر یەكگرتنى ھەربوولا بۆ دامەزراندنى
دەستەلاتىكى كوردى سەرەخۆ لەناوچەكەدا.

بتوفیق یزدان چنان میشود
 اسیرش به تاراج به شیراز رود
 سپاه ایرانی حرکت نمود
 مقابل به سارال شفقت نمود
 رسید خط سارال توقف بداشت
 یکی نامه و دیگری رانگاشت

واژه: به بزنهو دایان له جهرگهی سوپای عمشایی جاف و بهره و کئیوی
 قاف هه لهاتن. به یارمه تی خوا و نه بیئت که دیلیان به تالانی بیری بو شیراز.
 سوپای نیرانی که و ته ری و بهرامبهر به سارال راوه ستا. که گه یشته سر
 سنووری سارال راوه ستا و یه کی نامه یه کی هینا و یه کیکی تر نووسی .

(کاغذ نوشتن سرهنگ بهادر بسر ایل جاف)

(نامه نویسی سرهنگ بهادور بو سهروکی هۆزی جاف)

سرحمد بیحد سوی لم یزل
 خدای بزرگ و بی شبه و خلل
 وصف رسول زبان اوریم
 امامان یکایک به یک بشمریم
 سرایل جافان اسلام نشان
 چرا باد اقتتال با سرکشان
 خدای بزرگ چه دارد قبول
 که ماها نمائیم ز قتل و قتل
 که سرایل جافان به پس بازگرد
 خودت رامیانداز بدام نبرد
 شملت کرد عراق بساط

به ایران چه مربوط و یا ارتباط
اگر رایست را طلب میکنند
نشستن که آتش بخود میزنند
ایران جمله اسلام شما هم چنین
چه واجب که خونها بریزد زمین
چو قاصد ببردش به سرائیل بداد
بخواند و بسی گشت بدتر نهاد

واته: نهی پهلوی سمری پُرز دانه نوینم، بُو خَوای گهره‌ی راست و پهلوان.
و ه سَفی پیغه مبره که‌ی بینینه سمر زمان و نیامه‌کان یه‌ک به یه‌ک بَرَمیرین.
سەرۆك هۆزی جافانی موسولمان، بۆچی كوشت و كوشتار له‌گه‌ل سهر كه‌شاندا
په‌ویدات؟ كه‌ی خَوای گهره قبولی ئەكات، كه ئیغه دووچاری شه‌ر بكهن؟ نه‌ی
سهره‌ك هۆزی جافه‌كان بگه‌رێه دواوه و خۆت مه‌خه داوی شه‌په‌وه. ئیوه‌ گه‌ل
كووردی خه‌لكی عێراقن، چ په‌یوه‌ندییه‌كتان به ئێران‌ه‌وه هه‌یه ئەگه‌ر ئالآتان
ئه‌ته‌وی، نه‌وه دانیشتون كه‌ ناگه‌ر نه‌ده‌نه خۆتان. ئێران هه‌مووی ئیسلامه‌و
ئێوه‌ش هه‌روه‌ها، چ پێویسته كه‌ خۆین پڕژێته سهر زه‌وی. كه‌ نامه‌بهر نامه‌كه‌ی
برده‌ودای به سهره‌ك هۆز، خۆیندیوه‌وه و خۆی زیاتر نا‌په‌سه‌ن پیشاندا.

جواب نوشتن سرائیل جاف به سپاه ایران

(وه‌لام دانه‌وه‌ی سهره‌ك هۆزی جاف به سوپای ئێران)

رئیسهای جافان جمیع گشت هم
جم و جمع مجلس بیاراست بهم
جوابی نوشتند ایمل غرور
همه بی تمدن سر پر قصور
کـه‌ماها برجنـگ امـاده‌ایم

برابر با ایران بایستاده‌ایم
 نخواهم رفتن زسارال زمین
 خیالهای ایران نباید چنین
 بهادر بدانید بچنگ جملگی
 سپه را میرانیم به یک جملگی

واته: سهرک خنلی جافه‌کان هه‌موویان: کۆبوونه‌وه‌و کۆپیان گهرم کرد
 وه‌لامیان دایه‌وه، ئەم هۆزه له خۆبایی و بێ شارستانیەت و سەرەپۆیه. وتیان
 که ئێمه بۆ شەڕ ئاماده‌ین و بهرامبه‌ر به ئێران پائوه‌ستین. ئامانه‌وی له
 ناوچه‌ی سارال دهرچین و ئێران نابێ خه‌یالی وای بێ به‌سه‌را. به هادور بزانه
 که ئێمه به شەڕ هه‌موو سوپاکه‌ت به هه‌لمه‌تی پائهمالین.

شنید پاسخ جاف شیر دلیر
 بشپیور اشوب دفعع شیریر
 چو امر هجوم داد بکش‌تار جاف
 کشیدند برنو بدون گزاف
 طیاره زبالا با بمب افکن
 به سرباز ره‌گیر چو اهریمن
 همان تانکهای پولادی قشنگ
 به آتش به‌یک باره‌زاران فشنگ
 هزار افرین بر سواره ایران
 سراسر گرفتند عبور اینان
 نه‌راه عبور، نه‌راه فرار

همه جاف مقتول بی حدو شمار

واژه: که وه لّامی جافی بیست نهو شیره نازایه، دهنگی شه پیوری شه
هه لسا بۆ له ناو بردنی نهو شه خوازانه. که فرمانی هیرش کردنی نهو کرد بۆ
کوشتنی جاف، برنهویان هینایه سرپی بی لاف و گه زاف. فزۆکه له سهره وه به
تۆپ هاویشتن، وه کو نهو ریمه ن ریگه له سهر بازه کان شه گری، هه نهو تانکه
پۆلاییه جوانانه به جاریکا هه زاران فیشه کیان شه ته قان. هه زار نافه رین بۆ
سواری نیران، هه موو پزگاکانی ها توچۆی نهو انیان گرت. نهو ریگهی په رینه وه
و نهو ریگهی هه لها تنیان ما، له راده به دمر هه موو جافه کان کوژدان.

همان رزمگاه خاک او شیبخون
عشائر جاف بحالت زبون
غروب شد شب تار آمد میان
سپه جانبین گشت راحت زجان
همان شب بوقت سحر که رسید
قراول دو جانب سفیدی بدید
پس از شربت چای سپاه ایران
همه دلشاد هجوم نمودند بجان
ببهدار باید بتووی سپاه
میان دلیران پسر رزم خواه
بباید بتووی سپاه عزیز
همه شیر مردان دلیر و تمیز

واته: له هه مان شەڕگه‌ی ئومووه شەبه‌یخون کراو مۆزه‌کانی جاف زەمبون بوون. ئیواره‌ هات و تاریکه‌ شه‌و بوو به‌ ناو بزێوان، سوپای هەردوولا ئارام بوون. هەر ئهو شه‌وه‌ که‌ گه‌شته‌ ده‌مو به‌یان و دیدهبانی هەردوولا کاریوه‌ی بینی. دوا‌ی چا‌ خواردنه‌وه‌ سوپای ئێران، هه‌موویان د‌ل‌شادو به‌دل و به‌گیان ه‌یزش نه‌که‌ن. به‌ هادور پ‌ن‌ویسته‌ له‌ ناو سوپاکه‌ دابی، له‌ ناو ه‌یزی د‌ل‌یره‌ شه‌ڕخوازه‌کانا. ب‌ته‌ ن‌یو سوپای خ‌وشه‌ویسته‌وه‌، که‌ هه‌موویان ش‌یره‌ پ‌یاوو ئازاو جوام‌ین.

بگفتش مرا امروز وقت هنر
همه‌تن درستی نمائیم بدر
همه‌ جان خود را نشانیم بکف
همه‌ سینه را کرده جای هدف
بقلب سپاه عشایر زجنگ
یکی مثل شیرو یکی چون پلنگ
بدانیم آخر چه‌ طوری شود
سرنامداران کدامین رود
بدانیم این چرخ چه‌ طور و قرار
بگردش، بگردیم زلیل و نهار

واته: وتی ئیمه‌ین و نه‌م‌و که‌ پ‌وژی خ‌ون‌اندنه‌: هه‌موومان خ‌و‌پ‌اراستن ب‌خ‌ینه‌ ل‌وه‌. هه‌موومان گیانی خ‌ومان ب‌خ‌ینه‌ سه‌ر له‌ پی ده‌ست و سنگمان ب‌که‌ینه‌ قه‌لغان و سوپه‌ر له‌ جه‌رگه‌ی سوپای عه‌شایردا کاتی جه‌نگ، که‌ یه‌کیکیان له‌ ش‌یرو یه‌کیکیان له‌ پ‌لنگ نه‌چی. بزانی ن‌ه‌جامه‌که‌ی چی نه‌بی و

سەرى ئاوداران كاميان تياۋەچى. بىزائىن ئەم چەرەخە چۈن ئەسۈپى، نىمەيش
شەۋو پۇز لەگەنلەيا بسۈپىن.

على را ز ميدان كنيسم پيش او
بمردانه اساشـستـاب و بـدو
ببينيم فاتح کدامين شود
بمغلوب و مقتول کدامين رود
جوانان ايران كليـه بـدل
چو گل سرکشيدند زخار و زگل
جوابى درسى بدانـد چـنان
بهدر شـكوفـه بنـمودش بـجان
بتوفيق يـزدان وحـسن رـسول
بهمراه اهل و هم ال بتول
سپاه عشائر بر افـكنـده دار
بخونشان همين خط حنائى اثار

ۋاقە: ئەلى بېخەينە مەيدانەۋە پىش ئەۋ، ھەرەكو نىر بە پىرتاۋ ۋەھنەت
بردن بېينىن كى سەرگەۋتوۋ ئەبى، تىكشكاۋو كوزراۋ بەرەو كۆى ئەچى.
لاۋانى ئىزان ھەموۋيان بە دل، ۋەك گول لە تۈنى دېك ۋ گنەۋە سەريان
نەرىنا. ۋەلامى راستەقىنە ئاۋا بزانە، بە ھادور چىزى گيانى بگەشيتەۋە. بە
يارمەتى خواۋ نازدارىي پىغەمبەر، بە ھاۋپاي ئەھل ۋنەتەۋەى ھەزەرەتى
فاتىمە. سوپاي ەشايىرى بە غىرەت، بە خوينيان ئەم ناۋچە خەناۋى ئەكەن.

(امدن عشايىر و طايفەھەى گلباغى و تىلكو و خرخرە)

(ھاتنى ھۆز و خىلەكانى گەلباخى و تىلەكو و خوڭخوپە)

زلشکریکی امریة شد عیان
 بگلپاغی و تیلکوئی چنان
 سواران حرکت سوی جنگ جاف
 رهایند ایشان سوی کوی قاف
 بخواندن نامه شدند جانفدا
 سواران رزمی بکردند جدا
 محمد علی خان دلیر و جوان
 بسرکردگی ایل گلپاغیان
 وازتیلکو شیر مردی دلیر
 به علیخانیش نام رئیس دلیر

واته: له ناو له شکره که دا یه کی وهکو فرمانده ده رکهوت، له ناو
 که لباخی و تيله کوییه کانی شدا ههروا. سواره کان بهرو شه پی جاف تییان
 تهقان، بهرو کئوی قاف راویان نان. به خویندنه وهی نامه که هه موویان بوونه
 گیانفیدا و سواره شه که ره کانیان جیا کرده وه. محمه ده علیخانی نازا و لاو،
 سرکرده ایه تی هوزی که لباخیه کانی نه کرد. له تيله کوش شیره پی اوکی به
 جهرگ، که ناوی علیخان بوو سرکرده یه کی نازا بوو .

سواران جنگی نشستن به زمین
 چون ایل داستان ز زابل زمین
 پیموده راهان بچنگ اشنا
 رسیدند بتوی ایرانی سپاه
 بتعظیم کردن سوی شیر مرد

بسرهنك بهادر دلير و نبرد
بسی افرین کرد سرهنك تمام
برایشان نوازش نمودش دوام

واته: شۆږه سواران چوونه سمرزین، وهکو خیتلی رۆسته می زابلی
(مه به ست رۆسته می زاله) پیاده کانییش که شاره زای شه پرکردن بوون، گه شتته
ناو سوپای ئیترانه وه. سهری پزیزان بۆ شیره پیاو دانه واند که سهرهنگ به
هادوری ئازا و نه بهرد بوو. سهرهنگ زۆر ئافهرینی هه موویانی کرد و به
هه موو شیوه یهک دئی نه دانه وه.

(حرب کردن اردوی دولتی و عشایر گلباغی و تیلکو با جاف)
(شهر کردنی هیزی دهوئمت و هۆزه کانی گه لباخی و تیله کۆ له گه ل جاف دا).

به شیپورچیان امر شیپور جنگ
به میدان رزمی عجله و بسی درنگ
بنساقوس کرنا دهلهای جنگ
مبادا جوانان دلش بآداتنگ
سواره عشائر بشد پیش جنگ
سپه کرد حرکت چو جم جم نهنگ
تقاتق زبرنو تفنگ ایران
بتانکهای اعلای خورشید نشان
زیبالا طیاره بزد بر شرور
بکرد قتل و عام ز نزدیک و دور
بهادر سواران یلان ایران
بدوره چهارسوی رزمی کنان

واته :فرمانی دا به شه‌پورچی‌ه‌کان شه‌پیوری جه‌نگ لی‌بده‌ن و به‌په‌له
 بچه‌مه‌یدانی شه‌ره‌وه . زم‌نگ و که‌ره‌ناو ده‌ه‌وله‌کانی جه‌نگ لی‌بدن، نه‌بالاوه‌کان
 دل‌یان ته‌نگ بی‌ی. سواره‌ی عه‌شایر چوونه‌پیشه‌وه‌ی شه‌ر، سوپا وه‌کو پو‌لی
 نه‌ه‌نگ جولا. ته‌ق و تو‌قی تفه‌نگی بره‌نوی ئیرانی مه‌لسا. له‌گه‌ل تانکه‌کان که
 نیشانه‌ی شیر خوریان پنه‌و بوو . به‌ناسمانه‌وه‌ فرۆکه نه‌یدا له‌شه‌ر خاوه‌کان
 و له‌دوور و نزیکه‌وه‌ قه‌لاچوی نه‌کردن. سواره‌کانی به‌هادور که‌ پانه‌وانانی
 ئیران بوون، له‌مه‌ر چوار لاوه‌ به‌نۆره شه‌ریان نه‌کرد.

سپاه گ‌رالی بشد س‌رتگون
 همان دشت و صحرا بشد جای خون
 بخون جوانان خاک شد باب
 زحیلان اسبان چو برق شهاب
 زروخزادیان سواران حرب
 همی شاطری هم دونده ب‌حلب
 اشک فزونی بیرون از شمار
 بخوردند از دست ایران سوار

واته : سوپای گه‌لانی سه‌رنگوون بوو، شه‌ده‌شت و سارایه بوو به
 جیگای خوین . به‌خوینی لاوان خاک بوو به‌ناو، حیلە‌ی نه‌سپه‌کان وه‌کو
 پزوسکە‌ی نه‌یزه‌که نه‌هات. سواره جه‌نگاوه‌ره‌کانی رۆخ‌زاییه‌کان و هه‌موو
 شاتریه‌کان به‌ره‌و هه‌له‌ب مه‌له‌هاتن. فرمیسکیکی زۆر و له‌پاده‌به‌ده‌ریان
 به‌ده‌ست سواره ئیرانیه‌کانه‌وه پژان .

چوش‌پیور فتحی زدندش ب‌کام
 ملائک زواج فلک س‌ری‌سام
 مخابره کردند سمای یکم

بدادند اخبار فتح از نهم
 ز هفتم سماو زدو عرش و کرس
 شنیدند اواز طبل و کوس
 تبارک سراسر بخوانند دوام
 بفتح وظفر باد ایرانی مقام
 یکی زلزله بود یکی رستخیز
 جوانان خونین بندشان گریز
 غروب و شب تار گشتند جدا
 بخیمه برفتند بنعره و صدا

واته: که شه‌پوری سرکه‌وتن به شادی‌پوه لیدرا، فریشته‌کان له
 ناسماندا سرسام بوون. هه‌وآلیان گه‌یاند به ناسمانی یه‌که‌م، تا ناسمانی
 نۆ‌ه‌میش نهم هه‌والی سرکه‌وته بزائن. له ناسمانی هه‌وتم و هه‌ردو عرش
 و کورسی، ناوازی ته‌پل و کووسیان بیست. هه‌موویان پی‌رۆ‌نباییان له
 سرکه‌وته کرد. یه‌کی بومه‌له‌رزه بوو یه‌کی پۆ‌زی قیامه‌ت، لاوانی خویناوی
 هه‌له‌هاتن. ئی‌وارو شه‌وی تاریک جیای کردنه‌وه و به‌ترکه و هاوار چوونه
 خیمه‌کانیا نه‌وه.

سپه‌را حساب وردیف و شمار
 بداند کدامین شده جان نثار
 رسیدند بر صورت کل سپاه
 بیک کس بندکم زروی حیا
 تمامی جوانان بفتح وظفر
 همه شادمان همه خنده‌ور
 سرحمد بیحد سوی لامکان

بوصف رسول وامیر جهان
پنای حسنین امجد بجاه
هم از پرتو عدل شاهپور شاه

واژه: سوپاکه‌یان ریز کرد و ژماردیان، تا بزائن کی گیلانی له دست
داره. هه‌موو سوپاکه‌یان بینی و کهس تیا نه‌چوو بوو. هه‌موو لاوان به هوی
سهرکه‌وتنه‌وه شادمان و دهم به پینگه‌نین بوون. سهری سوپاس و ستایشی له
پادشه‌ده‌رمان بو خوا هه‌لیری، وه‌سفی پیغه‌مبه‌ر و خودامان کرد. سه‌نای
حسه‌ن و حسه‌ین کرا، له‌گه‌ل پرته‌وی دادی شاهپور شادا.

سحر افتاب زرین شعله داد
جوانان جنگشان بخاطر فتاد
سپاه ایرانی سواران جنگ
حرکت بمیدان مسلح زشنک
دستها تفنگها کشیده کتف
چو علی چو عباس بشهر نجف
پیاده نظامان جوانان بنام
چوشیران رزمی همه نیک نام

واژه: به‌یانی خوری زبیرین پرشنگی‌دا، لاوه‌کان جه‌نگیان که‌وته‌وه بیر.
سوپای شیرانی سواره جه‌نگاوه‌ره‌کان، به‌ره‌و مه‌یدانی شه‌ر که‌وته‌نه‌ه‌ی و
به‌تفه‌نگ خویان چه‌کدار کرد. ده‌سته‌کان تفه‌نگه‌کانیان خسته‌سهرشان، وه‌کو
علی و عباس له‌شاری نه‌چه‌فدا. سهر‌بازه‌پیاده‌کان که‌لاوانی به‌ناوبانگ
بوون، وه‌کو شیره‌نهرمکان وابوون و هه‌موو خوش ناوبوون.

سواره عشایر ایرانی نژاد
 نترس و نبرد همه کله باد
 ملایک زهفتم نگاه سپاه
 فتحنا پیایی بخواندند صلاه
 بیک حمله جلاد بزور اوری
 بی اینکه بترسند از شاطری
 به برنو به پنج تیر قبضه تفنگ
 پهلوی زیره بزردی فشنگ
 بتانک و بتوپان کوهساریان
 به قمپاره و شست تیران چنان
 زدند بر عشائر جافی چنان
 بلغزید برهم زمین و آسمان

واته: سواره‌ی عشایری نیرانی نه‌ژاد، نه‌ترس و نه‌برد و همه‌ی
 سرمرخو. فریشته‌کان له ناسمانی جه‌ته‌مه‌وه سه‌یری سوپاکه‌یان کرد، خیرا
 خیرا (فتحنا) یان نه‌خویند. به هه‌لمه‌تینکی نازایانه په‌لاماریان دا به‌بی نه‌وه‌ی
 که له (شاتری) بترسن. به تفه‌نگی پرنه‌وو پینج تیره‌وه، سنگ و به‌روکیان به
 فیشک و هکو زیره زهره کردبوو. به‌تانک و توپ و هه‌روه‌ها بومباو شست تیر.
 دایان له عه‌شایری جاف و هکو ناسمان و زه‌وی بدهن به یکه‌دا.

ملایک زواج فلک فتح خواند
 همه جن وانسان سراسیمه ماند
 بنوع زرد خورد بمردانگی
 هنر آزمائی و فرزاتگی

چورستم چو برزويلان ايران
 فشار آوردند بجافى زبان
 بعضى بتيرو فشنگهاى زرد
 دريده و بريده هم اعضاى خورد

واژه : فریشتگان له ناسمان بانگی سرکهوتنیان هه‌لدا. جنۆکه و
 ئینسان هه‌موو سهراسیمه بوون. به جۆریك شه‌پیان شه‌کرد پیاوه‌تی و هونەر و
 زۆر زانییان شه‌نوا. وه‌كو رۆسته‌م و برزوی جوته پاله‌وانی ئێران، زۆریان بۆ
 جافه‌كان هه‌تتا. هه‌ندیکیان به تیرو فیشه‌کی زهرده‌وه شلت و پلتيان شه‌کردن و
 له شیان شه‌جنین.

سپاهان رزمی پیاده نظام
 بحربه دلیری چون اولاد سام
 طیاره زبالا بـزد برشـرور
 نه‌راه گریزد نه‌راه عبور
 در ان رزمزار روی جافی زبان
 بنزدیک پانصد هراسان زجان
 چو علیخان پیش جنگ همی کرد هو
 بجولان اسبش همی راند بدو
 زناگه بتقدیر امـد قضا
 بخورد تیر جافان زان رزمگا
 اجل جام شربت بدستش بداد
 که روحش بـجنت شود شاد

واته: پیاده جهنگاوهرهکانی سوپا، حه‌ریه‌ی نازایه‌تی به‌دهستمه‌ له نه‌وی سام نه‌چوون. فرۆکه له سه‌روه نه‌یدا له‌شه‌پ خوازه‌کان، نه‌پئی ی مه‌لهاتنی هیشتبوون نه په‌ینه‌وه. له‌و مه‌یدانی شه‌په‌دا له‌گه‌ل جافه‌کان، نزیکه‌ی پینسه‌د که‌سیان ئی کوژرا. عه‌لیخانی سه‌رداری جه‌نگ مه‌موویانی تاروما‌رکرد، به‌ سواری نه‌سپه‌که‌یه‌وه گشتیانی پاونا. نا‌کاو له ته‌قدیره‌وه قه‌زا هات و گولله‌یه‌کی جافه‌کانی به‌رکه‌وت. نه‌جه‌ل جامی شه‌ریه‌تی دایه‌ دهستی و گیانی به‌ به‌هشت شاد بوو .

بدید این وقایع سپه‌دار جنگ
چومار ازدر پیچید و نعره به تنگ
بامر هجومی سپاه تاخت سر
به نیزه، به شمشیر، بسته کمر
بزن هی بزن از سپه شد صدا
بفریاد و هانا ز جاف ش‌دادا
بکشتند چندان بیحد و شمار
بکرد امر سرهنگ بشیپور کنار
سپه گشت بیرون زمین کار
زخون جوانان زمین سرخ وار

واته : که به‌پژوه‌به‌ری سوپا نه‌م رووداوه‌ی بیینی، وه‌کوماری نه‌ژد‌مر پینچی خوارد و هاواری ئی هه‌لسا . فهرمانی دا به‌ سوپاکه، به‌ نیزه‌و شمشیر و که‌مه‌ربه‌نده‌وه په‌لاماریان دا. ده‌نگی لنده‌هه‌ی لیده‌مه‌له سوپاوه به‌ریزبوویه‌وه و جافه‌کان که‌وتنه‌ هاوار و ناله. ژماره‌یه‌کی زوریان ئی کوشتن، سه‌ره‌نگ

فهرمانی‌دا به‌شهبیور لیدان. سویاکه له مه‌یدانی جه‌نگ هاته دهره‌وه، به
خوینی لاوان سر زه‌مین سوور بوو.

(نامه نویشتن سره‌نگ بهادر بزر ایل‌های جاف و طایفه‌ی روخزدا‌ی و
شاطری و گرال).

(نامه نویسی‌نی سره‌نگ به‌ه‌ادور بۆ سره‌ك هۆزه‌کانی جاف و
خیله‌کانی بۆخزایی و شاتری و گه‌لآئی).

یکی نامه بنگاشت بزر ایل‌ها
بسایر سواران و سر خیله‌ها
بس است این قتال و بس است این خیال
فراری تواری کفند زمین محال
بامشب درین ملک رفته بیرون
نباید ازاین بیش‌ترها زبون
سواران جافی همه شد تمام
نباید اسیرتان شود قتل و عام

واته: یه‌کێک نامه‌یه‌کی نویسی بۆ سره‌ك هۆزو هه‌موو سواره‌كان و
سهرۆك خێله‌كان. ئەم كوشت و كوشتارو خه‌یاڵه به‌سه، بپۆن و ئەم ناوچه‌یه
چۆل‌كه‌ن. ئەم شه‌و له‌م ناوچه‌یه دهرچن، باله‌مه زیاتر داماو پرهنجه‌پۆ نه‌بن.

سواره‌کانی جاف هه‌موو کوژراون و با دیله‌کانیشتان نه‌کوژرین

(جواب نوشتن جاف و عاقبت گرفتاری ایشان)

(وه‌لام دانه‌وه‌ی جاف و نه‌ج‌امی گرفتار بوونیان)

بخواندیم نامه سراسر تمام
بدانید سچ‌ه‌دار ایران مقام

که ما به بیستم هزاران سوار
 همه جنگ چو عازم کارزار
 اگر یک سواره نماید ز ما
 فراری نباشد به ما آشنا
 بر جنگ حاضرهم آماده‌ایم
 اگر چه زمینان هم افتاده ایم

واژه : نامه که مان سراسر خوانده‌وه ، نووسرابووه‌ی سرداری
 سوپای شیرانی بزانه که نیمه هزاران سوارمان هیه، هم‌مویان شهرک‌رن و
 ناماده‌ی شه‌ن. نه‌گه‌ر یه‌ک دانه سواریشمان نه‌مینئ نه‌وا هه‌لنایه‌ین و
 پاناکه‌ین. بو شه‌پرکردن ناماده‌ین، نه‌گه‌ر چی له مه‌یدانیشتا دیسان بکه‌وین .
 (امر هجوم صادر شدن بسر کوبی جاف)

(فرمانی هیزش دهرکردن بو سرکوت کردنی جاف)

بخواند نامه سرهنگ شد پر خیال
 ز ابله خیالی دلش شد ذغال
 بگفت این ملت‌ها بسی بی‌مجال
 بسی لا زبان و هم ابله خیال
 بکرد امر جاری هجوم کرده باد
 سواره بجولان بجافان قتاد
 پیاده پیایی به نیزه بزد
 که‌مر این قبایل همین راسزد
 چنان گرم شد جنگ و غوغانمام
 زمین گشت گرد و سما گم نام

واته : سهرهنگ نامه‌ک‌ه‌ی خوینده‌وه و چوو به‌خه‌یالا. له خه‌یالی خرا
 پی نه‌وان دلی بوو به خه‌لوور. وتی نه‌مانه زور بی مه‌جال و قسه نه‌زان و
 خه‌یال خراپن. فه‌رمانی هیزش کردنی ده‌رکرد، سوارمه‌کان په‌لاماریان داو
 که‌وتنه گیانی جافه‌کانه‌وه. پیاده‌ک‌انیش یه‌ک له دوا‌ی یه‌ک نیزه‌یان نه‌وه‌شان‌د تا
 نه‌و هوزانه به سزای خو‌یان بگه‌یه‌نن. شه‌رو پیکادان وه‌ها گه‌رم بوو، زه‌وی بوو
 به تو‌زو ناسمان له به‌رچاو ون بوو .

محاصره دان‌د چ‌یخ و دوار
 به نیزه درید‌ند مردان هزار
 باسیر گرفت‌ند رئیس‌های جاف
 بیازده نفرها بدون از گ‌راف
 چنان امر دادش همان بان‌شان
 که سرباز نیارد زغار‌ات‌شان
 فقط این عشا‌یر عالی سوار
 ز گلباغی وتیلکوئی اثر
 گمانم بغارت شدند شادمان
 زاسبان تازی وهم مادیان
 دودسته زسرباز در آن خط گذاشت
 بقایای جافان بعراق گماشت
 هر آنچه که‌مانده فراری نمود
 سرخود به یغما بعراق ربود

واته: گه ماروی چیخ و دهوارهکانیان دا، به نیزه سکی همزاران پیاویان
 هه‌لدی. سه‌رۆکه‌کانی جافیان به دیل گرت که پانزه نه‌هه‌ری ته‌واوبوون.
 سه‌ره‌نگ فه‌رمانی ده‌رکرد که سه‌ریاره‌کان چه‌پاویان نه‌که‌ن. به‌لام سواره‌کانی
 هه‌ردوو هۆزی گه‌لباخ و تیه‌له‌کۆیی. وا نه‌زانم به چه‌پا و شادمان نه‌بن، به
 تابه‌ته‌ی چه‌پاوی نه‌سپ و ماین. دوو ده‌سته سه‌ریار دوو که‌وته‌وه و
 پاشماوه‌ی جافه‌کانیان به‌ره‌و دیوی عیراق پاونا. نه‌وه‌یشی که‌مایه‌وه هه‌له‌هات
 و سه‌ری خۆی به‌ره‌و و عیراق هه‌لگرت.

صحیح است این جنگ قومه دولت است
 هنر آزمائی قوی شوکت است
 فقط آن بسپادر سپه‌دار جنگ
 بنعمه دلیری چوشیر و پلنگ
 خودش همچورستم چو بیل دمان
 در آن رزم میدان چو شیر ژیان
 هزار آفرین بساد عشایر را
 همان شیر مردان نره شیر را
 محمد علی خان شیر دلیر
 مثالش ز دنیا نیستم نظیر
 محمد بلقرب پدر آشنا
 ز شاه گشت صادر برش شد ادا
 به علیخانیش نام جای پدر
 مواجب بانعام و بوجه زسر

واته: راسته هم شهره میزی دولته، هونه نه نوینی و شکو داره. به لام
 نهو به هادوری سهروک سوپایه، که به ترکه‌ی نازیه‌تی له شیر و پلنگ نه‌چی.
 خوی وه‌کو پوخته‌م و فیلی به هه‌لمه‌ت وایه، له‌م شهره‌دا هه‌روه‌کو شیر
 به هه‌لمه‌ت خوی نه‌واند. هه‌زار ناهه‌رینیش بۆ عه‌شایره‌کان، نه‌و که‌له پیاوانه‌ی
 که له شیر نه‌پ نه‌چن. محهمه‌د عه‌لیخانی شیر نازا، له دنیا‌دا له وینه‌ی نه‌ه.
 محهمه‌د که به‌نازناوی باوکی نه‌ناسری و له لایه‌ن شاوه پی‌ی دراوه. به ناوی
 عه‌لیخان له جینگه‌ی باوکی خه‌لات و به‌خشیشی درایه .

بشد بر رئیس همه تیلکو
 حقیقت در آن جنگ کرد جستجو
 فرامرز آسا بجنگ توران
 سواران جافی بکرد جان فشان
 هزار آفرین باد برغیرتش
 بمردی زمیدان و هم نصرتش
 همان ایله‌های ایران جاف
 که بسیار کردند غروری و گزاف
 کتف بسته وارد سفند شدند
 بزدان برفتند آنجا ببندند
 عشایری زندان فرشاده‌شد
 بحبس و بتوقیف قرار داده‌شد
 بزنجه‌یر ایران وهم پاله هنگ
 گرفتار گشتند بتعجیل درنگ
 ندانم آخر چه‌شد کارشان

رهانی و حبسی و بازارشان
سر پر غروری چنان میشود
هم از عاقبت او بغارت رود
نباید بدولت کسی سرکشد
مگر قبلی جان خودش درکشد

واته: (علیخان) بوو به سرزکی هه موو تیله کو، له راستیدا لهه شه پدا
خوی نواند. وه کو فرامرز له شه پی تورانیه کاندا، ناوا گیانی سواره کانی
جافی کیشا. هه زار ئافهرین بو غیره تی، بو مرادیه تی له شه پدا وهه
سرکه وتنی. هه مان هوزه کانی جافی ئیرانی، که زور له خویان بایی بوون و
لافیان لی ئه دا کوژ له شان به رهو سنه بران و خرانه زیندانه وه. عه شایره کان که
بران بو زیندان به ند کران. کوژ و زنجیر کرایه پییان و گرفتار بوون. نازانم
نه نجامی کاریان چی بوو، له نازاد کردن و تموقیف کردن و هه والیان بی
خه بهرم. سرئی که مانای یاخی بوونی تیایی، سهره نجام ناوای به سر دی.
نابی که س له گهل دهوله تا سرکیشی بکات، نه گهر بیکات مه گهر له پینشه وه
گیانی خوی بسپییری.

(مراجعة بوضعیات کردستان و آمدن هوشمند افشار)

(سهرزکی بارودوخی کوردستان و هاتنی هوشمند نه افشار)

چو سرتیب افشار سپه کرد جمع
عشائر اکراد شنیدند بسمع
سپه تاخت بر دژ مریوان زمین
بجنگ و بغوغا و هم بغضب و کین

زجای سپهراند تعجیل چنان
 بملک رزاق و به اورامیان
 نیارم بدقتر وقایع آن
 زدو خورد دوجنگ وضایع آن

واژه: که سهرتپ نه فشار سوپاکه ی کز کرده وه، عه شایره کورده کان
 نه مه یان به گوی بیست. سوپای نارد بؤ قه لای مریوان به شهر بگره و برده و
 بق وکینه وه. له شوینیکه وه به پهله سوپای نارد بؤ ناوچه ی ره زاو
 هورامیه کان. نهو پرو داده نانوسمه وه، به گز چوون و دوو شهر زیانه کی.
 لیله به دواوه باسی شهر پیکادانی جافه کان تمواو نه بیت، نیت شاعیر
 دیته سهر باسی حه سه ن خانی ره زاو که نهو دمه سهر داری هورامیه کان بووه.
 شایانی باسه نهو حه سه ن خانی ره زاو میژوویه کی به بایه خی نووسیوه ته وه
 که من بؤ خوم گه ئی سؤراخم کردو شوینم هه لگرت به لام دهستم نه که وت، و
 نه زانم ماموستا محمه مه د نه مین هورامانی دهستی که وتبی. ههروه ها حه سه ن
 خان که شکو لیک ی پر له شاعیر ئی به جیماوه که نه وه نیسته لای به نده یه.
 زورترین شاعر له به یازده دا شاعیر شاعیریکه به ناوی (غریب)، که به دوری
 نازانم شاعیر خوی بن.

باسی حه سه ن خان له شهر ی جافه کاند و اها تۆته ناوه وه کاتی که
 جافه کان تی شکاون بوونه که نه چپای کۆسالانی پشتی ره زاو، داوای یارمه تی
 له حه سه ن خان نه که ن و نامه ی بؤ نه نووسن که پشتیوانیان بکات، به لام
 حه سه ن خان له وه لامیاندا نه ئی: به داخه وه نه وه به من ناکری ومن له ژیر
 سایه ی دهرناچم و له ژیر فرمانی شادام. پاش نه وه حه سه ن خان سکالا
 نامه یه که نه نووسی بؤ شاو پی نه ئی: نه دارین و پیوسته یارمه تیما بدهیت،

نه گهر نه یدیهیت نهوا ناچارم له گهل جافه کاند ا بچم بوعنراق. شای نیرانیش
وهلامی نه داته وه، دیت به هانایه وه و پارو کومه کی چاکیان بونه نیری. له م
باسانه به دواوه شاعیر هندی درژه به شاعر هکانی نه دات، به تایبه تی له باره ی
وه سفی شامو نیر کوتایی پی دینی.

* * * * *

شهرنکی دیکه ی خویناوی جافه کان له گهل عه شیره تی فیزولا به گی
ناوچه ی سه قز - بؤکاندا بووه له سالی ۱۸۶۵. نه م شهره له سر له وهره
بووه. برای نه دیب کاک (عومر فاروقی سه قزی) له سؤراخی خویدا که شفیکی
له سر نه م شهره کردووه. نه م که شفهی به شیوه ی وتارنکی به لگه دار له
گوفاری سروه ژماره (۳۰) سالی ۱۳۶۷-۱۹۸۸ بلوکردو ته وه. تینیدا نه وه ی
دیاری کردووه که شیخ رمزای تاله بانی له م شیعره ی خوارموه یدا پشتگیری
جافه کانی کردووه و سر زمناشتی فیزولا به گی هکان نه کات که نه چنه مه یدانی
جهنگی جافه کانه وه. نه لی:

خزمینه مه دهن په نجه له گهل عه شیره تی جافا
میرووله نه چی چاکه به گز قولله یی قافا
کی بی له دلیرانی عه شایر که نه چووبی
وهک تیری نه چهل نووکه رمی جافی به نانا
خوینرژ و شهره نگیز و عهدو به ندو ته نومه ند
کامیان که گهنه، شیره له مه یدانی مه سه فا
چونکه ره سه نی وردو درشتیان هه موو جه نگین
مه ی ساریه نه شنه ی چ له دلدا چ له سافا
﴿ وابی غم و په روا ده چنه عه سه یی هه یجا

تو ناچیه سهر دوشه کی بوو کی له زه خاڼا ﴿﴾
 یبغون الی الامر صفارا وکبارا
 یسعون الی الحرب ثقالا وخفاڼا
 وسمان به گیان نامیره وهختی که بلی دهی
 دینه جه وهلان ههروه کو حاجی له تمواڼا
 خواهم زخدا آنکه شود دشمن جاهت
 کوئی له دهسا، دهس له ملا، مل له تهنافا
 لوتفی بکه رمزا باشیخ رمزا بیتوه گوftar
 حه یفه برزی تیغی مجهوه ره غیلاڼا

ههروه ما کاک عومر نامه یه کی به فارسی نوسراوی حاجی سلیم خانی
 فه یزولآبه گی ناسراو به حاجی سهرتیپ و پارچه شیعرنکی نهم شاعیره واته
 حاجی سهرتیپ زیندوونه کاتمه که تیشک نه خه نه سهر موانسه به ته که .

۱. نامه که: نوسراوی (قازی کهوشه) که نه بیته مه لا محمه د که ریمی
 سه قزی بو ناسره ددینی شای قاجاری نووسیوه. نه مه دهقی نامه که یه که کاک
 عومر بلاوی کردوته و منیش له پالیا به ینویستم زانی بیکه مه کوردی:

تشکیا "وتظلما" بعرض میرسانیم که الحمد لله ظل معدلت اعلی حضرت
 اقدس شهریار ی روحی فدا برهمه جا محدود و درمایه هما پایه او همه را
 اسایش موجود است بجز این بلوک محقر که از جور این و آن و مجاورت اشقیای و
 معبریت ایل جاف پریشان و از مرحمت و داوری ملوکانه محروم و بی نشان
 مانده ایم... باید درکار ما رسیدگی کامل بشود زیرا با ازدیاد یک نقطه محرم
 بصورت مجرم و برانداختن یک نقطه سقر به سقر مبدل میشود. بال و پری
 برای مان گذاشتند تا وقت سر بریدن برای تسلیم نیم جان خود بهم بزینم، اغلب

رعایای اینجا از بار طاقت فرسای دیوان به کسب معاش عیال خود نمیپردازند و به اشک گرم و آه سرد میسازند، بعضی هم از بیم جان گریزان و زمره‌ای از ضعف بدن افتان خیزان و گروهی از جان خود بیزار و برخی از فرط بی‌نوازی بسان بوتیمار در کلبه خود پریشان حال و زار و غمخوار میباشند. به‌کوردی: به سکا‌لار ستم لیکراوی عزیزان نه‌کین که سوپاس بۆ خوا سینه‌ری دادی نیوه‌ی هیزا و پیروزترین شه‌ریار گیانم به قوربانی بی به سهر هه‌موو شوینیکدا پەخشو له سایه‌ی هوما پایه‌ی نه‌ودا له هه‌موولایه‌ک ئاسایش هه‌یه. جگه نه‌م مه‌لبنده داماره که به ده‌ست ستمی نه‌م و نه‌وو هاوسینه‌تی نه‌شقیاکان و تیپه‌پرنی هۆزی جافه‌وه پەریشانه. له سۆزو داوه‌ری شایانه بینه‌ش و بی جی وپی ماوینه‌ته‌وه... پیویسته کاروبارمان چاک بکه‌ن. له بهر نه‌وه به زیادکردنی یه‌ک نوخته (محرم) به شیوه‌ی (محرم) و به‌لابردنی یه‌ک نوخته (سقر) به (سقر) نه‌گۆپی. په‌روبا‌لیکیان بۆ نه‌هینشتووین تا له‌کاتی سهربرین و ته‌سلیم کردنی نیوه گیاندا په‌له قازیه‌ک بکه‌ین. زۆریه‌ی پیاوانی ئیره له بهر پیتاک و سه‌رانه ناتوانن ژبانی مال و مندالانیان دا‌بین بکه‌ن و به فرمیسکی گهرم و هه‌ناسه‌ی سارد نه‌سازن. هه‌ندیکیش له ترسی گیانی خو‌یان هه‌لدین و ده‌سته‌یه‌کیش له‌به‌ر له‌پولا‌وازی نه‌که‌ون و هه‌لنه‌سنه‌وه و برنیکیش له‌گیانی خو‌یان جارستن و هه‌ندیکیش له‌به‌ر بینه‌وایی له رادبه‌ر وه‌ک (بوتیمار) له که‌لاوه‌که‌ی خو‌یاندا په‌ریشان و زویر و غه‌مبارن.

۲. حاجی سه‌لیم خان: سه‌روکی هۆزی فه‌یزول‌لایه‌گی و شاعریکی

به‌به‌ره‌به‌وه، له‌وه‌لامی شیعره‌که‌ی شېخ ره‌زادا نه‌م پارچه شیعره‌ی نووسیوه.

۳. شیعره‌که هه‌روه‌کو چۆن کاک عومه‌ر فاروقی بلاوی کردۆته‌وه:

شَيْخ نَهْيِيسْتَوَه چَهَن سَالْ لَهْمَهو بهر لَه مهسافا
 ههر جافه چووه نوکى رمى موکرى به نانا
 تىبى عهدو وهک پولى قولَه تک، نهو وهکو شفقار
 تىکى دهشکاند يهک يهک و نه يخست لَه مهسافا
 شَيْخ بىْ خه بهره لَه قسه مه شهووره لَه ئافاق
 خه بهره رمى نهو بوو که بهجى ما لَه غيلافا
 ههر نهو کو ره جافه بوو له بهر چۆبى دليران
 نالينى ده هات ههروه کو بووکى لَه زه فافا
 زور کس لَه جه وانانى نهوان بوو به ئه سیر هات
 دهست بهسته ووتنه خهسته وو گهردن لَه ته نانا
 چاک وایه نه کات مه دحى نهوان نهک بلى مونسيف
 نه م مه دحه که فهرموويه تى شَيْخ لاف و گه زافا
 بو مه دحه تيان کافيه شَيْخ بىنو نه زه رکا
 مه علومه که مه عنای لَه لوغه تدا چيه جافا

جاف وشه يهکى کورتى سى پيته و تا ئىسته ش نووسهران له مشت و
 مردان بو دۆزينه وهى و اتاکهى. له هاوتای نه م وشه يه دا هه ژارى موکریانى
 نووسيوه:

جاف: گيايه که له ناودا ده پوى و گولتيكى وه نه وشه يى مه به^(۸).

نووسه رى ته نريخى جاف نه لى: هۆزى جاف هۆزىكى نازاو دلير بووه و
 هه ميشه پيشتازى له شکرى کار به دهستان و حوکمرانى کوردستان بوون، له

پېنډاوى ئەر لەشكرانهدا دوردو جەفایان كېشاوه، بۆيە پېنيان وتوون جەفاكېش
و، بە تېنپەرينى سالت وشەى جەفاكېش گۆراوه بە جەفا و جەفا بە جاف^(۱۱).

هەر لەم بارهوه ﴿قانعى شاعيريش هەر لەو بېروايەدايە كە عەشیرەتى
جاف پاشماوئى سواره جەفایيەكانە كە تايغەيەكى هەلبژاردەى شاء سولتان
حسەين، ناخرين فرمانپەرەواى صفەوين (۱۶۹۴-۱۷۲۲) كە پېنيان سپېنرابوو
دەرووبەرى ئەصفەهان لە چەتەو پېنگر پاك كەتەوه، ئەم سوارانە خۇيان بوونە
چەتە و ستمەيكي فراوانيان لە دانىشتوانى دىنھاتى ئەر ناوچەيە ئەكرد و
بەسوارەى جەفایى واتە سوارەى زۆردارو بى بەزەيى ناوبانگيان دەرچوو، ئەر
سوارانە كە پېنيان ئەوتن سوارەى جەفایى هەندىكيان ناريان ئاوابوو : هارون،
شاتر، ميكائيل، ئىسماعيل عوزنر، كەمال هتد. ئىستەش بە خىلەكانى
جاف ئەلن: هارونى، شاترى، ميكايەلى، ئىسماعيل عوزنرى: كەمالەيى^(۱۲).

﴿مامۇستا مەلا عەبدولكەرىمى مدرس لەو بېروايەدايە كە جاف
ئەسلەكەى (ژاف) ە بە مەعنای تەرە، بەو مەعنایە عەشایرى كۆچەريى جاف
هەموو سالتى سەرکەوتوون بۆ كوئىستانەكان بۆ سوود وەرگرتن لە گياو
خواردەمەنى تەر بۆ خۇيان و حەيوانيان، وشەى ژاف بووه بە جاف^(۱۳).

خوالىخۆشبوو عەلانەدين سەجادی بەرپىشەى (جەعفىر) ى ئەزانى كە لە
كوردیدا ئەبىتە جافە^(۱۴).

مەلا جەمىلى پۆڤەبيانى ئەلى: جاوانىيەكان ھۆزىكى كوردن، كاتى خۆى
لە ئىرانەوه كۆچيان كردووه بۆ خوارەوئى عىراق و لەگەل ھۆزى (بنى اسد)
شارى حەلەيان دروست كردووه. پاشماوئى ئەم ھۆزە ئىستە لە ناوچەى
(دەماوند) ى ئىران نىشتەجین^(۱۵).

نیستەش دەچینه سەر ئەوەی کە ئەم ھۆزە گەورە چۆن بە درێژایی
رۆژگار بوو بە چەند بەشیکەو و بە پنیوستی دەزانم کورتە باسیکیان لێو
بکەین لەگەڵ ھەندێ لە ھۆزەکانی دیکە ناوچەی ھەلەبجە کە جاف نین.

۱. تاوگۆزی: لە بنەڕەتدا خەلکی گوندی (تاوگۆز) ی سەر بە ناوچەی
جوانرۆن. ناوەکە لە ناوی دوو درەخت پیکھاتوو (تاوگ + گۆز) کە نیستەش
گوندەکە ھەر ناوەدانە. ئەم دیو لەم گوندانەدا نیشتەجین: (سەرشاتە
خواروو، سەرشاتە ئوورۆ، زارین، سەداوا، گلیجال، گمە، پشتە، قەلپ،
گوکۆلین، کانی ژەنان، مۆرتکە، گەپا، پشت قەلا، کانی وەیسکی، بەلەسو،
بەپوینی سەرۆ، بەپوینی خواروو، چوارداران، توو و شکێ، خینلی گورگە،
بەشی ئەلی، بانی بۆلان). ئە ھەندێ لەم گوندانەدا بنەمالە (زەردۆزی،
شەرەویانی، قوای، باوەجانی) ھەن. ئەم ناوچەیە بەر لەوەی تاوگۆزی و
خینەکانی تری تی بێت ھەردوو گوندی (زارین) و (پشت قەلا) ناوەدان بوون.

۲. یەزدان بەخشی یا شەمیرانی: شەمیران ناوی لە میژنی ناوچەکەیە و
یەزدان بەخشی ناوی ھۆزەکەیە، یەزدان بەخش ناوێ بۆ کەسێکی ناودار کە
بنەڕەتی ئەم ھۆزە دامەزراندوو. ناوچەی شەمیران بریتیە لەم گوندانە
(نیمامی زامن کە سەرەتای ھەفتاکان ناوەدان کرایەو، بەشی پیرک، تۆلەبی،
کانی کەو، وەرمن، وەرمن، پشت قەلا، دۆلی ناومز، دەنگە وەرە، بەشی ئەحمەد
بەگ، دلفی سەرۆ، دلفی خواروو، توون) بەر لەوەی ئەمان بێنە ناوچەکە
(دلف، وەرمن، پشت قەلا) ناوەدان بوون.

۳. نەورۆلی: لە بنەڕەتدا خەلکی نەورۆلی بەری جوانرۆن کە (نورۆلی)
ناوەدانی کردۆتەو و شە (نەورۆلی) لە (نورۆلی) گیراوە، لە دوو دی ئێزکی

كرمانشانیشتدا هه‌ندی نهرۆنی هه‌یه. له ده‌وروبه‌ری هه‌له‌بجهدا نه‌بن به دوو به‌شه‌وه:

یه‌كه‌م: نهرۆنی پارچه‌كه بریتیه له‌م دینهاتانه (هانه سووره، سه‌راو، هانه ژاله، كهوته، نوهر، گونه، میراوی، چرۆسانه، تریفه، پرسیسی سه‌روو).

دووه‌م: نهرۆنی دهشت كه له‌م دینهاتانه‌دا نیشته‌جین (پرسیسی خواروو، به‌كه‌راوا، زه‌مه‌قی خواروو، ته‌په‌كه‌په، خێلی حه‌مه، گۆمه‌لار، دی كۆن، به‌شاره‌تی سه‌روو، به‌شاره‌تی خواروو، شه‌شکی سه‌روو، شه‌شکی خواروو، قشلاخه‌بووته، هه‌سه‌ناوا) به‌ر له‌وه‌ی نه‌مان بینه‌ ناوچه‌كه هه‌ردوو(به‌شاره‌ت و كهوته و زه‌مه‌قی و پرسیسی سه‌روو گونه) ناوه‌دان بوون، شایانی باسه‌ له هه‌ردوو به‌شاره‌تدا (یاروقیسی) و له هه‌سه‌ناوادا (كه‌له‌وپ) هه‌ن.

4. میراوی: له‌ بنه‌په‌تا خه‌نکی گوندی میراوی لای جوانپۆن و نه‌چنه‌وه سه‌ر نه‌میر عه‌بدوللا كه‌ پیاوێکی گه‌ره‌ی خواناس بووه. نیسته‌ش له‌ ناوچه‌ی جوانپۆ هه‌رماون و نه‌وانه‌شیان كه‌ هاتوون به‌م دیودا له‌ گوندی (كانی تو) ی ته‌نیشته‌ نهرۆنییدا نه‌ژین .

5. ئیمامی: نه‌مانیش خه‌نکی شه‌روینه‌ی لای جوانپۆن، له‌ بنه‌په‌تدا له‌ هۆزی (مه‌نمی،ن، باوه‌ گه‌ره‌یان به‌ ناوی (ئیمام ناخه) به‌ هۆی پووداویكه‌وه سه‌ری خۆی هه‌له‌گه‌رنیت بۆ نه‌و ناوچه‌یه‌ واته‌ جوانپۆ، له‌وی نزیک به‌میراویله‌كان نه‌بینه‌وه‌و میر عه‌بدوللای میراوی کچی خۆی لی ماره‌ نه‌کات. نیسته‌ش له‌ ده‌وروبه‌ری جوانپۆ له‌ چه‌ند دینه‌کدا ماون و نه‌وانه‌شیان كه‌ هاتوون به‌ دیوی هه‌له‌بجهدا له‌ هه‌ردوو گوندی (لاوران و زه‌مناکۆ) نیشته‌جین.

6. کۆکۆیسی: به‌بنه‌چه‌ نه‌چنه‌وه سه‌ر دیی (کۆکۆ) ی لای ده‌شتی زه‌هاو، كه‌ جافه‌كان کاتی خۆی کۆچیان کردوو به‌ نه‌و ناوچه‌ نه‌مان له‌وی

نيشته جي نه بن، نيسته ش نهو گونده ناوه دانه، ههنديكي تريان كه نيشته جي نابن له گهل كوچهره كاني جافدا هر له رهودا نه بن و نهو به شهيان كه دينه ناوچه ي هه له بجه له م گونده نه نيشته جي نه بن (چاوگ، چنار، باوه كوچهك، بزين، نه بجه له) ههنديكي شيان نه په رنه وه بؤ ناوچه ي شه ميزان و گونديك به ناوي كو كويي ناوه دان نه كه نه وه.

۷. زهره دويي: نه مانيش به بنه چه خه لكى گوندى (زهرده) ي دهشتي زه هاوون له نزيك گوندى كو كؤ. نيسته ش له ده رو به ري جوانرؤ هه ن له گوندى (روان) نيسته جي نه كه به شيكيان هاتوون به م ديودا له گوندى (پرشاو و ده له مه) نيشته جي نه بن، ههنديكي شيان له (گرده ناوي) و (مؤردين). له گوندى (گرده نازي) ي شاره زوور و (وه له سمت) ي بناري شاره زووردا هه ن، جگه له وه ي كه به شيكيان لي په ريه ته وه بؤ نيوان (سه يد صادق) و (به رزنجه) و له وي گونديكيان به ناوي (زهره دويي) ناوه دان كردؤ ته وه. شاياني باسه كه خواليخوشبوو مامؤستا سه ييد تايه ري هاشمي له نووسينيكدواي دياري كردوه كه نه م هؤزه جاف نين، به لكو به ره گه ن پاشماوه ي زهره شتيه كانن. نه م بؤچوونه ي مامؤستا راسته و به لام نيسته له ناو جافدا خويان گرتؤ ته وه.

۸. عه بابيه يلويي: بريتن له دانيشتواني گوندى عه بابيه يلئ كه وهك خويان نه لين له (شينخ و بؤر) پي كه اتوون. شينخه كانيان نه چنه وه سهر شينخه يده ري گه وه كه نه ويش له ساداتي به رزنجه يه و بؤره كانيشيان به شي نؤريان به ره بابي (حه مه چاوش) ن.

۹. ياره ويي: نه چنه وه سهر ياره ويسي باوكي مه محمودي ياره ويس كه له هه له بجه دا دانيشتووه و خه زنه داري مه محمود پاشاي جاف بووه. به شيكيان له كوردستاني ئيران ماوه و نه وانه شيان كه هاتوونه ته ده وي هه له بجه له م

گونداندا نيشته جيئن (تهڻي سهڻي سهڻو، تهڻي سهڻي خوارو، به ڇاڙه تي خوارو).

۱۰. سهڻائي: له ٻنهي تڏا باجه لائين و له ناوجاڏا تڏا تڏا، به شيڪيان له ناوچي مهريوان ماونه تڏا به شيڪيشيان هاتون بهم ديودا كه لهم گونداندا نهڙين (ڪوئڪني حاجي همه سور، ڪوئڪني سمائل، ڪوئڪني حاجي فقهئي ڪرم، گريدي گو، گيٺهڪ، گريدي قازي، تهڻي تڏا، تهڪيه (ناوايي همه مين مراد)، ناوايي همه فهرج، شيره مهڻي تڏا دي).

۱۱. گهڻهڻو: بهڻه گهڻ نه چنهوه سر ڪه ٺهوه ڪاني ناوچي ڪرماشان. نه مانيش جاف نين و نه وانهيان ڪه هاتون ته ڇاڙه زور له ناو جافدا تڏا تڏا، لهم گونداندا نيشته جيئن (خاڪو خول، لامرڪزي، تهڻي گولاوي، شڪرائي، گريدي شريف، هه سه ناوا). له (شڪرائي) دا هه ندي له هڙي (وهڻي) و (ياروهيسي) هه، له (هه سه ناوا) شدا هه ندي نه ورتي هه. ڪه نه گونده ڪاتي خوي ڪه ٺهوه ڪان ناوه دانيان ڪرڏو تهوه، له بهر نه وهڻي خويان له بهڻه تڏا خهڪي (هه سه ناوا) ي نيوان ڪرماشان و روانسرن هه بهو ناوهوه نه ميشيان ناواوه هه سه ناوا.

۱۲. عهه لهڻي: له هڙه ڪڙه ڪريه ڪاني ناوچي جوانڙو ٻيون، له بهر نه وهڻي ڪاروباري به گزاده ڪاني جافيان هه لسو پاندوه ناوانراون عهه له، عهه لهو ته تباع دوو وشهڻي عهه ٻين و له دهر پاري ميرو به گزاده ڪاندا ٻو دوو چين خهڪ به ڪار براون. نه وانهيان ڪه هاتون بهم ديودا به شيڪيان له گهرميان ناوچي ڪفري نيشته جي ٻيون و به شيڪي ڪه ميشيان له ڇاڙه زوردا له گوندي (جانجان) دا جيگير ٻيون و هه ندي شيڪيان له (ڪاگردهل) هه.

۱۲. وەلەوبەگى: بەرپەگەز ئەچنەۋە سەر ۋەلەد بەگ ناۋى، ئىستە بەشى
ھەرە زۆريان لە ناۋچەى (جوانبۇز) و (پاۋە)ن، بەشىكى كەمىشيان ھاتوون بەم
دىودا لە گوندى (ئاۋايى: رۇستەم بەگ) و (ھەرەشىش) و (رىشىن) و (دى كۆن)
نىشتەجى بوون.

۱۴. ھاروۋنى: ئەچنەۋە سەر ھاروون ناۋىك، كە پىاۋىكى ھۇشيار و دەم
راستى دەربارەى باپىرەى زاير بەگ بوۋە. پاشان كە نەۋەى ئى ئەبىتەۋە بە
ھاروۋنى ناۋ دەرئەكەن، لە شارەزور و بنارى شارەزوردا لەم گوندانەدا
نىشتەجىن (قاجر: تەپەيزىنە، قەدەفەرى، مەستەكانى مەلاعەلى، مەستەكانى
كۆن، قولخورد، عەلىاۋا، گولە خانە، مەلا ۋەيسە، كانى شىخ، قارەمانى، غولامى
سەرو، غولامى خوارو، دوانزە ئىمامى سەرو، دوانزە ئىمامى خوارو،
بىزئاۋا، گەردى شەرىف، دەرە گولان، رىشىن، قارەمانى، نىزگەسە جار، گولان،
جەرداسنە، وانۇل، گولانە كۆن، تۈەقوت، دىنى قادىرى مارق، گامىش تەپە،
ناۋگردان، بىر پەشكە، شاتۋان، دۇلاش، كەلۋان، تەپەپەش، كەشەپەرى). بە
شىكىشيان لە بەرى جوانبۇز ماۋنەتەۋە.

۱۵. شاتىرى لە گوندەكانى: (دىنى قادىرى مارق، گامىش تەپە، ھەردو
مەستەكان، ناۋگردان، بىر پەشكە، دۇلاش، شاتۋان، كەلۋان) ھارپى لەگەل
ھارونىدا (شاتىرىش ئەزىن. كە ئەمانىش جافن و بەرپەگەز ئەچنەۋە سەر كۆيخا
شاتر ناۋىك.

۱۶. دەۋانى: تەنبا لە گوندى (گرىانە) ى نىزىك گوى ناۋى سىرواندا
ئەزىن و بە بىچە ئەچنەۋە سەر دەۋانىيەكانى ناۋچەى جوانبۇز، كاتى خۇى ئەم
دەۋانىيە سەر بە رېتازى - ئەملى ھەق كاكەيى بوون و گەلى پىاۋى
ناۋداريان تيا ھەلگەۋتوۋە ۋەكو (پىر مىكائىلى دەۋانى) كە لە ناۋ خەلگدا بە

پیرمکە یال ئەناسرئ و (بابا سەرھەنگی دەوانی) کە گۆرە کەمی لە تەوێزە یە و
ھەندیکێ تر. پاشان دەوانیەکان لەو رێبازە وازیان ھێناوە و موسولمان بوون.

۱۷. سازانی: لە گوندی سازان و یەک دوو مائیکیشیان لە (باوەکوچەک) ھەیە، ئەمانە نەوێ شێخ مۆمنی سازانین کە ئەویش خەنگی سەلاوات ئاوازی
پۆژھەلائی شاری سنە یە. شایانی باسە سەبید عەلی ئەسغەری کوردستانی
لەم بئەچە یە .

۱۸. کەمالەیی: ئەم ھۆزە بەشی زۆریان لە گەرمیان ئەژین، ئەو بەشە
کە مەشیان کە ھاتوو نەتە شارەزور دەو لە گوندی (قەلرخێ سەر و)، (قەلرخێ
خوار و) ئەژین.

۱۹. شێخ سەبایی: بەشینکیان لە کوردستانی ئێران و بەشینکیان لە
شارەزور و بناری شارەزوردا لەم گوندانەدا نیشتەجێن (شانەیری، ئاوازی
حاجی نامیق، کەچەلی، ماو، کێلەکەو، گنە زەرە، سەراوی سوبحان ناغا،
ھە یاس، موانەکان).

۲۰. قەوێلەیی: بەشینکیان لە دۆلی گەلائی ئێوان سەبید صادق و
بەرزەنجەدا ئەژین و بەشینکیان لە بناری شارەزوردا لەم گوندانەدا جێگیر
بوون (توتا قاج، دەرە گولان، مایندۆل، کانی ئاسکان، کانی سپیکە، ریشین).
۲۱. یۆسوجانی: لە شارەزوردا لەم گوندانەدا نیشتەجێن (قوماشی
ئەحە ی فارس، تاسلۆجە، سەراوی سوبحان ناغا، کەشەیری) .

۲۲. گەلائی: ئەم ھۆزە لە بنچینەدا جاف نین، بەئێکو بەرپەگەز
دەگەرنەو سەر جەلاییەکانی ناوچە ی تەرگەو و مەرگەو و سەرچاوە یە ک
پیمان دەئێ (لەسەر دەمی کۆنەو کورد لەم ناوچە یەدا —شارەزور— ژیاوە .
ناوی چەند تێرەو ھۆزێک دیاری کراوە کە نیشتەجێن ئەم ناوچە یە بوون وە ک

هۆزى جەلالى، باسيان، سيوهيلي^(۱۷). ئەم ھۆزە لە دەشتى شارەزوردا لە گوندەمکانى (مالوان، تەپەكەل، سۆيلەمىشى سەروو، سۆيلەمىشى خواروو) دا نىشتەجىن. لە بنارى شارەزورىشدا لەم گوندانەدا (كانى كەو، كانى كەوھى چووخ، ئالان، حاسل، قەلبەزە، كانى مروارى، دەق، بان دەق).

۲۲. ئۇيناخى: لە كوردستانى ئىراندا لە ناوچەى خوياندا نىشتەجىن كە دەكەوتتە خۆراوى شارى پاوھ لە سەر ناوى سىروان. ھەندىكىشىان ھاتوون بەم ديودا بە پرش و بلاوى لەم گوندانەدا دەژين (نەيجەنە، لەم، پىنگە، سازان، كۆساوا).

۲۴. بەرازی: ئەم ھۆزە بەرەگەز خەلكى كوردستانى توركيان. نەمانزانى بەچ ھۆزەكەوھ ئەم ھەندەيان پەريوھى شارەزور بىوون. لەگەل چەند بنەمانەيەكى ھاروونى و زەردۆيى و بلباسدا لە ھەردوو گوندى (قاينەيجە) و (گەردە نازى) دا نىشتەجىن.

۲۵. دۆم: ئەم ھۆزە زۆرتر لە شارى (سەييد صادق) و (ھەلەبجە) دا دەژين. لە بنەرتدا خەلكى شارى (دۇمان) ى ھىندستان. ھەروەكو (قەرەچى) خەلكى شارى (كەراچى) پاكستان و (خەمپات) خەلكى شارى (ھەپات) ى ئەفغانستان. دۆم و خەمپات لە ناو كورددا تواونەتەوھ و ئىستە ھەموو سىفەتيكى كوردیان وەرگرتووه. دۆمەكان لە بنەرتدا لە سى تیرە پىنگھاتوون:

۱. دىلن سلیقان كە گەرەترین تیرەى دۆمن و سەرزكایەتى دوو تیرەكەى تر دەكەن .

۲. داروین: ئەمانە کاریان دەھۆل و زوپنا و دووزەلە ژەندنە و لە سەر ئەوھ ژیاون.

۲. جولانی قەفقاسی : نەم تیرەیان دەست رەنگین. کلأش و قەقەزو پەنە و تیروک و تولینەو تەیکەو لانکە و شتی وادروست ددکەن و لە سەری دەژین .
 ۲۶. خەپات: بە پرش و بلاوی لە شارەزوردا دەژین و هەندیکیان زەوی و زاریان کەریوە .

نەمانەو هەندی ھۆزو تیرە ی تر لە شارەزور و بناریدا دەژین، بەلام لە بەرئەوی ئەو پەری سنووری ناوچە ی هەلەبجەیان گرتووە بە پنیوێستم نەزانی کە هیچیان لە سەر بنووسم.

کاکەییەکان

کاکەییەکان وەکو (ئەهلی حەق) یشیان پی نەگوتری ھۆزو تیرە نین، بەئکو دینیکی کۆنی کوردن و پاشماوی دیانەتی زەرپەشتین. بە پنیوێستم زانی لێردا ناویکی تایبەتیان ئی دەمەو. چونکە هەندیکیان لە سی گوندی نەم ناوچەیدا ئەژین بە ناوی (دەرەتوی، ھاوارە کۆن، ھاوار).

کاکە وشەییکی کۆنی کوردیە ھەم بە واتای (برا گەورە) و ھەم بۆ (پزگرتن لەکەسی) بەکار ئەھێنرێ. ھەندی جار بە (ئەهلی حەق) ناو نەبرێن بە واتای ئەوێ کە بڕوای تەواویان بە بوونی خوا ھەیە و ھەر ئێو بە حەق ئەزانن. ھەندی سەرچاوەش بە (عەلی ئیلاھی) ناویان ئەبات، کە خۆیشیان باوەریان بەم نازناوە ھەیە. چونکە لە بناغە ی دینەکیاندا بڕوایان بە (دوئا دۆن = تناسخ الارواح) ھەیە... گواپە خوا حەوت جار خۆی دەر ئەمخات و ئەچیتە گیانی حەوت کەسی پایە بەرزووە کە یەکیک لە وانە (حەزرتی عەلی) و وشە ی عەلی لای کاکەییەکان زۆر بەرپزە، ھەم بەشیوەییکی فراوان ناوی کوپ ئەنێن عەلی یا ئەیخەنە بەر ناوی ترەو، وەکو (عەلپەزا، عەلیوھیس، عەلیمحەمد) ھەم لە بەیەک گەشتن و خواخاڤیزیدا بە یەکتەر ئەنێن (یا عەلی) و وەلام دەرەوێش ئەلی

(عەلى يارت). كاكەيبەكان لە كوردستانی ئێراندا لە (كرماشان، كرنە، تووشامى، كۆزهران، ئىسلام ناوا - شەهاباد - دىيەكى نزيكى شارى قروە، دىيەكى نيوان سنەو مەريوان و هەندى ديهاتى ترى دەوروپەرى كرنە، هەندى شوينى لوڤستاندا ئەژين) لە كوردستانی عێراق دا جگە لەو سى گونەدى نزيكى هەلەبجە كە ناومان بێردن، لە قەلەم حاج و دوو شىخى نزيك مەندەلى و كەركوك و هەندى ديهاتى نزيكى دا ئەژين.

هەندىكيشيان پەريوەى رووسيا بوون و لە هەرنەمى (ئەليزابيت پۆلى) ناوچەى قارسدا ئەژين. هەندىكيشيان لە چوار گوندى ناوچەى داقوق دا نيشتەجێن.

كاكەيبەكان ئەگەرچى تا ئىستە لە هەموو ئەو شوينانەدا كە تيا ئەژين هەر لە سەر دينى خۇيان ماون و دينى ئىسلاميان قبوڵ نەكردووه، بەلام هەميشە هەوليان داوه كە بەرنامەكەيان لە ناو خۇياندا بشارنەوه و نەهێلن كەسى تر لە پازونەنيان تىنگات. لەگەڵ ئەوه شىدا هەندى نووسەر بە هەر دەردى سەريەك بووه خۆى ئى نزيك كەردوونەتەوه و بێى لە دینەكەيانى كەشف كەردووه. ئەوانەى لەم بارەوه شتيان نووسيووه حەزم كەرد بە سەريان بگەمەوه.

١. مینۆرسكى: سالى ١٩١٥ بە زمانى ھووسى كتيبيكى بە ناوى (كوردەكان) ھو نووسيووه و لەو بەرھەمەيدا ناوێى لەم دینە داوھتەوه و هەندى باس و خواسى بە سوودی لە سەر كەردوون.

٢. نووسەرێك بە ناوى نەينى -عراقى- لە سالى ١٩٢٩دا بەزمانى عەرەبى وتارىكى لە دوو تووى پینچ لاپەرەدا لە گوڤارى (لغة العرب) دا بڵاو كەردوئەوه. بنجى وتارەكەى ئەم نووسەرە لەسەر كاكەيبەكانى گەپەكى - قەلەم حاج - ى شارى مەندەليە، كە بە پێى خۆى ھەولێ داوھ هەندى ل

سەر ئاداب و رسووميان بنووسى. بىروانە گۇقارى لغە العرب. بەرگى
۷ سانى ۷.

۲. لە بەرگى ۸ ھەمان گۇقاردا نووسەر عبد الرزاق الحسنى وتارىنكى لە
بەرپرچى - عراقى - دا نووسىيوە ھەندى زانىيارى ترى تىدا
خستۆتەپوو.

۴. سانى ۱۹۴۹ نووسەر عباس العزاوى كتيبيكى بە ناوينىشاني (الكاكانيه
في التاريخ) نووسيوە. ئەميش ھەندى زانىيارى بەكەلكى تيايە، ئەگەر چى
خوتنەر بە پىتى ناوى كتيبەكە چاوەپىي گەلى شت لە نووسەر ئەكات،
بەلام لە راستىدا ئەوى نەوتوو كە ئەو ناوينىشانە لە كتيبەكەى بنى .

۵. ئەمىن زەكى بەگ لە كتيبە بە ناويانگەكەيدا بە ناوينىشاني -
خۇلاسىەكەى تەنرىخى كورد و كوردستان - چەند لا پەرەيەكى لەسەر ئەم
پىيازە ھەلداوەتەو كە بەداخەو نامانجەكەى نەپىكاو .

۶. مەلا جەمىلى پۇژ بەيانى لە گۇقارى كۆپى زانىياردا ژمارە (۷) وتارىنكى
تىرو تەسەلى لەسەر مەندەلى و كاكيەيەكان نووسيوە كە لە گەلى جىگادا
باسەكەى باش شى كردۆتەو .

۷. ئەدەبىيەت لە كتيبە بە ناويانگەكەيدا كە من بۆ خۆم بە فارسى
خويندومەتەو بە ناوينىشاني (كردها، تركها، عربها) بەشىكى داناوە بۆ
لىكۆلىنەرە لەسەر كاكيەيەكان و دىنەكەيان.

۸. دىخداى نووسەرى گەرەى فارس لە بەرگى چوارەمى لۇغەت نامەكەيدا
ھەندى ياسى لە سەر كردوون .

٩. له گوڤاری گهلویژی ژماره (١١، ١٢) ی سالی یه که مدا توفیق وهه بی بهگ له ناوباسی (دینی هیندو نهووپاییه کان) دا شتیکی لهم باره وه نووسیوه .

١٠. سهیید قاسمی نه فزلی که یه کیکه له گهوره پیاواری نه پربازه و نیسته له شاری کرماشان دانه نیشتی به ناو نیشانی (دفتر رموز یارستان) به زمانی فارسی کتیبیکی قهواره گهوره ی بلاو کردوتموه، نه م به ره مه زورتر شیعر شاعیرانی سر بهو پربازه ی تایه تا باس و خواسی چپو پر له باره ی دینه که یانه وه. هر چه نده له ناو نهو شیعرانه دا که بلاوی کردو نه تموه گه ی سره داوی دینه که نه که وینته دهست خویننر، به لام له زور شویندا په راوینزی پیوینسته که نووسر دای نه ناوه .

سهیید قاسم نیسته له گه ی سهیید نه سره دینی یه که پیاوی کاکه ییه کانی کوردستانی شیراندا که ووت ته کیش وه، زیاتر له سر نه وه یه که سهیید نه سره دین لهو بهوایه دایه که نابی شتیان بخزینته بازار ی نووسینه وه، به لام سهیید قاسم به پیچمه وانیه ی نه موه بیر نه کاته وه و نیسته ش بهر هم میکی توکمه ی ناماده ی چاپ کردوه که به قسه ی خوی (گه وره ترین خزمه ته به کورد).

من بۆخۆم کاک سهیید قاسم چه ند جاری دیوه و گه ی باس و خواسمان پیکه وه کردوه. ته نانه ت به خنم له ناو نیشانی کتیبه که ی گرت و پیم وت که (یارستان) هه له یه و (یارسان) دروسته، به واتای (یار + سان) سان کورتکراوه ی سولتانه که بۆ سهروه ی به سولتان نیسحاق نه لێن. له وه لامدا وتی هه له ی من نیه و خوش نووسه که وای نووسیوه .

۱۱. ماشاء الله سوری نووسه ریکی تره که به ناویشانی (سرود دین یارسان) کتیبیکی بلاوکردوتهوه. کتیبه که بریتیه له بیستویه ک پارچه په خشان و ده سرودی دینی ئو ریبازه، ئه کتیبه ش ديسان پښووستی به هندی پراویز هیه که به داخوه نووسه خوی لی بواردوه .

۱۲. کاکهیی ناویشانی کتیبه به نرخه که ماموستا محمده ئه مین هورامانیه که پشت به ستن به سرچاوه کانی پښ خوی وه هوروه هندی زانیاری که له گوندی هاوار دهستی که وتوه له پوپه پری (۳۰۴) لاپه رده لیکولینه ویه کی به هاداری له م بارهوه کردوه و ئه توانی ناو بنری سرچاوه یه کی به که لک و پر بایه خ .

۱۳. صدیق بوره کی: هرچنده نووسه ریکی خاوهن متعانه نیه، به لام له سر ئه م بابه ته چند شتیکی بلاو کردوتهوه که به وتی سید قاسمی ئه فرزلی شیواندوویته و بازگانی پښه نه کات. تمنانه جارکیان سید قاسم وتی: له وه زارته نیرشاد شکاتمان لیکردوه که جارکی تر له سر بهرهمی ئیمه نه نوی.

کتیبه که ماموستا محمده ئه مین هورامانی سرچاوه یه کی زور باشه بو تیگه یشتن له بنه ماکانی ئه م دینه و به سرکردنوهی نمونه ی په خشان و شیریان. من لیرده ئو شتانه نالیمه وه و ئو که سه شی ئه ویت سر له م دینه دربکات بابگرته وه سر ئو سرچاوه. تمنیا شتی که به پښووستی نه زانم باسی بکه م ئه م دیرانه ی خواره ویه که په یوه ندیان به کاکه یه کانی ناوچه ی هله بجوه هیه، چونکه باسه که مان ئوه هله گرنت.

۱. ئه فسانه: لای کاکه یه کان ئه فسانه زوره که ئه وش له بواری خویدا نرخ و بهای تایبه تی خوی هیه و ئه وانه ی له ئه فسانه ی کوردی ئه کولنه وه

نەتوانن سوودی ئى ۋەرىگرن. مامۇستا محەمد ئەمىن لە كىتئىبەكەيدا ھەندى
 نەفسانەى پست كردوو. منىش لىزەدا نەفسانەى (دىتنى شامى عالم و لە
 دايك بوونى سولتان) نەنوسمەو، كە ئەم نەفسانەىم ھەم بەدەمى لە كاك
 سەيد ھەژىر ۋەرگرتوو، ھەم سوودم لە پىنشەكەكەى (دفتر رموز يارستان)
 ۋەرگرتوو. نەفسانەكەش لە ناۋچەى ھەلەبجەدا بوو. بەم شىۋە :

دەستەيك لە غولامەكان لەگەل ھەزەرتى پىر بنىامىن دا و ھاوپى لەگەل
 داود و پىر موسا و مستەفا لە كەنارى دەرياكدە (مەبەست رووبارى سىروان) ھە
 مانەو ھاوھەيك چاۋھروانىان كرد. ھەرىكە و لە گۆشەيەكدە دانىشتن، جار
 جارېش نەگەپان. يارەكان تاقەتى چاۋھروانى كردنيان ئەما. بە پىر بنىامىنيان
 وت: شامى عالم بەلئىنى بە تۆ داوھ كە پىرى بگەيتەو. پىر بنىامىن پىنى وتن كە
 شامى عالم بەلئىنى داوھ بە پىر (ئەلى) كە ھەلسن و لەگەليا بچىن بۆ مۆلكى
 (مۆردىن). ھەلسان و لەگەليا پۇشتن. دواى ئەوھى ماندوويەتنيان دەرچوو
 بوويان كردە پىر ئەلى و پۇيان وت : لە سەر بەلئىنى شامى عالم ھاووين بۆ
 لاى تۆ، واى بە پىرئىست ئەزانىن كە جارېكى تر زيارەتى بگەينەو. پىر ئەلى
 پىنى وتن : ئەگەر شامى عالمەم دۆزىيەو ھىنام بۆ لاتان چ پاداشتىكم
 ئەدەنەو؟ ھەموو پىكەو و تيان : ئەگەر ئەم كارە ئەنجام بەدەى بە پىرى
 خۇمان قىبۇلت ئەكەين و ئەبىنە مورىدت. چونكە پىر ئەلى كەستىكى خاۋەن
 كەرامات بوو خۆى كرد بە بالئەدەيك و بەرھو ھەوت تەبەقەى ئاسمان بالى
 گرتەو، لەوئى ھەرچەند گەرا شامى عالمى نەدۆزىيەو. ئىنجا دابەزى و خۆى
 كرد بەبنى دەريادا، لەوئى شامى عالمى بىنى لەگەل دەستەيك لە يارەكانيدا لە
 ژىر (گرە ساجنار) دا دانىشتوو. داواى كرد بچىتە پىنشەو و قەسەى لەگەل
 بكات، پىرشنگى ساجنارەكە بىئى لە پۇشتنى گرت، گەرايەو بۆ لاى

هاورنیکانی و پینی وتن: شاهی عالمم دۆزییهوه، بهلام هر چهندم کرد نهتوانی لیئ نزیك ببعهوه.

یارهكان كاتی جینگو پینگهی شاهی عالمیان زانی دهستهو داوینی پیر بنیامین بوون و لیئ لالانهوه: تکیان لیکرد که ئهرکی بهجی هینانی ئهم کاره بگریته نهستۆ - ئینجا پیر بنیامین شوین پینی پیر ئهلی ههنگرت و ههنگاو بهههنگاو شوین به شوین گهرا. چوو بهنی دهريا، لهوی شای عالمی بینی که له ژێر ساجنارهکهدا دانیششتوو. پرشنگی ساجنارکه هینده به تین بوو کهس نهینهتوانی لیئ نزیك بیتهوه. پیر بنیامین هیممهتی نواند، پۆشته پینشهوه به خزمهتی گهیی، کهوت بهسهر دهست و پینیدا و عهرزی کرد ئهی دین و ئیمام... ههموو غولامهكان چاوهرپی بهلین و تهشریف بهخیرهینانی ئیوه و هیوادارم وادهکات بهریقه سهر. شای عالم فرمانی دا که بهههموویان بلی بپۆنهوه بۆ جیی خویان، به پیر ئهلی بلی که له مولکی مۆردیندا چاوهرپی بکات، بۆنی نیمه وهکوشنهی بهربهیان بهپۆنهوه. ههر کاتی کهوتینه پى بیت بۆ (پردیوه) بۆ لام، به داود و پیر موساش بلی بپۆن بۆ مالی شیخ عیسیای کوپی سهیید بابا عهلی لهوی نهیانبینم. بنیامین گهراپهوه بۆ ماواى خوی، لهوی چهند شهو چهند بۆژ چاوهرنی کرد. پیر بنیامین و داود و موساش خویان گهیانده مالی شیخ عیسا. شهویکیان شیخ عیسا له خهودا بینی که چهند دهروینشی هاتونهته مالهکهی و دیاری و گهوههری به نرخیان بۆ هیناوه. کاتی له خهوههلساو گهراپهوه بۆ مال سهیری کرد دهرویش لهوین. که سهرنجی دان بۆی دهرکهوت ههر نهوانه که هاتبونه خهوی. دهرویشهکان که شیخیان بینی زۆر دلشاد و خوشحال بوون. دواى نهوی چهند پۆژی له خزمتیا مانهوه داویان لیکرد که ژنی بهینی. شیخ لهوهلامدا وتی: من پیره میزدیکم ههروه

نه و نه دهش مال و سامان نه که بتوانم ژنی پی بهنم. دمویشهکان و تیان :
 قوربان حسهین بهگ پیاوینکی نه و له مهندهو چهند کچیکیشی هیه، نیمه
 نه بۆین داوی یه کیک له کچهکانی نهوت بۆ نهکهین. لیباندا بۆشتن بۆ مالی
 حسهین بهگ. چهند بۆژئی نهوی ماندهو کهس لینی نه پرسینهوه. پاشان داوایان
 له یهکی له خزمهتکارهکان کرد و تیان نیشمان به جهنابی حسهین بهگ هیه.
 نیجا حسهین بهگ به دیارییهکی به نرخهوه هاته لایان و داوی لیبوردنی
 لیکردن. نهوانیش دیاریهکهیان وهرنهگرت، و تیان نیمه بۆ نهوه نه هاتووین
 به لکو بۆ کارینکی تایبهتی هاتووینه ته خزمهتت. حسهین بهگ وتی: کارهکهتان
 چییه؟ ههرچیم له دهست بی بهجینی دینم. و تیان: قوربان له ماله
 به شهرهفهکهتدا چهند کچیکت هیه، نهویان که له هه موویان بچوکتیه و ناوی
 خاتوون (دایراکه) داوات لی نهکهین که بیدهیت به شیخ عیسا. حسهین بهگ
 سهیرینکی کردن و وتی: خهیاقتان کردووه. پاشان به دهم زهردهخه نه یهکهوه
 پینی وتن: دمویشینه شیخ عیسا پیاوینکی پیر و ههژار و کم دهسته و مال و
 حالینکی نه که نیوه هاتوون خوازیننسی کچی بۆ نهکهین. دمویشهکان ههر
 سووربوون له سر داواکردنی. پاشان حسهین بهگ وتی باشه به لام به مهرجی
 ههرچییه کم وت بۆم بهجی بینن و دلگران نهبن. دمویشهکان و تیان: قوربان
 داخوازیتان چیه بیلین تا بزاین چیهو له تواناماندا هیه بهجی بینن.
 حسهین بهگ وتی: بۆ نهم مهسه له جهوت کاروان باری و شتر دانه و نهوه
 که وههرم نهوی. نهگهر نهتوانن به دهستی بینن نهوا کچهکه متان پیشکش بی.
 نهگهر ناشتوانن نهوا له کوئوه هاتوون بۆ نهوه. دمویشهکان دهستیان خسته
 سهراویان. ههلسان بهرهو گوندی (تهپی سهفا) کهوتنه ری. به بیل
 ههندیکیان له تهپه که هه لکهند دیتیان ده رگایه که ده رکموت. پیر موسا

قەلەمەكەى گرت بە دەستەوه، ھەرچى ھسەين بەگ داواى كردېوو لە ژنير تهپەكەدا دەريان ھيئا. ئەو ەى وای كرد كە ھەموو خەلكى دەشتى شارمزرور لە ھەسەلەكە حالى بوون و لە خواستەكەى ھسەين بەگ تىگەشتن، پاشان دەرگای تهپەكەيان داخستەوه. وشترەكانيان باركردو بەرمو مالى ھسەين بەگ كەوتنە پى. ھسەين بەگ كە ئەو ەى بينى لە كارەكەيان سەرسام بوو: ھات بەرمو پوويان و بە لالانەموو داواى لىبوردنى لىكردن.

ئەمانىش دەستيان ماچ كردو كچەكەيان لىوەر گرت و بە ھوكمى شەرع مارەيان بېرى لە شىخ عيسا. ئىتر ئەو دەستە يارە كەوتنە خزمەت كردنى شىخ و ژنەكەى تا ئەومەندى كە بۆيان دەرگەوت سكى پىر بوو. خەلك كە بەم كارەيان زانى دلەيان ئى پيس كرد و دەستيان كرد بەتەنەوتەشەر لىدانى. شىخ عيسا لەوتانەوتەشەرەنە ناپەھەت بوو، دەرۆشەكان پۇشتن بۆ ئەشكەوتىكى نزيكى ئەو دەوروبەرە. بە شىخ عيسايان وت: چونكە خەلك لەسەر ئىمە لۆمەت ئەكەن ئەوا ئىمە ئەچىن لەو ئەشكەوتەدا ئەژىن تا بۆيسانەكەى كە پىر بنىامىن ناشتوويەتى پىندەگات. بۆيسانەوانەكە ناوى (ئىووت) بوو، پۇژى بە ناو بۆيسانەكەدا ئەگمرا لە ئاكاودا شابازىكى بينى بەسەر دارىكەو ھەلفىرى و بەسەر توويەكى وشكەو نىشتەوه: توو كە سەوز بوويەوو لەم بارەو ەوتى:

باغ ئەو تەماشاش...

غولامان بىدى باغ ئەو تەماشاش

شاھو شابازان چو تووت و ست را

خاتوون دايراك دامانش كيشا .

پاشان شاباز که هندی هندی دای له بال و له مانی شیخ عیسا
 نیشتموه. چوو ده می خاتوون دایراکهوه، له ږنگی ده میوه سولتان نیسحاق
 له دایک بوو. پیر بنیامین نایه بیشکهوه و دهستی کرد به خزمهت کردنی.

تنبینی:

پیر بنیامین : مایه ی نه زه لی خاکی دهره خشانه.

پیرموسا : بریتیه له مه وادی ناوی ناسمانی.

پیرداود : منښمنی نیگاری گیانه.

* * * * *

۲. له باره ی شیعره وه چهند شاعیریکي سر به م دینه ناو نه به م وه کو
 (بابا ناوسی سرگه تی، نیرگس خانمی شاره زووری، عابدینی جاف، پیر نالی
 مژدین، پیر محمدی شاره زووری، لزا خانمی جاف، دایه خه زانی
 سرگه تی، قازی نه بی سرگه تی، نه حمده دی جاف، نیراهیمی جاف، حاجی
 سه ی باوه یسی، پیر بابا غه یبی هاواری، پیر دلاوهری دهره شیشی، پیر نهره
 بالاموی). که نه مانه پاشان له گوشه ی شیعره دا هندی له ژبان نامه و نمونه ی
 شیعریان پیش چاو نه خم، سرچاوه ی به ده ست هینانی نه مهش نه و ده فتره
 ده ست نووسانه بوو که کاک سه یید ه ژیر خستنی به رده ستم .

۳. له په راویزی نه م باسه دا به پنیوستی نه زمانه نه وه ش بلیم که :
 ده میکه هندی له لیکونه رانی میژووی نه ده بی کوردی (بابا تایه ری هه مه دانی)
 به سر قافله ی شاعرانی کورد نه دهنه قه نه م، به لام هیج یه کی له که سانه
 شیعره ی به کوردی و تراوی نه م شاعیره یان نه خستوته به ر دهستی خوینه ر، من
 بو خوم له نه نجامی گه پان به دوا ی کله پووری گه له کم دا ږنم له چه پکی
 شیعره ی کوردی نه م شاعیره کهوت که به له هجه ی له کی هوندویه تیه وه، دامناوه
 له لیکونه مه یه کی فراواندا له سر بابا تایه ر بیشکهش به کاروانی شیعره ی

کوردي بگم. واليزه دا به چاکم زانی نمونوی شیعره کوردیه کانی پیشکەش به خوینەرانی ئەم کتێبه بگم .

له یه کینکیاندا ناماژ بهوه ئەکات که له تیره ی (لهک) هه ئه ئی :

م دهر و نیشم (لهک) م ئی عجاز دیرم
م دوسی چو خوهشین هاواراز دیرم
م مه عشوقی وه نامی فاطمه لوپ
سنهوبهر قامه ئی پیر ناز دیرم

واتای هه ندی له وشه کان (م - من . لوپ و فەیلیه کانی شیه هه ربهم شیوه به کاری دینن . دیرم = هه مه . لوپ و فەیلی و که و لوپیش هه ربهم شیوه به کاری دینن . دوسی = دوستی . خوهشین - شاخوشینی لوپستان که یه کینکه له گه وه پیاوانی کاکه یی و به شاموباره کیش ئه ناسری . وه نامی = به ناوی . فاطمه لوپ - له ژنه ناوداره کانی کاکه ییه) . له م دوو به یته ی تریدا شونیی له دایک بوونیمان بو دیاری ئەکات و ئەئی :

م تاهیر ساکینی پایی گه ربهم
م دهر و نیش مه سلهک و ئاگر دهر و نیشم
بووری دهر باخی خام له حزه یی چه ند
ک شایه د وه ختی خه و رووی ته وینم

واتای هه ندی له وشه کان (ساکین = نیشته جی . پای - بناری . گه ربهم - چیا بهک و له وه پگایه که له نزیک شارۆچکه ی خاوی سه ر به شاری نه لیشته ری له کستان . مه سلهک - پێناز . دهر وین - دهر وون . بووری = وه ره . له

هه‌رامیشدا به کاردی. خام=خه‌وم. له‌جزه‌یی چەند=چەند چرکه‌یه‌ک. ک
 شاید - که به‌لکو. ته = تو. له کرمانجی ژووروشدا هه‌ر وا به‌کاردی. وینم -
 ببینم. له هه‌رامیدا وینوم به‌کار دی. (

له‌م دانه‌ی تریاندا گله‌یی له دنداره‌که‌ی نه‌کات و نه‌لی:

وه درکسانی عیشقت موبته‌لا بویم

ئه‌سیری په‌نجه‌یی تیژی به‌لا بویم

نه‌زانستم که یاری بی‌وه‌فایی

خه‌تا کردم وه‌گه‌ردت ئاشنا بویم.

واتای هه‌ندی له وشه‌کان (درکسان - شوینی درکی زوری. موبته‌لا
 =گیرۆده. بویم - بووم، فه‌یلی و که‌لوپیش به‌م شینوه به‌کاری دینن. نه‌زانستم
 =نه‌مزانی. وه‌گه‌ردت - له‌گه‌لت، فه‌یلی و که‌لوپیش هه‌روا به‌کاری دینن.)

وه‌هه‌روه‌ها شایانی باسه‌ که شاعیری گه‌وره (عیلى به‌گی جاف) به‌ دین
 کاکه‌یی بووه، نه‌م شاعیره‌ تا نیسته له نه‌ده‌بی کوردیدا حه‌قی شایانی خۆی پی
 نه‌دراوه و پنیوسته شیعره‌کانی ساغ بکرنه‌وه، نه‌گه‌ر چی ژماره‌ی شیعره‌کانی
 که‌من، به‌لام بۆ نه‌ده‌بی کوردی گه‌نجینه‌یه‌کی به‌ نرخن، چونکه‌ گه‌لی پیشبینی
 گه‌وره‌ گه‌وره‌ی تیا کردووه .

عیلى به‌گ شاعیریکی کۆنه و چەند چەرخ له‌هه‌و به‌ر ژیاوه. به‌لام تازده
 شیعره‌کانی له ناواماندا نه‌ژی، چونکه‌ هه‌موو ئه‌و پیشبینیانه‌ی که کردویه‌تر
 له‌م دواایانه‌دا هاته‌نه‌ دی. لیژهدا تمه‌یا یه‌کیکیان پیش چاو نه‌خه‌م که نه‌ویتر
 په‌یوه‌ندی به‌ هه‌له‌بجه‌و شاره‌زوووه‌هه‌یه. پیش بینی کردووه که ده‌وله‌تر
 ئێران نه‌چیته‌ ژێر ده‌سته‌لاتی مه‌لاوه، ئه‌م ده‌وله‌ته‌ شه‌ر له‌گه‌ل عێراق نه‌کات

شەپكەشيان لە شارەزور كۆتايى دىت (دواى كيمياوى بارانى ھەلەبجە
 بېيارى شەپ وەستان درا) ئەلى :

دەورە دەورەى مەلا ئەلى

دەورا لەگەن بەغا ئەلى

لە شارەزور كۆتا ئەلى

ھەروا بوو ھەروا ئەلى

ئەردەلانىھەكان

كۆنترىن و باشترىن سەرچاوە بۆ باسى ئەردەلانىھەكان كۆتايى
 (شەرەفنامە)ى شەرەفخانى بەتلىسىيە بە پەراوێزە جوانەكانى مامۇستا ھەزارى
 وەرگىزىيە .

و مەكو مىژوو پىمان ئەلى نەم بىنەمالەيە بە رەگەز نەچنەو سەر
 كوردەكانى ناوچەى (ديار بەكر) ى كوردستانى توركيە . كە بەرەبەرايەتى
 گەرەكەيان (بابا ئەردەل) كۆچيان كردوو بەرمو ناوچەى شارەزور، نىتر
 بىنەمالەكەيان بە (ئەردەلانى) ناوبانگى دەرکردوو . بەداخووە نەمان زانى
 لەرچەلەكدا لە كام تىرە و ھۆزن و لە پىنشەو ناويان چى بوو .

سەبارەت بە ناسىنى بابا ئەردەلانى ئەچىنە سەر لاپەرەكانى شەرەفنامە كە
 لە بارەيەو ئەلى : ﴿بابا ئەردەل ناوہ بۆ پياويك كە چەند سەردەم و تاويك لە
 ناو ھۆزەكانى گۆزاندا ژيانى رابواردوو . لە بەرەو دواى دەستەلەتى
 جەنگيزىيەكاندا دەستى بەسەر شارەزوردا گرتوو و ئەمىرايەتى ئى
 دامەزاندوو . ئەوسا ناوى بابا ئەردەلانى گۆزىيە و كردويە بە قوبادى كۆبى
 فەيروزى ساسانى ﴿ (١٨) .

مامۇستا ھەژار لەسەر ئەم دوا پىستەيە پەراويزنىكى دانامو ئەلى : پەنگە
 لىرەدا كورتى ھىنا بى راستەكە ئەوھىيە (رايگە ياندووھ كە لە وەچەي قوبادى
 كوپى فەيروزي ساسانيه) چونكە ناشكرايە قوباد بابى نەوشىروانى پادشاي
 بە ناويانگى ئىترانە و بەر لە پىغەمبەر ژياوھ. شەرەفنامە دواي ئەم پىناسە
 كورتى بابا ئەردەلەن دىتە سەر باسى ھىزو دەستەلاتى و بەم شىوھ لە سەرى
 ئەدوى (بابا ئەردەلەن لەو خاوەن زۇرانەبوو كە زۇريان نەبردووھ و بە
 سەربەستى فەرمانزەوايى مەلەبەندى شارمزورى كردووھ و پىاوئىكى وردو
 كارزان و بە دەست و برد بووھ و لە ماوھىيەكى كەمدا زۆرى پەل ھاوئىشتووھ و
 برەوى بە قەلەمپەوى خۇي داوھو زۆرى پان و پۆبو ھەراو كردۆتەوھ و ھەتا
 ژياوھ ھەر بە خونكارى و سەردارى ماوھ^(۱۹).

ئەمەي كە شەرەفخان ديارى كردووھ ئەوھى ئى ھەلدە ھىنجىرى كە بابا
 ئەردەلەن بە ھىزو نفوزنىكى زۆرەوھ ھاتۆتە ناوچەي شارمزور، چونكە ئەگەر
 ھىزو نفوزو دەستەلاتىكى باشى نەبووبى ئەوا دەستەلاتدارىتى بۇ نەئەكرا.
 ئەمىنئەتەوھ سەر ئەوھى كە بۇچى لە شارەزوردا پەچەلەكى خۇي بردۆتەوھ
 سەر (قوبادى فەيروزي ساسانى) ديارە ئەو دەمانە ھىشتا لە ناوچەي
 شارمزوردا وشەي (ساسانى) بەرئىزو خۇشەويست بووھ و بەوھ زىاتر لاى
 خەلكى ناوچەكە ئىعتىبارى بۇ خۇي پەيدا كردووھ. شەرەفخان لە كىتەبەكەيدا
 زۆر لاپەرى لەسەر ئەم بىنەمالەيە ھەلدەوھەو ھەرەوھە چەند مېژوويەكى تىرىش
 شىتان لە سەر نووسىون، مەن لىرەدا نامەوى بە قوولنى بچمە ناو ئەو باسەوھ،
 چونكە ئەوھ ئىتر پەيوەندى بە باسى ھەلەبجەو شارەزورەوھ ئەبېرى، بەس
 ئەوھەندە ھەول ئەدەم ئەو مېژوويەيان ديارى بکەم كە پەيوەندى بە
 ناوچەكەمانەوھ ھەيە. ئىتر ھەر كەسنىك ئەيەوى بە وردى بچىتە ناو باس و

خواسی ئەم بنەمالەییوە ئەوا لاپەرەکانی شەرفنامە (١٩٤-٢٣٢) بخوینیتەوه لەگەڵ میژوووەکی (مەستوورە) و (ئەمین زەکی) و (مەردوخ) و هەندی سەرچاوەی تردا .

بەپێی شەرفنامە دوای لە دنیا دەرچوونی بابا ئەردەل (کۆنای کۆپی لە جینگە دانیشتووە، ئەمیش پاشاوەیەک بەرەو گۆرەخانە ئی نیشتووە) ^(٢٠) . پاش ئەم یەک بە دوای یەکدا کۆر و کۆرەزا بەم شێوە فرمانپروایی ئەگرە دەست ١. خدری کۆپی کۆل ٢. ئەلیاس کۆپی خدر ٣. خدر کۆپی ئەلیاس ٤. حەسەن کۆپی خدر ٥. بابلۆ کۆپی حەسەن ٦. مونیژیر کۆپی بابلۆ ٧. بیگە بەگ ٨. مەئموون بەگ .

مەئموون لە سەر دەمی فرمانپروایی خۆیدا چوست و بزێو بوو و گەل چالاکی نواندوو، هەولێ داوێ سنووری قەلەمەرەوێکی زیاد کردوو. لە پێناوی سەربەستی و بە دەست هێنانی دەسکەوتی گەرەتردا کەوتۆتە تیکۆشان و وەک میرەکانی پێش خۆی نە یووستوو سنووری دەستەلات و فرمانپرواییەکی لەو جوگرافیا بەر تەنگەدا بەمێنیتەوه. دیارە بۆ ئەم مەبەستەش ئەبێ هیزی کارامە و سوار چاک و چەک و تفاقێ پێوستانی پەیدا کردبێ .

شەرفخان ئەلێ (مەئموون لە پاش مردنی باوکی بوو بە فرمانپروای سەر بەخۆی شەرەزوورو ماوەیەکی دوور و درێژ بە بالا دەستی و سەربەستی زیاو) ^(٢١) .

خوالیخۆشبوو ئەمین زەکی بەگیش لە میژووی (تاریخ السلیمانیة وانخاها) لە سەر ئەم میرە نووسیویەتی، هەر وەک مامۆستا هەژاریش لە پەرانیژدا هیناویەتی ئەلێ : مەئموون بەگ لە سالی (٨٦٢ ک = ١٤٥٧ز تا

سالن ۹۰۰ ک - ۱۴۹۴) و اتا نرکە ی سی و هشت سال حوکمی سروو و بهوی پسپوپی له مه پیراگه یشتنه وه زوری بره و پنداوه و دهوله تۆکه کانی هاوساشی وه ک میرنشینه کانی (درنه و پینجوزن) که لای ئیران و میرنشینه کانی (کۆیسنجق و هه ریرو رواندن) که له ناو - دووژی - دان و میرنشینی (عه قره و عیمادیه و دهوک و دهووبه ریرانی) خسته سه ر دهوله تی خوێ.^(۲۲)

مه نمون به گ به م کاره ی ترسینکی گه وره ی خسته دلی دوژمانه وه، بۆیه نه وانیش کهوتنه خوێان و هه روه کو له شه ره فنامه دا هاتوه (سولتان سلیمانی عوسمانی سولتان حسه ی به گی فه رمانه وای عیمادیه ی ده گه ل هیندی ک ناغاواتی کوردی دیکه نارد ه سه ر و له قه لای زهلم دا ده وره یان دا. زوریان کردو کۆشا به شه ر بۆیان نه گیراو سولتان حسه ی به ناوی پینکها تن و ناشت بوونه وه هاته پینش و مه نمون به گی له قه لای ده رخست و ناردیه ئاستانه و له وێ خستیا نه به ندیخانه وه). دوا ی نه مه سنووری ده ستلا تی نه رده لانیه کان نه چیته وه جوگرافیا که ی جاران و هه ر له قه لای زهلم دا میرایه تی نه کهن. میره کان یه ک به دوا ی یه کدا ۱. سور خاب کوپی مه نمون ۲. سولتان عه ی کوپی سورخاب ۳. بیسات به گ کوپی سورخاب به گ ۴. ته ی مور خان کوپی سولتان عه ی. ۵. هه لۆخان کوپی سولتان عه ی ۶. خان نه حمه د خان.

لیزه وه نیتر میژوه که له هه له بجه و شه ره زوور نه پچری. چونک فه رمانه وایه ته یه که یان نه گوازنه وه ناوچه ی (سنه). هه ر چه نده خان نه حمه: خان له قه لای زهلمیشدا فه رمانه وایه کردوه و نیسته ش قه لای خان نه حمه: خان له ده ره بنی زهلمدا شوینه واری هه رماوه. به لام شه ره ف نامه نه ئی (سنه: کرده پایته ختی خوێ)^(۲۳).

جوله‌که‌کان

هه‌روه‌که‌ له‌ پێشه‌وه‌ باس‌مان کردُ جوله‌که‌کان دووه‌مین بته‌ماله‌ بوون له‌ دروست کردنی هه‌له‌بجی نوێدا .

جوله‌که‌کان فی‌ری کوردی بوون و له‌ ناو‌خۆیاندا به‌ زمانی عیبری قسه‌یان کردووه‌ . هه‌موویان کاسبکار بوون و له‌ مال و سامان په‌یدا کردندا زۆر زه‌حمه‌ت کیش و به‌ده‌ست و بردبوون . یارمه‌تی هه‌ژارو که‌مه‌ده‌سته‌کانی خۆیان داوه‌ و نه‌یان ه‌یشتووه‌ که‌سیان مو‌حتاجی سو‌ال بیی .

کلیسیایان دروست کردووه‌ و کاروباری دینی خۆیان تیا بردووه‌ به‌رێوه‌ . ئهم کلیسیایه‌ ئیسته‌ش هه‌رماوه‌ و کراوه‌ته‌ مزگه‌وت به‌ ناوی مزگه‌وتی (ئه‌حمه‌دی) . ئه‌گه‌ر ئهمه‌ سائیکیان ویستوویانه‌ کلیساکه‌یان ته‌عمیر بکه‌نه‌وه‌ که‌س داری نه‌داوه‌تی تا جه‌نابی شیخی حیسامه‌ددین ئهمه‌ ئه‌بیسته‌تیه‌وه‌ و له‌ باخه‌که‌ی خۆی به‌ پیتی پیوسته‌ داریان نه‌دات؛ خه‌لکی ئهو کاره‌یان به‌لاوه‌ سه‌یر نه‌بی و هه‌ندی خه‌لیفه‌و مه‌لای ده‌وری شیخی حیسامه‌ددین پیتی نه‌لین؛ چۆن ئهم کاره‌ ئه‌که‌یت؟ و دین قبولی نه‌یه‌، ئه‌ویش له‌ وه‌لامیاندا ئه‌فه‌رمووی خه‌متان نه‌بی پاشه‌ پوژ ئهم کلیسیایه‌ ده‌بیته‌ مزگه‌وت .

له‌ سالی ۱۹۴۸دا به‌ فرمانی س‌ا‌ل‌ح جه‌بر جوله‌که‌کان جنسییه‌یان ئی ته‌سه‌رنه‌تیه‌وه‌ و ته‌مانیش به‌ره‌و ئیس‌رائیل گۆچ ئه‌که‌ن . هه‌رچی مال و سامانیکیان نه‌بی ئه‌یکه‌ن به‌ پارو له‌ به‌غداد ده‌وله‌ت لێیان زه‌وت ئه‌کات و به‌ده‌ستی خالی نه‌یانئێرن . له‌و سا‌له‌وه‌ تا سالی ۱۹۵۸ کلیساکه‌یان چۆل ئه‌بیته‌ تا ئه‌که‌رێته‌ مزگه‌وت .

جوله که کان گۆپستانی تایبەتی خۆیان هەبوو و موسولمانەکان
 پێگەیان ئەداون مردوویان لە گۆپستانی ئەماندا بنیژن. گۆپستانە کەشیان لە
 پشتی باخی میرەو بوو بەرەو مۆردانە کە لە شەستەکانەو بوو بە ژێر مالهو.
 لە گەل خەلکی هەلەبجەدا بەینیان باش و خراپ بوو، ئەوەی زۆر
 موسولمان بووبی ئەوا هیچ سودا و مامەلەو تەنانەت قەسەشی لە گەل نەکردوون
 و بگرە هەندی جاریش نازاریان داون، ئەوانەش کە لە سەر دین ئەوەندە قایم
 نەبوونە لە گەلێاندا تێکەل بوون و هەموو چەشنە مامەلەییەکیان لە گەل کردوون.
 بەلام بە شیوەیەکی گشتی کەس ژنی نەداونەتی و بە پێچەوانەو هەندی جار
 لینیان خوازراو ئەویش بە مەرجی ئەوەی کە موسولمان بین.

شاولە کەرەیی زەرنگەر پیاویکی دەولەمەندو بە ناوبانگی جوله که کان
 بوو، کچیکی بوو تایەر بەگی جاف دلی لێی چوو و دواي ئەوەی موسلمانێ
 کردوو خواستووێتی.

ژن و کچانی جوله که ئەو دەمە بە کونە و گۆزەو لە کانی ئەوانەو
 ناویان بردوو بۆ کاروباری خۆیان سوودیان لێوەرگرتوو. نامینە کچی
 شاول لەو کچانە بوو، تایەر بەگیش هەموو عەسرانی ک لە سەر بانێژەکی مانی
 خۆیان دانیشتوو و سەیری دیمەنی هاتووچۆی ئەو نازدارانەیی کردوو. بە
 بۆنی ئەوەی تایەر بەگ پاشا زاده بوو ئەوانیش هەریەکە و بۆ خۆیان پێیان
 خوش بوو کە دلی رابکێشن. ئیواران بولبولی دڵە تەرەکی تایەر بەگ لە
 قەفەزی سینە دەرچوو و بەسەر چلەدارێکی سەر کانی ئەوانەو نیشقوتوو،
 تا رۆژی ئەو ئەو هەموو نازدارەدا چریکەیی خۆی بە پووی کچەکی شاولدا
 هەلنەدا. ئیتر تایەر بەگ هەتا دیت شەرابی عەشەقەکی خەست و خەست
 نەبیستوو.

پۆژنکیان مەلا کاگە حەمەى نارى شاعیر میوانى تایەر بەگ ئەبیت. ناری
 ئەگەرچى مەلایەكى شەرع زان و مۆرىدى شىخە نەقشەندىەکان بوو، بەلام زۆر
 دلتەرو چاۋ بزیو بوو. بۆ سەرنجى سىماى جوانى ژنان و گرتنى وینەى لە
 بارىان. تایەر بەگ باسى عەشقەكەى خۆى لە لا ئەدرکینى و عەسر پینکەو
 ئەچنە سەر بانیزەكە. کاتى کچەكەى شاول بە بالاً جوانەكەىو دەرئەكەوئیت
 بۆیان ئەبیت بە ئیلهامى شیعرو پینکەو ئەم شیعەرى لە سەر دانەنین. ھەموو
 ميسرەەکانى یەكەم ھەستى نارى و ميسرەەکانى دووم ھى تایەر بەگە.

بە خەمزەى چاۋى مەخمورى سیاھى، مەستى مەى کردین
 بە ماچى لىۋى مستغنى لە ئەنواعى مەزەى کردین

کاتى كە دائەنەوئیتەرە گۆزەكەى پىركات سوخمەكەى ئەترانى، بەلام
 دەستى لە سەر دانەنى.

ترازا بەندى سوخمەى ئالى گولنارى بە ئاھى من
 كەچى دەستى لە سەر دانا لە سەبرى باخى بەى کردین
 ھەر لەھەمان دیمەنى دانەوینەرەدا پەرچەم و زۆلفى شۆر ئەبنەرە سەر
 پورى ئەمانیش ئەلین :

بەھەورى پەرچەم و زۆلفى روخ و ئەبرۆى كە داپۆشى
 لە شەوقى رۆئیەتى بەدر و ھیلالى يەك شەوہى کردین

دوايى ئەلین:

ئەگەر چى كوشتىنى، خو قابض الارواحى مۆزگانى
 بە قانونى مەسحايى بە خەندەى لىۋى ھەى کردین

که دیمه نه که تهاو نه بیت غه زله که کش بهم بهیته دواپی دیت
دهواپی دهردی دل (ناری) له (تاهیر به گنا) ته مه نناکه
بلی نه مبرؤ گوله ندامی به تیری جهرگی بهی کردین

که تایر بهگ داوای نه کات شاو له که به بی یهک و دوو نه یداتی؛ چونکه
وای بیر کردو ته وه که تایر بهگ ببی به زاوایان گه لی گیرو گرفتگی کومه لایه تییان
بو چاره سر نه بی.

جوله که کان سی جور جه ژنیان مه بووه

۱. که پره شینه

۲. جه ژنه چه قاله

۳. جه ژنی گفته

دیاره ناوی نه م جه ژنه نیان به زمانی خویان جیابوون و له ناو
کورد هواریدا نه و شینوه یان و هرگرتوه .

له جه ژنی گفته دا هرچی کهل و پهل و کاسه و کهوچکی خویان مه بووه
هیناویانه ته بازارو فروشتوویانه. به پاره که ی شتی تازه یان کپیوه. نه م جه ژنه
که و توتوه پوژی شه ممه ی سانه وه و له م پوژده به هیچ شینوه یهک ناگریان
نه کردو ته وه و پنیویست بووه دوا ی نه و پوژده که سیکی غهیری خویان ناگریان
بو بکاته وه. له و پوژده جه ژنه دا ناگر کردنه وه یان به لاوه ناره و بووه .

جوله که کان هه ندی پهندی پیشینیان یان له کورد و هرگرتوه و به زمانی
خویان به کاریان هیناوه، وه کو:

۱. بیله ش و نورخیل مای بیله. واته: ماله که مان نه لی ی ناشی له ناو
که و توه.

۲. پیسمه لیخلی نه خلیلی گرمه لیخلی له توریه. واته: گوشتی یهک بخون
نیسقانی یهک ناشکینن .

۳. ره کاوه مین سوسی مه کو شه تیخ. واته: سوار له نه سپ دینیته خوار .

٤. قاطو ئىلەف ل مەلپاۋە لىلە كىمراۋە مەلوختىيە. واتە : پىشىلە دەستى
نەنەگەشتە دېۋىگ نەيۋوت ترشە .

٥. لىپە گە تۈكە نوشەف يە تۈرتەيە. واتە : بەرد لە جىئى خۇيدا سەنگىنە.

٦. ھىزىخ ئىنە ويشە. واتە : بچمە سەر كاشى وشكى ئەكەم. ئىنە ئەلئىن:
بچمە سەر سىروان وشكى ئەكەم .

٧. ھەتا خەلوە مەرىچى چ گەبىلوھىت : واتە : تەنەت شىرى چۆلەكەش لە
مائاندا ھەيە. مەرىچى - چۆلەكە. لە ھەورامىدا (مەرىچلە) ئەگۈترى. مەرىچى
و مەرىچلە يەك پىشەن .

٨. دۈم كىلاش طە رس ئەقلە قەلەپى چىر. واتە : دۈم كىلاش دروست ئەۋكاۋ
خۇى بەپىنى پەتى نەگەپى. ئىنە ئەلئىن : دۈم بى و كىلاش بۇ خۇى بىكات. لەم
پەندەشدا وشەئ (كىلاش) و (پى) بەكار ھاتوون كە كوردىن.

لە بارەى ئەدەبىياتىشەۋە جارىكىيان لە يەكىك لەدانىشتەنەكامدا لەگەل
خىلمى شاعىردا پىرسىياري شىعرو ئەدەبىياتى جولەكەكانم لىكرد، وتى : يەك
دو شاعىريان ھەبوو بەلام ھەر بەزمانى خۇيان شىعريان ئەوت و نەنەھاتنە
كۆپى ئىنەۋە. يەكىكىيان ناۋى (ئىدىرسەتر) بوو. فايەق بىكەس زۆر ھەۋلى
لەگەل دەدا كە بەكوردى شىعەر بنووسى، بەلام ھىچمان ئى نەدى تا پۇژىكىيان لە
باخى مىر لە بن تووھ سووردا دانىشتىبووين (من و كەمالى و ھەمەمىن و پەشىد)
فايەق بىكەس بەعارەقەكەيەۋە ھات و ھەر لە دوورەۋە وتى : كۆپىنە شتىكى
سەيرم بۇ ھىناۋن. ئىنەش گالتمەن لىھات، فايەق يا شىعەرى ۋەتەنى ھەيە يا
عارەق. ئەۋەندەش ئەو دوانەمان ئى دىبوۋ ئى تىر بوو بووين. گەشتە لامان و
سەلامى كرد، وتى باسەرم گەرم بىئى شىعەرىكتان بۇ ئەخۈنمەۋە نەمما شىعەر.
ئىنەش زۆر بەلامانەۋە موھىم نەبوو چۈنكە وامان ئەزانى شىعەرى خۇيەتى.
دوای تاۋى دەستى كرد بە باخەلىداۋ ئەم شىعەرى خۇيەندەۋە :

مەحبوببە ئەمەزۇ ھەۋايى گولستانى دل دەكا

ھەرچەند جار جارى ۋەكو ناھوى گەرميان سل دەكا

هەر وەدە لێدا و ئێلێ، ئەتکەمە هەمرازی خۆم
و ئەدی چی وا سەلی زیاده عاشقی مائێ دەکا
قەترە قەترە خوینی دل ئەرژێتە سەر لەوجەی بەروک
و هەختی یاری زوڵف خەناوی گەردن بەند لەمەل دەکا
و هەک مۆنەجیم چاو ئەوەستی بۆ تەماشای ئاسمان
و هەختی یارم چاوی جوانی پێ لە سوورمە و کل دەکا
عاشقان وەرە سەفای باخی شێخ و سەیر بکەن
چەند بەشموق بۆلێول حکایەت بۆ گریشمە ی گۆل دەکا
وا لەمەکتەبخانەیی عەشق بۆتە ئوسێتادی فێوون
سەد مەن و مەجنون بەدەرسێ ھۆشمەندو عاقل دەکا
ھەر کەسەو بۆ خۆی خەریکی گۆل چینیو بۆنی خوش
کێ بۆ رازی عەشقی تۆ (ئیدریسا) گۆی شل دەکا

سەرچاوه‌گانی نهم به‌شه :

- کرددها. برکتیا. عربيا ن ٢٠ نهم‌بدر
- ٢ ههمان سەرچاوه ن ١٥٦-١٥٧
- ٣ ههمان سەرچاوه ن ١٥٦-١٥٧
- نەنوبه‌ی حاف ن ٢٦. کدره به‌گه‌ی هه‌ناح به‌گه‌ی
- کرددها. برکتیا. عربيا ن ١٥٧
- نەنوبه‌ی حاف ن ١٨٥
- ٧ کرددها. ترکيا. عرب ن ١٦٣
- نەنوبه‌ی حاف ن ٦٥
- ههمان سەرچاوه ن ١٨٠
- نەنوبه‌ی حاف ن ٢٠
- ١١ ههمان سەرچاوه ن ٢٢
- ١٢ ههمان سەرچاوه ن ٢١
- ١٣ مێزۆی نەنوبه‌ی کوردی ن ٤٧١
- ١٤ نەنوبه‌ی حاف ن ٢٢
- ١٥ ههمان سەرچاوه
- ١٦ ههمان سەرچاوه
- ١٧ کتاب الفتوح ج ١ ص ٢٨٠ نهم‌بدر
- ١٨ سەرچاوه ن ١٩٥
- ١٩ ههمان سەرچاوه ن ١٩٦
- ٢٠ ههمان سەرچاوه ن ١٩٧
- ٢١ ههمان سەرچاوه ن ١٩٨
- ٢٢ نهم‌بدر
- ٢٣ سەرچاوه ن ٢١٥

به شيء چوارهم

شاهزاد زوور، هه ورامان، زمانی ناخوتنی هه نه بجه

شارەزوور

شارەزووری ئىستە بەر پارچە زەویە بەر فراوانە ئەگوتى كەپووبەرەكەى
(٦٧٥ كم^٢) یە. دواى دروست كردنى بەر بەستى دەر بەندیخان كە بەشىكى زور
لەئاوەكەى لەدەشتى شارەزووردا پەنگى خواردۆتەو (٦٠ كم^٢) ی زەویەكەى
كردووە بەژێرەو. ئەم دەشتە لەباكوریو باشوورەو ئەكەوتتە نێوان ھەردوو
شارى ھەلەبجە و ھەربەت و لەخۆرھەلات و خۆرئاواشیەو ھەردوو چىاى
(سورین) و (خەنجەرە) بەیەك ئەگەيەن. شارەزوور لەوزەویيە پەپیت
و بەرەكەتەنەى كەئەمۆنەى لەدنیا دا زۆر كەم و بەناسانى و بەقازانجىكى زۆرەو
(گەم، جۆ، مەرەز، تووتن، پەم، كونجى، پەتاتە، كەتان، گۆلەبەپۆژە، چاى،
چەنەم، بامى، تەماتە، شووتى، خەیار، ترۆزى، كالك، كوولەكە، باينجانە
پەشە) و ھەموو جۆرە سەوزەيەكى تيا بەرھەم دێت. كە لە سەر ئەم بەرھەمانە لە
رۆژى خۆیدا ئەتوانى چەند جۆر كارگە و كارخانەى پەر بەرھەم دروست بكړى.
خاكەكەى بە چواردوورا قاوھى و بۆرە، تا بەرەو ناوەرەست بچیت پەش
ئەبێتەو، تاكو پەشیش بێتەو پیت و فەرى زۆرتەر. بێجگە لە ھەندى وردە
چەم كە لە سەرچاوەى كانیاوەكان دروست ئەبن، ھەندى پووبار و چەمى گەرە
نەژێنە ئەم خاكەمۆ تیرناوى ئەكەن. وەكو:

۱- تانجەرۇ: لەسەرچاۋەى ئاۋى سەرچنارى تەنىشت سىلىمانىيەۋە سەرچاۋە ئىگرى، لەخۋارى غەربەتەرە دىت تانەپزىتە دەرياچەكەرە. ئەمە درىزىترىن پەربارە لەشارەزوردا.

۲- چەقان: چەمىكە لەسەرچاۋەى ئاۋى كۆلەنجۆۋ كەلۈسەرە سەرچاۋە ئىگرى، دىت و بەناۋشارۋچكى سەيىد سادق دا پەت ئەبى تانەپزىتە دەرياچەكەرە.

۳- پىشىن: چەمىكى گەرەيە لەسەرچاۋەى ئاۋى گوندى پىشىن بىنارى چىاى سۈرۈنەرە سەرچاۋەئىگرى، بەناۋەپراستى شارەزوردا دىت تانەپزىتە دەرياچەكەرە.

۴- زەلم: ئەم پەربارە لەسەرچاۋەى ئاۋى زەلمەرە سەرچاۋە ئىگرى، بەشارۋچكى خورمال دا پەت ئەبىت تانەپزىتە دەرياچەكەرە.

۵- دەلىن: چەمىكى گەرەيە لەچەند وردەچەم ۋەندى لەئاۋى زەلم پىكەتۋەرە دىسان چەندجۈگەى ئى ھەلبەستراۋە كەھەمۈنەمانىش بەرە دەرياچەكە پىگا ئەبىن.

كەش ۋەھۋاى شارەزورلە بەھاروپايزدا لەبارە، بەلام ھاۋىنى زۆرگەرەمە زىستانىشى ھەندىك ساردە ۋەزەبەى ھەيە، سالانە پۈژەيەكى زۆربارانى ئى ئەبارىت ۋەندى جارىش بەفر: بەلام بەفرەكەى ئەومەندە نامىنىتەرە.

شارەزور لەچاخە كۆنەكاندا دەمىك ياسىن تەپە و دەمىك بەكرارۋادەمىك خورمال پايتەختى بوۋە.

ئىستە شارەكانى (ھەلەبجە، سىروان، خورمال، سەيىد سادق، ەربەت) بىنگەي بەرئوھ بردنى كاروبارى دىھاتەكانىيەتى وبازاپى كېرىن وفرۆشتنى كالآو بەرئوھميانە.

شارەزوربەبۇنەي ناوى زۆرۇ زەوى بەپىتەوھ لەدئىر زەمانەوھ جىنگاي ژيان وگوزەران بووھ. شوئىنەوارە كۇنەكانى كە لەجىنگەي خۆئىداباسمان كردن پەنجە مۆرى ئەم راستىنەكەن. وھەروھە لە سەردەمى ساسانىيەكاندا كە پايتەختى پىشەوھيان تىسفىونى لای بەغدادبووھ شارەزور چەند كاروانسەرايەكى تىدابووھ بۇ حەوانەوھى ئەوكەسانەي كە لە كرماشان وھەمەدان وپەيەوھ ھاتوچۆى تىسفىون-مەدائىن-يان كردووھ. ئەمەش بۆتەمايەي ئەوھى كە ناوچەكە زياتر ئاوەدان بىيئەوھ. شارەزور بەرئوھتيا ديارە كە لە دوو وشەي (شار+زور) پىنگھاتووھ. شار لەبنەردەدا وشەيەكى سۆمەرييەكە (نور) يشيان بەكارھىناوھ، ئورلەغىراقدا شوئىنەوارىكى كۇنەوھ ھەندى ئەمىژوو نووسان لايان وايە زىندى حەزەرتى ئىبراھىمە. لەفەلەستىن (ئورشلیم) ھەيە بەواتاي شارى شلىم. لەكوردستانىشدا (ئورمىيە-ورمى) مان ھەيەكە پىنگھاتووھ لە (ئور+ميا) واتە شارى ئاوەكان. ئەمەش بەوھۆيەوھ ئاوانراوھ كە ئەم شارەنزىك بەدھريياچەكە بنیات نراوھ. شايانى باسەبۇ يەكەم جار لەسەرزەويدا سۆمەريەكان شارى (نېپور) و (ئور) و (لاگاش) يان دروست كرد لەگەل يەكدووشارى ترى بچووكدا، بۆيەئەكرىوشەكە بەھى ئەوان بزائىن ولەمانەوھ وشەكە پەريوھتەوھ بۇئاوئىلامىيەكان وبۆيەكەم جار شارى (شوش) يان دروست كردووھ. وشەي شارلەكوردەوايدا بەشيئەيەكى فراوان جىنگاي گرتوھ وبەناوى ھەندى شوئىنىشەوھ ماوھتەوھ وەكو (شارباژىپ، شارەبان، بانى شار، شارستىنە، شاريا، تەشار، دەرەشار، ھتد). شار لە ئافىستادا بە شيئەي

(شوئيشره) به كارمهاتووه، له (پازهند) دا كەلنكۆلینه ویه كه له سەر (زهند)
(و) ئافیس (ستا) بۆته (شیهیر)، له پهلهوی ئەشكانی و ساسانیدا بۆته (شهر)
كه ئیستهش فارسەكان ههروا به كاری دین. به شی دووه می وشه كه (زور) مەم
واتانهی خواره وه هه لده گری.

۱- زور یا زور له دینی زه پده شتدا واته به جیهانی مەراسیمی
مەزه بهی و قوریانی دان له گەل ته شریفاتی مەزه بهیدا^(۱).

۲- زور- ته پۆلکە ی بچوکی پووتەن له دهشتاییدا^(۲).

۳- زور- قوول^(۳).

۴- زور- کوپی زوحاکی پاشای ماد. نه مه بچوونی یا قوتی حەمەوی یه
له کتیبه به ناو بانگه کهیدا به ناوی (معجم البلدان) وای دیاری کردووه که
شاره زور، زوری کوپی زوحاکی دروستی کردووه.

* هه يشه پی ی وایه که (شا+ زور) به واتای دارستانیکی گه وریه
(ره زور) وشه به کی ئافیس تاییه به واتای جهنگل.

* شه ره فخانیه به تلیسی له شه ره فنا مه کهیدا به (شه ره+ زول) ی داناهه،
به واتای شاریکی گه وریه.

* له کۆنیشدا کاکه ییه کان به (شاره زول) یا (شاره زویل) ناویان بردووه، زول
یا زویل به واتای زه لکا و لیکدراوه ته وه.

* سپایزه ره له گه شتنامه کهیدا له باره ی شاره زور وه و توو یه تی: شوینی
شاریکی تیا به له کۆندا (سیازور) ی پی گوتراوه. یا (سیانه زور) به واتای
دارستانی رهش.

له ناوه م بچووناندا (۱، ۲، ۴) زیاتر خۆیان نه سه پینن و پین وایه واتا که ی
یه کیک له وانه نه گریته وه. دەر باره ی بچوونی یه که م: هه ره کو له باسی

(شۆيئەنە وارى كۆن) داباسمان كىرد، كەلەش ئارەزۇردا گوندى
(موان-موغان) ھەيەلەگەل گوندى (مەستەكان-بەرزەخ) كەواتە ئەم ناوچەيە
بەشىكى گىرگ بۈۋە لە قەلەمپەۋى دىنى زەردەشت، بۇيە ئەكرى ئەومانايە
ھەنېگى.

بۇچوونى دوۋەم: شارەزۇر تەختە وگىر تە پۇلگەسى نۇرېشى
تيايەكە ژمارەيان (۳۰) گىردىك ئەيىت. كەواتە ئەومانايەش ھەندەگى.

بۇ چوونى چوارەم: ھەروەكو لە باسى (نەۋى) دادايارىمان كىرد شۆيئەنە وارى
جى پەنجەى زوحاكى تيايە، ئەمەش بۇيە چى ئەگەردىن ئايىن كەزوحاك كوپى
بەنواۋى ھەبۈبى.

لەبارەى باسى شارەزۇر ە ھەندى نوۋسە روتوۋيانە:

۱- شارەزۇر شارىكى بىچكۈلەيە و كوردەكان دەستيان بەسەردا گىرتوۋە
لەلەين سولتەنەۋە مىرى بۇدىارى نەكراۋە و كارگىر نىكىشى نىيە سەپەر شتى
بكات، نۇر بەپىتە و شۆيئەنكى چاكە^(۴).

۲- دىنە ەم و شارەزۇر دوۋىشارى قەرەبانەخ و بەپىت و بەرەكەتن
وخەلگى چاكيان تيايە^(۵).

۳- لەم ناوچەيەدا كۆمەلنىكى نۇرېپاۋى گەۋرە، بۆشنىپ، زانا،
چەند قازىيەك، چەند شەرىع زان ھەلگە وتوۋن كەنەمانە ھەموۋيان ژمارە ناكىرن
وباس كىردىن و ئامار كىردىن نەفەسى دىرئى نەۋى.

ھەم ئەم نوۋسە ەنەلى: خويىندىنگا كانى جىيەن لە خويىندە ھوارانى
شارەزۇر ئاخىراۋە لەۋدە ەۋەى كەنىسلا ھاتوۋە لە ھىچ ناوچەيە كەنەۋەندە
زانا و بۆشنىپ ھەلگەكە وتوۋە^(۶).

۴- شارەزۇر شارىكى ئاۋەدان و مونا سىب بۈۋە لە جىنگەى ياسىن تەپەى
ئىستادا بۈۋە^(۷).

۵- ابن وهبان ی شاعیر وتوویه تی:

ما بلد نصف اسمها جزء من الزمان
ونصفه الآخر لا يخلو من البهتان
بينه للسائل إذا الفهم والبيان^(۸)

۶- ابا المبارك کوپی حه سه نی شاره زووری وتوویه:
وعدت بأن تزوری بعد شهر
فزوری قد قصصی الشهر زور
وموعد بیننا نهر معلی
الی بلد المسمى شهر زور
فاشهر صدرک المحتوم حق
ولکن شهر و صلك شهر زور^(۹)

هه ندی میژوونوس شاره زور له مه ی که هه یه به گوره تری نه زانن .
* یاقوتی حه مه وی نه نی: ناوچه یه کی فراوانه له نیوان
هه ولیروه مه داند^(۱۰).

* (ریچ) یش له گه شته که یدا که نه گاته که رکوک به پایته ختی
شاره زووری دیاری نه کات.

* له باره ی که رکوک و شاره زووره وه کاک جه بار جه باری میژوویه کی تر
نیشان نه دات نه نی: میژوویه کمان به ده سته وه یه که تا سانی ۱۲۹۶ ی بزمیش
هه به که رکوک و تراوه شاره زور. شاری که رکوک پیش هاتنی فیض الله
پاشای کوپی حه سه ین پاشا سنجه قیق بووه سهر به ویلایه تی موسل. به لام نه م

ههولنی داوه ویلایه ته که له موسله وه بگوازیته وه کهرکووک وموسنیش بۆته
 سنجه قی. حاجی عبدالله صافی شاعری ته وسهرده مه وتویه:
 گلدی برمصلای تاریخن دیدی
 المدد اولدی ویلایت شهرزور

واته (پیاوکی موسلاوی هاتوو میژووه که ی وت: نهی هاوار شارمزور
 بوو به ویلایه ت).

فیض الله پاشانهستی کردبه خزمهت کردن ، یه کیک له کاره باشه کانو
 دامه زانندی چاپخانه یه ک بووبه ناوی ویلایه ت که هه مان شاعیر شیعرنگر
 له وبارمه نووسیوه میژووه که ی دیاری کردوه:

بنده سی صافی تشکر له دیدی تاریخن
 مطبعه بویلده شهرزورده اولدی گشاد.

واته (به ندهی نهو) صافی) به سوپاسه وه میژووه که ی وت: چاپخانه که له.
 سانه دا له شارمزور کرایه وه^(۱۱).

له ناویروپای نوسه راندا سه بارت به شارمزور له هه موویان سه یرت
 به لاهمه نه مه یه که (مسعرکووی مهلهل) ی میژوونوس نه لی: روودای طالوت
 و جالوت له شارمزوردا بووه. قورئان وه کوسه رچاره یه کی باوه پیکراو له
 نایه ته کانی (۲۴۶-۲۵۱) ی سوره ی (بقره) دانه م پووداوه ی گنپراوه ته وه . وای
 دیاری نه کات که له زه مانی چه زه تی داوودا بووه. له وسه رده مه دا دوپا شا نه ب
 به ناوی طالوت و جالوت. طالوت خواناس بووه له بهر نه وه خوانه ی کاته پاشاء
 گه له که ی (قورئان گه له که به به نهی نیسرا نیل دانه نی). پاشان له نیوان نه
 دوپا شایدا شه پ دروست نه بی، چه زه تی داوود له سوپا که ی طالوت دا سه ریا

ئەبىي. ئەچىتە مەيدانى جەنگەرە. لەشەرىكى دەستەۋىيە خەدا جالوت ئەدات بە زەۋىدا و ئەيكۆزى. بەم كارە لەناو سوپا و خەلكە كەدا پىزىز خوشەۋىستى و ناۋبانگ پەيدا ئەكات و ھەموو داۋا ئەكەن كە ئەم بىيى بەپاشايان، ئەيىتە پاشا وپاشان ئەيىتە پىنغەمبەر وكتىبى زەبۇورى بۇ دىتە خوارەۋە.

لەبارەى و تەكەى مسەر كۆپى مەلھەلە ۋە بگە پىننەۋە سەر كاكەيىيەكان . كاكەيىيەكان لەدىنى خۇياندا بىروايان بەداۋد ھەيە و بەپابەرى ئەزانن ، ئەلەين:

پىرىم بنىامىن، پەھبەرم داۋود
 ۋە جەۋزى سىككە دەسمال بى سابت

ھەرۋەھا - عىراقى - لەباسى كاكەيىيەكانى قەلەم حاج دا نووسىۋىيە: كە ھەندىكىيان دەلەين: (ئىمە قورشان ناخوينىن ونايخوينىنەۋە ، بەلكو(زەبۇور) دەخوينىنەۋە بەجۆرەى كە پىنمان گەشتوۋە) ^(۱۲). ديسان لىزەدا بەپىۋىستى ئەزانم ئەۋە دوۋپات بگەمەۋە كە كاكەيىيەكان شارەزورىان بەلاۋە شوئىنىكى گىرنگە و بەمەيدانى پۇزى ھەشرى ئەزانن ۋە ھەرۋەھا - قۇرتاس - ى شارەزۋور بەجىنگەى بىنىنى ھىلالى جەژن ئەزانن. ۋە ئەۋەش جىنگاى سەرئىچە كە كاكەيىيەكان سۆيىند بە (گاكولى داۋود) ئەخۇن و سۆيىندىكى گەۋرەيە بەلايانەۋە. شتىكى تر كە ھاۋنا ھەنگى لەنىۋان ھەردوۋدىنى ھەرزەتى داۋود و كاكەيىيەكاندا دروست ئەكات ئەۋەيەكە ھەرزەتى داۋود بەدەنگ خوش بەناۋبانگە وگوايە (مزامىر) ھەكانى زەبۇورى لەگەل لىدانى مزاماردا خويندۆتەۋە كە مزامازنىكى كۆنى مۇسقىايە ، كاكەيىيەكانىش (سەرەنجام) كە (كەلام) ىشى پى ئەلەين لەگەل لىدانى تەنبۇوردا ئەخويننەۋە.

لەم لیکدانە وە مەبەلگە هێنانە وەدا نزیك بووینە وە لە بۆچوونەکی مسعرو
 پنیوستە زیاترە و لە بدەین بۆناشکر کردنی نەینیه کانی دینی کاکەییەکان،
 واهەست ئەکەم شتی ترمان لەم بارە و دەست بکەوی. کە ئەمەش بۆ
 میژوو کە مان شتیکی چاکە. هەروەها (مسعر) بەم شینۆه باسی شارەزوورنە کات،
 ئەلی: شارەزوور شارە دینیەکی گەورە ی تیا یە ئیستا پی ی ئەوتری (نیم ازرای)
 «نەستووری شوراکی هەشت بالە و دوویشکی کوشندە ی تیا یە کە لە
 دوویشکی (نصیبین) خراپترە، نزیك ئەم شارە شاخیک هەیه ناسراوە بە
 (شەعران)»^(۱۳).

شارەزوور لە میژووی ئیبن ئەثیردا

* طاهری کوپی هلال وداگیر کردنی شارەزوور. لە وە بەر باسمان کرد ک
 بەدری کوپی حەسنەویە شارەزووری دایە دەست سەر لەشکرە کە ی و جیگر
 خۆی تیا دانا.

لەم کاتەدا طاهری کوپی هلالی کوپی بەدر هێرشی کردە سەر شارەزوور.
 سەربازەکانی (فخرالملک) ی کوشت و لە مانگی رەجەبی ٤٠٤ هـ ی سەندە وە
 کاتی وەزیر ئەم هەمالی زانی ناردیە سەر طاهر و داوی لیکرد هەرچی دیلی لای
 ئازادی بکا، ئەویش کردی بەلام شارەزوور هەریە دەستی وە بوو تا ابوالشوا
 یی راپەڕی و شارەزووری ی سەندە وە و سپاردی بە (مهلل) ی برای^(۱۴).

* سالی ٤٢٠ هـ لە داوی مردنی فخرالدوله (سەر جەهان، زنجان، ئەبهر
 شارەزوور) بوونەتە قەلە مەرەوی ئیبراھیم سالاری کوپی مەرزەبانی کوپی
 ئیسماعیلی دەیلەمی^(۱۵).

* سالی ۴۳۲ هـ شهری نیوان ابی الشوک ومهللی مامی: ابا الفتح جیگری
 باوکی نهبی له دینه وهروله خوی بایی نهبی و نه که ویتسه سهرینچی کردنسی
 بپیاره کانی باوکی. لهم کاته دا ابی الشوک لایه نگری ابا الفتح نهبی که له شه پری
 پیشوودا دیل نهبی، بهمه بهستی رزگار کردنی نهو په لاماری شاره زوور نه دات
 وداگیری نهکات^(۱۶).

* سالی ۴۳۴ هـ گرتنی شاره زوور: لهم سانه دا ابی الشوک هیزشی
 کرده سهر شاره زوور، تالانی کرد و سووتاندی و دیهاته کانی بووخان (نه مهش
 له سهر نه وهی که ابا الفتح له لایه نه مهله وه گیرابو)^(۱۷).

* له سالی ۵۴۴ هـ دا نه تابکی زهنگی شاره زوور وه لاکانی دهو روبه ری گرت
 که نهو کاته له ژنده سته لاتی قیجاقی کوپی نه رسه لان تاشی تور کمانید ابو،
 فه رمانه راییه که ی نه مپه را نه پهری تور کمانی نه گرت وه، سهرینچی
 له قسهیدا نه نهکرا، نهو پهری گوی رایه لیان نه کرد، پاشاکان پشتیوانیان
 نه کردوده ستریزیان نه نه کرده سهر ویلايه ته که ی، چاره ی گپو گر فته کانی
 نه کرد، پله ی بهر زبوویسه و ونفووزی زیادی کرد، له هه موولایه که وه تور کمان
 بوویان تینه کرد، نه تابکی زهنگی له شکری نارده سهری، بهیه کاهه لپینکان
 وکوشت وکوشتار بوویدا، قیجاق شکاو له شکره که ی بلا وهی کرد، نه تابکیه کان
 شوینیان کهوتن، که مارزی قهلاو هه ساره کانیان دان وه موویان گرتن^(۱۸).

* سالی ۶۲۳ هـ بوومه له رزهیه داویه تی له شاره زوور زیانی گه وری
 پینگه یاندوه ویرانی کردوه^(۱۹).

۲- له میژووی نه مین زهکی به گدا.

* له هه رای له ده وه تی عه باسیه و خروچی (ابا مسلم خراسانی) دا قحطیه
 ابا العون له گهل ئۆزدووییه کدا هاته سهر شاره زوور لهوی له گهل

قوماندانی خلیفه مروان (عثمان بن سفیان) شەپى کردو له ١٣١هـ دا داگیرى کرد^(٢٠).

* له زەمانى معز الدوله دا چەند جارێك شەهرە زوور بۆتە سەبەبى شەپو شوپ و بە عەزى حەرەكاتى تیاكراوه. حەتتا صاحبى سەبوكتەگىنى له ٣٤٤هـ دا بە لەشكرىكى بە قووەتووە هاتە سەر شارە زوور و مودەتيك محاصرەى كرد^(٢١).

* لە سالى ٣٦٩هـ (٩٧٩م) عضد الدوله ئۆردو يەكی ناردە سەر كوردانى شارە زوورو مەقصە ديشى ئەمەبوو كە لە عەشرەتى (بنوشيبان)ى عەرەب جوڤيان كاتەو^(٢٢).

* عماد الدين زەنگى لە سالى ٥٣٤هـ دا ولاتى شارە زوورىشى لە ئەمير قىچاق كۆپى ارسلان طاش زەوت كرد^(٢٣).

* لە سالى ٦٤٥هـ دا ولاتى شارە زوور لە ژێر ظلم و تالانى مەغولدا پەريشان بوو^(٢٤).

* لە دوای سقوطى بغدادو انقراضى خلافتى عباسيه اهلى شارە زوور و بە عەزى جینگەى ترولاتە كانيان بە جى هيشت و هيجرە تيان كرده طرفى سوریه و مصر^(٢٥).

* سالى ١٠٣٩هـ خەسرەوپاشا لە دوای وفاتى شاعباس وپاش ئەوەى مشاوەرەى لە گەڵ امرای كورد كرد وای بە مناسەب زانى كە اولاً حاكمى اردلان بشكىنى وئەو ولاتە زەوت بكاو لە دواییدا بچیتە سەر بغداد ، لە سەر ئەم قەرارە بە سەر شارە زووردا روى كرده اردلان. ئورد و گەيشتە شارە زوورو خەسرەوپاشا قەلاى خورمانى تەمير كردەو ، ئەم قەلايە لە طرف سلطان سلیمانەوە بىنا كرابوو، لە دواییدا شیخ عبداللە كە بە (شیخ) مشهور بوو قەلايەكی

له سه‌رچاوه‌ی زه‌نم به‌ناوی (ظالم علی) هه‌بوو. دووسی که‌سیک له‌رونه‌سای کورده‌هاتن (اطاعتیان کرد) ^(٢٦).

* له‌سائی ١٠٤٠ دا خان احمدخانی اردلانی به‌قه‌وتیکه‌وه شوین ئوردوی عوسمانی که‌وت ، شاره‌زوری داگیرکرد ^(٢٧).

* له‌سائی ١١٥٦ دا نادرشا دیسان روی کرده عراق ، به‌لام والی بغداد ته‌فهری داو له‌سه‌ر قه‌ولی نه‌وبه‌ئوردوه زۆره‌که‌یه‌وه به‌سه‌ر شاره‌زوردا پوری کرده موصل ، لافاوی خوینبریزی نادرشا نه‌وه‌نده به‌قه‌وت بوو نه‌عسکر نه‌قه‌وتی امراو عشایر خویان له‌به‌ریارانه‌گرت ویلاوه‌یان لیکرد. اردوی ایران له‌دوای تالان کردنی شاره‌زور گه‌یشته که‌رکوک ^(٢٨).

* هه‌لال کوپی ناصرالدین بدرحسینویه دوی نه‌وه‌ی له‌گه‌ل باوکیاتیک نه‌چی ، باوکی له‌خوی دورته‌خاته‌وه‌نه‌ینیریتته (صامغان) ، پاش ماوه‌یه‌ک له‌گه‌ل (ابن الماضی) حاکمی شاره‌زوری هاوسییداتیک نه‌چی. نه‌م حاکمه‌ ماموری باوکی بوو، به‌در که‌ نه‌مه‌ی بیست بۆه‌لالی نووسی و ته‌می‌ی کرد که‌ هه‌رای له‌گه‌ل نه‌کا؛ به‌لام هه‌لال گوئی نه‌دابه‌ امری باوکی و هه‌ره‌شه‌ی له‌ ابن الماضی کرد. ناصرالدین دووباره‌ بۆه‌لالی نووسی، هه‌ره‌شه‌ی لیکرد و پشی گوت هه‌ر معامه‌له‌یه‌کی خراپ له‌حق ابن الماضی بکه‌ی بزانه‌که‌ له‌حق منی نه‌که‌ی، هه‌لال له‌پاش نه‌م ته‌می‌ی دواپییه‌ی باوکی به‌عکس حرکتی کرد و به‌ست به‌جی له‌شکری کۆکرده‌وه‌و چوو هه‌ر شاره‌زور. له‌دوای محاصره‌یه‌کی کورت زه‌وتی کرد. ابن الماضی له‌گه‌ل کۆپه‌کانیدا کوشت و هه‌رچی بوو تالانی کرد ^(٢٩).

* سائی ١٢٤٥ هه‌ ١٢٤٧ م مه‌غۆله‌کان داویانه‌ به‌سه‌ریاو له‌ ٦٥٥-١٢٥٧ هه‌ دا له‌شکری هۆلاکو ویرانی کردوه ^(٣٠).

۳- لەلایە پەڕەکانی تری میژوودا کە چڕیچڕ لێرە ولەوی خۆیندومەنەتەرە
لەدەفتەرە چکۆلەکی بەریاخەڵمدا نووسیومەنەتەرە کە بەداخەوێ سەرچاوەکان
دیاری نەکردووە. بەلام بەپێیوستی ئەزانم بیان خەمە پیش چاوی خۆینەر
لەگەڵ داوی لێبوردنمدا.

* نەسەرەدون-چەندجارێک بەلەشکری گەرەوێ پەلاماری شارەزووری
داو، داوی چەندجارێک تیکشکان لەنەجامدا توانیویە سەرکەوتن بەدەست
بێنی. تا لەنەورووبەری سالی (٦٥٠ پ.ز) دا میدیەکان کەئەودەمە دەوری
دەستەلاتی (فراوهرتیس) بوو توانیویانە بەسەریدا سەربەگەون دەستەلاتی
خۆیانی تێداجێگیر بکەن.

* کەینەخسار-سێیەمین پاشای میدیەکان لەپەلاماری دووهمیدا
بۆگرتنی ناوچەی نەینەوا لەشکرەکی بەشارەزوردا بردووە.
* کە کۆتایی بەدەستەلاتی میدیەکان هات، فارسە ئەخمینیەکان
شارەزوریان داگیرکردو دەستەلاتی خۆیان تێداسەپاند.

* لەسالی (٨٠٩ پ.ز)دا-شەلمانسەری سێیەم- پەلاماری ئەم ناوچەیە
شارەزور-داوێ داگیری کردووە.

* ئاشور ناسەرپالی دووهم- لە نیوان ساڵەکانی (٨٦٠-٨٨٤ پ.ز)دا
شارەزووری گرتووە وێرانی کردووە. لەسەر کەلاوەکانی شاری (ئەتلیلی)
لولوبیەکان شاری (دورناشور)ی دروست کردووەو حوکمرانی تێدا کردووە.

* لەچەرخی دووهمی پ.ز دا ئەشکانیەکان هەلیان کوتایە سەرشارەزورو
بنکەی فەرمانبوابی خۆیان تێداسەپاند.

* لەچەرخی چوارەمی (پ.ز)دا ئەسکەندەری مەکدۆنی سەرکەوتنی تێدا
بەسەر هینا (واتە شارەزور) و خستیه ژێر پکێفی خۆیەو.

* له مانگی دووی سانی ٦٢٨ ی زاینیدا - هراکلیوس - ی پاشای پۆم
دای به سهر شاره زورداو ویرانی کرد.

* له سهردهمی خه لافه تی حمزه تی عومری کوپی خه تابدا - حمزه ی کوپی
قیس - هات بۆفه تی شاره زور به لام نه یقوانی سهریکه وی ؛ پاشان
به پاره رایه تی - عه ته به ی کوپی فره قه د - فره تی کرا.

* شاره زور په ناگای یاخی بووان ولادهران بووه ، وه کو فیرقه ی (خه وارچ)
و (خوړمه یه) که سوودیان له باری جوگرافیایی و دووری ناوچه که و مرگرتووه .
به پاره رایه تی (فروه بن نوفل الاشجعی) کۆمه لیک له حمزه تی عه لی لایان داو
له شاره زوردا جینگای خویمان کرده وه ، له پۆزانی خه لافه تی معاویه بن ابی سفیان
دا سانی ٤١ه له گه ل کورده کانی شاره زوردا پووی کرده (کوفه).

(شبيب بن یزید) له پۆزانی دهسته لاتداریتی (حجاج بن یوسف الثقفی) دا
له گه ل همواره کانیدا شاره زووری کردۆته په ناگا .

سانی ١٢٧ه (ضحاک بن قیس الشیبانی) له گه ل چوار هزار کهس
(خوارج) دا په نایان بۆ شاره زور هیناوه .

وه ههروه ها (شیبان بن عبدالعزیز الیشکری) دوا ی چهند شه ریکی له گه ل
(مروان بن محمد) ی دوا یین خه لیقه ی نه مه ویدا پووی کردۆته شاره زور
و کردویه تیه په ناگا وه له سهردهمی عباسیه کانیشدا (ابو عمرو الشاری)
له سانی ١٥٤ه دا به مه بهستی خوچه شاردان پووی کردۆته شاره زور.

* سانی ٩٤٤ له لایه ن سولتان سلیمانی عوسمانیه وه له شکرکی گه وه
به سهر کردایه تی حسه یین پاشا سازکرا بۆدا گیرکردنی کوردستان ، له ناوچه ی
شاره زوردا مه نمون به گ به چوار هزار سواره وه به رامبه ر نه وه یزه پاوه ستا .
روژی دووشه مه ٨ ی ذی الحجه ی سانی دیاری کراو هه ردو و هیزمه که دایان

به‌یه‌کدا. مه‌نمون به‌گ به‌وه‌یزه بچوکه‌وه به‌یانی تانیواره شه‌پری کرد، ژماره‌یه‌کی زۆر له‌هم‌ه‌ردوولا کوژرا، تاریکایی شه‌وناوبژی کردن. مه‌نمون به‌گ چونکه کزی ولوازی له‌شکره‌که‌ی بینی گه‌پایه‌وه قه‌لای زه‌لم وخۆی قایم کرد. نزیکه‌ی مانگی له‌قه‌لکه‌دا به‌ره‌نگاری کرد. عوسمانیه‌کان گه‌مارۆی قه‌لکه‌یان دا، مه‌نمون به‌گ له‌بهر پزگارکردنی گیانی خۆی له‌گه‌ل چه‌ندک‌ه‌س له‌ده‌ست وپنوه‌ندکه‌یدا هاته‌ دهره‌موخۆی ته‌سلیم کرد که‌ئه‌و‌گی‌را له‌شکری عوسمانی قه‌لکه‌یان چه‌پاو‌کردو دوا‌ی سه‌رکه‌وتن گه‌پانه‌وه شوینی‌خو‌یان.

* ماوه‌یه‌ک دوا‌ی روودا‌ی پیشوو که‌ با‌سمان کرد. میر سورخابی مامی میر مه‌نمون به‌گ به‌یارمه‌تی (شاه‌ظهما‌سب)ی فارسه‌کان که‌وته‌ په‌لاماردانی شاره‌زور وگرتیه‌وه. پاش ماوه‌یه‌ک که‌ده‌سته‌لاتی خۆی تیانه‌سه‌پینی دیسان له‌لایه‌ن عوسمانیه‌کانه‌وه په‌لاماری ناوچه‌که‌ دراوه‌ته‌وو گیراوه‌ته‌وه.

* کاتیک که‌مه‌مه‌پاشای جاف له‌و په‌پری ده‌سته‌لات‌دابوو، ئه‌یویست ده‌سته‌ک‌ه‌وتیکی گه‌وره‌تر بۆگه‌لی کورد به‌ده‌ست بینی، له‌لایه‌ن عوسمانیه‌کانه‌وه له‌شکرینکی گه‌وره‌ی کرایه‌سه‌رکه‌ (عومه‌ر پاشای سه‌ردان) پابه‌رایه‌تی نه‌کرد. له‌شکری عوسمانیه‌کان هم‌ به‌ژماره‌ زۆریوون وه‌م به‌چه‌ک تۆکه‌وته‌یارتر بوون، له‌بهر ئه‌وه‌ دوا‌ی شه‌رێک ناوچه‌ی (هه‌له‌بجه، شاره‌زور، نه‌ورۆلییان) چۆل کردوه‌ و پوویان کردۆته‌ ناوچه‌ی (شه‌میزان).

له‌شکره‌که‌ی دوژمن له‌په‌لاماره‌که‌یدا هه‌رگوندی لایه‌نگرو دۆستی مه‌مه‌د پاشای تیا‌بووی سوتا‌ندوویه‌تی، یه‌کێک له‌وگوندانه‌ گوندی (چرو‌سانه‌)ی نه‌ورۆنی‌بووه، که‌ئه‌وه‌مه‌ شاعیری گه‌وره‌ی کورد-مه‌وله‌وی-له‌وی مه‌لابووه. نه‌میش له‌گه‌ل خه‌لکه‌مال س‌ووتا‌وه‌که‌دا پووی کردۆته‌ شه‌میزان.

مه‌حموود به‌گی خزمی مه‌مه‌د پاشای جاف له‌سه‌رنه‌و بووداوه نه‌م پارچه
شیعهری به زمانی فارسی نووسیوه وئاردوویتیه‌تی بو-مه‌وله‌وی-

شمالا عمراقزائی و جان بخش
که هستی چون دم عیسی روان بخش

(ئه‌ی بای شه‌مال که ته‌من زیاد نه‌که‌یت و گیان نه‌به‌خشیت ، هه‌یت و
وه‌کو هه‌ناسه‌ی عیسا پوچ نه‌به‌خشیت‌وه به‌بی گیان)
سیه ابر از تو چون سیحاب گردد
زفرط کوه برفین اب گردد

(هه‌وری ره‌ش له‌تو‌دا وه‌کو جیوه‌ی ئی دی، له‌ناستی چیا‌ی به‌فرین دا
ئه‌بی به‌ئا‌و).

که دارم عرضه ای دل نوازم
تحمیل کن که بنده عرض سازم

(پیشنیارنکم هه‌یه ئه‌ی دل‌داره‌که‌م، نارامت هه‌بی تاپیشکه‌شی بکه‌م)
مهمی هست ما‌را از(شمیران)
زروی لطف انجا اسب میران

(ئیمه کارنکی گرنگمان هه‌یه له‌شه‌میران ، له‌پووی سۆزه‌وه به‌ره‌ئه‌وی
نه‌سپی خو‌ت تا‌وده)

مترس انجا اگرچه جای بیم است
مقام مرشدم مولی ارحیم است

(مترسه هرچنده نهی جیگهی ترسه، به لام شوینی پابهرم مولا
په حیمه. رحیم= عبدالرحیم-ناوی راسته قینهی مولهوی شاعیره).

زاشوب زمان وچرخ غدار
زشومی لمر پاشای سردار

(لهبر ناژاوهی رۆژگارو چهرخی غهددار ولهبرشومی عومر پاشای
سردار)

یزید ثانی ان سردار افتخام
ولایت شد زبیدادش پرازغم

(یهزیدی دووم نهی سرداره بهناوییه ، ولاته کهمان لهبیدادی
نهوداپریوه لهخه)

اذلهرا نموده اهل عزت
کهمولای من از او کرده هجرت

(ههتیمچه وداماوانی کردۆته خاوهن وبقار، کهمولای من لهدهستی نهی
ههتهات)

چروستانه بزد اتش به یکبار
گزیده جای خود دامان کهسار

(چړوسانې به جاري ناگري تيبمردا، شويش واته مه ولوي داویني
چياکاني بوخوي هلبېژد).

ميان-قلعه-ودشت-ولوبړ-
سياه چادر زده چادر به چادر

(له نيوان-قهلا-وده شتي-ولور-دابېريز ره شمال هلندراوه).
ورا - عثمان - و - کاکه يونس -
نديمان يمين هستندومونس

(عوسمان وکاکه يونس بوونه ته هاورېي ده ستراست وهاوډمي).

يسارښ را-خضربگ-يا-فتاح-است
به همراهي انها ذونجاح است

(هاورېکاني ده سته چه پيشي خزر بهگ وفه تاحن به هاورپيه تي نه وانه
بوته خاومني دوپال).

شرفياب حضورش باش ازمن
تواز من دست اويزش به دامن

(له باتي من بچوره خزمه تي وده سته داویني بيه)
زحال بنده ميرسد که چون است
بگو ديدم که در گرداب خون است

(هوالی بهنده نه پرسى که چونه، بلئ بينيم له ناو گيژاوى خویندا بوو).

که از خیل مهین بانوی ارمن
لرستان را قدیمه کرده موطن

(لهبرخاتری نه و خاتوونه گه وره ی خیلنی نهرمن - مه بهست شیرینه -
که لوپستانی کرد به زندو نیشتمانی دیرینی).

ز - قصر - ازیم - شیرویه - گریزان
به - مخمل کو - شدند افتان و خیزان

(له ترسی - شیرویه - له - قسر - رای کردو به زحمه ت گه شته (مه خمه نکو)
یکی مه پاره از نسل - شیرین -
بت شکر شکن بازوی رنگین

(سیما و کو مانگی له نهره ی شیرین که بتی شه کری شکاندو بازوی
رهنگینه)

رخش ماه دوهفته کرده محبوس
لقب شیرین ثانی نام طاوس

(روخساری مانگی چوارده ی زیندان کردووه، شیرینی دووه
شوره تیه تی و ناوی تاوس - ۵)

پی تفریح قلب و خواهش دل
سرای میر مارا کرده منزل

(لەبەر سەیران و ناره‌زووی دل سەرای میری ئیمە ی کرد بە جینگای خۆی).

نە بتواند قلم و صفش نوشتن

بەخود دایەدەمی بیم شکستن

(قەلەم ناتوانی وەسفی بنووسی، چونکە ئەترسی کەبشکی)

مە دوهفته در وی دیدناگاه

مقابل چون نشد باروی ان ماه

(مانگی چوارده لەناکاودا لەودا خۆی بینی بەلام

وەکو سیمای ئەو نەبوو)

اشارت کرد تار هردو گیسو

مەدو هەفتەرا آرند بررو

(ئاماژە ی کرد بۆ تالی هەردوو ئەگریجە ی کە ئەو مانگی چوارده یە بینە

روو)

خبردار است البت سرورما

ز حبس مامو حکم دلبرما

(ئەلبەتە گەورە ی ئیمە ئاگادارە لەگرتنی مانگا و حوکمی خوشەویستە

کەمان)

خرامان رفت روزی روی صحرا

شود سربز ازو گلهای حمرا

(روژی بە لەنجە پۆی بۆ دەروەشت و گولەکان لەبەریاگە شانەره)

ز-شیروان تپه-تادامان-شاکل-
گروه اهوان بدگله در گل

له-شیروان تپه-تاكو داوینی-شاکل-پوه ناسکهکان له ناو قورپدا
رہوتیان تیگچوو)

نظر افتادشان برجشمه جادو
سراسرچشم اهو گشت اهو

(که چایان به چای جادویی نهو کهوت، ناسکهکان هموو چایان
عہیدار بوو)

غزالان جمله صف صف ایستادند
اطاعت راهمه گگردن نهادند

(ناسکهکان هموو به ریز وستان وگردنیان یو فرمان کهچ کرد)

من مهجور طاقت رفته ازدست
ربوده جان ودل ان نرگس مست

(منی دور کهوت که توانام له دست بهرچوو، نهو دو چاوه مهسته دل
وگیانیان فراند)

گریزان گشته عقل وهوش هرسو
معلق روح مانده دست زانو

(ناو مزای هوشم همره کهو بهر ولایهک پایانکرد، پوحم بهمه واوه مؤله قه
دست به نه رنق):

ولی او از بدن کـرده کناره

بفرما، سرورا، تاجیست چاره؟

(به لّام نهوکه له لاشهم دووری گرتوه فرموو گه وره چاره چیه؟)

* * * * *

نهووی به شیویه کی گشتی لهم پارچه شیعره دادیار بیت دووشته.

۱- کورته باسینکی هیرشه که ی دوژمن، ناو بردنی سه ره شکره که ی دوژمن،

سووتانی مانی خه لک و له گهل مهوله ویدا و پاکردنیان بۆ ناوچه ی شه میزان.

۲- دیاره نهه شاعیره دلداره لهو ناوده دا خوشه ویستینکی هه بووه

و دوو چاری دمردو نازاری هه لهاتن و مال ویرانی بووه. به سوژه وههستی خوئی

به رامیه ره به ده ره بریت.

مهوله وی، شاعیری گه وره هونه رهندهو پر بههره ی نهوده مه له سمر نهه

بووداوه که خوئی تیندا به شدار بووه، به داخوه هیچ شتینکی وای نه نووسیوه،

نه یکردووه نهه رووداوه بکات به مونسه به تیک وه که هه موو مونسه بهاته کانی

تری ناو دیوانه که ی بیهنیتیه وه، له ناو نهوکاره ساته ناهه موارو پر نهردی

سمریه دا، له ناو نهو مال و ویرانی و دهریه دهریه دا که سه دان که سی تیا دوو چاری

نه گبه تی وئیش و نازار بووه، وه که میژوو هیچی تو مار نه کردووه، به لکو ته نیا

له چوار چیویه شیعره کنکا باسی سووتانی کتیبخانه که ی خوئی نهکات وئیر

هیچ. (بروانه دیوانی مهوله وی شیعره ی (۲) ی پیتی (خی) که شیعره که ی بهه

شینوه دهست پنده کات:

خامه ی سهراوئیر نه چای سیایی

مه ریزو نه سرین شه کوای جیایی

هه

شيعره كه تا دهست داگريت پېره له هونرو زهوق وسه ليقه ي شاعرانه و
 وينه ي جوان وناسك. به لآم نيمه يش ونيشتمانيش نه وه مان له مه وله وي
 نه ويست كه له پال نه وه ونه ردا رووداوه كه ي وهك واقيع و ميژوو له ناو
 شيعره كه يدا ته وزيف بگردايه، و انا رووداوه كه ي بگردايه ته چامه يه كي شيعري
 ميژويي چونكه كار ه ساته كه كار ه ساتي كي ميژويي گه له كه مانه و مه وله وي
 خوي تييدا به شدار بووه كه نه وه ي بگردايه نه وده مه چامه كه له گه ل هونردا
 هه ستي كورد پروه ريشي لي ده تكا، وه كو (نالي وسالم و مه حوي) به وپه پي
 هونره وه له سه رپووداوه سياسي و كومه لايه تيه كاني سه رده مي خويان
 هه لويسي خويان دياري كردووه.

هه ورامان

ئەم مەلەبەندە بەشیوەیەکی گشتی ئەکریت بەحەوت بەشەو:

۱- هه ورامانی تەخت.

۲- هه ورامانی لهۆن

۳- ژاومرۆ

۴- چەمی شامیان

۵- چەمی دزنی

۶- چەمی رەزوا

۷- چەمی گاومرۆ

بەشی گەورەى هه ورامان بەرکوردستانی ئێران کەوتوو. تەنیا لهۆنەکەى

نەبیت بەشیکی کەوتۆتە کوردستانی عێراقەووە سەر بەشارى هەلەبجەیه کە لەم

شوێنانەدانیشتەجین:

۱- شارەدێنى تەوێلە ۲- سۆسەکان ۳- پالەنیا ۴- جاور ۵- بەلخە ۶-

شارۆچکەى بیارە ۷- دەرەقەیسەر ۸- زەردەهال ۹- بنجۆی دەر ۱۰- خارگیلان

۱۱- خەریانی ۱۲- تارنجە ۱۳- گەچینە ۱۴- باخەکۆن ۱۵- گولپ ۱۶-

ئەحمەدئاوا ۱۷- زەلم ۱۸- سەرگەت ۱۹- هانەى قول ۲۰- یالانپى ۲۱- هانەى دن

۲۲- دەرەى مەر ۲۳- بانى شار ۲۴- بەشیک لە شارۆچکەى خورمال ۲۵-

دەگاشیخان.

(زەلم، ئەحمەدئاوا، چەمی بیارە، میشلە، وەزەنى، ئاویسەرى تەوێلە،

چەمی گەریاتی تەوێلە) لەوشوێنە خوش و دلگیرانەن کە هەمیشە جینگای سەیران

و بەزم بوونە و ئەکری بە کەمى دەستکاریبەووە بکرینە شوێنى توریستی

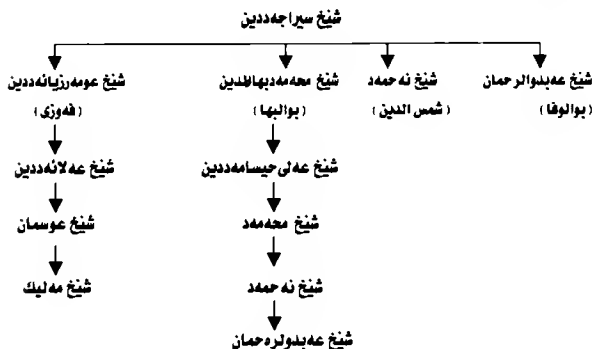
وسالانه به تاييېتي له دوامانگي بهار و سى مانگى هاوړن ويه كه مين مانگى پايزدا له بهر هوا خوشى وناوى سازگارو ميوه ي جزاوجوړ خه لك له همو لايه كمه پوويان تيبكات، كه نه مهش دهرامه تيكي چاكي نه بيت بوناوچه كه، خوشكردنى هورامان بهر ده بيت كه له دهرينه دكانيدا (تلكا بينه) دابنرى بو هاتو وچو و گشت وهره ها گازينو و خوار دنگه ي به شيوه ي نوئ تيدا دابمزرنت، نه مو قه دهغه كردنى راوى بالنده وگيانداره كيويه كان و ريگنه دان به برينه وه ي درخت وده ونه كانى.

له هوراماندا له بهر نه وه ي كه ناوچه يه كي شاخاوييه دانه ويله زور كم بهر همديت، به لام همو وچوړه ميوه يه كي درختى زياد له پنيويستى خوئ هيه، به تاييېتي (گوښ، پره ديم، توو) كه نه مهش به مال وگوږ كردنى له گهل دانه ويله دا زياتر له ژيانى خوږيان مسوگه نه كات، بويه چينى هه ژاري كه مه و چينى مامناوهندى زوره هره ها له (ته ويله، بياره، سو سه كان) دا ژماره يه ك دونه مهندي گوره و سرمايه دارى تيا هه لكه وتووه.

هوراميه كان هره لكونه وه گهل له پنيويستيه كانى ژيانى خوږيان به ده ستي خوږيان داين كړدوه و لي شيان زياد بووه، زياده كيان له بازارپي نزيكى خوږياندا فروشته وه هندی پنيويستى تريان پي كړيوه. گهل ده ست وپه نجره نكيڼن وپه شينه يه كي جوان وشياو (شال، جاجم، موج، بهر مال، كلاش، كوپه، گوزه، كاسه وكموچك، شان، گزوه ي، پووز هوانه، په ستهك، كوله بال، لباد، كيږدوچه قو، پنه، دهرخونه، خوږدان، ده ستاپ، ته شي، كونه، مه شكه، ناشى، ناو، خانو بهر، بانگردين، بهرچينه، سبه ته، هژوپه شكه) دروست نه كنه. كه نه مهش گوزه يه كي فراوان له ژيانيان پرته كاته وه.

هەرچهنده له هه‌رماندا (گا، مانگا، مه‌) به‌خێوده‌ک‌رین، به‌لام له‌به‌ر نه‌وه‌ی ناوچه‌که سه‌خت وشاخاوییه ژماره‌ی (بزن) زۆتره. بزن جگه له گوشت وکه‌وله‌که‌ی سوود له مووه‌که‌ی وهرنه‌گ‌رن به‌تایبه‌تی یۆدروست کردنی شال قازانجی باشی لێده‌که‌ن. له‌م به‌شه‌ی هه‌رماندا دووچینی ده‌سته‌لاتداری ناینی وکۆمه‌لایه‌تی هه‌بووه وه‌یه.

یه‌که‌م: شیخه‌کان که‌شیخایه‌تیه‌که‌یان له‌شیخی سیراجه‌ددینه‌وه ده‌ست پێده‌کات، ئه‌م زاته کو‌ری خالیدکو‌ری عه‌بدل‌اکو‌ری محه‌مد کو‌ری دهرۆنش کو‌ری مه‌عرف کو‌ری جومعه کو‌ری ظاهره. یه‌کێکه له‌خه‌لیفه گه‌وره‌کانی مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی، له‌پشتی سه‌نه‌میا نه‌وه واته-محهمد-هاتونه‌ته هه‌رمان وله‌وه‌به‌ر خه‌لکی پشتی کفرین، که‌ئهم هاتۆته ته‌ویله‌نیتر له‌ناو هه‌رمانیدا تیاونه‌ته‌وه. کو‌رینه‌وه‌ی شیخی سیراجه‌ددین به‌م شیوه ده‌ست پێده‌کات.

دیاره شه جهری ئەم بێمانە لەمە ی کە دیاریمان کردگەرە ترە، پاشان
لە گۆشە ی پیاو و ناو دارە کاندایە یەک باسیان ئەکەین.
ئەم شێخانە لە هەموو پوویەکی ژێمانە وە خزمەتی گەرەیان کردووە.
وەکو:

۱- خزمەتی زانست: جگەلە وە ی خوێان زانستەکانی ئەسەر دەرە میان
خوێندووە وە وێشیان داووە لە پال خانە قاکە یاندا کوێی خوێندن بۆ قە و مە لایان
گەرم بکەن و بێنە هاندەرێک بۆ ئە وە ی زانست لە ناوچە کەدا بۆ و بێتە وە.

۲- خزمەتی هە ژاران و لێقە و ماوان: لەم بارە وە هەمیشە خانە قاکانیان
پەرپووە لەم جوێرە کە سەنە (شەل، گۆج، کوێر، شێت، خەلکی کەم دەست و لانی واز)
کە ژێانیان بەرێووە چوووە.

۳- خزمەتی پزشکی: بە دەر و نوشتە و داوەرمانی لە گژو گیا دروست
کراو خزمەتی نەخۆش و بێمارانیان کردووە. کە پاشان لە گۆشە ی خوێدا باسی
ئەکەین.

۴- خزمەتی کۆمەلایەتی: هەمیشە وە ک رابەرێکی دینی ی باوەر پێکراو
لە دەستی ئەماندا ئاو کراوە بە سەر ناگری کێشە کۆمەلایەتیە کاندایە تایبەتی
شەرو پشینوی ناوتیرە و عەشیرە تەکان.

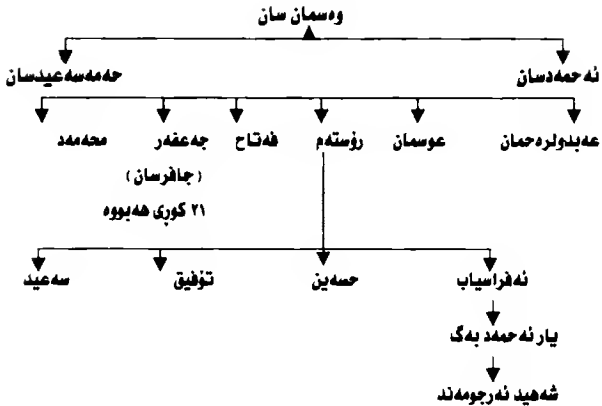
۵- خزمەتی شیعەر و نەدەبیات: شێخەکان لە ناو خوێاندا شاعیری باشیان
تێدا هەلکە و توووە هەر وە کو لە شوێنی خوێاندا باسیان ئەکەین و ژۆر پێزیشیان
لە شاعیر و نووسەرانی گرتوووە (مەلاحامیدی بێساران، سەیدی دوووم،
مەولەوی، مەلا عوسمانی قایق، مەجزوب، مەحرۇم، مەلا عەبدوللای داخی،
مەحووی، ئێنجە گەلانی، بێخود، ناری، قانع... هتد) لە و شاعیر و نووسەرانیان
کە لە دلی شێخەکاندا جێگای تایبەتیان هەبوو.

دووم: بە گژان و سەنەکان کە بە بێنە چەنە چەنە سەر سەنەکانی نە و سوو.
لە شه جەرە کدا وایان دیاری کردووە کە لە بێنە تدا ئە وە ی (بە هەمەنی کوێی

نەسفەندىياري كەيەنەن) ھەندىكىشىيان پىنيان واىە كە دەچنەو ە سەر (قوبىدى كورى فەيرۆزى سامەنى).

كەيەنەكان زنجىرەپاشايەك بوون كەبەرلەشەدادىەكان لە ئىزاندا فەرمانبەرەوايەتتيان كىردوۋە. بۆيە پىنيان ئەگوتىرى (كەيەنى) چۈنگە ناۋى پاشاكانيان بە (كەي) دەست پىندەكات، ەكو (كەيكاس)، كەيخوسرەو كەيىقوباد... ەتد). (كەي) ىش واتاي ئاغا ئەگەيەنى. سانەكان دارا و مولكداربوون، ژيانى خۇش و پىرلەزەوق و ئارەزوويەن بەسەر بىردوۋە، سەردەمانىك بوۋە لەسنوورى ناۋچەي (نەوسوۋ) (تەۋىلە) دا بوخۇيان حكومەتتىكى چكۆلەيان دروست كىردوۋە و سەربەخۇدوور لە دەستەلاى بىگانە. ژياۋن. ەندى جارلەگەل بەگزادە جافى جوانبۆمىرەكانى ئەردەلاندە دوچارى گىرمە و كىشەبوون، بەلام زوۋىش ەوئيان داۋە كىشەكەيان چارەسەر كىردوۋە بەئى وئى خوازى خوئنيان خۇش كىردوۋە. سانەكان ەمەيشە لەسەنگەرى بەرگىرىكردن لە كوردايەتيدا بوون، گەلى پىاۋى بە شكۆ و دلاۋيان تىندا ەنكەوتوۋە كە دەكرى ەورامىيەكان خۇيان يا كەسىك لە بنەمالەي سانەكان بە وردى و بە چىرو پىرى لەسەريان بنووسىت و راستىيەكانيان پىنشچاۋ بخرىت.

شه چهره ی نهم بنه مائه به بهم شینویه:

دیاره نهم شه چهره ی سانانا که نیمه خستمانه روو له مه فراوانتره و نیمه تمینا وهك پیناسه ی ره گزی سانهکان ناوا به کورتی نامارهمان پیکرد.

* * * * *

دهرباره ی میژوی شهر و پینکادان وداگیرکردن وتالان وپهق، بهشینکی زور لهوی که له باسی شاره زوردا باسمان کرد، نهم ناوچه یه ی هه ورامانیشی گرتوتهوه لهبرتهوه پنیویست ناکات دووباره یان بکهینهوه.

شتی که زور پنیویست بی ناوی ئی بدریتتهوه باسی فۆلکلۆره له هه وراماندا که نه مهش زیاتر نه که ویتته سهرشانی نووسهره هه ورامیهکان . هه ورامان لهه باره وه گه ئی دهوله مهنده و به داخه وه تانیسته وه کو پنیویست کاری

لهسه رنه کراوه. نه گهرچی هه ندی هه وئی سه ره تایى دراوه، به لام زۆر که من له چاوه و خه رمانه گهره ی که له م ناوچه یه دا هه یه.

بابه ته کانی (ئه فسانه، حیکایه ت، په ندی پینشینان، مه ته ل، قسه ی نه ستق، گۆزانی، جۆره کانی یاری، داب و نه ریت، نوکته) له هه مووگۆشه یه کی هه رماندا بیناز که وتوون، پێم وایه نه گهر به م زووییه ده ست و به ردی نه کړی نه وادای دوو نه وه ی تر له ناوئه چن و نه وگه نجینه گهره یه له ده ست نه چی.

هه رامیه کان هه ندی نوو سه ری به توانای چاکیان هه یه وئیسته ش ده ستیه لای خوین گهر میان سه رگه رمی نه ده بیاتن، به لام به داخه وه شه لایه نه گرنه گیان فره مۆش کردووه بایه خه خۆی پێنا ده ن. باوه ریش ناکه م هه ستیان به وه نه کردبێ که نه مه خه زمه تیکی گهره یه به زمان و نه ده بی کوردی.

دهرباره ی زمان: هه ورامی زمان بووه و ده می که بۆ ته زاراوه یه کی کۆن و قایمی زمانی کوردی. نه گهرچی چه ند که سی له کوردو بیگانه پێیان وایه که هه ورامی کوردنن، به لام نه وانه تانیسته بیروپاکیان له قسه ی سه رپینی ده رنه چوو و نه یان توانیوه به لگه ی باوه ر پێنکراوه لم باره ی وه بده ن به ده ست وه.

(ناشتوان) هه ورامان که وتۆ ته جه رگه ی کوردستان وه، دیاره نه گهر کورد نه بن نه بی له شوینیکی تروه هاتن و له ویدا نیشه جی بووین، به لام نه وشوینه کۆیه که لیوه ی هاتوون؟

شوینه واره کۆنه کانی هه ورامان وای دیاری نه که ن که زۆر به ر له زایین شه م نه لبه نه ده شاوه دان بووه، نه مه هیچ قسه ی پی ناوی چونکه به لگه ی پۆژه لاتنا سه کان وه نه دی له میژوو نوو سه کورده کانمان له م باره ی وه به ده ست وه یه. که واته هه رامیه کان دوینی و پێری و چه ند سه ده له مه و به ر نه هاتوونه ته نه وناوه راستی کوردستانه تا به کوردیان نه زانی. زاراوه ی

ھەورامى گۇپانى زۆرى بەسەر . ۋە . قەۋاتىنى . ھەورامى دىكتىر جەمال
رەشىد لىكۇلىنەمەۋى لەسەركىدوون . ھەندى . ھەورامى . ھەندى . ھەندى
يەككىياندا دىيارى كىردوۋە بەراۋردى كىردوۋە . بۇ ئەمە خۇنەر ، نەتوانى
بچىتەۋە سەر كىتېبى (لىكۇلىنەۋەيەكى زامانەۋانى دەرپارە مىژۋى ۋلاتى
كوردەۋارى) مىنىش لەپىگە سۇزاخى خۇمەرە ئەم دوۋمەتنەم دەست
كەتوۋە :

۱ . (ناھۇزا مو ئايرا كۆزى خەشىم كەر ، خولەنە مو زەتە كورد و بزە)

كوردو-كردم . بزە=گوناج .

ۋاتە : ئەى ناھۇزامن ئاگرم كۆژاندەۋە تاۋانم كىرد ، پەھم پى . بىكە چونكە
ئەى گوناجەم كىرد .

۲ . (سوزە گەلا بەھىم پىسى توردوۋى مە نەخەشىمۇ كەرىۋا نەھىم
شىدوۋ مزمە دۈنە روچان ناھۇزا خىۋا) .

ۋاتى ۋشەكان : سوزە=پىرۋز . گەلا-خىزما . بەھىم-پىكەۋە . پىسى-پىزۋ

توردو=بگرن . ۋزى-مە-لە ئىمە . نەخەشىمۇ-نەتۈرىۋى . كەرىۋا-كردم .

روا-بەرىا . نەھىم-مەراسىم . شىدو=شادى . مزمە-پاداشتمان . دۈنە=ئەدات .

روچان-كلاۋرۇشە . ناھۇزا-خودا . خىۋا-پىشكەش . مەن ئەم دوۋمەتنەم لەبرىا

بەرىز كاك مەلەئەھمەدى نەزىرى ۋەرگىرت ، ئىتېرىۋى نەۋىت كەبەچ خەتىك

نوسراۋەتەۋە . ئەۋەندەى مەن بىزانم ھەردوۋىيان پەھلەۋىن لەگەل ھەندىۋ

ۋشەى ناۋچەيىدا .

دۋاى ئەم دوۋمەتنە پارچە . مەركىزى . ۋە . كەگۋايە لەسەرىنىستى ناسك

نوسراۋەتەۋە ۋەگەرىتەۋە بۇ سە . ھەمى ھەندى ھەشكىرى ئىسلام بۇناۋچەكە .

ئەمەش شىعەرەكەيە :

هورمزگان ږمان ئاتهران کشان
 ویشان شاردوه گهوره گهوره کان
 زۆرداری ئارموکردنه خاپوور
 گنالی پآله ههتا شاره زوور
 شهن وکه نیکا ومدیل بشینا
 مهردنازاتلی وهرووی هوینا
 رهوشو زهردهشت مانووه بیکهس
 بزیکا نیکا هورمزد وه هیچ کس

من بۆخۆم گومانم لهم شیعره ههیه و به دهست ههلبهستی دکتۆر سعید
 خانی کوردستانی ئەزاتم: ههڕچهنده ههندی وشه ی کۆنسی تیا به که
 له ههروامی نیستادا بهوشیوه به کارناهیترین. به لām ههندی وشه ی تریشی تیا به
 وهکو (شاردهوه، گهوره گهوره کان، ههتا، دیل) که ئەمانه جینگای سه رنج
 وتیڤامانن وههروهه ئه وه نزیک به سی ساله ئەم شیعره بیستراوه و ئەبیستری،
 به لām کهس سه رچاوه که ی دیاری نه کردوه!!

زمان لهم پارچه شیعره و دوومه تنه که ی ئیمه و قهوالهکانی هه وراماندا
 زۆرجیا وازه. ئەمه نیشانه ی دهست تیوهردانی پنیوه دیاره، له کاتی که نه گه ر
 شیعره که ئەسلی هه بیت. وههروهه چهنده سه دهیه ک دوا ی میژووی ئەم شیعره
 سه ییدی یه که م وکو شاعیری هه لئه که ویت و به شیوه ی هه ورامی سه رده می خوی
 شیعی و تووه. که زمان ی شیعرهکانی ئەمیش له گه ل ئەو پارچه شیعره دا جیا وازه.
 بۆنموونه بانه م دێرانه له سه ییدی بۆنینه وه:

ديؤم چيش يارم ئوما وهختي شومه
نهره جيئونه نه مونگي ته مومه

* * * * *

لوڤو نوقه سهرو توفو جه جيلي
دهرهك پيرنو شيرنو وهخت وسه عاتم

* * * * *

نهك ته پهريش ديفونه بي، هه كليت بره بيگانه بي
ته په ي شه مه ي پهر فونه بي بي ته نه داسوتاره به

* * * * *

نه زيقانو مه زيقوبي ته ساتي
حه ياتمه مني حه ياتمه مني حه يانم

نه مانه له گهل هه ورامى نه مېرودا جيا وازيبان زوره ونه وه مان پي نه ليين
كه هه ورامى ده وړان ده وړگېراني به سهر داهاتوه.

به لام به دواي شه ودا بگېرئين كه بنجي زمانى هه ورامى بدوزينه وه،
نه وزه حمهت وتويزينه وه زوري شه ويت و كار يكي وه هانا سان نيه كه راسته
پيگايهك بگريت و ببتابه سهر سهر چاوه ي بنه رته. هه ندې كه س پييان وايه كه
نافيسستا سهر چاوه ي گوره ي زمانى هه وراميه، قانعى شاعير له م باره وه وتوويه:

كتيبي زهرده شت كه نافيسستا به
وهك باقى كتيب خه لاتي خوا به

بەزوان ھەورامى ھاتە سەر بەشەر
يانىپاي زەردەشت بوو بە پېغمبەر
تا دەورى خۆى بوو وەك باقى دىنان
بەلام نەسخ بوو ئەويش بە قورئان

نەم بۇچوونە بەودا رەت ئەكرتەوئەكە:

۱- ئاقىستاقچەندى وشەى لەھەورامىدا ماوئەتەوئەئەندەشى لەزاراودەبن
زاراوەكانى ترى كوردیدا ھەيە، ئەمەن خۆم لە ئەنجامى چەندجارخویندەنەوى
ئاقىستادابۇم دەرکەوتووھ.

۲- لەبارى گرامەروھ ئاقىستاوھەورامى ھەندى جىاوازيان ھەيە. نەم
دووخالە باسنىكى چوپپ و سەربەخۆن و لىرەداجىنگەى نىە كە بەوردى بچىنە بنج
و بناوانىەو، بەس جەخت لەسەرئەوئەكەم كەوايەوئەوھم بەلاوگەنگە كە
ئاتوانىن پى لەسەر ئەو دابگرىن كە ھەورامى پاشماوئەى زمانى ئاقىستايە و
بەس.

ھەورامى ئەگەر كۆمەلى وشەى بچىتەوھ سەر (ئاقىستا)، (پەھلەوى
ئەشكانى)، (پەھلەوى ساسانى) ئەواچەندىن وشەيشى ھەيە ئاتوانىرى بېرىنەوھ
سەر ئەوسەرچاوانە، كەواتە ريشەى تريان ھەيە: مەن بۇخۆم ئەوريشەيە
بەزمانى ئاخاوتنى (مادەكان) ئەزانم كە ھەورامان لەكاتى خۆيدا مەنبەندىكى
گەورەيان بوو. لىرەوھ بابچىنە سەرپيشەى زمانى كوردى بەگشتى. كورد وەكو
ئەوى كە ئىستە ھەيە، بە درىژايى مېژووى كۆنى تا ئەمىرۆ ھەرگىز زمانىكى
يەكگرتووى نەبوو. لەكوردستاندا سى جۆر زمان ھەبووھ (پ.ن) كەئىستەش
ریشەيان ھەرواھ:

١- زمانی نیلامی: که له سهرده می دهسته لاتی خۆیدا سنووری نهم زاراوه و بین زاراوانه ی کوردی گرتۆتوه (لوپ، لهک، فهیلی، که نهو، جاف، گهرووس، گهرمیان).

٢- زمانی هووری که سه رپاکی ناوچه ی کرمانجی ژوووری گرتۆتوه.

٣- پاش نه وه ی به چه نچه رخ نهم دوو زمانه بوونی خۆیان سه له ماندوووه پاشان ماده کان له گه ل کۆچی ناریه کانداهاتوون وله کوردستاندا جیگیربوون نیترا ماده کان نه وه نده زۆرو زال بوون دهووری سه ره کیان بو نه و دوو زمانه نه هیش تۆتوه (هه رچه ندان ئیسته ش گه ل و شه یان هه رما وه ته وه) نیلامیه کان له خواروه و هوریه کان له سه ره وه ی کوردستان وه کوردوو حکومه تی سه ره بخۆر زمان وه موو شتی جیاواز، هه میشه له به ره ترسی شالۆی گه لانی میزپۆتامیا (مایین النهرین) دابوون وزۆر داماوای دهستی شه پوهه رای نهم گه لانه بوون، به لām کاتی که ماده کان به هیزنکی گه ره وه کۆچیان کردۆته ناوچه که له گه ل نه و دوو حکومه تی تردایه کیان گرتوو نیلامیه کان وهوریه کان هه زیان کردوو ماده کان هاتوون، چونکه بوونه ته پشتیوانیان له دژی شالۆی گه لانی میزپۆتامیا. ماده کانیش بو نه وه ی به بی گیرو گرفت له ناوچه که دا بزین دهستی برایه تییان له گه ل نه و دوو حکومه ته تیکه ل کردوو... واته هه رسیکیان بوونه ته ته واکه ری یه کتری، به ره به ره دهسته لاتی ماده کان په ره ی گرتوو و حکومه تیکی وه هایان دامه زاندوو که دهووری بو هه ردوو حکومه ته که ی نیلام وهووری نه هیش تۆتوه. نهم وه کو دهسته لاتی سیاسی و نیداری، به لām وه کو زمان به ته وای نه ی تواندوو نه ته وه، به لکو تا ئیسته ش ریشه یان هه رما وه و زمانی نیسته ی کوردی پاشما وه ی نه ووسی زمانه یه، بۆیه نه بینین له نیوان زاراوه

و بنزاراو هکانی باشوور و هه‌رامی وزاراو و بن زاراو هکانی باکووری کوردستاندا سی جۆر گرامەر هه‌یه، ئه‌مه جگه له جیاوازی سه‌دان وشه له یه‌کتر.

وه هه‌روه‌ها ئه‌بینن که کورد جگه له سی گرامه‌ری جیاواز، سی جۆر جل و به‌رگ و سی جۆر ئه‌فسانه‌ی‌شی هه‌یه ئه‌مانه‌ش نیشانه‌ی ئه‌وه‌ن که کورد له پێکهاتنی سی گهل (ئیلای، مادی، هوری) ماوه‌ته‌وه، ئه‌مه‌ش شتیکی سه‌یرنه گه‌لی نه‌ته‌وه‌ی تر هه‌ن که له چه‌ند ره‌گه‌زی دروست بوون له‌وانه ئه‌لمانیه‌کان، فه‌ره‌نسیه‌کان، یۆنانیه‌کان... هتد.

هه‌ندی نووسه‌ری دیکه به‌پێی ئه‌وه‌ی که کۆمه‌لی وشه‌ی هاو به‌شیا ن له‌نیوان زمانی کوردی و زمانی فارسیدا دیاری کردووه، بێ‌یه‌ک و دوو پیری ئه‌وه‌یان داوه که زمانی کوردی زاراو یه‌که له‌زمانی فارسی. ئه‌م نووسه‌رانه له درزکی بچکۆله‌وه سه‌یری ئه‌و مه‌سه‌له گه‌وره و گرنگه‌یان کردووه. چونکه هه‌موو زمانزان و میژوو نووسه کارامه‌کان ئه‌وه‌یان دیاری کردووه که زمانی ئیسته‌ی فارسی پاشماوه‌ی زمانی هه‌خامنشیه‌کانه که ئه‌مانیش له‌گه‌ل کۆچی ئاریایه‌کاندا هاتوون و له‌شونی خۆیاندا نیشته‌جی بوون لێره‌دا پێویسته ئه‌وه پوون بکێته‌وه که:

۱- له‌گه‌ل هه‌خامنشیه‌کاندا ماده‌کانیش هاتوون و له به‌شینی گه‌وره‌ی سه‌ره‌مه‌نی کوردستاندا نیشته‌جی بوون و یه‌که‌مین حکومه‌تی سیاسی و ئیداریان دامه‌زراندووه که ئه‌وه‌مه هه‌خامنشیه‌کان له‌ژێر ده‌سته‌لاتی ئه‌م حکومه‌ته‌دا بوون تا له سه‌رده‌می (کوروش) دا شوێشیا ن به سه‌رماده‌کاندا کردوو و سه‌روکایه‌تی گه‌لانی ئێرانیان گرتۆته‌ده‌ست. به‌لی هه‌خامنشیه‌کان توانیویانه ده‌سته‌لاتی سیاسی و ئیداری له ماده‌کان بسێنن، به‌لام نه‌یان توانیوه زمانه‌کیان قووت بدن، چونکه زمانی ئیسته‌ی کوردی به‌شی زۆری

پاشماوهی زمانی ماده‌کانه، نهمه جگه له‌وهی که هه‌ر وه‌کو له‌پیشه‌وه ئاماژه‌مان بۆ‌کرد (زمانی کوردی نیسته به‌شیکیشی پاشماوهی زمانی (ئیلامی) و (هوری)یه).

عه‌ربه‌کان توانیان زمانی (قبطی) و (فینیقی) قووت بدهن و تورکه‌کانیش له‌ئێران توانیان هه‌مان به‌لایه‌سه‌ر (ئازهر) یه‌کانه‌اینین، به‌لام فارسه‌کان هه‌رگیزاوه‌رگیز نه‌یان‌توانیوه زمانی کوردی داگیرکه‌ن وله‌گه‌ل هه‌مووه‌ول و کۆششیکیاندا زمانی کوردی هه‌ربه‌رگه‌ری له‌پاراستنی خۆی کردووه‌وماوه‌توه.

۲- کورد با پاشماوهی (ئیلامی) و (هوری) ئی ده‌ربه‌که‌ین، له‌سه‌رده‌می لوتکه‌ی ده‌سته‌لاتی ماده‌کانه‌دا کورد به‌یه‌کیک له‌گه‌له‌ ئێرانیه‌کان دانراوه‌... کۆمه‌له‌ی زمانی ئێرانی له‌چه‌ند زمانی پێکهاتوه وه‌کو (ئازهر، بلوچ، کورد، فارس، گیلک... هتد) هه‌روه‌کو کۆمه‌له‌ی سلاقی له‌ زمانه‌کانی (روسی، چیککی، له‌هستانی... هتد) پێکهاتوه و هه‌روه‌ها له‌ دنیا‌دا چه‌ند کۆمه‌له‌ زمانیکه‌تر هه‌یه. که‌ هه‌موو نهم کۆمه‌لانه‌ هه‌ریه‌که‌ و له‌ناوخۆیاندا به‌ده‌یان و سه‌دان و شه‌یان له‌یه‌کتره‌چی، به‌لام هه‌ر گه‌له‌شی بۆخۆی خاوه‌نی تایبه‌تمه‌ندییێتی زمانی خۆیه‌تی، هه‌روه‌کو ناتوانی بگوتری (چیککی) زاراوه‌یه‌که‌ له‌ زمانی (روسی) هه‌رواش ناتوانی کورد به‌فارس یا فارس به‌کورد دا‌بنری. من لی‌زه‌دا نهم لی‌کچوونه‌ له‌ کۆمه‌لێ و شه‌دا له‌ نیوان کورد و مازینه‌ره‌نیدا پێش‌چاونه‌خه‌م، که‌ کورد و مازینه‌ره‌نیش به‌جوگرافیا سه‌دان کیلومه‌تر له‌یه‌که‌وه‌ دوور و گه‌ل فارس له‌نیوان هه‌ردووکیاندا‌یه. که‌چی نهم و شانیه‌یان ناوالیکه‌وه‌ نزیکن:

مازینه‌ره‌انی	کورد
ئابجی	خوشکه‌گه‌وره، له‌نه‌رده‌لانی‌دا (ئابجی) ه
ئیس	ئیس. نیسته

نەوان	نەوان
چوونی	چوونی
نامینی	نەمانیت
نەمین	مانیت

نەمانەنمۆنەنی تر ھەبە کە دیارە ھیچیان نابنەمایەنی ئەوی کەبلێن ئەم گەلانە یەکیکن، خو ئەگەر لە پەچەلەکیشتدا یەکیک بووبن ئەواپاش تیپەپینی چەندین سەدە ھەرگەلەو بوخۆی جیا بۆتەرەو قەوارەنی زمانی سەر بەخۆی بوخۆی دیاری کردووە. ھەرلەسەر ئەم پێودانگە واتە لیکچوونی وشە ھەندێ نووسەر لایان وایە کە ھەورامی بەتایبەت زمانەکی لەریشەنی زمانی فارسییە، کە دیارە نەمەش، ھەلە یەکی گەرە یە چونکە تەنیا بەلگە یە کە بەدەستیانەو بیئت لیکچوونی ژمارە یەک وشە یە لە نیوان ئەم دوو زمانەدا. راستە وشە زمان پێکدێنی، بەلام پێزمان گرامەریش ئەبی بۆ زمان بە بناغە سەیر بکریئت.

لێرەدا با چاو لەسەر ئەم چەپکە وشە یە دانێن، کە تیا یاندا دەر دەکەوێت ھەورامی و فارسی چەند لیکەوێ دوورن، لەگەڵ ئەوە شدا دیاری دەکات کە فارسی و کرمانجی نیو ھەر راست چەند لیکەوێ نزیکن.

فارسی	کرمانجی	ھەورامی
پشت	پشت	مازی
کریاس	کراس	گجی
سە	سێ	یەری
ایستاد	وہستا	مدرا (ھەموو مشتە قاتەکانی)
کبک	کەو	ژەرەژ

کمی	که می	لادی
برو	برو	لوه (له کۆندا - شو- به کار هاتوو)
رفت	روشت	لوا (هموو مشتته قاته کانی)
چاه	جی	یاگه
یک	یهک	یوه
بخت	بهخت	رژن
چاه	چال	ول
خواب	خه	وهرم
بخواب	بخهوه	بووس ه... ه.

له نێوان هه‌ورامی و فارسیدا دوو‌خانی سه‌ره‌کی جیاوازه‌یه که پێویسته ئاگاداری بن، چونکه نه‌دوو‌خانه به‌گه‌رمه‌ر هه‌ورامی و فارسی زۆر له‌یه‌ک دوور نه‌خه‌نوه، ئه‌ویش نه‌وه‌یه:

۱- له هه‌ورامیدا جیاوازی له نێوان (نێرومی) دا هه‌یه، به‌لام له زمانی فارسی و کرمانجی نێوه‌پاست و خواروودا نیه، نه‌مه له کاتی‌کدا که نه‌بی ئاگاداری نه‌وه‌ش بین که نه‌م جیاوازی له کرمانجی ژووروشدا هه‌یه.

۲- ئامرازی بچوک کردنه‌وه (اداة التصغیر) له شینوهی هه‌ورامیدا به (له) یا (له‌یه) وه‌کو مریچه- مری بچوک، به‌واتای چۆله‌که)، (کناچه- کچی بچۆله)، (براله- برابچوک)، (هه‌مه‌له= هه‌مه‌بچۆل)... هتد نه‌مه له کرمانجی نێوه‌راستیشدا سیمای دیاره وه‌کو: (کانی- کانیه)، به‌رخ- به‌رخۆله، گۆزه- گۆزه‌نه، کچ- کچۆله)... هتد. که‌چی به‌م شینوهیه له زمانی فارسیدا دیار نیه، ئامرازی بچوک کردنه‌وه له زمانی فارسیدا وه‌کو لای کرمانجی نێوه‌راست و خواروو وایه که به (چه) و (ک)ه. لێکچوونی نێوان گه‌رمه‌ری هه‌ورامی و فارسی له:

۱- کرداری داهاتو دایه که هردووکیان به پیتی (میم) دهست پینده کهن،
 و مکو: (مه کورو، مه مورو، مه لوو... هتد) که له فارسیدا نه به (میکنم، میخورم،
 میروم) له کرمانجی نیوهر استدا (میم) که نه گۆی به (ده) یا (ئه) که نه و سی
 وشه به نه به (دهکم یا نه کم)، ده خۆم یا نه خۆم، ده بۆم یا نه بۆم).

۲- کرداری رابردوو که به پیتی (ش) دوایی دیت، و مکو (بهردش، کهردش،
 وهردش) له فارسیشدا ههرویه (بردش، کردش، خوردش) که چی له کرمانجی
 نیوهر استدا به پیتی (ی) کۆتایی دیت، و مکو نمو سی وشه به نه به (بردی،
 کردی، خواردی). شتیکی تری گرنگ بۆ جیاوازی نیوان ههروامی و فارسی که
 پیوخته بگوتری پیتی (ف)، نهم پیتته به درزیایی ههزار سال له ته مه نی
 نه ده بیاتی نووسراوی فارسیدا که له (رودکی) شاعیرهوه دهست پینده کات هیچ
 سیمایه کی دیار نه، له ههروامیشدا نه گهر چی نیسته به کار ناهینری و سواوه،
 به لām له زووداهه بوهوه صهیدی یه کم له شیعره کانییدا زۆر به کاری هیناوه. که
 به وهشدا دیاره له ههروانی نهو پینش نهو دابرهوی خۆی هه بوه. ههندی وشه که
 صهیدی به کاری هیناوه (ژوفان- ژان. لوفونوفه- نه چوومهوه
 دینفونه- دیوانه. پهرقونه- پهروانه. فه میشت- به مهشت. ئافورده نم- هاوردم، هینام
 ... هتد).

شتیکی تر که پیوخته بی له باره ی (ئافینستا) وزمانی کوردیه وه
 بگوتری نه وه که نهم پیتانه (ق، ل، ل، ح) له زمانی کوردیدا هه، به لām له
 ئافینستادا نین. نهی که واته له کوینه هاتونه ته ناو زمانه که مانه وه؟

من بۆخۆم له نه نهجامی گه ئی سۆراخ کردندا بۆم بهر که وتوو که نهم پیتانه
 بهوشه کانیانه وه پاشماوه ی زمانی (نیلامی) و (هوری) ن. پیتی (ق) به شینویه کی
 فراوان له هه موو زاراوه و بن زاراوه کانی کوردیدا هیه و پیوخته به نمونه

هينانهوه ناكات. پيتى(ل) ههروهه هاوشايانى باسه له دواى ئافىستا له
(پههلهوى) شدا جىنگاى دياره. پيتى(ل) له زاراوهى كرمانجى ژورودا جىنگاى
ديارنیه. له (لوپى) شدا كه به كار نههينرى له شيوه زارى ناوچهى (سوران) يشدا
نيه و له جىنگهيدا پيتى (ر) به كار دههينرى، و كو: گول-گور، مال-مار، دل-
در، شه-مال-شه-مار، كۆل-كۆر... هتد. ههندى كهس بهم پيته نهلین (لامى قهلهو)
وهك نهوهى لهگهڵ پيتى (ل) دايه كيك بن، به لام واييه و نه مه پيتىكى
سه به خويه و ماناى سه به خو ئهدات بهموشه، بۆنمونه:

(گول، گول) به واتا زۆرلهيهك جياشه بهوه. يا (كول، كول)، (شل، شل)،
(سل، سل)، (گه، گه)، (خيل، خيل)، (كه، كه)، (چل، چل). كه واته
زۆرلهو جيايه. پيتى(ح) به شيوهيهكى زۆر كه له كوردیدا پيشهى ماوه. زۆر
له زاراوه و بن زاراوه كانى باشوور به كارى ناهينن. له ناو وشهى (هوى)
يه كانيشدا بوى گه پام سۆراخ نه كرد، كه واته له ئيلاميه كانهوه ماوه ته وه.
ئيلاميه كان له دهروهى دهسته لاتى خوياندا دوو پاشايان هه بووه به ناوى
(ههله وشو)، (ناحوتته) كه واته له كوئندا لاي نه مان هه بووه، ئيستش ههندى
وشه كه پيتى(ح) تيا بى له كوردیدا هه ن كه دياره پاشماوهى زمانى ئيلامين،
ئهووشانهش وه كو: خوچه ن- راسته موخو. هه نا- ئاست. هه ته تهو كه -
خشلنىكى كوئى ژئانه يه. حۆل- گيژووپ. بلج- نا قولا. گه لهو- گيل و گه مژه.
حه پۆل- بى ناگا. زه به لاح- زل و نا قولا. هه په هه پ- دهنگى سهگ (اسم
الصوت) ه، حيلكه هيلك- دهنگى پيكنهين (اسم الصوت) ه. هتد.

ههندى وشهى ديكهى و كو(حهز، حهوز، هه مامۆلكى، رهحهت،
هه شامات، رهحانه، هه لوا، سوراخى، حليو، حموسه له) نه مانه هه ميين وشيوهى
كوردىيان و مرگرتووه. وشه كانى (حموشه، كه حيل، ههوت، حوشتر، حيل،

جەحیل، حیوانی، تېرخیو، حیز، ھەسارۆست) ھەموو پیتی (ح) ھەکانیان لە پیتی (ھ) ھە گۆراو. لە کوردیدا گەلی جار ھەردوو پیتی (ح) و (ھ) بە یەک نەگۆرێن. وەکو ھەسەن-ھەسەن، ھۆری-ھۆری، ھەلاج-ھەلاج، جەھەنم-جەھەنم، حتی-ھەتا، ھەفتە-ھەفتە، ھەریز-ھەریز... ھتد) وشەکانی (جەجمین، مزرەح، ھەپولک) پێشەکیانم بۆ ساخ نەکرایەو.

مەبەست ئەوەیە بوونی ئەم پیتانە (ق، ل، ل، ح) لە ناو زمانەکاندا ئەوە ئەسەلمینی کە زمانەکانمان بەسەر بەرەو ناچیتەو سەر ئافینستاو زمانی مادەکان ھەرچەندە نەگۆری لەو ناكریت کە (ئافینستا) سەرچاوەیەکی گەورەی زمانی کوردییە. بەلام نابێ بە یەكجارەکی خۆمان بەسەر ئەو دا بڕین. بەلکو ئەبێ ھەولێ زیاتر بیدەین بۆ دۆزینەوێ وشە (ئیلامی) و (ھوری) و ساخ کردنەوێان لەگەڵ ئافینستا. کە ئەمەش میژووێك و چارەنووسیکی پۆشتەر بۆ زمانەکانمان دیاری ئەکات.

شتێکی تر کە پێویستە لێکۆڵینەوێ جیددی لەسەر بکړیت ئەوەیە کە (لولوبیەکان) و (کوئیەکان) کە لە بنچینەدا ئیلامین لە سەر دەمانێکدا لەگەڵ (ھوری) ھەکاندا لە چوار چێوێ حکومەتی (میتانی) دایەکیان گرتووە و تێکەڵ بوون، دیارە لەم یەكگرتنەدا چەندین وشەیان بۆ یەكتر گواستۆتەو بەرئەو لێکۆڵینەوێ شایان لەسەر زمانی (میتانیەکان) بەرھەمیکی تری زمانەکانمان ئەبەخشی و دەرگای مەسەلە یەکی ترمان لەرپوودا ناوە ئەنەکات.

ھەرچەندە ھەندی میژوو نووس پی ئایە کە ھەوریەکانیش بەرگەزناریا بێن و بەرلە مادو ھەخامنشیەکان لە شۆزنی خۆیانەو کۆچیان کردووە بۆ ناوچە (وان) و (جزیرە) و دەورووبریان. بەلام من بۆخۆم ھەرس کردنی ئەم شتەم بەلاو ئەستەم ھەر بەگەلێکی سەر بە خۆیان ئەزانم و ھیچ پەییوەندییەك لەنیوان

شەمان وئارىيىيەكاندا شىك نابەم، شەگەرچى دىۋاي ھاتنى ئارىيىيەكان شەمانىش
كەوتۈنەتە ئۆزى كار تىكرەنمە، بەلام ئەۋە ھەموشتىك نىيە.

* * * *

(ھەورامان ۋەك ناۋ)

ۋشەي ھەورامان كە ناۋە كۈنەكەيمان ئى ونبوۋە، لە (ئاھۇرامان) ھوۋ ھاتوۋە.
ئاھۇرامەزدا خىۋاي ئاشتى وپاكى وليبورىن بوۋەلەدىنى زەپدەشتا،
بەپىنچەۋانەي (ئەھرىمەن) ھوۋ. (مان) ىش لە ئاقىستاداپاشگرى جىگايە (ظرف
المان) ۋاتە ھەورامان كەلدوۋ ۋشەي لىكدر اوپىكەھاتوۋە، ھەردوۋكىان
ئاقىستايىن بەۋاتاي (جىگاي ئاھورا) پىم وايە سەرەتابەۋشۈنەگوتراۋەكە
ئىستەپىي نەلەين (شارى ھەورامان) دىيەكى گەۋرەيە لەناۋەندى دەرەبەندى
ھەوراماندا بەشى كوردستانى ئىران.

لەم شۈنەدا گۆۋپەرستگاۋچلەخانەيەكى تىايەكە ھەورامىيەكان نەلەين
ھى پىرشالىيارى زەپدەشتى خاۋەنى پەراۋى (مارىفەت) ە. شۈنەنەكە تا ئىستەش
جەۋنى سالانەي تىا شەبىرىت بەرئوۋ. سەير ئەۋەيە كە بە (پىرشالىيارى
زەپدەشتى) بەناۋبانگە، كەچى گۆۋرەكەي بە شىۋەي گۆۋى ئىسلامىيە ۋ پوۋە
قىبەلە نىزراۋە، لە كاتىكدا كە گۆۋى زەپدەشتىيەكان ۋە ھانەبوۋە. ھەروەھا خەلك
پىيى وايە كە ناۋى مارىفەت بە كوردى كردنى ۋشەي (مەرفە) ى عەرەبىيە بەلام
لە پاستىدا كىتەبەكە ناۋى (مالىفەت) ە كە ۋشەيەكى رەسەنى كوردىيە بەۋاتاي
(پاھىنان ۋ پەرۋەردەكردن) پاشان لەسەر زمان گۆۋانى بە سەردا ھاتوۋە
شىۋەي مارىفەتى ۋەرگرتوۋە.

ئەرەشى كەمەندى نووسەرمونەيان لەم كىتەبەمىناوتەرە ھىچ بەلاى
ئەرەدا ناچى كە ھەورامىيەكى كۆنى دەورانى پىششوو بوويىت، بەلكو
ھەورامىيەكى تازەى ئەمەزىيە، ئەمەش نمونەيەكەتس.

وهرۆنوو وارۆ وەرۆه وەرۆنوو
وهریسە بریۆ چووار سەرۆنە
كەرگى سیاوه، ھیلە چەرمینە
گوشلى مەمریۆ دووہەرۆنە^{۱۸}

واتە: بەفرى دەبارى بەفر دەخواتەرە. گوريس بېچېرى دەبىتتە چوارسەر،
مريشك رەشە وھىلكەسپىيە، گۆزەيك بەشكى دەبى بەدووبەشەرە.
من بۆخۆم لەھەوراماندا زۆر بە دواى ئەم مەسەلەيداگەرپام، بەلام ھىچم
بۆساخ نەبوويەرە.

بەقسەى كاك مەلانەخمەدى نەزىرى، چەندپىرشالىيارىك لەھەوراماندا
ھەلكەوتوون، ئەمەيان كەخاوەنى (مارىفەت) تازەترینيانە.
وھەختى لەسەرئەرەئەكرد كە يەكێك لەپىرشالىيارەكان كۆنەونوسراويشى
ھەيە. وھوايشى دەرئەبرى كەلاى ئەودەست ئەكویت، بەلام ھەرچەندچاومرئەمان
كرد نەيخستەرپو تەنانتەن من پىم وت كە ھەندىكى لە گۆقارى (سەرە) دا بخاتە
بەر دەستى خوینەرەن ئەوكاتە زمانزانەكان ئەتوانن باس وخواسى لەسەرىكەن
وساخى بكەنەرە، بەلام بەداخەرە تانىستە نەيكردووە.

* پەنگە لە كۆندا شیعەرەكان بەم شێوە دانەنێژرايەن. بەلكو زمانەكەى شىوازى كۆنى ھەبووبى و پاشان سانا
بووبەنەرە.

زمانی ئاخاوتنى ھەلە بەھ

جگەلەردى جافەكان لە سەردەمى محەمەد پاشادا ھاتوونەتە شارو
نیشەتەجى بون و سىيەمىن گەرەكى شارىان پىكھىناو، ھەر چوار دەوریشى
ھەر جافى تىانىشتەجىيە كە بەم پىيە ئەبووايە زمانى ئاخاوتنى خەلكى شار
جافى بوايە، كەچى وانىەولەيەك جىاوازن. ھەرچەندەگرامەرى ھەردووكيان
ھەريەكىكە، بەلەم وشەيان لىك دورن.

بۆنمۇنە با ئەم پستانە لەبەرچاوبگرىن.

جاف = گەرەكمە بچم چتى بسىنم

ھەلەبجە = ئەمەوى بۆم شتى بىكرم

جاف - يەژن مامۆى وتگىيە تىم

ھەلەبجە = ئەلەين مامەى وتوئەتىيەم

جاف = ھەسى و نىەسى داگىيە وەسىلەكۆيەكى خراو

ھەلەبجە - ھەيەتى و نىەتى داوئەتى بەھىلەساوئەيەكى خراپ

جاف - ئەشى بىرىتى ئەماتىم قولت ئەوېم

ھەلەبجە - ئەبى بىنىتى ئەگىنايەم قاچت ئەبىم

جاف = ھاتگەسەرم وكرگىيە وەھۆلەھۆل

ھەلەبجە - ھاتۆتەسەرم وكردوئىتى بەقۆرەقۆر

جاف = چووكەچتەكەى ھاوړگەسو

ھەلەبجە = چووە شتەكەى ھىناوئەتۆ... ھەروەھا نمۇنەى تر زۆرە

جىاوازى ھەندى وشەى تر كە بۆ نمۇنە ئەيانھىنمەو، ئەگىن

جىاوازيەكان زۆرترن:

ھەلەبجە جاف

قفه	كۆكە
ميمك	پووری
ھەپزئان	پووخان
ھەرۇل	بۇش
سلەزەوہ	قنچكەسلار
نەوگ	لپاد
برك	ژان
ھەنوگرە	سەركمەوہ
داوگرە	دابەزە
بیرزە	بلى
لەتەك	لەگەل
فرە	نۆد
گەمە	یاری
كەوش	پینلاو
ئاسانكى	لاسایى
قالەقال	دەنگەدەنگ
ھەرك	قوپ

ھەندى وشەى تر كە ريشەيان يەكئىكە، بەلام بەكارھيئانئان جياوازييەكى

كەمى تيايە بەشئىوازی (ابدال الحروف) وەكو:

جاف	ھەلەبجە
ھەلەوجە	ھەلەبجە
سویل	سمیل

سۆز	سويز
سە	سەگ
يەور	بەفر
ھەسارە	نەستىرە
ھاكەتى	ھاكا
ساورين	سابرين
تىت	يەت
ھاسان	ئاسان
كپ	گوپ
مامۇ	مامە
سەردەتە	سەبەتە

ھەندى جار پىتى (وا) لە كۆتايى وشەوھ لەناو جافدا نەگۆيى بە(گ).

وھكو:

جافا	ھەلە بھە
جىماگ	جىماو
دۇرپاگ	دۇپاو
پوخياگ	پوخاو
درياك	دراو
دپياك	دپاو
بپياك...ھتد.	بپراو

ھەندى جارپىش(وا) نەگەر بکەوئتە پىنش پىتى(ھ)وھ ھەر نەگۆيى

بە(گ). وھكو:

هه‌له بچه	جاف
دەرچووه	دەرچووکە
بووه	بووکه
خەوتووه	خەوتکه
هەنساره	هەنسیاکە
گۆپاوه	گۆپیاکە
بپاوه	بپیاکە
دراوه	دریاکە... هتد.

پیتی (س) له جینگه ی (یه) له ناو جافدا زۆر جیگا نهگریت. وه‌کو:

هه‌له بچه	جاف
هه‌یه	هه‌س
برایه	براس
هه‌رایه	هه‌راس
په‌وایه	په‌واس
پاشایه	پاشاس... هتد.

یا هه‌ندی جار پیتی یا که ی نه‌گۆپی به‌ (س) و پیتی (ه) ی نه‌مینیت‌وه.

وه‌کو:

هه‌له بچه	جاف
وایه	واسه
نه‌مه‌یه	نه‌مه‌سه
نه‌ویه	نه‌وه‌سه
کامه‌یه؟	کامه‌سه؟

(لەي) ناو دەيه

(لەي) ناو دەسه... هتد.

هەندى جارى تىرىش پىيتى (ت) لە پىيش دوا پىيتدا نەگۆڤى بە پىيتى (س).

و هكو:

هەلە بچە	جاف
هاتۇتۇ	هاتگەسۇ
نیهتى	نیهسى
هەيهەتى	هەسى
گەپاوەتۇ	گەپياگەسۇ
چاويەتى	چاويەسى
ناويەتى	ناويەسى... هتد.

گۆڤانى پىيتى (ى) لەسەرەتاي وشەدا بە پىيتى (ت). و هكو:

هەلە بچە	جاف
يەم	تيم
يەلم	تيلم
يەت	تيت
يەنمى	تيرمى... هتد.

گۆڤانى پىيتى (د) لە کۆتايى وشەدا بە پىيتى (وا). و هكو:

هەلە بچە	جاف
بەد	بەو
سەد	سەو
مراد	مراو
فەرهاد	فەرھاو

دادويېداد داوويېداو...هتد.

گۆرانی پیتی (ب) به پیتی (واو). وهکو:

هه له بجه	جاف
دابە	داوہ
ئەبى	ئەوى
لايىه	لايوه
سەرباز	سەرواز
سینەر	سینومر
زینا	زینوا...هتد.

ئەگەر پیتی (ب) بشکەوتتە پیشەوہ هەر ئەگۆپى به (واو). وهکو:

هه له بجه	جاف
کەباب	کەواو
غەریب	غەریو
تیزاب	تیزاو
زۆراب	زۆراو...هتد.

گۆرانی پیتی (ح) بشکەوتتە دواوہوہ هەر ئەگۆپى به (واو). وهکو:

هه له بجه	جاف
هەیدەر	هەیر
هەلوا	هەلوا
هەسەن	هەسەن
هۆری	هۆری...هتد.

گۆڭرانی پیتی (ع) به پیتی (ه) وهکو:

هه له بجه	جاف
-----------	-----

عومەر	هۆمەر
-------	-------

عەباس	هەواس
-------	-------

ياگۆڭرانی به پیتی (ئەلف) وهکو:

هه له بجه	جاف
-----------	-----

عەئى	ئەئى
------	------

عەزیز	ئازیز
-------	-------

يا به پینچه وانه وه گۆڭرانی (ئەلف) به (ع) وهکو:

هه له بجه	جاف
-----------	-----

ئەمىن	عەمىن
-------	-------

ئەنوەر	عەنۆر
--------	-------

هەندى جارگۆڭرانی پیتی (ئەلف) به پیتی (ه) له سەرەتای وشەدا وهکو:

هه له بجه	جاف
-----------	-----

ئومىد	هومیو
-------	-------

ئائىسه	هائىسه
--------	--------

ئەمانە و هەندى ۆردە گۆڭرانی تر هەيە. گرنگ دەرخستنى جياوازی
 نىوان ئاخاوتنى هەلەبجە جافە. ئىستە هەرلەم بارهوه پىويستە ئاوپىكىش له
 شىوه ئاخاوتنى سليمانى بدەينه وه، چونكه هەلەبجە دەمىكه قەزايەكى سەر به
 سليمانىه و پۆزانه له نىوان هەردوولادا هات وچۆهەيە، بەتايبەتى به بۆنەى
 كاروبارى ئىدارى و نەخۆشى و هەندى شتى تره وه، خەلكى هەلەبجە زۆرتر پوو
 ئەكەنه سليمانى و ئەمە جگە لەوى كەچەند بنەمانەيەكى سليمانى له كۆنە وه

نيشتمه جيئي هه له بجه بوونه هه روه ها چهند په يوه ندى كومه لايه تي. سياسي؛
 نابوريمان له نيواندا هه. به پي يه نه بوايه له باره ي زمانه وه سليهاني هه ندى
 كارى بگردايه ته سمر شيوه ناخاوتنى هه له بجه. به لام وانويه و نه گهرچى له گهل
 سليهاني دا گرامرمان يه كيكه: به لام شيوه ي به كارهيئاني هه ندى و شه مان
 له يه ك جيايه. وه كو بۇ نمونه له م رستانه دا نه يبينين.

هه له بجه : به يه كو له گهل مام يه ين بۇلاتان

سليهماني : پيكه وه له گهل مام دين بۇلاتان.

هه له بجه : پوي و گه پايو

سليهماني : رويشت و گه پايه واني

هه له بجه : خالوم موسيله كه ي هه لا بۇ پوورم

سليهماني : خالم نهنگوستيله كه ي هاويشت بو پوورم.

هه له بجه : به خوا خوي شور و گوم بوو

سليهماني : بهرخوايه خوي شت و ون بوو

هه له بجه : رويي ولاي نه كردو.

سليهماني : رويشت و ناوپي نه يايه وه.

نه مانه و جياوازي له به كار هيئاني هه ندى وشه ي تردا. وه كو:

هه له بجه	سليهماني
كه ژ	كيو، شاخ
جمنين	جنينو
بيكه ژو	بيكه وه. بيكه روه
هه لسه	هه سسه، هه سته
يه ت	دي، ديټ

به شکوم به شکو، به شکو

له دوشتی تریشدا جیاوازیمان ههیه که ههردو لمان له گهل شیوهی نووسینی باوی نه مژدا به جوړنکی تر به کاری دینن. وهکو (۱) هر وشه یهک (ند) تیابی به شیوهی شم خشته یی خواره وه به کاردی که له سلیمانیدا نه بیته (نگ) که نه (نگ) ش له لووتدا دهر نه پردی.

هه له بجه	سلیمانی	زمانی باوی نووسین
-----------	---------	-------------------

دهر بهن	دهر بهنگ	دهر بهند
---------	----------	----------

په ن	په نگ	په ند
------	-------	-------

خویننه وار	خوینگه وار	خویننده وار
------------	------------	-------------

به لام هه موو جاری له سلیمانیدا (ند) به وشنیوهی لیتایه به لکو ههروهو خوی دانی پیا نه نری. وهکو: خنده، جوندی، هینده، زهند...
(۲) به شیوه یهکی گشتی (وه) ی دوی وشه له سلیمانیدا (انی) یهکی پی زیاد نه بی و له هه له بجه دا نه بیته (و) ی ته نیا. وهکو:

هه له بجه	سلیمانی	زمانی باوی نووسین
-----------	---------	-------------------

خوارو	خواره وانی	خواره وه
-------	------------	----------

سمرۆ	سهره وانی	سهره وه
------	-----------	---------

هاتۆ	هاته وانی	هاته وه
------	-----------	---------

گه پایۆ	گه پایه وانی	گه پایه وه
---------	--------------	------------

کوژایۆ	کوژایه وانی	کوژایه وه
--------	-------------	-----------

به پی ی بمر و پای نه وانه ی که له زمانفاسیدا پسپوین نه لین: وشه تا کورترو سانا تر خوی بدات به دهسته وه نیشانه ی پینشکه وتن وخوشخوانی زمانه له دوو خشته یه دا به و راستیه نه گه یه که مشیوه ناخاوتنی هه له بجه کورت

وساناتره. شایانی باسه (جاف ونه رده لان وناوچهی مەریوان) یش نهووشانه
 هر به شیوهی ههله بجه به کار نههینن. بۆنموونه با له نیوان زمانی کوردی و
 فارسیدا هەندی وشەیی هاوبەش دیاری بکەین تا ببیتە بەلگەیی سانایی
 وخۆشخوانی وشە.

فارسی کوردی

سایبان ﴿سایه بان﴾ سهیوان

﴿له کوردیدا پیتی (ب) نهگۆپی به (واو) کهواته (سایه بان) بۆته سایهوان،
 نه مهش گۆپانیکی تری به سهردا هاتووو بهو شیوهی لیندەرچووو که
 نووسیماد﴾

اباد (ئاباد) ئاوا

﴿(ب) گۆپاوه به (و) و (د) ه کهشی قووت دراوه (حسن اباد) ی فارسی
 له کوردیدا ئه بیتی (هه سه ناوا)﴾

کبوتر (که بوتەر) کۆتر

﴿(ب) گۆپاوه بهو او (کهوتەر) دەرچووو، له گۆپانیکی تردا دوو (و) ه
 کهبوونه ته (ۆ) و (ه) کهش قووت دراوه﴾

برادر (به رادر) برا

﴿(ه) ی به کهم و (دەر) ی ئی قووت دراوه و به شیوه کورت و سانا بۆتهوه﴾

اندک (ئه ندهک) هەندی

﴿له کوردیدا بهم شیوه گۆپانی به سهردا هاتووو کورت بۆتهوه.
 پیتی (ئەلف) گۆپاوه به (ه) بۆته هه ندهک که ئیستەش له کوردیدا زۆر جار (هه ندهک
 وهه ندیك، هیندیک) به کار نههینن. دواگۆپانی (هه ندیك) (ک) ه کهشی قووت
 دراوه نهوهی ماوه تهوه.﴾

يا بابگه پيڻمويه سهرناقينستاو هه ندى نموونه بئين تا بۆمان دهرکه وىت
که وشه کانى ناقينستا هه ندى کيان چون نه مېوله زمانى کوردیدا کورت وسانا
بوونه تهوه.

ناقينستايى	کوردیى نه مېو
په ياو	پياو
کۆهرپه	کۆرپه
زهرپه	زهريا
قهرازه	بهراز
که مەرا	که مەر
پيريسو	په راسو
خوهرپته	خۆراس
هه ندامه	نه ندام

وه ههروهه نموونه يتر زۆره با نه مه (مشتى نموونه ي خه رمانيك) بى،
هه ردو نموونه که نه وه مان پيڻه ئين که: وشه تا کورت وسانا بى چاکترو
خوشخوان تره.

* * * * *

ئهم نيوه زمانه نه ده بيه يه کگرتووه ي نه مېو که هه موو ناوچه کانى
(سليمانى، که رکوک، سۆران، جاف، نه رده لان، موکريان، هه ورامان، خانه قين)
وه ندى گۆشه وکمارى ترى گرتو تهوه گه شه کردووى نه و زمانه نه ده بيه يه که
له ده ورى سليمان پاشاى بابان دا (کوردى وئالى و سالم) به ردی بناغه يان دانا،
به لام زمانى نه ده بى نه و ده مه تاديتته سه ره هول و تیکۆشانه که ي هه ردو پايه
به رز (توفيق وه بى به گ) و (گۆزان) زمانىک بوو به گرامه ر کوردى به لام به وشه

تیکه له (کوردی، فارسی، عهره بی) هه موو شاعیره کان له (کوردی) بناغه دا
 نه ره وه تا (گۆران) هه ره به زمانه تیکه له به ره هه مه کانیاں پیشکesh کردوین، هیچ
 باکیان نه بووه و بگره به هونه ریشیاں زانیوه که به لیشاو وشه ی عهره بی
 و فارسی به کارینین که نه مه زۆرجار وای کردووه هندی له به یته شیعه کانیاں
 هه رگراهه که ی کوردی بی و نیتر سه رجه و شهکانی هی بیگانه بی، بو نمونه
 نالی له به یته شیعه ریکیدا وای کردووه.
 نه ئی:

برق البصر له بهر بهر ق تله تلوئی له ئالی
 خسف القمر له ئیشراق قیامه تی جه مالی

یا تایه به گی جاف نووسیویه:

مه طله عی صوبجی سه عاده ت مه ظهه ری صیدق ویه قین
 نه ی سوپه ه سالاری فهوجی له نییاء و مورسه لین

گۆران خۆیشی تانیه تی نه هیناوه به کوردی په تی ی بنووسی به ئاره زوو
 له زمانه ی عهره بی و فارسی وشه ی وه رگرتووه، یه ک دوو جاریش وه نالی و تایه ر
 به گی کردووه له میسه ره عینکدا نه ئی:

ته نه ککورت سه به بی سانیهات و ئیلهامه

یا له به یته یکی تریدا نووسیویه:

مع مافیله طه بیعه تی شاعیر
 نه ره وظیفه و سه ره ره تی قاهر

بەلّام پاشان ئەو قوتابخانە کوردیە پەتییە دامەزراند کە ئەمڕۆ هەموومان
 تێیدا قوتابین. زمانی عەرەبی بەبۆنەی هاتنی ئیسلام و خویندنی قورئان
 و شەرعهو زمانی فارسیش بەبۆنەی خویندنی (گولستان و بوستان)ی سەعدی
 و دیوانی حافظی شیرازییەو بەسەدان وشەیان خستبوو هەگبەیی
 شاعیرەکانمانەو، ئەمەش وای کردوو بەسەدان وشەیی جوان و ناسک و لەبەری
 کوردی بخرێنە خانەی فەرامۆشییەو. تالەهەستی خاوینی دوو کەلە پیاوی
 هەلەبجەییەو بیرێ ئەوە لەقوڵا کە ئەو خەتەرە لەسەر زمانە کە مان لەبیری
 و نووسین بە کوردی پەتی بێتە باو. دیارە ئەمەش پەنج و زەحمەت و شەو
 نخوونی زۆری و یستوو. هەرچەندە ناکرێ هەموو وشەیی بیگانه سنورداشت
 بکەینەو بۆ ولاتی خۆیان، چونکە گەلی وشەیی جوانی بیگانه هەیە کە لەناو
 زمانە کەماندا جیگایان گرتوو و هەموو کەس تێیان دەگات، لەناو هەموو زمانە
 زیندوو کانی تریشد! وشەیی بیگانه هەر هەیە کە ئەو زانیان بە
 زمانە کە نەگەیاندوو بە لکو دەوڵە مەندیان کردوو. بەلّام بۆ زمان ئەو ناخۆشە
 کە وشەیی خۆی هەبێت، ئەم وشەییە بمرێنێ وشەیی بیگانهی لەجێ دابنێ.
 توفیق وەهەبی بەگ زمانە کانی (عەرەبی، تورکی، فارسی، ئینگلیزی،
 فەرنەسی) زانیو، ناگای لە (ناڤیستا) و (پەهلەوی)ش بوو و شارەزاییەکی
 چاکیشی لە زاراوە و بن زاراوە کانی کوردی هەبوو، زۆر بەدوای وشەیی پەسەندا
 کە پراوە لەناوچە جۆراوجۆرەکانەو جۆگەلە هەلبەستۆتە سەرئەو دەریاچەییە.
 لەم بارەو جاریکیان لەگەڵ دکتۆر عیزەدین مستەفای سول قسەمان
 ئەکرد گێژا یەمووتی: جاریکیان توفیق وەهەبی وشەیی (گرنگ)ی بەکارهێناو
 هەندێ کەس پێیان وتوو خۆی دای تاشیوو، بەلّام دوا جار دەرکەوتوو کە ئەو
 وشە لە شیعری (پرتەو بەگی هەکاری) دابەکارهێنراو.

هەروەها لەمەورامیەو و شەهێ (یانە) ی لەجینگە (شادی) و (وانە) ی لەجینگە (دەرس) بەکارهێناوە، کەئەمانە و دەیان و شەهێ تری بەم شینووی لەم لاوا خواستوو و برەوی پێداون کە ئەمڕۆ زۆر بەباشی لە زمانی ئەدەبیەکاندا جینگەیان گرتوووە و تەنگیان بەوشە بێگانەکان هەلچنیووە.

(گۆزان) یش بەهۆی و سەلیقە و دڵسۆزیە خۆیەو بەدوای توفیق وەهیبی بەگدا چۆتەئەومەیدانەرجوانترین شیعری پاراوی کوردی کرد بە دیاری کە ئەتوانین بڵێن زمانی شیعری کوردی لەشینوویەکیەو گۆپی بۆشینوویەکی تر. (ئەحمەد هەردی و کامەران موکری و بلە و حەمەسالح دیلان و ع.ح.ب و کاکەیی فەلاح و سالح هەژار و مەهش و هەوری و حەسیب قەرەداغی) و هەندیکێ تر لەژێر سیبەری هەستی گۆزاندا ئارامیان گرت و مەلۆمەلۆ شیعریان خستەسەر خەرمانەکی و بەدوای ئەمانیشدا تائێستە بێ پسانەرە لەخزمەتی خۆیدا و تادیت پەل و پۆی زیاتر بۆئەم لاوا ئەهاوێت. ئەئەتە نابێ هەول و تێکۆشانی پیاویکی وەکو (پیرەمێن) یش لەبەرچاوەنگرین، چونکە ئەوزاتەش بۆخۆی بەرەمی زۆر جوان و بەرچەستە و داوەتە دەست خۆینەر کاری راست بێ و خوا بە هەشت شادی بکات. بەلام کارەکی گۆزان جیاوە و هەموونە وەمان لەلا پراوەتەرە کە گۆزان لەئەدەبی کوردیدا قوتابخانە یەوئەگەر ئەو شۆڕشە مەزنە ئەوئەبوابە پێم وایە حائلی زمانی کوردی لەحائلی ئەمڕۆی زمانی فارسی چاکتر نەدەبوو لە کۆتایی ئەم باسە داچەپکی و شەهێ ناوچەیی هەلەبجە دەکەم بە دیاری بۆقەرەنگی زمانی کوردی بەهێوای ئەوێ لەم بارە و مناو بێری خزمەت

چەپكى وشە

فەرھەنگ نووسىن لەزمانى كوردىدا سەرەتا كەى دەگەرپتەو بۆدەست
 پىشكەرەكەى شاعىرى داھىنەر ئەحمەدى خانى، پاش سالانىكى زۆرى
 بىدەنگى نىنجا (شىنخ مارقى نۆدىنى) بە (ئەحمەدى) يەكەى دەست پىدەكات
 وبەدوايدا (يوسف خالىد زىيانەدىن، عەلى ئەكبەرى وە قايىغ نىگىار،
 نايە تولۇلەمەردۇخ، سەرھەنگ موراڧ ئاورىنگ - كەلەدواى مردنى سىدىق
 بورەكەى بە ناوى خۆيە وە چاپى كردووە - قارىزۇف نىبۇ عەمروفيچ، توفىق
 وەھبى، جگەر خوين، شىنخ مەمەدى خال، گىوموكرىانى، قەناتى كوردۇ،
 شوكروللاى بابان، سەمەدسىامەند، جەمال تەبەز، عەبدولرەحمان زەبىجى،
 عەبدولرەحمانى حاجى مارق، حەمىد نىزەدپەنا، فازىل نىزامەدىن، كەمال
 جەلال غەرىب، عەبدولمحسەين بەنى وەيس. عەلى سەيدۇگۇرانى، حەبىبووللا
 مەنسورىان، مەعروف قەرەداخى، دىكتور مەمەدى تەقى نىبىراھىم پوور، عەلى
 ئەشرەفى دەرونىشان، سەلاح سەعدوللا) ھەر يەكەو فەرھەنگىيان نووسىووە
 كەزۇر بەيان داگرى وشەى زاراوەكانى خۆيانە، خال وئاورىنگ نەبى ھەندى جارلە
 زاراوەى خۆيان دەرجوون.

ئىستە ئەوئى ناوى فەرھەنگ بى وبەشىووەكەى باش پەل بۇ زاراوە وىن
 زاراوەكانى زمانى كوردى ھاوئىشتەبى فەرھەنگ بەنرخەكەى مامۇستە ھەژارە
 ناوى (ھەنبا ئە بۆرەنە) ھەرچەندە ئەمىش نەيتوانىووە تىكپراى وشەى كوردى
 لەنامىزىگرى، بەلام لەھەموو فەرھەنگەكانى تر سەر كەوتووترو دەولەمەندترە و
 نەتوانراى بىكرىت بە بناغەو لە ھەموو ناوچەكانى كوردستانەرە ئەووشانەى
 كەماون بۆى بنىرى و جارنىكى دى چاپ بىكرىتەو، كەپىم وايەدواى يەك دوچار
 چاپكرىدەنەو فەرھەنگىكى تۆكمەوپەرداخى ئىدەردەچىت و خەونى چەند سالەى

گهلهکه مان دینیتهدی، چونکه هه مووئه زانین نه بوونی فرهه نگیکی یه گگرتوی زمانه که مان زیانیکی گهره ی ئی داوین خوابکاده زگایه یا خیرخوایه که نه مەرکه گرنگه به نه ستۆبگری. وابه ناوی دیاری ههله بجهوه من له رنگه ی خۆمهوه نه م وشانه پیشککش ده که م به وه فرهه رنگه:

- ۱- ناتهل وواتهل = دهست به دهست پینکردن و ئالوگۆرکردن.
- ۲- ئاره - روالهت. تمبیعت (ئاره م شنیوا - ته بیعه م تیکچوو).
- ۳- ناسانگی - لاسایی.
- ۴- نهجوی - ههله نه سی.
- ۵- نهزگل - پشکۆ، پمگر.
- ۶- نهزه لیا - پینچرا.
- ۷- نیسقل - بچکۆله ی بووژنه.
- ۸- ئیلی - له گهل.
- ۹- بژڤن - بۆیان پڑابوو.
- ۱۰- بژن گرتی - پهره سیلکه (نه م وشه یه م تمنا له گوندی عه بابهیلی بیستوهه).
- ۱۱- بلخاخ - ههراوزمانا، دهنگه دهنگی زۆر.
- ۱۲- بلاچه - بنیسه.
- ۱۳- پاقلیس - تاشینی سهرتووک پیوه نه هیشتنی.
- ۱۴- پره مشت - بهردیک که پری مشت بیت.
- ۱۵- پیران - بلووری چرا (جگه مانای ههنبانه بۆرینه)
- ۱۶- پیزاوه - گهرایه وه.
- ۱۷- تاو - پهلامار.
- ۱۸- تل - بهرد (جگه مانای ههنبانه بۆرینه).
- ۱۹- تهفه پنج - سه رنج.
- ۲۰- تهقه چیو - که ژمال، گه پان بهدوای شتی کدا.
- ۲۱- تهوی - نه بی.
- ۲۲- تیرین - دینین.

- ۲۲- جگى-جياواز.
- ۲۴- چەن وملى-لال وپال.
- ۲۵- فرچياگ-دۇراو.
- ۲۶- خۇجەن-راستەوخۇ، دەستوبىرد.
- ۲۷- داوگرە-دابەزە.
- ۲۸- داھەلۇريان-داوهرين.
- ۲۹- دەمباز-چەنەباز، قسە زۇر كەر.
- ۳۰- دەى=ئى(دەيكە-ئى دە) (جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).
- ۳۱- دى-خوشكەگورە(جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).
- ۳۲- پى-بۇشت(جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).
- ۳۳- پىخەژالە-جۇرى قسە پىنگوتنە بە مندال دەگوتىرى.
- ۳۴- زىمكوت-بۇكس.
- ۳۵- زىق-ترسان(جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).
- ۳۶- سلەزەۋە- قىچكە سلۇ.
- ۳۷- سەروپاچكە-مىنالەموردكە.
- ۳۸- سىلەكۇ- ھىلەساۋە.
- ۳۹- سىن- مانگرتنى ولاخ.
- ۴۰- شېرشىت=توپرەۋ كەللە پەق.
- ۴۱- قەيتۈۋىل-قەتارە، رىزىستىن.
- ۴۲- كەى كەم ئىسەكەم -بەخۇپ، بۇيارانى بەتاوبارىن دەگوتىرى.
- ۴۳- كۈزەماسە-كۈزەلە(نەم وشەيەم لەگۈندى گىريانە بېستۈۋە).
- ۴۴- كۈسپە=سل(جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).
- ۴۵- گۈدەلە-سەرتاشىن وچەپكى موۋھىشتەنەۋە بەسەرتەۋىلەۋە.
- ۴۶- لەخشە-بىخەۋش. جۈۋلە.
- ۴۷- ماقلە-يارى مىندالانە، مال باجىنە.
- ۴۸- مەق-فەزە، بىدىنگ بوۋن.
- ۴۹- مۈۋشە-كۈبۈنەۋەى مىش ومەگەزۋەھەنگ...

۵۰- مینگە- بىنۇگە، جىڭاى بىنن (جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).

۵۱- مەخلۇوم- دەستەوداۋىن.

۵۲- نەسەق- فىز، تىكىر.

۵۳- رەلىكان- بۈكە شووشە.

۵۴- مۇلەمۇل- قۇرەقۇر، دىنگى گاومانگا.

۵۵- ھەرس- ئەسەب (جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).

۵۶- ھەپۇژيان- پووخان.

۵۷- ھەزۇل- قېزۇل، كىلۇر.

۵۸- ھەوابەستىن- كەمۇتە خوارەو.

۵۹- ھەوشار- تاقىگە (جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە)

۶۰- ھەۋەسىياگ- جەپەساۋ.

۶۱- ھەياھەيا- لەپەسا، خىراخىرا.

۶۲- ھەنلە- ھەرا (ھەنلەم پىكىردى- ھەرام پىكىردى).

۶۳- يەرى يەرى- بەمال و سامانەۋە نازىن.

۶۴- يەزى- ئەلىنى (ئەۋەندە سىپىيەيەزى بەفرە).

۶۵- يەمان- ھەنشتا.

۶۶- چەتەۋل- زەبەلاج.

۶۷- چالەكە - گياندارىكى چوار پىنيەۋ كەم دەردەكەۋى.

۶۸- چەقىلە- لەپولاۋاز (جگەماناى ھەنبانە بۇرىنە).

۶۹- بەلەھەمس- جۇزى بۇزە.

۷۰- شەمانە = ناگرى با يارى پى بىكات.

۷۱- قوززەلە- جۇزى قەسە پىگوتە.^(۱)

* ئەمەشەنە ھى شىۋەى جاقن وشە ھەرامىيە پەريۋەكانى ئاۋ لەرەمىنگى ھەنبانە بۇرىنەم
نەمىناۋە، چۈنكە ژمارەى وشەكان ئەۋەندە زۇربوون نامىلكەيەمكىان دەۋىست.

سەرچاوەکانی ئەم بەشە

- ١-بێدهمش هندی ل ٢٦٦ رقیه بهزادی.
- ٢-ههناڵه بۆزینه ل ٢٨٣ ههژار موکریانی
- ٣-اصل تسمیه شهزاد. وتاری توفیق وههیبی .
- ٤-صورة الارض ص ٢٦٩ ابن حوقل.
- ٥-حدود العالم من المشرق الى المغرب ص ١٤١-١٤٢
- ٦-معجم البلدان ج ٣ ص ٢٧٦ یاقوت الحموی.
- ٧-کوردو کوردستان ل ١٢ ئەمین زەکی بەگ.
- ٨-تاریخ اربیل القسم الاول ص ٢٢٤-٢٢٥ ابن المستوفی.
- ٩-معجم البلدان ج ٣ ص ٣٤٢٠
- ١٠-هه مان سەرچاوه ی پیشو.
- ١١-گۆفاری بهیان ژماره (١٦)-١٩٧٤.
- ١٢-گۆفاری لفه العرب جلد ٧ سانئ ١٩٢٩.
- ١٣-شاره زوور له ناصوێ شوینه وارو مینژودا . وتاری کهمال نوری معروف-گۆفاری بهیان.
- به داخوه ژماره کیم له بیره ستدا نییه.
- ١٤-الکامل فی التاريخ ج ٣ ص ٦٠٢.
- ١٥-همان سەرچاوه ج ٦ ص ٣٥.
- ١٦-همان سەرچاوه ج ٦ ص ٩٤.
- ١٧-همان سەرچاوه.
- ١٨-همان سەرچاوه ج ٧ ص ٣٢
- ١٩-همان سەرچاوه ج ١٢ ص ٤٦٨.
- ٢٠-کوردستان و کورد بهرگی ١ ل ١٢٧ — ئەمین زەکی بەگ
- ٢١-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٣١.
- ٢٢-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٣٢.
- ٢٣-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٤٢.
- ٢٤-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٥٠.
- ٢٥-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٥٢.
- ٢٦-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٩١.
- ٢٧-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ١٩٢.
- ٢٨-همان سەرچاوه بهرگی ١ ل ٢٠٦.
- ٢٩-همان سەرچاوه بهرگی ٢ ل ١٠٤.
- ٣٠-خلاصه تاریخ کرد و کردستان ل ١٥٣-١٥٥-ئەمین زەکی بەگ.

بەشى پىنچەم

- ھاقتى ئىسلام و دروست بوونى اخوان المسلمین و بزوتنەۋەى ئىسلامى.
- كوردایەتى تا دروست بوونى پارتى دیموکراتى كوردستان
- بەشدارى لە شۆرشى شیخ مەحمووددا.
- بەشدارى كۆمەلى زانستى كوردان.
- بەشدارى شۆرشى مهاباد.
- بەشدارى شۆرشى نەیلوول.
- سەرەتای ج. ش. ع. لە ھەلەبجەدا.
- یەكەمین نەلقەى رىكخستنى كازیک.
- سەرەتای كۆمەلە لە ھەلەبجەدا.
- كیمیاوى باران. دەنگى نىسگە و رۆژنامەكان و كۆفارو مەرۆف
- دۇستان و دوو نامەى كرنگ.

هاتنی ئیسلام

له سەردەمی خەلیفەی دووەم -عومەری کۆری خەتاب-دا دینی ئیسلام گەشتە قۇنساغی بلأوبوونەوی بۆ سەر زەمینەکانی تر، چونکە تەنگوچە ئەمەکانی سەردەمی پێغەمبەر(د.خ) و ئەبو بەکری خەلیفەی یەکەم وردەوردە کۆتاییان پێ هات، ئیتر پێویست بوو ئیسلام وەک دینیکی سەرتاسەری لەم جوگرافیا یە جارێ دەربچێت و بگات بە گەلانی تر. دواى خەبەشە کوردستان یەكەمین سەر زەمینە کە ئیسلامی تی هاتوو. چونکە کوردستان کەوتۆتە نێوان خاکی عەرەب و خاکی تورک و فارس و بلوچوگیلەکەرە.

ئەو دەمە ساسانیەکان فەرمانڕەوای گەلانی ئێران بوون. کە پێغەمبەر(د.خ) نامەی بۆ پاشاکەیان(خوسرەوی پەرۆز) نووسیوە و ئەمیش نەک ئەوەی وەلامی نەداوەتەو بەلکو کاغەزەکشێ دراندوو و گەلانی ئێران لەسەر دینی خۆیان کە(زەردەشتی) بوو ماونەتەو تا لە سەردەمی خەلیفەی دووەمدا ولاتەکە فەتح نەکری. لەم دەورانەدا(یەزد گورد) فەرمانڕەوای ئێران ئەبێت و ئەمیش دینی ئیسلامی پێ قبول نابێت و پوو بەپووی شەپێ گەرە ئەبیتەو. میژوو نووسەکان هەموویان سانی هەژدە کۆچییان داناو بۆ هاتنی لەشکری ئیسلام. بەلام لەناوی سەرکردەکانی لەشکرەدا بێروپای جیاواز هەیە کە نەتوانین لەم خالانەدا دیاری بکەین. ٣

۱. هەندىك پابەرى ئەو لەشكرە بە عەبدوللەي كۆپى عومەرى خەتاب ئەزانن و لايان وایە كە مزگەوتەكانى (پاوه) و (خورمال) و (نگل) دەستكردى ئەون. بەلام ئەمە وانیە و لە كۆتیبى (فتوحات الشام) دا وادیارى كراوه كە حەزرىتى عەبدوللە بەرهو شام رۆیشتوو، ئەك بەرهو نێره.

۲. هەندىكى تر بە (قەقەع كۆپى عەمرو عىيازى كۆپى غەنەم) و (عەبدوللەي كۆپى عىمرانى كۆپى حەصین) ی دانەنین.

۳. (ابن اثیر) لە كۆتیبە بەناوبانگە كەیدا ئەلى (پاشان قەحەتەبە فەرمانى دا بە ئەبوعەون عەبدولمەلىك یەزیدى زاسانى و مالیكى كۆپى تورافەى خوراسانى بە چوار هەزار سوارەوه هاتنە شارەزور. عوسمانى كۆپى سۇفیان لەوى بوو، لە پێشەوهی لەشكرەكەى عەبدوللەي كۆپى مەروانى كۆپى محەمەد لە (۲۰) ی ذى الحجة دا لەسەر دوو فرسەخەپێى شارەزور دابەزین. دواى شەوو رۆژى عوسمانیان كوشت. لەشكرەكەى عوسمان تیشكان و لەناوچوون. ئەبو عەون لە ولاتى موسل دامەزراو ئەلین عوسمان نەكوژا بەلكو پای كردو پەناى برد بۆ عەبدوللەي كۆپى مەروان. ئەبو عەون دەستى بەسەربازەكانیدا گرت و ژمارەیهكى زۆرى ئى كوشتن. قەحەتەبە سەربازەكانى تری ئارد بۆ لاى ئەبو عەون و سێ هەزار كەسى لە دەور كۆبوونەوه. كاتى مەروانى كۆپى محەمەد كە لە حەپان بوو هەوالى ئەبو عەونى بیست هات بەدەمیەوه و سەربازەكانى خەلكى شام و جزیره و موصلنى لەگەڵ خۆى هینا. (ئەبو نومهیه) ش كۆپرەكانى خۆیانیان لەگەڵ ئاردو هات بە پێشوازی ئەبو عەونەوه تا گەشتە سەرزى كەوره. لە مانگی ذى الحجة و موحەرەمى سالى ۱۲۲ دا ئەبو عەون لە شارەزور دامەزرا و پێنج هەزار سەربازى تیا سەقامگیر كرد^(۱).

۱. کتینی (تحفه ناصری) ش بهم شیوه بزمان باس نهکات ﴿به فهرمانی خلیفه دووم چند سرداری ریکه وتن بۆ گرتنی ولاتی ئیران و لهناو بردنی دهسته لاتی یهزد گوردی شههزیاری عهجهم. له بهشی عێراقی عهربهی ئهوساوه ئیمام حهسهن و حوزهیفه یهمانی و قهشمی کوری عهباس داخران بۆ گرتنی ههمه دان و پهی و مازینه ران. عهبدوللای کوری عومر و ئهبو عوبهیدهی ئهنساری له گهڵ پێنج ههزار کهسدا بهروو شاره زوور هاکنه سهه گوی ناوی سیروان. سهههتا خه لکیان دهعوته کرد که ئیسلام قبول بکهن، ئهوانیش قبولیان نهکرد و سهه پینچیان کرد، شهه پیکادان رووی دا. لهشکری ئیسلام شهه له پووباری سیروان په پینهوه. به ره بهیان کوردهکان له په پینهوهی موسلمانان ناگادار بوون، دهههزار سوارو پیادهیان له سهه پیناندا دامهزاندو نامادهی شهه پوون. ناگری شهه کوشتار بهرزبوویهوه، له به ره بهیانوه شهه درنهزی کیشا تا خورناوا. نه بو عوبهیده شههید نهکری. شهه ناو برییان نهکات. کوردهکان که ته ماشای خویان کرد زۆربهیان له ناو چووه و دهستیان په پیه ترسان و نیوه شهوی دواپی هه ندیکیان پایانکرد. به ره بهیان لهشکری عه ره هیزشی کرده سهه نهوانه یان که مابوون، له هه له ته پی که مه دا شکاندیان، پاش کوشتن و برین و تالانی به خوشی بی یا ترشی کوردهکان مه که چی ئیسلام بوون ﴿

هه ره چۆن بی له میژوه کاندان و انیشان نه ده ن که کوردستان به گشتی و ناوچهی هه له بهجه، شاره زوو، هه رمان به ناشتی ئیسلامیان قبول نه کردوه. چونکه دینی خویان هه بووه و له سهه ری ماونه ته وه شهه ریان له پینا ویدا کردوه. گۆپی نه بو عوبهیدهی ئهنساری له عه بابیه یلی و عه کاشه له هه رمانی دیوی ئیران و

(ئەبو دوجانە) لە زەھاو (ئەسحابە سەپى) لە سلیمانى وکۆمەئى گۆرپ لەناوچەى تاوگۆزى بەناوى (گۆرستانى سەحابە) و گۆرستانىك لە بانە و گۆرپى ئەسحابەيەك لە گوندى (بىژوئى)ى ناوچەى ئالان و گۆرپى سەحابەيەك لە ھەولێر و ھەروەھا دوو گۆرپە جوو لە نىوان پەرس و ھەلەبجە و ھەلەبجە و عەبابەيلندا نیشانەى ئەم شەپە سەختانەن کە لەکوردستاندا کراو: بەلام پاشان کە بەرنامەى ئىسلام تىگەشتوون و ناوھۆکى دینەکیان بۆ پۆشن بۆتەو وەردە وەردە دەست بەردارى دینی زەپەشتى بوون و ئەویان قبول کردووە. ئیتر لەو پۆرئو سەردەمەو ئىسلام بۆتە دینی کورد و ھەموو موسلمان بوو جگە لە ھەندیکى کەمى نەبێت کە ئىستەش بەناوى (کاکەیی) و (پەزیدى) یەو ماونەتەو. کاتى خۆى کە ئىسلام کوردستانى وەك قەلايەکی محکەم و سەنگەرى پێشەو گرتووە، ئیتر گەلانى ئێران فارس و بلوچ و گیلەك بەبى زەحمەت تەسليم بوون: چونکە لەسەر خاکی ئەوان گۆرپى سەحابە و گۆرپەجوونیە، ئەمەش نیشانەى ئەوھە بەبى شەپ فەتح کراون.

دروست بوونی اخوان المسلمین

لە کۆتایی سالاڤى چلەکاندا لە ولاتى میسر دروست بوو و ئەندامەکانى دەستیان بەکار کردووە، دواى ئەوێ لە میسر ھەندى ئەركى بەجى ھىناو ئیتر بە پێویست زانراو کە بە ولاتە ئىسلامیەکاندا بلاویتەو. بۆ ئەمە دەستیان بەکار کردووە و توانیویانە سەركەوتن بە دەست بێن. لە گەرمەى کارکردندا ھەندیک لە ئەندامە کارامەکانى بە دەستى جەمال عەبدولناسر شەھید ئەکړن: ئەم کۆستە گەورە ئەک ئیخوانى واز پى ئەھینا،

به لکو نه دمه کانی تری گهرم و گوپتر کردو زیاتر دلی گهرم کردن بؤ
بلاوکردنه وهی په یامه کیان.

له سالی ۱۹۵۴ دا شیخ نه مجده زده هاری و شیخ محمده صهواف به ناوی
یارمته دانی خه لکی موسلمانن جه زانیره وه بؤ رزگار بوونیان له ده ست
فهره نسای داگیرکهر، دینه شاری سلیمانی. لهوی له گهل هندی مه لاو خه تییدا
کونه بنه وه، به لام پاشان له باتی نه وهی قسه کانیان وهر بگرن به جاسوسیان
نه دمه قه لم.

نیر هوال نه نیرن بؤ باوکم له هله بجه، نه میش کومه لی خه لکی خواناس
کو نه کاته وه بؤ پیشوازی کردنیان که له ناویاندا خالوی به یزم ماموستا مه لا
عوسمانی رابری بزوتنه وهی نیسلامی تیا نه بیئت. مزگه وتی پاشا که نه وکاته
شیخ محمده دی خه تیپ خه تیپ و موده رپسی نه بیئت نه که نه جیگای په کتر بینین
و کوبونه وه.

(شیخ نه مجده) و (صهواف) به پیشوازی کردنی نه و خه لکه زور شادو
خه ندان نه بن و پاشان هه ریه کهو خوتبه یه که نه دهن که مه به سته کهی خویانی
تیدا دهر نه مپن. نه و دمه شیخ محمده خالیدی نه قشبه ندی قایمقامی هله بجه
بووه، نه ویش کاره کهی زور به لاوه په سهند نه بیئت و پشتگیری لیده کات.

نه م کوبونه وهی نه بیته مایه دانیانن یه که مین به ردی بناغه ی ئیخوان له
هله بجه دا. پاشان هیدی هیدی به نه نینی ده ست به کاری خوی نه کات و تا
نیستا هل و مهر چیکیان بؤ نه په خساوه به ناشکرا کاربکه ن، به لام به نه نینی
ده ستی خویان و ه شان دووه.

له سالی ۱۹۶۱ دا دروست کردنی مه دره سهیه کی دینی سر به نه و قاف
له سر ده ست و داخوازی باوکمدا و پاشان کردنه وهی مه عه دهی نیسلامی دوو

راپهرینه که. دوزمنیش هه ئه ستنیت به ناگرباران کردن و تەخت کردنی گه پره کی
کانی عاشقان و به زهبری کاریگه رانه راپهرینه که سهرکوت نه کات، خانوکام و
جه ماوه ریکی زور له خه ئک به ناچاری به ره و ئیران هه ئدین.

دروست بوونی بزوتنه وهی ئیسلامی

بهر له وهی بزوتنه وهی دروست بیی پنیو یسته به سهر ئه وه دا تینه پهرین که
سالانیک له وه بهر کۆمه لێ مه لا و خه ئکی موسلمان په نایان بردبووه بهر ئیران.
۱. رابیهی ئیسلامی کۆمه لێک بوون که مامۆستا شیخ محهمدی بهرزنجی
سهرۆکایه تی نه کردن قهواره یه کی شینوه حیزبیان بۆ خویان پێک هینابوو، هه م
له گه ل رژی می ئیراندا و هه م له گه ل مه جلیس ئه علادا دۆست و هاو په یمان بوون.
پاشان له ناو بزوتنه وهی ئیسلامیدا خویان هه لکرد.

۲. کۆمه لهی (جند الله) که مه لا لوقمانی ته وی ئه یی رابه رایه تی نه کردن.

۳. کۆمه لهی (انصار) که مه لا ئیسماعیل رابه ریان بوو.

ئه م دوو کۆمه له یه شه به گه رمی پنی شوازیان له دروست بوونی بزوتنه وهی
ئیسلامی کرد به لām پێک نه هاتن. کۆمه لهی (جند الله) هه ر ماوه، به لām (انصار) له
سهر کاره ساتی هه له بجه و به شداری نه کردن یان رژی می ئیران هه لویستی له گه ل
گۆپین و نه مانیش بێ ده نگ خویان هه لکرد. (انصار) پسی و ابوو به شداری
کردن له رووداوی هه له بجه دا تاوانه و به زیانی خه ئکی هه له بجه و ناوچه که یه.

بزوتنه وهی ئیسلامی له یه که مه ی کۆبوونه وهیدا هه ردوو خانۆم مامۆستا مه لا
عوسمانی به رابه ری گشتی و مامۆستا مه لا عه لی به جیگری هه ئبژارد. مانگی
۱۹۸۷/۵.

ئەم بزوئەنەمەدە لە ماوەیەکی کەم دا توانی پەل و پۆ بەهاری و خەلکی زۆر لە دەوری خۆی کۆبکاتەوێ. یەکەمین رێکخراوی ئیسلامی بوو کە بە شیوەیەکی جوان مەسەلەی بەرگری کردنی لە مافی کورد رەچاوکرد ئەوەش زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ هەلئۆستی رابەرەکی. بزوئەنەمە چاوەڕێی ئەوەی لێدەکرێت لە مەیدانەکاندا ببێ بەشت، لە هەمان کاتدا چاوەڕێی هەلەیشی لێدەکرێت چونکە لەسەر بنچینەی رێکخستنی محکەم دانەمەزراوە.

بزوئەنەمە بە بۆنەی ئیلتیزامی تەواویان بەدینەوێ خەلکی موسڵمانی زۆریان لە دەوری خۆیان کۆ کردۆتەوێ هەروەها بە بۆنەی هەلئۆستیان لەمەڕ داگوژی کردن لە مەسەلەی کوردەوێ سەرنجی حیزبە نیشتمانیەکانیان بە تاییبەتی (پارتی) و (پەکییتی) بەلای خۆیاندا راکیشاوێ. کە ئەم دوو هەلئۆستەش بە قازانجیانە و ئەگەر نەهێلن خەلەلی تی بکەوێت قازانجی گەرەمی تیا ئەکەن. بزوئەنەمە چونکە لەسەر بناغەی رێکخستن دانەمەزراوە هەر لە ئێستەوێ کە سەرەتای کاریانە هەست بە بوونی دەستەگەریی تێدا ئەکرێت، کە ئەگەر هەلئۆکی جێدەدای لەم بارەوێ نەدەن ئەوا سەبەبێ پوو بەهرووی زیان و لێک پێچرانی گەرە ئەبنەوێ.

بزوئەنەمە دواي کارەساتی هەلەبجە پۆلێکی فراوانی گێرا بۆ گەياندنێ دەنگی کوردی مەزلووم بە ولاتە ئیسلامیەکان و هەندێ ولاتی تر. ئەمە گەرەترین خزمەتێان بوو کە پیشکەش بە دین و نەتەوێ کوردیان کرد. بەشداریی کردنیشیان لە کارەساتەکاندا زۆر چاک بوو، یانی دەستیان خاویز بوو، تەنیا یەک دوانێک نەبێت تاوانیان کرد کە ئەوانیش خێرا لە پێزەکانی بزوئەنەمە دەرکەن.

کوردایه‌تی

بزوتنه‌یه‌کی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و له‌ناوه‌پۆکدا له‌سه‌ر بناغه‌ی به‌دییه‌نانی مافه‌په‌واکانی گه‌ی کوردو رزگارکردنی کوردستان دامه‌زراوه .
له‌زوه‌وه کورد هه‌ولێ داوه ئازادو سه‌ربه‌خۆ بژی، هه‌ر له‌سه‌ره‌تای دابه‌ش کردنی کوردستانه‌وه له‌ نیوان ده‌وله‌تی عوسمانی - سه‌فه‌وی دا ئه‌م بزوتنه‌وه‌یه به‌بێ دیسپلین ده‌ستی پێکردوه و گه‌وره‌ پیاوانی کورد دژی ده‌ست به‌سه‌رداگرتن و داگیرکردن و ده‌ستاون له‌و پیناوه‌دا زنجیره‌یه‌ک میژووێان دروست کردوه .

پاشان که‌دوای شه‌پی یه‌که‌می جیهانی کوردستان ده‌کریت به‌چوار به‌شه‌وه و به‌سه‌ر ده‌وله‌ته‌کانی ئێران، عێراق، تورکیا، سووریه‌دا دابه‌ش ده‌کریت، بزوتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی له‌به‌رگیکی تر دا خۆی نه‌نوینی و ده‌نگی ناڕه‌زای پتر به‌رز نه‌که‌نوه . هه‌ر له‌و پۆژه‌وه‌کورد دژی ئه‌و نه‌خشه‌ گلاوه‌ و ده‌ستاو و تانیسته به‌بێ سه‌ره‌وتن و بێزاربوون و ماندوو بوون شوێش له‌دوای شوێش نه‌کات و هه‌موو شوێشه‌کانیش نامانجیان رزگاربوونی کوردو کوردستان بووه له‌ژێر چه‌پۆکی ناهه‌مواری داگیر که‌ران .

کورد نه‌گه‌ر چی تانیستا پشتیوانیکی راسته‌قینه‌ و دڵسه‌وزی نه‌بووه ، به‌لام ئه‌وه‌وای لینه‌کردوه که‌بێده‌نگ دانیشی: به‌لکو به‌پنجه‌وانه‌وه هه‌ر له‌ناو کووره‌ی شوێش و ڕاپه‌ڕین دا ژیاوه‌به‌وه‌په‌ری لێبوردنه‌وه سه‌نگه‌ری له‌ دوژمن گرتوه‌ و پڕ به‌ده‌م هاواری بۆ داوای مافی په‌وای خۆی کردوه .

یه‌که‌مێن پڕشنگی بزوتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی مه‌حمود پاشای جاف گه‌یاندوویه‌تی ناوچه‌ی هه‌له‌بجه‌، نه‌ویش ده‌نگی په‌یامی رێکخه‌راوی (ته‌عالی کوردستان) بووه .

دووهمین کهسانیک که له ناوچه که دا ئیلتزامی سیاسیان به وړیکخواوه په پدیداکردووه شاعیری شوږشگېر مه لا حه سمنی قازی ناسراو به (شاهو) و شیخ جهمیلی نه قشبه ندى بووه، که نه مانیش داوی ماوه یهک هر له نه سته مېول په یوه ندى نه کان به هه مان ریکخواوه.

پاشان شاهو په یوه ندى به حیزبی (هیوا) وه نه کات که له سلیمانی ماموستا په فقیح حیلمی رابه رایه تی کردووه. حیزبی هیوا له ناوچه ی هه له بجهدا ه ندى نه مندام و لایه نگیری بو خوی په پیداکردووه و خه ریکی کارکردن بوون تاحیزبه که نه ماوه و پارتی جیگای گرتو ته وه.

نه گهر به چاویکی گشتی سهرنجی بزوتنه وه ی کوردايه تی بده یین نه و نه توانین له سې قوناغی سهره کیدا دیاری بکین.

۱- سهرده می تیره گهری و نه بوونی حیزب وړیکخواوی سیاسی.

واته سهرده می بزوتنه وه که نه گهرچی هه ول و تیکویشان بسووه بو سهر به خوی و بزگار بوون له داوی داگیرکران ، به لام تیره گهری په نگی له سهر داپشتووه، واته شوږش له سهر نه خشه ی بیرى سهرهک هوزو گه وره پیاوه کاندا بووه، نهک له سهر هیلیکی سیاسی که حیزب یا وړیکخواوی نه خشه داپړی بووبی، وهکو شوږشی شیخ عوبه یدیلای نه هری وپاشای کوره و بهرانی یه که م و ...

۲- سهرده می دوست بوونی حیزب وړیکخواوی سیاسی له چوارچیه ی بیرى نه ته وایه تیدا.

له م قوناغی دووه مه دا پوښنیرانی کورد هه ولیان داوه حیزب وړیکخواوی سیاسیان دوست کردووه بو کوکړدنه وه هان دانی خلک و دهره یانی شوږش له زیر ده سستی سهرهک هوز و تیره کاندا. به لام حیزب وړیکخواوه کان له باز نه ی

بیری نه ته وایه تی دهر نه چوون و دهنګ و پهنګینکی جیهانیان به خووه نه گرتووه.
و هګو حیزب و پڼکخراوه کانی (هیڅی، خوږیون، هیوا، ژک، .. هند..).

۲- دروست کردنسی حیزی به رفراوان و کوردایه تی خستنه بازارپی
جیهانیوره.

نهم قوناغه دواي هه لوه شانده وای (ژک) و دروست بوونسی حیزی
دیموکرات له کوردستانی ئیراندا دهست پنده کات. هینانی وشه ی (دیموکرات)
بو ناو بزوتنه وای کوردایه تی شینوازی حیزی به تی له ناو کوردا گۆپی و
کوردایه تی له بازنه ی تهنگی خوی دهر هینا و کردیه هاودهنگی بزوتنه وه
پښکه و توتو خوازه کانی گه لانی جیهان. خوالیخو شبو و مه لا مسته فا به خووی
هینزکی گه وره وه به شداری شوړشی مه بادی و دروست کردنسی حیزی دیموکرات
نه کات. هه رنه و دهمه هه ونی دروست کردنسی لقینکی نهم حیزبه له کوردستانی
عزراق نه دات و هه ونه که ی سر نه گریت. نه و دهمه حیزی هیوا حل ده بیت
و ئیراهیم نه حممد کاروباری پارتی دیموکرات هه لئه سووړنئی. که زور خیراو
گورج و گول نهم حیزبه نه که وینته چالاکی نواندن و بوشاییه کی گه وره
پرده کاتمه. (پاشان دیننه وه سرباسی پارتی).

به شداری له شوړشی شیخ مه محموددا

نهم شوړشه له گه ل دروست بوونیدا پریشکی گه شتوت هه ل بهجه، به گزاره
جاف و همدی له سره ک هوزمه کانی ناوچه که و هه رامیه کان پښخوازیان له
په یامی نه شوړشه مرزنه کردووه. به تایبه تی هه رسی شاعیره شوړشگیره که
(نه حممد موختار جاف و شاهو قانع) و هک نمونه ی سی پو شنبیری شوړشگیر
چوونه ته لای شیخ مه محمود و به لینی هاوکاری کردنیان پیداوه.

نهو دهمه گەرز و پێوانەى زەوى بەدەستى ئینگلیزه‌كانه‌وه‌بووه‌ كه
 وىستووێانه‌ له‌سەر دەستى شیخ مەحمودا وه‌ك ده‌یان حكومه‌تى تر
 حكومه‌تیکیش بۆ كورد دروست بكەن، بە‌لام پاش ماوه‌یه‌ك شیخ مەحمود
 بە‌كارىگەرتى هەندى بیر تەسك و كۆلكە شیخ ومە‌لاو سەیدى دە‌وروبەرى
 پشت ئە‌كاتە ئینگلیزه‌كان و ئیتر شیرازەى كارەمەزە‌كه‌ تێك ئە‌چێت، خە‌لكە
 بۆشنیرو شۆڕشگێزه‌كه‌ پشتیان سارد ئە‌بێتە‌وه‌ و مە‌یدانه‌كه‌ ئە‌بێتە‌ جینگای
 تە‌راتێنى خە‌لكى ئە‌زان و پیاكارو ئە‌زۆك. لێ‌ره‌دا بۆ سە‌لماندنى ئە‌م پاستیه‌
 ئە‌چینه‌ سەر بیرمۆره‌یه‌كانى كە‌له‌ رۆشنی‌رى ئە‌ودە‌وره‌ (پ‌ف‌یق حیل‌مى) كه‌ ئە‌لى:
 ﴿م‌ی‌جەر ئۆئیل بۆ پ‌ك‌خستنى كارو بارى شارە‌كانى ترو بلاو كردنە‌وه‌ى
 نفووزى شیخ مە‌حمود تا- روان‌دز-چوو، بۆ یە‌ك‌خستنى ئە‌م شارانه‌ له‌گە‌ل
 حكومه‌تى سلێمانى(كوردستان) تە‌قە‌لایە‌كى زۆرى‌دا، بە‌لام كه‌ گە‌پایە‌وه‌
 سلێمانى شیخ مە‌حمودى له‌ وێنه‌یه‌كى تازە‌دا هاته‌ بە‌رچاو، واى بۆ دەر‌كه‌وت
 كه‌ له‌ هە‌وايه‌كى ترايه‌ و خە‌رىكه‌ له‌ پ‌ى لا ئە‌دا. له‌گە‌ل ئە‌مه‌شدا ئە‌یدا له‌ پ‌ووى،
 ئینگلیزێ‌كى زۆر شارە‌زا بە‌هە‌والى كورد بوو، تا له‌ سلێمانى مایە‌وه‌ ماوه‌ى
 بە‌دەر‌كه‌وتنى كە‌م و‌كورتى ئە‌دا. هە‌ولێ ئە‌وه‌ى ئە‌دا كه‌ چە‌وتى كرا پاستى
 بكاتە‌وه‌، مە‌به‌ستى بى‌انۆو گرتن نە‌بووبە‌لكو ئە‌یویست شیخ مە‌حمود پ‌ى
 بگە‌یه‌نیت و بۆ حوكم‌دارى بە‌راستى دوا رۆژ ئاماده‌ى بكات. زە‌مان بە‌دلى
 (ئوئیل) بچوايه‌ بە‌رپۆه‌ شك‌م له‌وه‌دانیه‌ كه‌ بناغە‌ى (كوردستانى گە‌مۆره‌ى) دا
 ئە‌مه‌زاند، به‌ ئە‌مرى شیخ مە‌حمود من له‌ تە‌رجە‌مه‌دا یارە‌تم ئە‌داو شه‌وان
 دە‌رسى كوردیم پ‌ى‌ئە‌وت. له‌دواى دە‌رس له‌گە‌لم ئە‌كه‌وته‌ باسى كوردستانه‌وه‌،
 هەر له‌و پۆژه‌وه‌ له‌خە‌یالى گە‌شتی‌كدابوو بۆ كوردستانى توركیه‌، ئە‌یویست
 له‌لایە‌ن كورده‌ ناو‌دارە‌كانى توركیا‌وه‌ شارە‌زایی پە‌یاب‌كا، باسى بە‌درخانیه‌كان و

كوردەكانى جەمىل پاشاۋ بابانەكانى ئەستەمولى ئەپرسى، ۋەكو بۆم
 دەرئەكەوت ئەم لەمن شارەزاتر بوو. لەگەل ئەمەشا ھەرئەپرسى، بەلام لەم
 باسانە من سودم زياتر بوو. لە دۇنيا بوو كە لەگەل خۆى بىم با بۆ توركىا بۆ
 ئەوى لەگەل كوردەكانى ئەوى، لەگەل نىشتەمان پەرۋەرەكان ۋە گەرەكانيان بۆ
 داۋاي كورد تىبىكۆشنىت ۋە بۆ حكومەتى كوردستانى شىخ مەحمود پشتىۋان ۋە
 لايمەنگىر بدۆزىتەۋە، لەبەر ئەمە خۆى لە شىخ مەحمود زىز ئەتەكرد ۋە
 نەيشەۋىست دەستى ئى بەردا، بەم پەنگە ۋە بەم سىياسەتە نەرم ۋە زىنگانەيە
 توانى تا ماۋەيەكى باش كۆلۆنىل وىلسنى خاكى عام لە شىخ مەحمود
 نەتۇرىنى. من بىزانم لەلايەن ئامانجەكانى خۆيەۋە دەربارەى كوردستانى دوا
 رۆژ بەدزىيەۋە تەقەرىرشى بۆ ئەنۋوسى. بەلام شارەكانى ۋەكو كەركوك ۋە
 كفرى ۋە ئەندى لە رەنيسەكانى كوردەكانى تىرەيان وىست بىنە ژىر حوكى
 شىخ مەحمود، ئەۋىش ئەمەى لە ئىنگلىزەكان ئەناسى ۋە باۋەپى پىيان
 نەماۋو. بە كورتىيەكەى شىخ مەحمود لەگەل ئىنگلىز پى ئەكەوت ۋە مەمانەى
 پى ئەكەكردن. لەبەر ئەمە تەقەلاى نۆئىل كەلكى نەگرت ۋە ناكوكى كەوتە بەينى
 وىلسن ۋە شىخ مەحمودەۋە^(۲).

لەم دىۋانەى سەرۋەدا بە ئاشكرا ئەۋە ديارە كە رەفىق حىلمى بىرۋاي بە
 بەرنامەى ئىنگلىزەكان ھەبوۋە ۋە لە ناۋەپۇكىشدا گلەيى لە شىخ مەحمودى
 تىادىيارە. ئىستەيش ھەموو ئەلەين كە ئەم سەردەمە ھەلىكى گەرەى زىزىن بۆ
 كورد دروست بوۋە، بەلام لە دەست دراۋە ۋە كوردى ناخالى شىخ مەحموديان
 لە خىشتە بىردوۋە، ھەرلەو سالانەدا چەندىن حكومەتى تىرە نەخشە ۋە
 بەرنامەى ئىنگلىزەكان دروست بوۋە ۋە كەسەيش پىيى كافر نەبوۋە، بەلكو لە
 چىنگى داگىر كەرزگارسان بوۋە ۋە بە ئاۋاتى گەرەى خۇيان گەشتۋون.

هه موومان دنیایین و نەزانی که ئەگەر شیخ مەحمود بە نەخشەی ئینگلیزەکان و بە وردبینی رۆشنیرەکانی ئەو سەردەمە بجولایەتەوه ئیمەش بە ئامانجی خۆمان ئەگەشتین.

لە چەند دایرێکی تردا رەفییق حیلمی بەم شیوە بیرەوهریهکانی خۆی تۆمار کردووه، ئەلێ: ﴿شیخ مەحمود دواي ئەوێ بە حوکمداری کوردستان کهوتە وهستاویکی گەنگەوه، لە کاروباری حکومهتدا کهم تەجرەبەو لە مەیدانی سیاسەتدا بێ کەس بوو. نازایی و بێ ترسی و کهمتەرخەمی خۆشی لەو هۆیانە بوون که بە هەلەئێ بەرن. لەبەر ئەمە ئەستێرەئێ بەختی زوو پووی کردە کزێ، چونکە پێ و شۆینێک که لە هەنسووپاندنی کاروباری عەشاییری دا لەسەری پۆیشتبوو بۆ تەگبیرو پای نیشی حکومهت بە کەلک نە ئەهات. ئەوانەئێ که ئەیانتوانی لە حوکمدار نزیك بنهوه لەم بابەتە بوون: دەس و پێومەندی ئەفام و نەخوێندەوار، دەورو پشتی چاو برسی و دواي تالان کەوتوو، نۆکەری خەنجەر لە پشت و عەشاییری تەفەنگ لە شان، هەرچەن لە بەغداوه هەتا لە تورکیاوه هەندێ لە زابته کوردەکان هاتبوونە سلیمانی و لەو سەردەمەدا هەندێ خوێندەواری باش و نیشتمان پەرور لەوێ بوون و ئەیان ویست که دەس لەناو دەس تێیکۆشن و یارمەتی حوکمدار بدەن، بەلام رێکەوتنی تاقمی دەورو پشتی حوکمدار و ئەمانەئێ تر نە ئەگونجاو تاقمی یەکهەم لە بەینی حوکمدار و تاقمی دووهمدا لە خەنجەر و دەمانچە دیواریکی دروست کردیوو. ئەگەر حوکمدار خۆی بیویستایە ئەم دیواری نەپوختاند و لە زابتهکان و مەنومەرەکان نزیك ئەکەوتەوه﴾^(١).

لەم دایرەدا دەرئەکەرێت که ئەو دەمە خەلک بوون بە دوو بەشەوه:

۱. كۆمەنلى خەلقى ەشاير و نەخويندەوار و نەفام و چاوبىرسى و تالانكەر كە چوار دەورى شىخيان تەنيوۋە بە چەواشەيى شۆپشيان ئاراستە كىردوۋە و زىيانكى گەورەيان بە ەيكەلى شۆپش و كەسايەتى شىخ گەياندوۋە و دەستەلاتيان گىرتۆتە دەست.

۲. كۆمەنلى رۆشنىير و نەفسەر و كارزان و بەراستى نىشتەمان پەرورە و سىياسى كە نەگەر شىخ بايەخى پىئىدانايە شۆپشەكەيان بە ئاقارى گەشەكىردنى مىژوۋدا ئەبىرد و سەرگەوتن بە دەست ئەمەت.

بەلام بەداخوۋە لەچاۋ خەشاماتە پۇخلەۋاتەكەدا كەمايەتى بوون و نەيان تۋانىوۋە نەخشى جى پەنجەي خۇيان دىيارى بىكەن. دىيارە شىخىش پىرواي بە لەشكىرى زۆر و بۆر ەبىوۋە و ئەۋانىش لە پىئىناۋى بەرژمەندى تايىبەتى خۇياندا ئەۋەندە بە دىۋ و پىاۋە(بەلى قوربان) يان بۇ شىخ كىردوۋە ەمىۋە راسىتەكىيان لەبەر چاۋى ۋن كىردوۋە. رەفىق خىلمى رۆشنىيرىكى قەلەم بەدەستى سىياسى ەاكەزايى نەبىوۋە، بەلكو كەسىكى ەەرە دىلسۆزى شۆپشى كورد و شىخ بوۋە و پەخنەكانىشى كە ئىستا چاپىراۋن دىلنەم لە پۇژى خۇيدا چىپاندوۋنى بە گۈيى شىخدا. چونكە يەكەك بوۋە لەو كەسانەي كە زۆر بە دىلسۆزىيەۋە لە بىن دەستى شىخدا ژىاۋە و ەمىۋە ئاۋاتى ئەۋە بوۋە كە شۆپشەكە بە لوتكەي ئاۋات بگات و ئەۋىش ەك دەيان شۆپشگىر و رۆشنىيرى تر لە سايەي ئازادىدا بژى و پىر بەسىەكانى ەناسەي شادى ەئەزى، بەلام بە داخوۋە شەمەندەفەرەكەي شۆپش بەسەر سەكەي ئاۋات و خواست و پىشنىيارى ئەماندا نەپۇشتوۋە، بەلكو سەكەيەكى ترى ەئەزاردوۋە كە بەرەۋە ەلدىرى نەمانى ببات.

ره فېق حېلمى له شونښېکې تر دا ديسان په نجه نه خاتوره سر ره خنځه يه کى مه وزغى و نه لى ﴿شيخ مه محمود هه روه کو بو د ارشتنى بناغه يه کى باش و به مېز بو نم حکومته تازه يه ته قه لايه کى ته وار و به کله کى نه نه دا، هيچ نه بى بو پاراستنى جى و ناوچه ي نه فسسى خوښى کرده وه يه کى نهو توى ديار نه بوو، نه ته شيلا تېکى نيدارى رنک و پېک، نه دانانى نيزامېک، نه رنغه يه کى تايبه تى بو به رپوه بردنى کاروبارى حکومت﴾^(۹).

رؤشنيرکاني ترى نهو سهرده مه، نهوانه يان که به راستى دلسوزى شوېش بوون و به ره ميان له پاش به جېنماوه، هه ريه کيان له رنغه ي دلسوزى خوښانه وه ره خنځه يان له هه ندې ناكارى نهو شوېشه گرتووه. هه نديکيان وه (جه ميل سانيب، شيخ محمده خالس، جه مال عرفان، شوکرى قه زلى، حه مدى ساحيب قران).

لېره وه نه مووى نهو گله ييه له سهر (هحمده موختار جاف، شاهو، قانع) لابه م که پشتيان له شوېشه که سارد بۆته وه، نه مانېش سى کله رؤشنيرى شوېشگېرى نهو ده ورانه بوون، به تايبه تى نهحمده موختار جاف زور دلسوزانه له گه ل شيخ مه محمود و شوېشه که دا ژياوه. نه مېش يه کيک بووه له هه وادارانى شينگليز و نه خشه و بهرنامه ي نهوانى به رنغه چاره ي کنيش ي کورد زانيووه. تاکو شيخي ش له گه ل نينگليزه کانداه ينى باش بووه هه موئوه رؤشنيرانه چوونه ته ژير سنبه رى گه وره ييه وه.

لېره دا به پيوريستى نه زانم که نه م هه والانه ي رۆژنامه ي (بانگى کوردستان) بلاو بکه مه وه که په نجه مۆرى به شدارى کردنى خه لکى هه له بجه و ناوچه که نه کهن لهو شوېشه دا. (بانگى کوردستان-نۆرگانى جه معيه تى کوردستان بووه که له سهر پيشنيارى مسته فا پاشاى يامولکى دامه زراوه ۲۱-۷-۱۹۲۲).

(۱)

له بهگزادانی وه له ده بهگی جهنابی نهحمهده بهگی پېشین و مهخدومی نهجا بهت موسومی محمهده عهلی بهگ و عه موزاده ی محمهده بهگی حهسه نه بهگ و، وه حهسه نه وه پۆسته م کوپانی مەرحوم یار نهحمهده بهگ له گه له جهنابی رهشادهت مهتاب شیخ حیسامه دین نهفهندی زاده شیخ محمهده نهفهندی بۆ زیارهتی حمزهتی حوكمدار تەشریفيان هاتۆته سلیمانی بهخیرهاتن^(۱).

(۲)

حمزهراتی موخته رهمی بهگزادانی جاف

جهنابی عهلی بهگی مهحمود پاشا، جهنابی کمریم بهگی فهتاح بهگ، جهنابی حهسین بهگی مهحمود پاشا، جهنابی حامید بهگ، جهنابی نهحمهده موختار بهگی عوسمان پاشا، جهنابی نهحمهده بهگی مهحمود پاشا، جهنابی حهسین بهگی حهسه نه بهگ، جهنابی نهحمهده بهگی فهتاح بهگ، جهنابی داود بهگی محمهده سهعید بهگ، جهنابی محمهده بهگی فهتاح بهگ، جهنابی شههاب نهلسه لته نه عوسمان بهگ عهبدوللا بهگی شهزفه بهیانی، رۆژی دووشه موو ۹ی تشرینی نهووه له ۱۹۲۲ تەشریفيان هاتوووه بۆ سلیمانی زیارهتی حمزهتی حوكمداري كوردستان، وه له مهعیهه تیانا كهت خودایانی جاف له شاتری كهت خودا محمهده ئیبراهیم و نهحمهده محمود و حهمه تالیب سلیمان عهلی وهیس، وه له پۆغزادی كهت خودا سالح كاكه خان و رۆسته م حهمه ی مهحمود و حهمه رهشید باباجان و فهتاح كامه ران خهسره وو حهمه عهلی مهحمود، وه له ترخانیه حهمه حهسه نه و حهمه شاسوار رۆیتنه سهلیم نهحمهده، وه له هاروونی عهلی محمهده نهمین و عهبدولکهریم حاجی عهبدولحه مید محمهده نهمین، وه له سهدهانی خهسره و مستهفا كهت خودا

نه‌حمده نه‌له‌بجیی: وه له نه‌ورۆلی عه‌لی عه‌زیز، له میکایه‌لی رۆسته‌م حه‌سه‌ن حاجی قادر و عه‌زیز حه‌مه‌ گوردون و میرزای حاجی حه‌سه‌ن و حه‌سه‌ن نه‌حمده شاسوار و حه‌مه‌ی فه‌تاحی سه‌ایل و حاجی کاکه‌ وه‌یس هاتوون بۆ سه‌لیمانی^(٧).

(٢)

کاتی که شیخ له (صلاحیه) نه‌بی و نه‌یه‌وی بگه‌رتمه‌وه سه‌لیمانی، خه‌لک ده‌چن به پیشوازییه‌وه. له‌ناویاندا سی کس نوینه‌ری خه‌لکی هه‌له‌بجیان تیدا ده‌بی. بانگی کوردستان نووسیویه: (له به‌گژادانی جاف جه‌نابان کهریم به‌گی فه‌تاح به‌گ وحه‌مید به‌گ و نه‌حمده موختار به‌گ ته‌شریفیان هاته‌ صلاحیه به‌شه‌ره‌ی زیاره‌تی حه‌زه‌تی حوکه‌مدار موشه‌ره‌ف بوون بۆ نه‌مه‌ی که له که‌لاره‌وه له پاشان یێن بۆ سه‌لیمانی روخسه‌تیا ته‌له‌ب کردو عه‌وه‌تیا نه‌فرموو)^(٨)، کاتیکیش له شو‌رشه‌که‌دا به پیشنیا‌ری مه‌سته‌فا پاشای یامو‌لکی (جه‌مه‌یه‌تی کوردستان) دروست نه‌کری و رۆژنامه‌ی (بانگی کوردستان) بلاو نه‌کاته‌وه: له دروست کردنی نه‌و جه‌مه‌یه‌ته‌دا عیزه‌ت به‌گی وه‌سه‌مان پاشای جاف به‌(٣٩) ده‌نگ و شیخ مه‌مه‌دی گو‌لانی به‌(٣٢) ده‌نگ نه‌بنه نه‌ندامی ده‌سته‌ی به‌رینه‌به‌ری، بۆ خه‌مه‌تی رۆژنامه‌که‌ش هه‌ر نه‌و رۆژنامه‌یه‌ پارچه‌ شیعرنکی نه‌حمده موختار جاف و نه‌م دوو هه‌واله‌مان پی نه‌گه‌یه‌تی.

شیعره‌که:

بانگی کوردستانه، وا دنیای ئیجیا کرده‌وه
زامی قه‌لبی کوردی بیچاره‌ی مداوا کرده‌وه
باعیسی پینشکه‌وتنی نه‌م قه‌ومه‌یه نه‌و مه‌ته‌بعه

ئەلحەق ئەمىرۇ خاكى كوردستانى زىيا كىردەو
 سەد شوكر وا لەشكرى عىرفان و عىلم و عاقلى
 شارى پىر شۆزى جەھالەتيان كەيەغما كىردەو
 لايمقى تەحسین و قەخزى قەومى كوردە چوتكە وا
 ئەم جەريدە پىرو فەرتوتيشى بۇرنا كىردەو
 بانگو ھاوارىكى بەرزە بانكى كوردستان دەكا
 مېشكى دنيای پىر لە دەنگ و شۆرو غەوغا كىردەو
 ژەنگو تارىكى جەھالەت وا لە دلدە دەردەكات
 قەلبى مەحزوونى ھەموو كوردى موسەفا كىردەو
 لاچوو تارىكى ھەورى جەھالەت وا ئىستەكە
 نەجمى ئىقبالى ھەموو كوردانى رەخشا كىردەو
 قائىمقام البېچە: احمد مختار

واتاى ھەندى لە وشەكان (ئىحيا) ئاوەدان. مداوا=چارە. باعيس-ھۆ.
 مەتبەعە=چاپخانە، زىيا=جوان و رازاۋە. يەغما=تالان و بېز، تەحسین=ئافەرىن،
 فەرتوت-پىرو كۆنەسال. بۇرنا-لاو، موسەفا=خاوين، نەجمى ئىقبال=
 ئىستىزەي بەخت).

ھەۋالەكان

۱-بەگزادانى جاف

بەگزادانى جاف كە بە ۋەتەن پەروەرى و سەعى و كۆشش بۇ تورەقى و
 مەعارىف و تەنويرى ئەبنای ۋەتەن مەشھورن بۇ معاونەتى جەمىيەتى
 كوردستان كە خادىمى مەعارىفە تەحرىرەن ۋە شەفاھەن دەرەھدېوون كە بە

هه‌موو نه‌وعی درێغی هیمه‌ت نه‌فرموون وه مه‌جزه‌ن به بیستنی نه‌می که ته‌شه‌بوس کراوه به ناوی جه‌معه‌تی کوردستانه‌وه ماکینه‌یه‌کی چاپ جه‌لب بکری وه‌کو له ژێره‌وه نووسراوه ته‌عه‌هود و نیمزایان داوه که معاونه‌ت بفرموون.

ڕۆیه

- ٤٥٠ جه‌نابی عه‌بدولکه‌ریم به‌گ ره‌ئیس جاف.
- ٤٥٠ جه‌نابی نه‌حمه‌د موختار به‌گ قایمه‌قامی نه‌له‌بجه.
- ١٠٠ جه‌نابی عیزه‌ت به‌گی عوسمان پاشا.

وه عه‌لاوه‌ی نه‌مه دیسان ته‌عه‌هودیان کرد که له نه‌له‌بجه له هه‌موو به‌گزا‌دان جو‌ی جو‌ی میقداریکی کوللی نیعانه بو نه‌م ماکینه‌ی چاپه‌گرد بکه‌نه‌وه و بینێرن.

له‌م خوسوسه‌وه به‌ناوی عه‌مومی جه‌معه‌تی کوردستانه‌وه عه‌رزێ ته‌شه ککو‌روبه‌یانی موچه‌مه‌ده‌ت له ئومه‌راو به‌گزا‌دانی جاف نه‌که‌ین وه ئومیده‌مان هه‌یه که سایی نه‌شیرافی کوردستان له نه‌م نه‌مری خێره‌دا نیشتێراک بفرموون.^(٨)

٢- ته‌شریفی ڕونه‌سای جاف

بو به‌عزێ موزاکه‌ره ڕونه‌سای موخته‌رمی جاف به نیستقبالیکی به شه‌ره‌ف و به ته‌فخیم واریدی سلیمانی بوون. خودای ته‌عالا له‌ناو هه‌موو عه‌شایره‌دا زه‌واتی وا منه‌وه‌و به ته‌دبیر زیاد بکا.^(٩)

نه‌و ده‌مه خه‌لکی ناوچه‌ی هه‌له‌بجه‌ش هه‌ربوون به دوو به‌شه‌وه:

۱. چینی روشنیبره‌کان که که‌مایه‌تی بوون و خانمی وه‌سمان پاشا و نه‌حمه‌د موختاری کوپی سهرباشقه‌یان بوون، نه‌مانه به گهرمی وه‌وادی نینگلیز بوون.

۲. چینی نه‌خوینده‌وار که زۆر بوون و وه‌وادر و دلسۆزی شیخ مه‌حمود بوون.

گرنگ نه‌ویه له‌و سرده‌مه‌دا به‌لای شیخ دابی یا به‌لای نینگلیزدا خه‌لکی هه‌له‌بجه و ده‌وربه‌ری ته‌ماشچی نه‌بوون، به‌لکو هه‌ر لایه‌نه‌و به‌بیرو باوه‌ری خوێ له‌جولان و بزوتن دا بووه که نه‌مه‌ش شانازییه‌کی تره هه‌له‌بجه به‌میژووی گه‌له‌که‌مانی نه‌به‌خشێ.

لێرده‌دا به‌پنۆستی نه‌زانم که چهند چالاکییه‌کی تر بجه‌مه‌ پینش چاو تا چهند به‌لگه‌یه‌کی تر بن بۆ به‌شداریی کردنی خه‌لکی هه‌له‌بجه له‌ شوێشه‌که‌دا.

۱- گوڤاری رۆژی کوردستان له‌ژێر سه‌ردیاری (ئالای کوردستان) دا نووسیویه:

«پشت به‌خوا له‌ناوچه‌ی هه‌له‌بجه‌دا ئیمه‌ر ۱۲ کانونی یه‌که‌م ۱۹۲۲ ئالای کوردستان به‌شادی و زه‌مه‌مه‌وه هه‌لکرا، به‌بای کینه‌کانی کوردستان نه‌له‌رێته‌وه»^(۱).

۲- هه‌روه‌ها له‌ ژماره‌ی چواریدا نووسیویه:

له‌ کاغه‌زێ که له‌ نه‌له‌بجه‌وه هاتوه: هه‌زه‌تی ره‌ئیسی داخیه‌ی کوردستان جه‌نابی شیخ مه‌مه‌د غه‌ریب نه‌فندی که بۆ رێکخستنی ئیش و کاری نه‌م قه‌زایه ته‌شریفی هیئا بوو له‌ پاش مواصه‌له‌ت فه‌رموون به‌ نه‌له‌بجه به‌گه‌زاده‌ی جاف و هه‌ورامان و نه‌هالی داخل و خارێج بیل عموم حازر بوون به‌یداغی موباره‌کی نیستیقلالیه‌تی کوردستان هه‌لکرا و نوطق ئیراد کرا له‌ سه‌عه‌ده‌ت

یەمینی ئەم رۆژە موقەددەسە لە ھەموو لایەکەوە نەسەری شادمانی و سرور
 ئەبینرا- خودا بەدەوامی ئیجلال و شەوکتی حەزەرەتی مەلیکی
 موعەززەم (مەلیک مەحمودی ئەوێ) ھەموو لایەك مووھەق بیلخەیر بکات-
 نامین^(۱۲).

(۲)

﴿لەلایەن شیخ فەرەجی بائی بنۆکەو بە خەزم و عەشرەتیانەو رێگەی
 سلێمانی- ھەلەبجەیان بەست، بانگی یاخیەتی و شۆڕشیان دا؛ و ئەم نامەیە
 بۆ میجرسون نیرا و ئاگاداریان کرد ئەو نامانەی کە لەمەوپێش بەناوی لیژنە
 و کۆمەڵانەو بۆتان نیراوە و تا ئێستە بەبێ وەلام مایەو زۆر بە پەلە و بە
 گورجی وەلاممان ئەوێت. چونکە لەمەندە زیاتر ناتوانین چاوەڕێی بەجێھێنانی
 بەلێنەکەتان بێن کە ئیستیقلاڵی کورد و ھێنانەوێ حوکمدارە.

میجرسون بە وەرگرتنی ئەم نامەیە کە بەھۆی کوێخا سەعدوونی بۆیسان
 سورموە بۆی نیرا زۆر تورپوو. دەست بەجێ فرمانی دا بەھیزی لیفی لەژێر
 فرماندەی جەنەرال فیتس گیفن دا بچن بۆ بائی بنۆک بیسووتین و شیخ
 فەرەج و ھاوێپمانەکانی بگرن. وە بە کەلەپچە کرایی بیانھێنن بۆ سلێمانی.
 ماوەی دە پوژ زۆر بە گەرمی جەنگی ئینگلیزو و کورد بوو، بەلام کورد بە کورد
 بە کوشتن دان رووی دا. نزیکەی دە فووکە -طیارە- لە چیاکانی ھەورمانەو بە
 گوللەئێ تەنگی کورد خرایە خوارموە و سووتا. فرماندەکانی فیتس گیفن
 کوژرا و لاشەکەئێ بە شانی جەمەئێ قالەئێ پیرۆت سەربازی لیفی کوردەوە رزگار
 کرا^(۱۳).

ئینگلیز دۆی ئەرۆی سلیمانی داگیر کردووہ (۱۹۲۴) ویستویہ بچیتہ ناوچہی ھەلەبجەش، بەلام دُنیا نەبووہ کہ بتوانیت، چونکہ خەلکی ناوچەکە دژایەتییان کردووہ. لەبەر ئەرۆ ئەم بەیان نامە ی بلۆ کردۆتەرە:

بۆ عەمومی ئەھالی قەزای ھەلەبجە

ئەوا تەبلیفتان ئەکری بۆ ئەرۆی تەئەیینی ئیدارە ی قەزا چاکتر بکری ئەحمەد بەگ قانەقام و حامید بەگ معاون لەگەڵ مەئمورانێ کہ ئیجاب یکا نیرانەرۆ بۆ ھەلەبجە. ئەبێ لە ئیجرائ و مزایفدا معاونەتی مەئمورەکان بکەن و مۆتیعانە ئەرۆمری رەسمیە ی حکومەت بەجی بھینن^(۱۱).

(۴)

جاریکی تر ئینگلیزەکان بەیان نامە یەکی تر بلۆ ئەکەنەرۆ و داوا لە خەلک ئەکەن کہ دەست نەھیننە رینگە ی لەشکرەکیان.

بۆ عەمومی ئەھالی ناحیە ی تانجەرۆ و قەزای ھەلەبجە و ھەرۆو تایفەکانی

جاف

﴿ لە ئێوەرۆ مەعلوم بێ کہ ئەگەر زەرەرێک و ئەزیزەتیک واقع ببێ بۆ ئەم ئۆردووە کەوا لە ناحیە و محەلی ئێوەرۆ مرۆر ئەکا ھەر فەلاکەت و موسیبەتیک کہ لەو پووەرۆ بە ئێوہ بگات مەسئولیەتی لەسەر خۆمانە^(۱۲).﴾

پیرانی ناوچەکە سی پووداوی تر ئەگیرنەرۆ کہ ھەرسێکیان پشتیوانی کردنە لە شیخ مەحمود و دژایەتی کردنی ئینگلیزەکان.

۱. ناوچه‌ی شه‌میران

شه‌میرانیه‌کان که یه‌زدانبه‌خشیشیان پیّ نه‌گوتریّ له‌ناوچه‌ی خویاندا به‌
راییه‌تی محهمدی سان نه‌حمده‌ نه‌کونه‌ پشتیوانی کردنی شیخ محهمود،
وه‌کو له‌ چهند که‌سینکم بیستوو به‌م شیوه‌ بووه.

﴿ محهمدی سان نه‌حمده‌ ذوای شه‌ری-ناو باریک-به‌لین و په‌یمان نه‌دا به‌
شیخ محهمود که‌ به‌و پهری دلسوزیه‌وه‌ هاوکاری بکات و هرچی شیخ پینی
باش بینت نه‌وه‌ بکات.

نه‌و ده‌مه‌ شیخ تشریفی له‌ گوندی(داریکه‌لی) ناوچه‌ی بازبان بووه، چونکه
نینگلیزه‌کان سلیمانیان پیّ چۆلّ کردبوو، نه‌ویش په‌نای بردبووه‌ نه‌و ناوچه‌یه
و به‌خویو هیژنکه‌وه‌ له‌وی گیرسابوویه‌وه‌. خه‌ک له‌هر لایه‌که‌وه‌ نه‌وانه‌ی
هم‌وادر و دلسوزی شیخ بوون نه‌چوونه‌ خزمه‌تی و زۆریشیان به‌ شیوه‌ی نامه
په‌یوه‌ندیان پیوه‌ نه‌کرد. ئیمه‌ش محهمدی سان نه‌حمده‌ ناگاداری کردین که
نه‌یه‌وی نامه‌یه‌ک بۆ شیخ بنووسی و به‌لینی هاوکاری کردنی پیّ بدات.
که‌سمان له‌ قسه‌که‌ی سه‌رینچیمان نه‌کرد، نه‌ویش نامه‌یه‌کی بۆ نارد.

پاش ماوه‌یه‌ک شیخ محهمود داوای کرد که‌ محهمدی سان نه‌حمده‌ بچیت
بۆ لای: نه‌میش بۆی نه‌کرا بپروات له‌ جیگه‌ی خۆی محهمودی کوه‌ی و
محهمودی نه‌حمده‌ی وه‌سمان نه‌نیری و پینیان نه‌لی که‌ په‌یره‌وی بریاری شیخ
بکه‌ن و له‌ قسه‌ی ده‌رنه‌چن، وه‌ هر کاروباریکیشی بووخیرا ناگادارم بکه‌نه‌وه‌.

هردوو محهمود نزیکه‌ی سائیک له‌ خزمه‌تی شیخدا مانه‌وه‌ له‌و ماوه‌یه‌دا
بۆ چهند جاریک نامه‌ له‌ نێوان محهمدی سان نه‌حمده‌ و شیخدا دینن و نه‌به‌ن؛
نامه‌کان به‌داخه‌وه‌ نه‌ماون، به‌لام پاشان ده‌رنه‌کویت که‌ نه‌و تامانه‌ یه‌ک له‌ دوا
یه‌ک په‌یوه‌ندیان توندتر و به‌هیزتر کردوو. له‌ نه‌نجام دا شیخ داوا نه‌کات که‌

خۇيشى بېيىنى ئەمىش لەگەل برازا يەكيدا بەناۋى (مەمەدى قاس) رىنگاى دارى
كەلى ئەگرىتە بەرو بەدىدارى شىنخ شاد ئەمبى. دەست لەناو دەست پەيمانى
لەگەلدا تازە ئەكاتەوہ.

دواى ئەم پەيمانە ئىتر ھەرچى شەمىزانى ھەيە ھەموو پەتىكى پەيوەندى
لەگەل مىرى و دەستەلاتى ئىنگلىزدا پىچران. بە ھىچ شىۋە يەك دەخلى كاروبارى
داگىركەر ئەكەوتىن و پىشتمان ھەلەكرد. زۆر جار لە ھەلەبجەوہ ئەكرايە سەرمان
كە باج و پىتاك بەدەين، بەلام گونىمان ئى ئەخەواند و نوئىنەرەكانىانمان
دەرئەكرد. ئەمە ماوہى چوار سالى خاياند.

سەرەك ھۆز ئەيزانى پۇژى لە پۇژان دوزىمن بەرۋكى پى ئەگرىت، بۇ ئەوہ
ھەمىشە تەنەنگىچى لەسەر كەژمەلە و پىنگا و بانەكاندا دا ئەنا. مەفرەزە يەككى
چاودىزى دروست كردو كوپىكى ئازا و قارەمان و كەللەى شەقى بەناۋى (عەزە
بەران كىرە بەرپىسيان.

دوزىمن كىچ كەوتە كەلىمە ئەيزانى چۇن مل بەم ھۆزە پىدات و ئەو باردىان
لە دەست وەرگىرى. بۇ ئەوہ كاپىتان (لىس) كە ئەم دەمە فەرماندەى ناوچەكە
بووہ، ھىزى پىك دىنى لە حسەينى حسەن بەگ و (۲۰) پۇلىس لەگەل ھەندى
دەستىم دايەرى تردا. ناردنى بۇ ئەوہى بارەكە ھىمن كەنەوہ. پويان كىرە
گوندى (كانى كەوہ) لەوى داوا ئەكەن كە ھەرچى كونيخاى ئاوايى يەكانە
گىرەنەوہ بۇ ئەوہى يەككى (۴۰) لىرەى زەويانەى ئەو چوار سال ياخى بوونە
بەدن. كونيخاكان كۇ ئەنەوہ كە برىتىن لەمانەى خوارەوہ:

گوند	كونىخا
۱. توولەمبى	ئەحمەدى حسەين
۲. چەمەرش	عەبدولاي مام پەسول

۳. کۆكۆزى شەمىران	مەمەدى پۈستەم
۴. دىنگەمەرە	جەمە شەرىفى قادىر
۵. بەشى ھاجە	مەمەدى مەجمۇدى ھەواس
۶. بەشى پىرىك	جەمە توفىقى ھىران
۷. ۋەرمەن	بارام جەمەى شاۋرەيس
۸. زىناكۆ	ئادىرى مام بارام (ئەم ھۆزىمىيەمەن و لە ئاۋچەى شەمىران)
۹. ئۆمەر	ئەحمەدى سان ئەحمەد
۱۰. بەشى ئەحمەد بەگ	مەمەد ئەمىدول پەھمانى يونس بەگ
۱۱. دلف	تۇلىق فەرەج
۱۲. مام شەمى	قادىرى ھاجك
۱۳. شەك مەيدان	مەجمۇد مەمەد چاراغ

دوای ئەۋەدى كە ئەمانە گەردىبۇنەۋە، كار بەدەستەكان كەۋتەنە ھەپەشەۋ
گۆرەشە. ئەبدولائى مام پەسۇل و ئەحمەدى حسەين كە بە تەۋسەۋە قەسەيان
كردو بەرپەرچى داۋاكەيان دايەۋە، داياننە بەرۋ بە پال بىردىنيان. مەمەدى سان
ئەحمەد كە ئەمەى يىنى دەست بەجى لە دىۋە خانەكەى ھاتە دەرەۋە،
دەمانچەكەى دەرھىناۋ ھاۋارى كرد.

—ئادەى خەلگىنە بىيانگىرن، دەست بەستىيان كەن، ئەمانە ھاتوون شەرەفمان
بەشكىنن. بەر بانگ و ھاۋارە، خەلگەكە ھەمۇ پەلامارمان دان داماننە ئاۋەۋە.
تىنيان بەرۋەين و پارۋمان نان.

ئىتر كار ۋەك خۇى مايەۋە تا دوای دوو مانگ دوژمەن فېۋكەيەكى ئاردو
بەيان نامەيەكى لىيوردنى بەسەر ئاۋايىيەكاندا بلاۋكردەۋە. لە بەيان نامەكەدا

داواي ئەرەيان لىكىردىبووين كەواز لەو سەرپىنچى و ياخى گەريپە بىنن. ئەگەرنا ئەوا مەترسى دىتە پۇتتان و بۇمبارانتان ئەكەين.

مەمەدى سان ئەحمەدىش بە خەلگەكەى وت مەل نادەين و بۇ ئەوەى تووشى زيان نەبىن ئاوايىپەكە چۆل كەن و بووبىكەنە ئەشكەوت و بن بەردەكان. داواي چەند پۇژى كە دوژمن ھىچ ھەوالىكى پى ناگات چەند فېۋكەيەكى ناردو ئاوايى (كانى كەو)ى كوتا. مەمەدى سان ئەحمەد خۇى لە پىينى دىكەدا مايەو، تەفەنگىكى بېرەو خۇرى پى بوو كە (تەيارە شكىن) يان پى ئەووت. كەوتە تەقە كردن لىيان و يەككىيانى ئى خستە خوارەو. سى ئەفسەرى تىابوو، بە پەرەشەوت خۇيان بەردايەو، لەناو بىشەو قامىشەلەكانى چەمەشدا كەوتن. بە بەيداخىكى سىپى ئىشارەتەيان بۇ يەكى لە فېۋكەكان ئەكرد كە بچىت بەدەميانەو. فېۋكەكەش خىرا نىشتەو سوارى كردن. ھەر ئەو شەو (لىس) نامەيەكى بۇ مەمەدى سان ئەحمەد ناردو تىيدا نووسىبوى ئەگەر فېۋكەكە نەسووتىنن لىتان خۇش ئەين.

لە بارەى كەوتنە خوارەو ئەو فېۋكەو رۇنامەى (نومىندى نىستىقۇال) لەژىر سەردىرى (بۇمباردومان)دا ەك ھەوال بىلوى كىرۋتەو و دەلى: (لە ۱۲ى مارتدا پىنچ تەيارە ئاوايى ھەمەى سان ئەحمەد كە لەبەر سىروانە بۇمباردومان كراو لە تەيارەكان يەككىيان سقوتى كردووه)^(۱).

بەلام مەمەدى سان ئەحمەد كۆنى بەنامەكە نەداو بىرىارى دەرکرد فېۋكەكەيان سووتان. داواي ئەمە دوژمن پۇژىكى تر چوار فېۋكەى نارد و ناوچەكەيان بە خەستى بۇمباران كرد. بەلام زىيانىكى ئەوتۇيان ئەگەياند. چونكە ملەى (تەموورە ژەنان) ھەمىشە چاودىرى پىو بوو. بە تەقەكردن رىگەيان نەدا فېۋكەكان بە ئارەزووى خۇيان دەست بوەشىنن.

كار وەك خۆي مایەو، پاش سالى ئىنگلىزەكان داوايان كرد كه پەيوەندىي نىوان ھەردولا خۆش بگەن. بۇ ئەو داوايان كرد كه محەمدى سان ئەحمەد بچىتە ھەلەبجە، ئەگەر خۆيشى نايت ئەوا كۆرەكەى بنىرى. تا مەسلەكە كۆتايى پى بەنن و ھىچ لە نىواندا نەمىنى. محەمدى سان ئەحمەد پاش ئەو كۆنەكان داوايان لىكرد، مەحمودى كۆپى و ئەحمەدى حسەنى نارد بۇ ھەلەبجە. ھەر كەگىنە جى يەكسەر گرتنيان و ھەوائيان نارد بۇ محەمدى سان ئەحمەد تا خۆي نەيت ئازاديان ناكەين.

ئەمىش كە زانى ئەمە پىلانە يەكسەر نامەى نووسى بۇ ئەم سەرەك ھۆزانە:

۱. عەبدوللای ھەمەى خوا كەرەم-نەورۆلى.

۲. ھەمە ناغا-گەلالى.

۳. سەيید ئەوپرەحمان-تاوگۆزى.

ئەمانىش ھەمويان ھاتن بە دەنگیەو. لەشكرىكى گەورەيان پىك ھىناو بويان كرده شارى ھەلەبجە. دايان بەسەر سەراداو شەپ دروست بوو، ئىنگلىزەكان زۆريان بۇ ھات و ناچار بوون ھەردوو گىراو كە بەردەن و بەسەر بەرزى بگەرنەو شوینی خویان.

۲- عەبابەیلی و ھاوار

پىرانی عەبابەیلیش ئەگىرنەو كە: خەلگى ئەم ناوچە باج و پىتاك و سەربازى نە ئەدا بە دەولەتى ئىنگلىز. كاپىتان (لىس) دەكاته سەريان. لە عەبابەیلی: شیخ رەشىد، شیخ كەرىم، شیخ عەبدولپەرەحمان، ئەحمەدى ھەمە چاوپرەش، مەحمودى یاسە و لە ھاوار: سەيید مراد، وەستا توفیق و چەند كەسكى تر لە گەلەندا بىراریان دا كە ئەگەر دوزمن بىت بۇيان دەستى ئى

نه پاريزن. هه چهنده ههندي كەس ئەترسان، بەلام ئەوان گوييان بە هيچ نەداو
لەسەر برياري خويان سوور بوون.

دوژمن هەم لەشكرهكەي زۆر بوو، هەم چەكي باش و فېرۆكهشي هەبوو. بەلام
چەكەكاني ئەمان بريتي بوو لە (تەيارەشكۆن، سى تير، وەرەندل، تاپر، ساچمە
زەن، ژنير ساف). بەلێ دوژمن كاتێ ئەمەي بۆ دەرگەوت لەشكرێكى گەورەي
بەسەر كردهيتي كاپيتان ليس و بێقاسم بەگ رێكخست و گەشتە عەبابەيلی،
بەلام بەشەپ، دواي ئەمەي شەپەكە تەواو گەرم بوو، دوژمن زەفەري هیناو
سوارەكان بە شنووی دا هەلزان و كەوتنە تەقە كردن لە لەشكرەكە. ئینجا
دوژمن فېرۆكەي هەلسان و ئەوانیش بەرمو ئەشكەول دەرئەچن. دوايی دوژمن
شونيان ئەكەوێ، ئەوانیش بەلاپالەكاني ئەشكەولەو خويان دەرئەنەرە، شەيخ
رەشید پينيان دەلێ: تەقەيان ئی مەكەن با بچن گوندی هاوار تالانكەن، كە لەو
سەرەو گەرانەرە ماندوون و كۆليان پينيه دەستيان ئی ئەكەينەرە. لەشكرەكە
بەبێ تەقە نەچیتە گوندی هاوارو تالانی ئەكات، كاتێ كە ئەگەرنەرە لە
ناوەراستی دۆلەكەدا تينيان ئەسەرەوينن و كوشت و كوشتارنكي زۆريان
ليندەكەن. دوژمن پاش ئەو ئەكەويتە دەست وەشاندن، هيزی تردینێ لە
پينشەرە گوندی عەبابەيلی بە فېرۆكە بۆردومان دەكات و زيانی مانی و گیانی لە
خەلك ئەدات. عەبدوللای خالۆی دايكي حيكەتي مەلا عەل شەهید دەبينت و
چەند كەسيكيش بريندار دەبن. شەيخ رەشید و هاوڕێكانیشی كە دەرزان
لەشكرەكەي دوژمن زۆرە و دەرەقتيان نايەن ناچار بەرمو دیوی ئيران ئەپۆن و
روو ئەكەنە گوندی (باراماوا)ی لای مەريوان. دواي ساليك كە ناوچەكە گۆرانی
بەسەردا دی ئینجا ئەگەرنەرە.

۲. ئاۋايى رۇستەم بەگ

لەم گوندەدا بەگزادە جافى ۋەلەربەگى تيا بوۋە. ئەمانىش چەك و تفاق و سوارچاكى باشيان ھەبوۋە و لەگەل دەستەلات دارانى ئىنگلىزدا كەوتۈنەتە ناكۆكى. ئىنگلىزەكان نامەيان دەنئىرنە سەر و ھەپەشەيان لىندەكەن، بەلام نەك ئەۋەى كە ھەپەشەكە نەيتىرساندوون بەلكو بەۋ پەرى نازايى و جەسۋورىيەۋە ۋەلاميان دەدەنەۋە و بىرىارى شەپكردن دەلەن نەك خۇ بەدەستەۋەدان. ئىنگلىزەكان دوو فەرۇكە ئەنئىرنە سەر گوندەكە و بۇمبارانى دەكەن كە پىاۋىكى رۇستەم بەگى يار ئەحمەد بەگى تيا شەھىد دەبى.

پاشان ھىزىك دىننە گوندەكەۋە، ئەمانىش ماۋەيەك شەپريان لەگەل دەكەن و پاش ئەۋەى كە فېشەكيان پى نامىنى و لەشكرەكەى ئىنگلىزىش زىياتر دەكات لەشكىن و ھەمە سەعید بەگ بەدىلى دەگىرى كە دۋاى ماۋەيەك گۆپىۋىيەنەتەۋە بە ئەفسەرىك و دوو سەرباز كە لای ئەمان دىل دەبن.

* * *

ئەحمەد موختار جاف ۋەكو (قانع) و(شاھۇ) لەسەر مەسەلەكە بىدەنگ نابىت. ئەمان ھەر كە دەزانن شوپشەكە بەدلى ئەۋان نىيە ۋازدىنن و گۆشەگىر دەبن. ھەر چەندە ھەندى نۇمىدىيان ھەر بە شىخ دەمىنى و جار جار ھەر بە سەرى دەكەنەۋە. بەلام ئەحمەد بەگ لەسەر كېشەكە دەپراۋ لەگەل شىخدا دەكەۋىتە مىللانى.

رۇشنىبرانى ئەۋ دەمە زۇربان ۋەك قانع و شاھۇ دەبن و جەمال عىرفان و عارف سائىب و جەمىل سائىبىش ۋەك ئەحمەد موختار جاف. پاش ئەۋەى مىل ملانىكەيان تۈندۈ تىژ دەبى شىخ ئەيگىرىت و لە زىندانى(جاسەنە)تۈندى دەكات. دۋاى ماۋەيەك كە ژيانى زۇر ناخۇش دەبى

نامه‌ی یکی شیعی بی شیخ ده‌نوسی و داوی لی‌بورنی لیده‌کا.
شیعمرکه بهم به‌یته ده‌ست پی ده‌کات:

سه‌با عهرزی خلوسی و به‌نده‌گیم و همم دوعا خوانی
بیه بی خرمه‌تی شاه‌ی موحیتی گشت سلیمانی

دوای نه‌وه نیتر شیخ نازادی ده‌کات و دیت‌هوه له هه‌له‌بجه داده‌نیشی. نه‌وه
ده‌مه ئینگلیزه‌کان به بو‌نه‌ی هاوکاری کردنی خانمی وه‌سمان پاشای دایکی
نه‌حمده موختار جاف‌هوه له هه‌له‌بجه‌دا ده‌سته‌لاتیان زور ده‌بی و نه‌چنه بن
کلیشه‌ی نه‌حمده موختار جاف‌هوه. نیتر کی‌شه‌که نه‌وه‌ندی تر له نیوان نه‌م و
شیخ‌دا توندو تیژ ده‌بی. به‌لام تازه نه‌حمده موختار جاف ده‌ستی له شوینی
خوی گیر بووه و شیخ هیچ ده‌سته‌لاتیکی به‌سهریدا نامینی.

نیتر له‌گه‌ل دایکیان به ته‌واوی ده‌ست له‌گه‌ل ئینگلیزه‌کاندا تیکه‌ل نه‌که‌ن، به
هیوای نه‌وه‌ی که نه‌نجامی به‌ده‌ست بینن. به‌لام پاش نه‌وه‌ی که شو‌پش تیک
نه‌شکی و شیخ له شه‌ری ده‌ربه‌ندی بازباند به برینداری شه‌گیری، نیتر
ئینگلیزه‌کان ده‌ست له و به‌نامه‌یه هه‌له‌نگرن که دایان نابوو حکومه‌تی بو کورد
دروست بکه‌ن. له‌سه‌ر نه‌مه نه‌حمده موختار جاف دل‌ی له ئینگلیزه‌کان کرمی
نه‌بی‌ت و به‌ینی له‌گه‌ل‌یان سارد نه‌بی‌ت. له‌م ماوه‌دا(ح) به‌گ به ته‌ماحی نه‌وه‌ی
بکرتنه قایقمای هه‌له‌بجه زور به گهرمی خوی نه‌خزنینته بن ده‌ستی
ئینگلیزه‌کان و ده‌ست نه‌کات به گیره شیوینی. ورده ورده وای لی دیت نه‌حمده
موختار جاف له‌بهر چاوی ئینگلیزه‌کان ره‌ش نه‌کات. ئینگلیزه‌کانیش تادی
پشت له نه‌حمده موختار جاف نه‌که‌ن و بایه‌خ به(ح) به‌گ نه‌ده‌ن و نه‌یکه‌نه
قایمقام.

نه محمد موختار جاف بهو نفوردهی که ههیبوو ښنگلیزهکان ناتوان هیچی
 لکه نډا بکن، ښمیش شو سالانه خوۍ سرگرم نهکات به دانانی شیعی تر
 چیرکه بهناوبانگه کی بهناوی (مهسه لوی ویزدان) بهرهمی شو
 دهورانه تی. چنده سال ټینه پهری ښنگلیزه هر حاکم ښمن و نه محمد موختار
 جاف گۆشه گیر تا له سالی ۱۹۲۴ دا دږی ښنگلیزهکان رانه پهری، به خوۍو
 کومنی چکه دارموه نه دهنه کهږی بالانبو. ښنگلیزهکان بهم کاره رانه چله کین و
 نهکونه جرت و قرت. لهم لاو لوه جاسوس بلاو نهکونه و همول نه دهن له
 داوینکدا بیگرن. بهلام شو به شینوهی پارتی زانی نهږی و به تایبه تی
 کۆکویهکان یارمه تی دهری تهواوی ښمن لهر شهو هر چنده همول نه دهن
 بهلام هیچیان پی ناکرت.

شو دمه به چیاوه وینه یهکیان گرتووه که من له خوا لیخو شېبوو حیلیم
 وهرگرت. وینه که نیسته ش ماوه، بهلام کهلکی چاپکرنی نه ماوه. هیوادارم لای
 کهسی تره بنیت و پاریزراو بی، چونکه وینه یهکی بهنرخ میژوویه.
 شو کهسانه کی که لهم بزوتنه وه چکوله یه دا به شداریان کردووه، هه موویان
 . ناویان لهم پارچه شیعه ده ها تووه که له پیا هه لدانی نه محمد موختار جاف
 وسواره کافیا دانراوه.

سازادهی دهوران نه محمد موختارمن
 پهی روژی دهوا نه سفهندیارمن
 هر پهی ویش خاسمن شهو و روژ هه یجا
 چهنی دوژمنان بکهرو هه یجا
 شوخن، لینده نمن، لاره کلاوهن
 جه دووری بارش جه رگ کهواو من

دایم نه خه یال حالی کوردانمن
 بویه لهر اگیل خاکی ئیرانمن
 نومیدش ئیدهن وملولهی تفهنگ
 ئیستیقلالمان بگیرو وه چهنگ
 (مستهفا) شیرهن اغه فارا نهههنگمن
 احهسنا ولمه جیدا وینهی پلنگمن
 (مستهفا) مهشهور بهمچه شازه
 قاتیلی رۆح و گیانی سهروازه
 (الایق) به خالهن تفهنگی لاشان
 بو افه تاج حازر پینج تیری نلمان
 بو اباقی خاسه له قول و سهنگهر
 وینهی شیرنی نه بگیرو لهنگهر
 (میرزا) گهل شیرنی ژبانمن
 (احمه) و (احمه مین) مهردی مهیدانمن
 (له تیغا واره حیم)، (ساله ج) و (کورد ه)
 به مهردی گره و جهروستم بهرده
 (شیخه) و (کامیرا) ئازاو زرنگمن
 همیشه حازر مایل وه جهنگمن
 بهوری به یانه افه تاج چناری
 دوژمنش دایم مکهرو زاری
 معلوم که لمیرد شیرنی ژباننه

خۆاخمە سەلەح مەردى مەيدانە
اعەبدولكەرەيمائىش خزمەت گسوزارە
چاكەى ئەو لە لام زۆربىنى شوومارە.

ئەم بزوئەوئەيە رۇژ بەرۇژ دۆست و ھەوادارى زياتر لە دەورى خۆى كۆ
ئەكاتەو و رۇژ بە رۇژىش ئىنگىلىزەكان ترسى زياتريان ئى ئەنىشى. لەبەر ئەو
فەرزى ئەكەن لەسەر شانى (ح) بەگ كە ھەئسى بە كوشتنى ئەحمەد موختار
جاف.

با لىزەدا بچىنە سەر ھەوالىك كە رۇژنامەى (نومبەرى نىستىقئال) لە ژمارەى
(۲۵) دا بلاوى كردۆتەو.

خەبەرەاتى داخلى

(بەپنى مەلوماتى ئەھالى لەسەر تەشەببوسات و موراھەت ئەحمەد بەگى
عوسمان پاشاى ئەلەبجە بۆ موھافەزەى مەنقەتەى شەخسى خۆى بەھەر ئەسائىس
و حىلەبازىيەك بوو مىقدارىك سوارەى لە حكومەتى بەرىتانىا سەندىبوو، بە واسىتەى
ئەم قورەتەرە خەرىكى غەدرو تەعەروضاى ئەھالى بوو، لەسەر ئەو عومومى ئەھالى
ئەطراف و عەشاير مەجبورەن قىاميان كردو تەعەروضاى ئەو قورەتەرە ئەحمەد بەگ
يان كردىبوو تا شارى ئەلەبجە تەعقىبىيان كردىبوون)

لەپاش ئەم و مقەيە موفەتئىشى كەركوك ميجەر ئەدمۇنس بە سى طيارەو ئەچنە
ئەلەبجە، لە حىنى طياراندا طەيارمەكەى كە ميجەر ئەدمۇنس تيا بوو سقووى
كردىبوو. خۆى ئەستى شكابوو، ماكىنىستەكەى سەرى شكابوو، بە دوو طەيارمەكەى
تر رۇشتەبوو ئەو بۆ ئەلەبجە و طەيارمەكەى تر بە شكابوى لە ئەلەبجە بەجى دىلن.

وه (خانمی عوسمان پاشا بۆ موخافهظه‌ی هه‌موو شتیکی خۆی جافرسانی
هینابورو ئه‌لبه‌جه) وه ذاتهن ئهو قومه سوارمه‌یی که له‌ناو ئه‌لبه‌جده‌یه سوارمکانیان
به طه‌مه‌ع ئولاغ و سیلاحه‌کانیان له‌خۆیان ته‌قسیم کردروه) (۱۷).

ئهم هه‌وانه ده‌ست هه‌لبه‌ست نیه، به‌لام نه‌وه‌نده‌ی تیا‌یه که که‌سینکی دژ به
ئه‌حمده‌ به‌گ و شو‌پشه‌که‌ی رای‌گه‌یاندووه و بل‌اوی کردۆته‌وه؛ چونکه‌ می‌ژووی
ژیانی ئه‌حمده‌ موختار جاف دوور نیه و گه‌لێک له‌و که‌سانه‌ تا حه‌فتا‌کانیش
وه‌شتا‌کانیش لێیان ما‌بوو که له‌ شو‌پشه‌که‌یدا به‌شداریان کرد‌بوو، ئه‌وانه
هه‌موو شایه‌ت عه‌یان بوون که هه‌رگیز ئه‌حمده‌ به‌گ بۆ (مه‌نفه‌عه‌تی شه‌خصی)
خۆی کاری نه‌کرد‌وه، به‌ئ‌کو به‌ پێچه‌وانه‌وه هه‌موو به‌رژه‌وه‌ندی و گه‌لێک
له‌سه‌رمایه‌که‌ی کردۆته‌ قه‌زاو‌گیرێ کوردایه‌تی. ئهم تۆمه‌ت‌دانه‌ پانه‌ی ده‌ست
چنی نه‌یاره‌کانیه‌تی که ئه‌حمده‌ به‌گ پێیان ده‌لی:

جابه‌یلان بۆ ئیستی‌فاده‌ی زاتی خۆیان رۆژو شه‌و
له‌م مو‌حیطه‌ مه‌نعی عیلم و سنه‌عت و عی‌رفان ئه‌که‌ن
رووره‌شی دنیاو قیامه‌ت ئه‌مو نه‌فامانه‌ن که‌وا
هه‌جووی قه‌وم و می‌للته‌ی خۆیان به‌ پاره‌و نان ئه‌که‌ن

(ح) به‌گ له‌ناو خه‌لکی گوندی (مۆردین)دا چه‌ند پیا‌وی به‌ پاره‌و ته‌ما‌حی
دنیا دروست ئه‌مکات و له‌ رینگه‌ی ئه‌وانه‌وه ئه‌که‌وێته‌ شو‌ین پی هه‌ل‌گرتن‌یان،
دوا‌ی چه‌ند مانگ گه‌پان و سو‌راخ کردن به‌ دزی و په‌نامه‌کییه‌وه له‌سه‌ر ئا‌وی
سی‌روان فرسه‌ت دێنن و ئه‌حمده‌ موختار جاف به‌ فیه‌شه‌کی ب‌رئه‌ویک ئه‌کوژن له
کاتی‌کدا که به‌ که‌ئه‌ک و یه‌ستویه‌نه له‌ ئاو بپه‌په‌وه. دوا‌ی کوشتنی ئه‌حمده‌
موختار جاف بزوتنه‌وه‌که‌ کو‌تایی پی دێ و ده‌وله‌ت له‌ چه‌ک‌داره‌کان نه‌بو‌وری و
نه‌گه‌ڕینه‌وه‌ شو‌ینی خۆیان.

هر نو دهمانه واته له کاتي بزوتنه وه کدا و پاش نهماني بزوتنه وه که ش
(ح) بهگ و دوژمن له ناو خه لکدا نه يکېن به پروپاگنده که گوايه نه حمده
موختار جاف له قومار کردندا ثيفلاسي کردووه و داويه ته کيو. له کاره نا
نيفسانیده مراميان نهوه بووه که ناوی کوردایه تی له سر بزوتنه وه که نه هیلن
و که سایه تیه سیاسي - نه دپییه که ی نه حمده موختار جافیش له که دار بکن.
راسته رهنګه له سردمه دا لای هندی نه فام و گیله پیاو توانیبتیان نهو
ناپاستیه بچسپینن، به لأم خه لکی روشنیر و شورپشگیر هرگیز ناوی نه حمده
موختار جافیان له بیر نه بردوته وه و نایبه نه وه، ناوی ناشه ریفی نه وانیش
که وتوته زیلانی میژووه وه.

هه نویستی خه لکی هه له بجه له مه ر کومه له ی گه لانه وه (عصبة الامم)
که رژی ۱۶ ی کانونی یه که می ۱۹۲۵ له جنیفه وه بریاری کومه له ی گه لان
گه شته (مندیوی سامی) له عیراق و به تاییه تی له خالی سییه مدا که ده لی:
(حکومه تی به ریتانیا ده عوه ت نه کری بؤ نه وه ی که له داخلې صه لاحیه تی
نیئتدابی خوزیدا ته نمنینی ناسایشی کورده کانی عیراق بکا، ته نمیناتیک که له
بابه ت نهو شکلی نیداره ی محلییه وه یه که له طهره ف لوجنه ی ته حقیقاته وه له
خیتامی راپورت دا تهوصیه کراوه) خه لکی گه لی خوشحال بوون وجه رنی
شادمانیان گیرا. به تاییه تی چینی روشنیر نهو بریاره یان زور به جیدی
وه رگرتبوو: چونکه پنیان وا بووه که تاقه هیوایه که که کورد نه توانی به ناواتی
خوی بگات.

یه کیک لهو روشنیرانه ی که زور به په روزه وه به رهو پیری نهو چاره نووسه
روشتووه شاعیرو چیرکونوسی به ناوی - نه حمده موختار جاف - بووه.

نەحمەد موختار جاف بۇ خۇي پىشتىر پەيۋەندى توندو تۆلى لەگەل ئىنگلىزدا ھەببۇ، ئەمىش ۋەك زۆربەي رۇشنىيەركانى ئەو سەردەمە پىنى وابوۋە كە كىشەي كورد لە لاين دەۋلەتتىكى زەلەيزى ۋەكو بەرىتانياۋە چارەسەر دەكرىت، نەك لە رىگەي دەۋلەتانى سەر دەستەۋ، بەتايىبەتى دەۋلەتتىكى كۆنەپەرسىت ودرە كوردى ۋەك دەۋلەتى عوسمانى.

نەحمەد موختار جاف ھەركە بەو بىرپارە دەزانىت لەشارى ھەلەبجەدا ناھەنگىكى گەۋرەي سىياسى سازدەكەت وپىشۋازى لىدەكەت. باس وخواسى ئەو ناھەنگە لە رۇژنامەي (ژيانەۋە) دا لەژۇر سەردىرى (خەبەراتى ھەلەبجە) دا كراۋ. ۋا دەقەكەي بلأودەكەينەۋ، پاش ئەۋەي ھىئامانە سەر شىۋە نووسىنى نوئ:

خەبەراتى ھەلەبجە

خەفەلەكى تەبرىكىيە لە موزدەي قەرارى عىبە الامم لە خصوص موخافەظەكردنى حدودى وىلايەتى موسل وحقوقى كورد.

دوئىنى كە ۱۹۲۵/۱۲/۱۸ رۇژى جومعە بوو، ناگاہ لە ئافاقى ئەلەبجەدا غولفولەيەكى سرور ھەلسا موزدەيەكى خۇش بەناۋ ھەۋاي موعەطەرى كوردستانا، بە واسطەي تەلەغراف يىتەلەۋە شەرف ورودى كردو ئەم موزدەيە دەۋايەك بوو كە حەياتىكى تازەۋ ئەبەدى بەخشى بە عومومى عىراق، ۋە بىلخاسە بە مىللەتى كورد، ئەم مىللەتە مەظلومە، كە ھەتا ئىستا بە دەست ظولم و تەغەللۇبى تورەكانەۋە ئەي نالان، لەپىركا خەبەرىكى ۋا خۇش ئەشەرى بۇ بىي ۋەبەدى نەجات درابى لە دەست تورك و حقوقى محافەظە

کراچی، وہ لہو غائیلہ عہظیمہ کہ سہبہ بی فوتاندنی مادی ومعنہ ویمان بوو
خەڵاڤ بوې، عەجەبا مۆژدە لەمە خۆشتر و موبەشرتر ئەبێت؟

لەگەڵ ووردی مۆژدە کە بە واسطەی ھەمییت و وەطەن پەرورە
ھەزرەتی قایمقاموہ دەست بەجێ لە دائیرەی حکومەتا ئەمردرا بە تەدارەک
کردن بۆ ھەفلەیکە تەبڕیکە. لە خۆشیا لە طەرەف عومومی مەنموران و
ئەھالیوہ دەست کرا بە فەعالیەت. بە ئائیک ھەوشی سەرا تەفریش کرا.
جەنابی ضابطی ئیرتباط (کاپیتان مور) لەگەڵ مۆتەباقی مەنمورینی
موختەرەمی حکومەتی فەخیمو قوماندانی عەسکەری جەنابی جەمیل بەگ،
لەگەڵ عومومی ضابطان مەعینیەن دەعوەت کران، عومومی ئەشرافی
مەملەکەت و مۆتەباقی ئەھالی بە کەمالی سرور ئیشتراکیان کرد. لە دواي چاو
قاوہ خواردن و نیکرامی فەوقەلعاندەمی مەدعووکان ئەو مۆژدە خۆشە کە بە
تەلەغراف لە طەرەف ھەزرەتی ئەفخەم مەندوب ئەلسامییوہ ھاتبوو
خویندرايوہ. عومومی ھاضرین لەخۆشیا دەستیان کرد بە گریان. لە دوايیدا
لە طەرەف رەشید نەجیب ئەفەندییوہ ئیرتیجالەن بە دەنگیک بەرز نوطقیک
خوینرایوہ، مەقالەکەیی عیبارەت بوو لە عەرضی تەشەکوراتی عومومی
میللەتی کورد بۆ حکومەتی موعظەمەیی بەریتانیا و بیلخاسە بۆ ذاتی
ئوباکتار (مستەر ئەیمەری) وە بۆ جەمعیەتی موقەدەسەیی ھەقپەرست عصبە
الام، لە خیتامی قەسەکانیدا لە طەرەف ھاضرونوہ بە چەپلە لێدان و بە
دەنگی بەرز (ھەر بۆی حکومەتی فەخیمە) موقابەلە کرا. وە دیسانوہ لە
طەرەف شاگردینکی مەکتەبی ئەلەبجە جەمال ناوہو نوطیکی زۆر مۆتەئیر و
خۆش خوینرایوہ عینیەن لە خواروہ عەرضی ئینظاری قارئین کرا دیسانوہ

به چه پله لیدان موقابه له کرا وه له طهرف شاگردانی مهکته به وه دهست کرا به تهغه نی کردنی گوزانی وهطن. لهخوشیا هه موو حاضرون سروریان لهروو نهتکا. وهگه وه وچوک دهستیان کرد به دهست گوشتین و ته بریکاتی یه کتری. حاصلی هه تا ئیستا موحیط ته صادوفی جهژنیکی وا خوشی نه کردوه وه نه روژه له تهئریخی ئیجتیماعی کوردا به جهژنیکی میلی وموقه دهس نه ناسری، هه ربژی حکومه تی فهخیمه، هه ربژی حکومه تی عیراق، هه ربژی میلی ته کورد قایمقامی وهطن پهروهری نه له بجه.

نهمهش وتاری قوتابییه که ی قوتابخانه ی هه له بجه به داخوه بزمان روون نه بوویه وه که قوتابییه که کییه؟ له سرووی وتاری قوتابییه که وه نووسراوه: نوظقه که که له طهرف شاگردی مهکتبه ی نه له بجه جه مال ناوه وه خویندرا وه ته وه:

حضار کرام

معلوماتی هه موو لایه که نه میلی ته مهظلوومه ی ئیمه به له وساره که له ژیر دهست و حیمایه ی تورکه وه حشیه کانا بوو له هه موو خصوصیه که وه له توره قیات وته عالی مه حرومیان کرد بووین، له ژیر پهردی ظولم وجهاله تا هینشت بویرانی نه وه. نه ظولمه ی که له حه ربی عومویدا له ئیمه یان کرد طه بیعی له فکر ناچیته وه. به واسطه ی سهعی وجوه دی حکومه تی فهخیمه ی بهریطانیا وه به ئیحتیلالی عه سکهری ئیمه یان له په نجه ی ظولمیان نه جات دا. حقوقیان پی به خشین بهم سه به به وه چاومان کرایه وه. تورکه کان چونکه ئیستیفاده یه کی ژوریان لی کرد بووین هه به و طه ماعه به نه نوعی ته شه بوسات به ناحق نه یان نه هینشت به که مالی نه منیهت و ناسایش ئیداره بکهین. نه یان ویست دیسانه وه بمان خه نه وه ژیر ئیماره موسته بیده که ی خوین وهکو

حەيوان نىستخدا مەن بگەنەو. ديسانەو بە واسطەى تەشەبوسات وەيمەتى
 فەوقەلەئەدى حەكۆمەتى فەخيمەى بەرپانیاوہ عومومى حەكۆماتى مۆتەمەدینە
 تى گەيەنرا و بۆيان مەعلووم بوو كە تور كەكان سەعى بۆ دەغوايەكى ناحەق
 نەكەن، نەتيجە شوكر لە مەجلىسى عالى عصبە الامم دا قەرار درا كە حدودى
 حاضەرەمان موحافەظە بكړى. حەكۆمەتى فەخيمەى بەرپانیا كە ئەم چاكە
 گەرەيەى لەگەل نيمەدا كرد و بە هەموو قوووتیەوہ ئەم میللەتە مەظلومەى
 موحافەظە كرد و نەجاتى دا ئومید ئەكەين نابى قەت لە فەيكرمان بچیتەوہ
 وەهەموومان بەدل و بەگيان بە سەمىمى تەشەكۆرى حەكۆمەتى فەخيمە ئەكەين.
 هەر بۆى حەكۆمەتى فەخيمە هەر بۆى حەكۆمەتى عێراق، هەر بۆى میللەتى
 كورد^(١٨).

ئەحمەد مۆختار جاف دواى ئەوێ كە تێدەگات وەست دەكات چرای
 كێشەى كورد لە بېرێارەكانى كۆمەلەى گەلاندا بەرەو كۆژانەوہ دەچیت، بە
 پارچە شیعەرە بەناوبانگەكەى لەسەر ئەو مەسەلەى دیتە دەنگ و بەم شێوہ
 ھەستى شۆرشگێڕانەى خۆى دەردەبێژت:

دیتە گویم دەنگى بەسۆز و شیعەم و گریانەوہ
 نالەى دلمە لە حەسەرت خاكى كوردستانەوہ
 لانەواز و بێكەس و مەزڵووم نىست قەومى كورد
 گا بەدەستى تور كەكان و گا بەدەست ئێرانەوہ
 ئىسمى وێژدان و عەدالەت بى موسەممايەو درۆ
 بۆ سیاسەت ئەم قەسە كەوتۆتە سەر لیوانەوہ
 راستە گەر ناوى عەدالەت بۆچى مندالانى كورد
 وێل و سەرگەردان بى سۆزینۆ بەسەر كێوانەوہ

حالى كورد ئىسته له بهىنى تورك وئيران و عەرمب
 بىچووه تەيرىكە كەوتۆتە داوى مندالانەوه
 ئەو قەرارى (عصبە)ايە وا خەك دملين بۆ كورد ئەبى
 ھەر قسەى رووتە و قسەش ناچىتە ناو گىرفانەوه
 ئەمرو با وابى بەلام روژى ئەبى ئەولادى كورد
 بىنەوه مەيدان بە عىلم و صنعت و عىرفانەوه
 نەوجەوانانى وەتەن تەوحيد ئەكەن ئەم مىللەتە
 ھەر لە كرماشان ھەتا ورمى و سنە و بۆكانەوه
 رىك ئەخەن و مزىيەتى وان و جزيرە سەر بەسەر
 عەقرە و زاخۆ ئەبەستن رىك بەقەد بوتانەوه
 خانەقەن و مەندەلى خاكى لورستان يەك بەيەك
 وەك و مستا ئەدروون بە بالاي مەنتىقەى بابانەوه
 بەچكە شىرانى عەشاير بۆ قرانى دوژمنان
 ھەر وەكو رۆستەم ئەكەونە ھاتن و جەولانەوه
 لەشكرىكى مونتەزەم بۆ سەندنى ھەق رىك ئەخەن
 جوان ورازووە بە تۆپى لاكەلى ئەلمانەوه
 پاش قرانى مودەعى دەست پىدەكا تەعمىرى مۆلك
 جادەى ئاسن ئەچىتە شاخى ھەورامانەوه
 كىو و كەز گشتى ئەيىتە باغ و جادەو قەسرو رى
 بۆ تەماشاي دەستە دەستە دىن لە ئىنگلستانەوه
 لامەدە ئەحمەد لەباسى مىللەت و ساپى بلى
 تاكو ساقى زوو بدات بادە بەدەم مەستانەوه
 پىي بلى بەو ساقە، بەو حوسن و نازە دلبەرەى
 داخى خۆى ناوہ بە جەرگى يوسفى كەنعانەوه

تا به یادی پاشهروژی قهومی لېقهوماوی کورد
زومزمه شو شادی بخاته مهجلیسی رهندانهوه

کۆمهلی زانستی کوردان

له پاش پهرهسهندنێ باری رۆشنییری و زیاد بوونی ژمارهی خویندهواران و
سهركهوتن بهسهر بهشیک له ئۆردوی نهخویندهواریدا، پنیوستی بوونی
ریکخراوینکی رۆشنییری له شارێ سلیمانیدا هاته کایهوه. دهستهیه لای
لینوردو ئهلهای زانست و رۆشنییری له سههرتای زستانی سالی ۱۹۲۶ دا
پیشنیاری دامهزاندنی (کۆمهلی زانستی کوردان) یان کرد.

دوای ئهوهی کارهکهیان جێگهی رهزامهندی تیکرای خهک بووهو به تایبعت
لهلایه خویندهوارانهوه پیشوازی ئی کراوه و ئامادهیی یارمهتی دان و
هاوکاریان دهبرپیه، دهستهی دامهزێنهڕیش گهڵایه بیری خۆیان
داپشتووته سهه پیشنیاریک و ئاراستهی وهزارهتی داخلیهیهیان کردووه
ههروهکو کاک غهفور میرزا کهرم له کتیبی (کۆمهلی زانستی له سلیمانی) بهم
شیوه دهقهکهی بلاوکردۆتهوه.

پاش هاوهیهک لهلایه وهزارهتهوه بهم شیوه وهلامی هاتوتهوه.

له پاش لیخترام:

جوابی تهدهریراتقان که به تهلهگرافی ۱۹۲۶/۲/۱ و بهر ۵-۲۴ نووسراوه به موجبی
قانونی جهمعیاتی سالی ۱۹۲۲ مهئزۆن به دامهزاندنی جهمعیاتی زانستی کوردان
به شهرتی مونهسیسهکانی تهسهروفریان تهتبیقی قانونی جهمعیات و پروگرام مهربوت
بکهن. ئیتد لیخترام

وهزیری داخیه

ئىنجا داۋاي ئەم رىگە پىدانه پىتر كەتۈنەتە ھەولنى خۇ يەكخستنى و
بىزار كىردنى پا و بۇچۈنەكانيان لە(شەوى ۲، ۳)، نىساندا نىزىكەي ۲۰۰ كەس لە
كارىدەدەستان، بازىرگان و رۇشنىيران، حاجى و شىخ و پىياو ماقولانى شار تىكپا
لە شارھوانى سلىمانى كۆيۈنەۋە.

و لەو كۆيۈنەۋەدە دەستەي بەرئۆمبەريان ھەلپىزاردۈۋە ھەندى پارەشيان
بۇ مەبەستى بەرئۆمبەردى ھەندى كار كۆكردۈتەۋە. بەم شىۋە رىكخراۋىكى
رۇشنىيرى كە تەنھا ئامانچى خىزمەت كىردن و برەو پىدانى زانست بوۋە ، چاۋى
بە ژياندا ھەلپىناۋە لەلايەن پەروانەكانى شەيداي تىشكى زانستەۋە خىزمەت
كراۋە، تا لە ئەنجامدا ئەم رىكخراۋە توانى دەۋرى كارىگەرى خۇي بىيىنى و
ھەندىك لە برىنەكانى لەشى نەخوئىندەۋارى ساپىزى بىكات.

لە ھەلپىزاردى دەستەي بەرئۆمبەرايەتيدا كە ھەنگاۋى يەكەمى كار بوۋە تا
دوا خىزمەت، خەلكى ھەلەبجە ۋەك ھەست كىردن بە لىپىرسراۋىتى مىژۋىسى
بەشدارىيان كىردۈۋە، ئەگەرچى بەشدارى كىردەكە بە ژمارەي كەمەۋە بوۋە،
بەلام ھەر زۆر بە چاكى جىگەي خۇي گىرتۈۋە و دەنگى شارىكى تر بوۋە بۇ پال
دەنگى مەردانەي شارى سلىمانى.

سەرەتا عىزەت بەگى كۆپى ۋەسمان پاشا، ۋەك يەكەك لە ئەندامانى
دەستەي بەرئۆمبەر ناۋى ديارەۋ بەشدارىي كىردۈۋە.

ئىنجا كۆمەلنى زانستى پىۋىستى بەدەست ماىيەك ھەبوۋە بۇ دابىن كىردنى
ھەندى شتى پىۋىست، بۇ ئەۋمەبەستەش بانگەۋازى ھەلداۋە و داۋاي لە
خەلكى رۇشنىيرو نىشتەمان پەرۋەر كىردۈۋە كە ھەر كەس بە پىۋى تواناي خۇي
دەستى پارمەتى درىزى بىكات.

هر که هم باتگهرازه بلاؤ ده بینه وه: خه لکی هه له بجه نه وهی دهستی
روشتووه و زیاد له باخه لی خۆی توانای هه بووه به شداری کردووه.

نیستا ده چینه سه ره نو ناوانه ی که له هه له بجه وه به شداریان کردووه و
روژنامه ی ژیان به لیست بلاؤی کردوته وه.

۱. لیستی سینه م: جهنابی عیزه ت به گی عوسمان پاشا (۵۰) روپیه^(۱۹).
پاشان له لیستی چواره مدا نووسیویه (جهنابی عیزه ت به گی عوسمان پاشا
سه روپیه ی ته به روح فهرموو بوو، له قائیمه ی سینه مده سه هوهن په نجا روپیه
نوسراوه، نه مه ییش په نجا که ی تر که جه معن نه کاته سه د).

۲. لیستی چواره م: جهنابی نه حمده به گی فه تاح به گ (۳۰) روپیه. جهنابی
شیخ محهمه دی گولانی (۲۰) روپیه^(۲۰).

۳. لیستی شه شه م: جهنابی حامید به گی مه جید به گ قائمقامی هه له بجه
(۲۰۰) روپیه. جهنابی نه حمده به گی ریشین (۱۰۰) روپیه. جهنابی حسه یین
به گی مه حمود پاشا (۱۰۰) روپیه. جهنابی ره نیسی نه ورۆلی کونخا نه حمده
حاجی عه بدولره حمان (۱۰۰) روپیه. جهنابی معاونی جاف حسه ن به گ (۷۰)
روپیه. جهنابی عه ی به گی نه حمده به گی ریشین (۵۰) روپیه. جهنابی
حه مه سه عید به گ (۵۰) روپیه. جهنابی عه بدولره حمان به گی قادر به گ (۵۰)
روپیه. جهنابی بورهان به گی کوپی حامید به گ (۵۰) روپیه. جهنابی حاجی
حه مه عه ی (۵۰) روپیه^(۲۱).

۴. لیستی حوته م: جهنابی وه سو ی ته په که لی (۱۰) روپیه. جهنابی حاجی
فه تاحی هه له بجه (۱۰) روپیه. جهنابی کونخا ره حیم ی کانی شیخ (۵)
روپیه^(۲۲).

۵. لیستی هه شتەم: جەنابی جەغفەر سولتان (١٢٠) ر
 ئەفراسیاب بەگ (٦٠) روپیە. جەنابی قادر بەگی جەغفەر سولتان
 روپیە (٢٣).

شۆرشى مەھاباد-دروست بوونی پارتى

ئەو بزوتمە وە شۆرشگىزىيە نوێ خوازەى كە لە ساڵى ١٩٤٥-١٩٤٦ دا لە
 ناوچەى سابلاخ بە پابەرايەتى پيشەوا قازى محەمەد و ھارپىكانى بەرپابوو،
 دەنگ و ڤەنگىكى وەھا سياسى شۆرشگىزى ھەبوو، لە ماوەيەكى كورتدا بوو
 بە مايەى پىڤە ھىنانى كۆمارى مەھاباد.

پيش ئەو بزوتمە وەيە لەو ناوچەيەدا كۆمەلەى (ژ.ك) پابەرايەتى سياسى
 كۆمەلانى خەلكى شۆرشگىزى ئەكرد. بەلام ديارە نەيتوانيوو ھەموو ئەركە
 نيشتمانىيەكانى سەرشانى بەجى بىنى بۆيە پىويستى دروست بوونى حيزبى
 ديموكرات خۆى سەپاندوو. وشەى ديموكرات ھەم ناوێك و ھەم سياسەتيكى
 تازەش بوو كۆدەتاي بەسەر ناوو سياسەتى قەتيس بووى نێو چوارچىوہى
 نەتەوايەتيدا كرد، كە لەو وە بەر ھەموو ئەو رىڤخراوانەى كە ھاتبوونە سەر
 شانوى خزمەت كردنى گەلى كورد لە جوغزىكى نەتەوايەتى تەسكدا يارىيان
 ئەكرد.

بەلام حيزبى ديموكرات ئەلقەى خەباتى گەلى كوردى گرىدا بە كاروانى
 خەباتى گەلانى شۆرشگىزەو و روخسارى تىڤكۆشانى گەلەكەمانى گۆڤى،
 ئەو وەش بە ھەول و تىڤكۆشانى قازى محەمەدى رۆشنبىر و نەخشەى بىرى چەند
 ئەفسەرىكى لەشكرى سوور بوو.

٦ كه حيزبى ديموكرات وەك دياربىيهكى نوڤى دەستى ميژووى هاوچەرخ
بنكهى له هەناوى گەلى كورددا دامەزراڤ، هەموو بېرويا نەتەوايەتتەكان بە
تايبەتتى حيزبى هيو و كۆمەلەى ژ.ك.، هيجيان بە دەستەوه نەماو ناچار بوون
لەناو حيزب دا بتوڤنەوه و گۆڤەپان بۆ ئەو چۆل بگەن.

حيزب لە ماوه يەك كورددا گەشەى كرد و بە هەر چوار دەوردا ڤەگ و
پيشەى ئى بوويهوه و بوو بە تاكه ڤاڤەرى گەلەكەمان.

لە كوردستانى بەشى عىراقيشدا دواى توانەوهى حيزبى هيو خەلگى
شۆڤشگىڤو كورد ڤەروەر ڤەيوەندييان بەو لقەى حيزبى ديموكراتەوه كردووه
كه بە پيشنيارى سەركە مەلا مستەفا دامەزراوه. خەلگى شۆڤشگىڤى شارى
هەلەبجەش كه هەميشە تامەرزووى ئازادى بوونەو خەويان بە سەركەوتنى
گەلەوه ديوه، بۆ خزمەت كردنى كوردايەتتى دەنگى بەنرەكى خويان داوئە ڤال
دەنگى ئەو شۆڤە سوارانەى كه لە ژنر سىنەبرى بەرنامەى حيزبى تازەدا و هاو
ئاھەنگ لە گەل چريكەى زولائى پيشەواى تيكۆشەردا هاواريان كردووه
(بژى كورد... بژى كوردستان).

ئەو بەلگە نامەى كه د. عەزەدين مستەفا رەسول بلاوى كردۆتەوه لە ميژووى
٢-١٩٤٦^(٢٤) دا ھا٥ووه. چالاكى و جەم و جولى دەستەيه پۆشنىڤى
شۆڤشگىڤر نيشان ئەدات كه بە ڤەروشەوه هاوبەشى بزوئەوهى كوردايەتتيان
كردووه.

ئەو كارەشى كه پىنى هەلساون هەروەكو لە بەلگە نامەكەدا دەرئەكەوئ
ڤەيوەندى بەو خەباتە شۆڤشگىڤرەوه هەبووه كه لە ناوچەى سابلاخ- مەهاباد
دا بەرپا بووه بەلگەنامەكە ژمارەى (٢٥٧/٥٥)ى لە سەرە بەپىنى بەروارى ٢-٢-
١٩٤٦ بە شيوەيەكى گشتى وەھا نيشان ئەدا كه:-

۱. له شارەکانی هەلەبجە، خورمال، بیارە، تەقەکراوە.

۲. هەندی کتێب ویلاوکراوە گیراوە کە پەییوەندی بە بزوتنەوی بارزان و ناوچەی سابلاخ-نازەریایجانەوه هەبووه.

ئەو شوێرشیگێرانەی کە بەم کارە هەلساون کردونی بە سێ بەشەوه.

(ا) هەندیکیان هیچیان ئی دەرئەکتوووه و پوون نەبوەتەوه کە پەییوەندییان بە مەسەلەکەوه بووبی. وەکو شێخ سەفادینی کاکە شێخ-بەرنۆبەری قوتابخانەی تەیلە-و محەمەد سەیدرەشید و شێخ عارف شێخ ئەحمەد-کە مامۆستای قوتابخانەی عەبابەیلی-بوون- و شێخ عوسمان شێخ عەلادین و عەبدول مەلیکی کۆری و هەروەها شێخ عابدین شێخ خالید مەولانا عارفی کۆری ئەبۆبەکر و لەگەڵ محەمەد شەریف-قوتابی پۆلی چوارەمی خانەی مامۆستایانی لادی-ئەمانە بە پێی مادەی ۱۵۵ نازاد کراون.

(ب) بەشی دووهم بریتین لە ئەجمەددین مەلا رەسول-معاون بەیتەری لە هەلەبجە- و محەمەد ئەمین کاکە شێخ کاردۆخی-بەرنۆبەری قوتابخانەی عەبابەیلی- و شێخ زاھیدی شێخ عەلادین.

ئەمانەش بەلگەیان لەسەر نەسەلمێنراوه، بەلام هەر بانگ کراون و فەرمانیان لەسەر دراوه، دیارە گومانیان لەسەریان هەبووه. چونکە کارەکیان مەترسی گەورەی بۆ سەر دەرئەکتوووه هەبووه بەلێنی ئەوەیان ئی وەرگرتوون کە باش پەفتار بکەن. واتە بە پێی بەرنامەی ئەوان بچوونێنەوه-هەروەها بارمتە سێ سەد(۳۰۰) دیناریان ئی سەندوون. لە یەکەم واتە ئەجمەددین مەلا بۆ سائیک و لە دووهم و سینیەمیش واتە محەمەد ئەمین و شێخ زاھید بۆ ماوهی دوو سال. هەر ئەوکاتە شێخ محەمەد ئەمین دەگوازیوتەوه بۆ (زەردیاوا)ی ناوچەی قەرەداغ.

ج) به‌شی سنییم بریتین له پهنوف یه‌حیا و محمد شه‌مین شیخ عه‌بدولاً- ماموستای قوتابخانه‌ی هه‌له‌بجه- و که‌مال مه‌حموود- ماموستای قوتابخانه‌ی ته‌وێله- و شیخ محهمه‌دی شیخ عه‌لادین و شیخ تایبی شیخ عومەر و شیخ خالیدی شیخ جه‌میل و شیخ محهموودی کاکه‌ شیخ.

پهنوف یه‌حیا به‌لێن و بارمه‌ی سه‌د(١٠٠) دیناری بۆ سالی ئی وه‌رگیراوه، و محهمد شه‌مین شیخ عه‌بدولاً و که‌مال مه‌حموود به‌لێنیان ئی وه‌رگیراوه له‌ گه‌ل بارمه‌ی دووسه‌د(٢٠٠) دیناری ده‌ستی دا بۆ ماوه‌ی دوو سال و نه‌وانی تریش ديسان به‌لێنیان ئی وه‌رگیراوه له‌گه‌ل بارمه‌ی پینج سه‌د(٥٠٠) دینار بۆ ماوه‌ی سی سال هه‌روه‌ها خراونه‌ته ژێر چاودیری پۆلیسه‌وه.

ئهو به‌لگه‌نامه‌یه‌ پهنجه‌ نه‌خاته سه‌رئه‌وه که له‌ کاتی ئهو پووداوانه‌دا توفیق قه‌زاز له‌ هه‌له‌بجهدا بووه، وه (وا باوه که به‌یاننامه‌کانی ماجید مسته‌فا له‌ نه‌نجومه‌نی نیاییدا په‌یوه‌ندی به‌م پووداوانه‌وه هه‌یه) و ئه‌مه‌ش به‌راست نه‌زانی به‌ هۆی ئهو په‌یوه‌ندییه‌ی که له‌ نێوان ماجید مسته‌فا و شیخ قادرو توفیق قه‌زازدا هه‌بووه.

ئینجا شه‌وش دیاری شه‌کات که داوایان له‌ به‌رپوه‌به‌ری مه‌عاریفی گشتی کردووه که ماموستاکان له‌ هه‌له‌بجه‌ بگوزارێنه‌وه و له‌وی نه‌مێن. هه‌روه‌ها نه‌جمه‌دین مه‌لاش بگوازێته‌وه بۆ دیوانیه‌.

دیاره‌ جگه‌ له‌و نامه‌یه‌ش هه‌روا ده‌ماوهم له‌ خه‌لکی ناوچه‌که‌مان بیستووه، نه‌وانه‌ی که به‌ هۆشیارییه‌وه ناگیان له‌ په‌وتی سیاسه‌تی ئهو سه‌رده‌مه‌ بووه، هه‌موویان پهنجه‌ نه‌خه‌نه‌ سه‌ر ئهو راستیه‌ که پارتی له‌گه‌ل یه‌که‌م هه‌نگاویدا پووی کردوته‌ هه‌له‌بجه‌ و شه‌ندام و هه‌واداری بۆ خۆی دروست کردووه.

رهئوف حاجی حەمەعەلەش یەکیکە لەو تیکۆشەرە سەرەتاییانەی دروست کردنی ریکخستنی پارتی لەناوچەی هەلەبجەدا و بە دنیکی گەرم و هەستیکی خاوەنەو چالاکی شۆپشگێزانەیی خۆی ئەنجام داوه. ئەو کەسانەیی کە کاک رهئوف حاجی حەمە عەلی ریکخستوون بریتی بوون لە «جەمال خەفاف، کەمال خەفاف، عزیز کەرم ئوتومبیلچی، شیخ تاهیری شیخ رهوئی عەبابەیلی، شیخ ئەنوەری شیخ مستەفا، جەمال سعوودی، نووری محەمەد نائەوا، فەرەج حاجی حەمە عەلی، ئەنوەر جاف، عوسمان کەرم عارف، نووری حیلەمی، ماجید محەمەد باول، نووری محەمەد مەحمود ئەفەندی، فوئاد ئەحمەد بەگی سۆسەن» مامۆستا شیخ حەمە مەین شیخ عەبدوللەش پەییوەندی کردووه بە «عوسمان حەمە خان، جەلال عیزەت قوڵچی، حسەین غولام، شیخ سەعیدی موفتی، سالح زۆراب، رهووف رهحیم، حەمە رهشید قادر، مەلا عابید».

لە لایەکی تریشەو خوالیخۆشیو مامۆستا شیخ محەمەد ئەمین کاردۆخی لە چالاکییدا بووه، بەلام بەداخهوه ناوی ئەو کەسانەمان بۆ دەرئەکەوت کە ریکی خستوون.

ئیتەر پارتی بناغەیی خۆی لە هەلەبجەدا داخەکوژی لەسەرەتای پەنجاگان تا شەستەکان کۆمەڵی لاوی تر ورده ورده پێک ئەخزین کە دیارەکانیان ئەمانەن «عەبدولخالق عەبدولوهاب، محەمەدی فەرەج، ئەحمەد حەمە سالح، عومەر خەزان، حسەینی عارف، باقی حاجی حەمە عزیز، عەلی عەبدولرهحمان، فەرەج شاوهیسەر، حیکمەت مەلا عەلی، محەسەن سەید محەمەد، رهئوف دەرۆش توفیق، خالد حاجی فەرەج، لەتیب قادر، بەکر حسەین حەوتە، محەمەد حاجی حەمە کەرم، عومەر عەلی، عەلی شیعە، عوسمان حاجی عەلی، مەلا لەتیبی بامۆکی، محەمەد حاجی عەلی حەنیف، قادر حاجی مەحمود، محەمەدی کوێخا کەرم، توفیق رهحیم، فەتاح عزیز، سیوان جاف، توفیق عەبدولرهحمان، عەلی کووڕ، نووری حەمە

سەئید بەگ، عەبدولرەحمان مەحمەد، ئەحمەد حەسەن بەگ، سەرداری مەلا ئەحمەد، قادر مەحمەد نادر، ئەولکەریمی قادر، رەشید مۆردینی، مەحمەد صالح سەئید، کەریم خەدر ئەفەندی، ناجی حاجی حەمە عەزیز، مەحمەد ئەمین شیخ مستەفا، قادر مەحمەد صالح، سەلاح ئەحمەد بەگ سوڤی، عوسمانی ئەل مەحمەدی حاجی مستەفا، شیخ ئەنوەری عەبابەیلی، عوسمان علی حاجی صالح، نەزاد سەلح رەفەعت، عەبدوللا کەیحوسرەو، حەمە سەئید حاجی عەزیز، عوسمان سوڤی مەحمەد، حەمە شەریف حەمە کەریم، مەحمەد ئەولکەریم، وەستا حەسەن، مەحمەد شەمیرانی، کەریم عەبدوللا، صالح مەلا مەحمەد، عەلی مەحمەد (عەلی شین)، سەباح حەمە سەئید بەگ، مەهدی نازیرە، حەمە صالح بەگ، ئەنوەر حەمەمین بەگ عەنەبی، حەمەوەیس، حاجی عەبدوللا نەسروللا، حەمدی حەمە سەئید بەگ، ئەحمەد دەرۆنش، حاجی حەمە ئەمین فاتە، عەمر سەئید ئەحمەد، حاجی عەلی سوور، غەریب بابیل، عەبدوللا سەئید، عەبدوللای حەسلی.

بەدوای ئەمانیشدا کۆمەڵەی قوتابی دڵگەرمی تر بوونەتە ناوکی پێکخستن کە ئەوانەیان زۆر ناویان دیار بووبی و درێژەیان بە خەبات دابی تا ۱۹۷۵ ئەمانە بوون:

﴿مەحمود عەبدولرەحمان، حەمە عەلی ئەحمەد حەمە مراد، قادر سوڤی سەئید، عەلی توفیق، عەبدولرەحمان فەرەج، مەحمەد حەمە سەلح، سەلاح حەمە نووری، ھاواز نووری حەلاو، مەهدی مەلا عەلی، فەرەج حەمە سەلح و مەحمەد حەمە سەلحی برای، غەریب حەمە ئەمین، سەیفەدین سەئید مەحمەد، غازێ مەلا عەلی، ئەحمەدی تەنزیلات، نووری مەلا ئەحمەد، شەوکتی خاوەر، عەلی مەحمود، ئەنوەر کەریم عارف، عوسمان سەئید جەواھیر، شەوکت حاجی مشیر، مەحمەد دۆلاشی، فاتح شیخ حەیدەر، عومەر فەرەج قەساب، سەلح ئیبراھیم پەزا، عومەر حەمە مراد، وریا براخاس ھاواری، سەلام حاجی سەئید، ئەمین ئەحمەد، ناجی حەمە عەزیز، عەلی عەبدوللای پۆلیس، مەلا رەنوفە سوور، عەبدولرەحمان سوڤی﴾.

﴿ داواى ليټوردن نه کمه پهنګه زورناوم له بېر کرډې ﴾.

پارټى له سالى ۱۹۵۷-۱۹۵۸ د به موى خوشکه ناهيدهى شينځ سه لامه وه
پښکځستن نه باته ناو پريزى نافره تانى هه له بجه وه، يکه مين ده سته کچى که
په يوه ندى نه که نه به پښکځستنه وه نه مانه بوون ﴿ نسرين نه حمده حه مه مراد،
فاتمه فه تاح عه بدولم حمده، شهمسه براخاس هاوارى، به ميهى فره جى
قه سابه، شموبوى مه لا سووره، پووناک مه لا على، شهنوم شينځ حه مه مين
کارډوخى، پهرى جه مال خه فاف ﴾ پاشان نه مانيش پهره نه ستينن و ژماره يان
زياد نه کات.

نور دهمه سى نافره تى سه لاره و به يقار که ته مه نيان له مانوى سهره وه زياتر
بووه، وه که پرمزى نافره تى خاوين و هوادارى پارټى بايه خيان پيډراوه و له
موناسه باته کانددا دهر يان خستوون. نه مانيش:

۱. ته يبهى حاجى فره ج (دايکى سه لاجى حه مه نوورى).
۲. شهمسهى پاشاى نه خشين (دايکى که ريمى حاجى مه محمود).
۳. عاسمه غولام حه مه که ريم (دايکى عومهرى خزان).

چالاکيه کاني پارټى له په نجاکاندا

۱. وهکو هريز پهل هاوښتن بو ناو چيني قوتابيان و لاوان به تايبه تى و
کرککاران و کاسبکاران و ماموستايان و جوتياران به گشتى.
۲. کوږوونه وى په يتا په يتا بو باشت بلوکرډنه وه و چه سپاندنى بيرى
پارټى.
۳. بلوکرډنه وى کتيب و به يان نامو شيعرو سرود به ناو نه دمانان و
هوا داراندا بو به رږبوونه وى پلهى پوښنيرى و هوښياريان.

۴. نەۋرۇزى ۱۹۵۴ لەم سالەدا يەكەمەن جەژنى نەۋرۇز بەشىۋەيەكى رەسمى دەپرىت بەرنۇە لە دەشتايەكەى كائى قولگەدا كە لەم دوايىيەدا بوو بە جىنگە مال. نەم ئاھەنگە بە پۇلىس دەۋرى تەنراۋە بۇ نەۋەى نەبىتە مايەى راپەرىن و خۇپىشاندان.

۵. نەۋرۇزى ۱۹۵۵ لە شوئىنى باخچەى گشتى ھەلەبجە بەرنۇەبرا.

۶. لە مانگى ۳ى ۱۹۵۴دا پارتى يەكەمەن خۇپىشاندانى لە شارى ھەلەبجەدا سازكردوۋە بە بۇنەى ھەلباردنەۋە بۇ بەرەى نىشتامانى. لەم خۇپىشاندانەدا جگە لە ئەندامان و پالىئوراۋان جەماۋەرى شۇپشگىزى خەلكىش بەشدارىيان كىردوۋە و دروشمى سەرەككيان برىتى بوۋە لە ﴿ ھەلبارىن ئوۋنايەكەى جەبەى ۋەتەنى نوۋرى ئەحمەد تەھا و ئەفراسياۋ بەگى جاف ﴾.

لە ھەمان سالدا لەگەل شىۋەيەكاندا خۇپىشاندانىكى تىرى گەۋرە سازكراۋە كە دروشمى سەرەككىى نەم خۇپىشاندانەش برىتى بوۋە لە ﴿بىزى بەرەى يەكگرتوۋ-پشتىۋانە بۇ ھەموۋ﴾

۷. لە مانگى مارتى ۱۹۵۸ دا لە كەش ۋە ۋايەكى دىموكراسىداۋ بەدەست پىنشخەرى ھەقلاۋنى پارتى ياداشتىكى سىياسى دەرىتە نەم شوئانە: ۱. خاۋەن شىكۈمەلىك فەيسەلى يەكەم. ۲. سەرەكى ۋەزىرلەن. ۳. سەرەكى مەجلىسى ئەعيان. ۴. سەرەكى مەجلىسى نەۋاب. ۵. ئىسگەى رادىۋى عىراق. ۶. رۇژنامەى ژىن. ۷. گۇڧارى شەفەق. ۸. گۇڧارى ھىۋا. ۹. گۇڧارى ھەتاۋ. ۱۰. رۇژنامەى الاتحاد. ۱۱. رۇژنامەى العمل. ۱۲. رۇژنامەى الحرية. نەمەش دەقى ياداشتەكەيە كە كاك (عەبدوللا) زەنگەنە لە ژمارە (۲)ى گۇڧارى شەفەق دەستى خستىن.

﴿ئىمە كە رۇنەكانى گەلى كوردىن داوا ئەكەين ئەو ھەقە قەومىيانەمان پارىزگارى بىكرىت كە لە دەستوورى-غىراقى ۋە قەوانىنى ئىش پىنگراۋا ۋە لە ئىتپاقىتى دەولیدا دانراۋ، ۋەكە حكومەتى غىراق خۇى پىنۋە بەستۋە لە رۇژى دامەزاندنىمە؛ ۋە داۋائەكەين كە لە دەستوورى تازەشدا كە نىياز ۋايە دابىرنىت ئەم ھەقانى تيا بىنۋوسرى بە شىۋەيەكى فراۋاتر بۇ ئەۋەى گەلى كورد ھەقى قەومى و سەربەستى مەشروعى خۇى پارىزراۋ بىتە﴾.

ئەوانەش كە ئىمزاىان كىردۋە بىرىتىن لەم ناۋانەى خوارەۋە: ۱. ئەنۋەر بەگى جاف. ۲. مەحمۇد عەبدولرەھمان بەگى بابان. ۳. مەحمۇد بەگى حسەين بەگى جاف. ۴. ئەفراسىياب بەگى ئەحمەد بەگى جاف. ۵. سەلاح بەگى عەبدولھەمىد بەگى جاف. ۶. عەلى بەگى حسەين بەگى جاف. ۷. بەھرام بەگى ئەحمەد بەگى جاف. ۸. حسەن بەگى حسەين بەگى جاف. ۹. عوسمان بەگى حسەين بەگى جاف. ۱۰. دىيارى بەگى عەبدولھەمىد بەگى جاف. ۱۱. مەھمەد رەشىد بەگى ئەحمەد بەگى جاف. ۱۲. كەرىم بەگى داۋد بەگى جاف. ۱۳. شىخ كەمالى شىخ رەشىد. ۱۴. ئەحمەد بەگى مەھمەد بەگى جاف. ۱۵. عەبدوللا ئىسماعىل ئەفەندى. ۱۶. غاندى ئەحمەد بەگ. ۱۷. مەلا حسەن. ۱۸. مەلا سالىح قادىر. ۱۹. عەلى حاجى فەرەج. ۲۰. مەحمۇد مەھمەد ئەفەندى. ۲۱. عوسمان صالح. ۲۲. مەلا مەھمەد ئەمىن عوسمان. ۲۳. رەئوف حاجى مەھمەد عەلى. ۲۴. نورى حاجى مەھمەد. ۲۵. جەمال سەئىد خەفاف. ۲۶. عومەر مەردان. ۲۷. عارف حاجى فەرەج. ۲۸. سالىح ھەزار. ۲۹. جەلال مەھمەد مەكىنەچى. ۳۰. فازىل سادىق. ۳۱. عومەر صالح. ۳۲. عەبدولرەھمان مەحمۇد. ۳۳. مستەفا تايەر. ۳۴. مەھمەد رەشىد. ۳۵. توفىق عەبدولرەھمان. ۳۶. مستەفا ئەحمەد. ۳۷. نورى

محمەد. ٣٨. عوسمان عەلى. ٣٩. محمەد نەجيب ناجى. ٤٠. عومەر
 نەحمەد خەيات. ٤١. عوسمان محمەد نەمىن. ٤٢. كەرىم بەگ
 عەبدولرەحمان. ٤٣. عەلى شەریف. ٤٤. حاجى محمەد مەمىن. ٤٥. عوسمان
 حاجى فەتھوللا. ٤٦. فایەق نەحمەد. ٤٧. بەروز نەحمەد الجاف. ٤٨.
 فەریق محمەد فەرەج. ٤٩. حەمەكەرىم حاجى عەبدولوەهاب. ٥٠. شەيخ
 سەعید موفتى. ٥١. كەرىم نەحمەد. ٥٢. توفیق رەحیم. ٥٣. عوسمان حاجى
 عەلى. ٥٤. محمەد صالح حاجى سەعید. ٥٥. كەرىم عەلى. ٥٦. مەلا
 عوسمان شەریف. ٥٧. مەلا عەبدوللا نەحمەد عەتتار. ٥٨. محمەد نەحمەد
 بەزاز. ٥٩. مەلا كەرىم مەحمود. ٦٠. عەبدوللا عەلى. ٦١. صالح قادىر حەداد.
 ٦٢. جەمال محمەد صالح. ٦٣. حاجى محمەد شەریف. ٦٤. حەمە
 شەریف حەمە كەرىم. ٦٥. عەلى نەحمەد حەداد. ٦٦. مەحمود حاجى حەمە
 كەرىم. ٦٧. توفیق زۆراب. ٦٨. ماجید محمەد. ٦٩. رەزا خدر. ٧٠. شەيخ
 نەحمەد. ٧١. قادىر فەتاح بەگ. ٧٢. نەحمەد وەستا رەشىد عەتتار. ٧٣.
 محمەد نەمىن شەيخ مستەفا. ٧٤. دادود بەگ فەرەج بەگ. ٧٥. غەریب
 محمەد نەمىن. ٧٦. عوسمان عەلى. ٧٧. باقى سەید میرزا. ٧٨. ئىبراھیم
 اسماعیل نەفەندى. ٧٩. نەحمەد محمەد مەكینە. ٨٠. نەحمەد محمەد
 نەمىن. ٨١. ئىسماعیل حاجى محمەد. ٨٢. مەحمود حاجى رەشىد. ٨٣.
 بەھنام رەزا. ٨٤. ئەنور نەسروللا. ٨٥. محمەد فەرج. ٨٦. شەيخ حەیدەر.
 ٨٧. توفیق بارەیس. ٨٨. عومەر صالح سەید محمەد. ٨٩. مەلا عابد
 محمەد. ٩٠. محمەد رەشىد محمەد. ٩١. عەلى محمەد نەمىن. ٩٢.
 عەبدوللا كەيخوسرەر. ٩٣. عوسمان محمەد. ٩٤. نەحمەد عەبدوللا. ٩٥.
 محمەد نەمىن^(٣٥).

خویندنه ومیه کی کورتی نهم یاداشت وناوانه له چه ند خالیکدا:

ا. نهو ساله ی نهم کاره سیاسیه دیمو کراسیه له ههله بجهدا کراوه ونهم داخوازییه پر ناوه مرۆکه راگهیه نراوه له هیچ شارێکی دیکه ی کوردستاندا خه لک پێی هه لته ساون.

ب. نهو که سایه تیه نه ی که یاداشته که یان خراوته پێش چاو گه وره ترین ده سه لاتداری نهو ده می عێراق بوونه، واته داخوازییه که به هۆشیاریه وه ناراسته کراوه.

ج. ناردنی یاداشته که بۆ (نێسگه ی رادیۆی به غداد) کارێکی به جی بووه چونکه نهو سه رده مه رادیۆ له زۆر شوێنه گشتیه که ان ومانه ده و له مه نده کان وچایخانه کاندا هه بووه. واته نهو نێسگه یان به هه ند وه مرگرتوه بۆ په خش کردنه وه ی داخوازییه که یان.

د. نهو گوڤارو رۆژنامه نه ش که بۆیان نیراوه نهو ده مانه زۆرترین خویننه ریان هه بووه وبایه خی گه وره تری له وه دایه که سی رۆژنامه ی پر خویننه ریان له بهر چاو گرتوه که به زمانی عه ره بی بڵاوکراونه ته وه. واته مه به سه ته که یان به گوڤی عه ره بی عێراقیشدا چریانده وه.

ه. نهو نه وه و پێنج که سه ی که نیمزایان کردوه له روی چینه یه تیه وه جازازییه ان له نیواندا هیه وه ک (به گزانه، جوتیار، کاسبکار، قوتابی، ماموستا).

و. له روی حیزبایه تیشه وه ناوه کان دابه ش نه بن به سه ر (پارتی، شیوعی، مه لای دینی، بیلایه ن).

ز. بىلايەنەكان ئەۋەندەي سۇراخىم كىرىپت (۶-۷) كەسەن. مەبەست لە بىلايەننەكەيان ئەۋەبوو ەك سەر بە پارتى يا شىۋى ئەبوون. بەلام لەۋەدا كە ئىمزاى بەرنامەيەكى ئاۋاي سىياسىيان كىردوۋە لە بىلايەنى دەردەچىن و دەچنە خانەي نىشتەمان پەرۋەرى ونەتەرەيەو.

ح. لەۋە دەچى كەرەكە ەك تىرى خىرا خرابىتەكەمانەۋە بۇ پىكانى ئامانچەكە. ئەگىنا لەۋ سەردەمەدا كەسى دىكە زۇر بوون كە ئىمزاى وەھا بكن، ەروەكو ئاۋەكانيان لە باسى پارتى و شىۋى دا ديارە، بەلام ديارە پەلەي تيا كراۋە بە مەبەستى ئەۋەي كە خىرا ەلەكە بقۇزئەۋە.

۸- لە مانگى ۱۹۵۹/۳ دا دۇي پىلان و كۇدىتاكەي شەۋاف خۇپىشاندانىكى كەرە ساز ئەكرىت و پاشان لە مالى ئەحمەد بەگى سۇسەن ئاھەنگىك گىزىراۋە كە ەيەكەل شەۋافيان دروست كىردوۋە و بە دروشمى شۇپشگىزپانە و دەنگى جەماۋەر ەيەكەلەكە پىروخىنزاۋە. ئەمەش نىشانەي پشتگىرى پارتى بوۋە لە حكومەتى عەبدولكەرىم قاسم.

۹- لە مانگى ۱۹۵۹/۷ دا دىسان خۇپىشاندانى دۇي شەۋاف و بەشىد لۇلان پىكخزاۋە كە دروشمى سەرەكىي ئەم خۇپىشاندانە برىتى بوۋە لە:

شەرەكەي شەۋاف ەمراكەي لۇلان

تەفرۇ توفاي كىرد پارتى كوردستەن

ئەم خۇپىشاندانەش ەم پشتگىرى كىردن بوۋە لە حكومەتى عەبدولكەرىم، ئەم دەمە خوالىخۇشبوو سەرۆك مەلا مستەفا لە بەغداد بوۋە لە ەۋلى ئەۋەدا بوۋە كە بە ئاشتى و دىموكراتى كىشەي كورد چارەسەر بكىرى. حكومەتىش بۇ ئەۋ مەبەستە ەندى بەلنىنى دابوو، بەلام پاشان بەلنىنەكانى نەبەردە سەر.

ئەم چالاكچىلار ئەمەلجىدا جەمئىيەت زۆرى ئە دەرى پارتى كۆكردەمە و
ئەمەلجىيان كىرە قەلەمكى مەكەم و پۇلانىنى پارتى كە تا ئىستەش ئەندام و
دۆست و ھەمادارى زۆرى ئە ناوچەكەدا ھەر ماوە.

شۇرشى ئەيلول

ھەر ۈك ئە پىشەمە باسى دەرى پارتى دىمىكراتى كوردستانمان كىرە، كە
چۇن بوۋە جىزىكى سەرتاسەرى خەلكى كوردستان و بوۋە قوتابخانەيەكى پىر
ئە بەھرى كوردايەتى و جۇش و خۇشى خستە ناۋ ھەناۋى كورد پەرۋەرەنە
كە تا ئىستاش ئالاي تىكۇشانى ئەشەكىتەۋە. ھەرۋە پەنجەشمان خستە
سەر ئەۋە كە چۇن دەستەيەلۋى خەلكى ئەمەلجە پەيۋەندىيان پىۋە كىرۋە و
بەرنامەى ئەم جىزىيان ئەناۋچەكەدا سەپاندۋە.

ئىستەش دىنە سەر ئەۋە كە ئەۋ بىچ داكوتانە مايەۋە ھىدى ھىدى پەرەى
سەندە تا سالى ۱۹۶۱ كە پىۋىستى ھەلگىرسانى شۇرشى ئەيلول خۇى سەپاند.
شۇرشى ئەيلول ۋەلەمى ئەۋ بەلئىنە دىۋانە بوۋ كە ھىكۈمەتى عەبدول كەرىم
قاسم دابوۋنى بۇ چارەسەركىرنى عادىلانەى كىشەى گەلەكەمان.

پاش ئەۋەى ئە رىگەى گەتۈگۈى پارتىۋە لەگەل پىژىمدا ھىچ نەكرە
ماقەكانى گەل ئەھاتنە دى، ناچار پىگەى ھەلگىرسانى شۇرشى چەكدارانە
گىرايە بەر، ئەمەش بۇ ئەۋەى كە دەۋلەت ناچار بىبى بەلئىنەكانى جى بەجى
بكات.

لەلەك دىار بوۋ كە دەۋلەت ئەيۋىست كورد تەفرە بىدەۋ لەلەكى تىرىشەۋە
جىزىبى سەرتاسەرى عىراقى ھەبوۋ كە مەسەلەى چارەسەركىرنى كىشەى
كوردى بە ئازاۋە گىپى و پەگەز پەرسىتى ئەدايە قەلەم.

لە ماوەی نزیک بە سی سێ سالدا بەرێز سەرۆک بارزانی پێی لە شارێ بەغداد و دیداری عەبدولکەریم قاسم نەبێ، هەر بە مەبەستی ئەوەی کە کێشە ی گەلەکەمان لە ڕینگە ئاشتی و بڕایەتیەوه چارەسەر بکری و شەڕ و ئاژاوەو خوێن رشتن دروست نەبێ. بەلام هەموو هەولەکانی سەرۆک بارزانی بەداخەوه جێگەیان نەگرت، چونکە نوێنەرمان لە راستیدا بەپێی خواستی بارزانی و پارتی نەیدەویست کێشەکەمان چارەسەر بکات و مەسەلە ی قەوارە یەکی سیاسی بۆ گەلی کورد لە فەرەنگی کاری خۆیدا نەهێشت و سڕیەوه.

کاتی پارتی بە تەواوی لەم مەسەلە یە حالی بوو لە دۆستایەتی ڕژیم کەناری گرت و ناچار بوو ڕینگە ی جیا بگرێتە بەر و شۆڕشی چەکدارانە هەڵبژێری. ئا لەم کاتەدا جەلال تالەبانی وەک نوێنەری بارزانی نەمر دەستی کردووه بە گەڕان و کۆبوونەوه کردن بە خەڵک، لە پێشەوه لە ناوچە ی پشەور پاشان لە بەهاری ١٩٦١ شادا هاتۆتە ناوچە ی هەلەبجە و لە گوندی (تەپی مستەفا خوارو) کۆبوونەوه یەکی بەرفراوانی ساز داوه کە هەموو سەرەک هۆز و پیاو ماقولانی ناوچە کە بەشدارییان تێدا کردووه.

لە کۆبوونەوه کەدا ڕێبازی شۆڕشی پوون کردووتەوه و داوی لە خەڵک کردووه کە پشتگیری لە ڕێبازی پارتی و شۆڕش بکەن، هەروەها سەرەک هۆزەکانی سوێند داوه بە قورئان کە بە دڵسۆزییەوه لەگەڵ شۆڕشدا بن و ڕینگە ی خیانت نەگرنە بەر.

ئەو سەرەک هۆز و پیاو ماقولانی کە لە کۆبوونەوه کەدا بەشدار بوون و بە قورئان سوێند دراوان کە خیانت لەگەڵ و نیشتمان و پارتی نەکەن بریتی بوون لە:

١. گەلانی: ئەحمەد ئاغا، محەمەد ئاغا، حەسەین کوپی محەمەد ئاغا.

۲. ھارونى: ھاجى مەھمۇد ھارونى.
۳. نەزىرۇلى: ئەھمەدى ھەمەين، مىرزا ھەسەن.
۴. ەمەلە: ھەمەينى ھامىد.
۵. سەيانى: ھەمە رەشىد ەبىدول مەھەد، ھەمە ەلى ەبىدولقادر.
۶. ياروھىسى: ھاجى مستەفا ەلى، ھاجى ھەيدەر ھۆمەر، ھاجى عوسمان ھۆمەر، ھاجى موشىر، ھاجى خالىد.
۷. شاتىرى: ھاجى قادىرى مارق، ھاجى ئىبراھىمى قەلاتموزان، ەبىدولقادر ەلى.
۸. بىلباس: ھاجى ھەمە سەعيدى فەقى ھەسەن، ھاجى سانجى دوانزە ئىمام.
۹. كەلھور: ەلى خەلىفە ھەسەين.
۱۰. ەبابەيلىنى: شىخ كەمالى شىخ رەشىد، شىخ ھەمەينى شىخ ەبىدوللا.
۱۱. كۆكۆيى: ھاجى فەرەجى زەرە.
۱۲. مىر ەيسى: ھەمە فەرەجى ئاخە، فەتاحى ھەمە فەمرج، ھەمە فەتاحى مراد ەيس.
۱۳. شىخاننى نەقشەندى: شىخ ئاجى شىخ ەلادىن، شىخ رەئوفى شىخ عوسمان، شىخ مەھمۇدى كاكە شىخ.
۱۴. قەويلەيى: فارسى كاكە ەيس.
۱۵. جاف: ديارى بەگى ھامىد بەگ، مستەفا بەگى كەرىم بەگ.
۱۶. لە خەلكى ھەورامانىش يار ئەھمەد بەگ و ئەسكەندەر بەگ.
۱۷. زەردۆيى: مەھمۇدى مايجان، رەشىد مۇردىنى.

پاش كۆتايى ھاتنى شەپكە بە فرمانى (نوورى ئەحمەد تەھا) بىلەن
 بەمىزەكە ئەككى. زۆريان دەچنەنە سەرماڭ ۋە خۇيان ۋە دادەنىش. (شىخ
 مەحمۇدى كاكە شىخ) لەگەل كۆمەلەك پىشەمەرگەدا لە گوندى (زەردىيان) بىنكە
 دادەمەرزىنى ۋە دەمىنىتەنە. لەملاۋەش بە فرماندەيى شىخ ھەمەمىنى شىخ
 ئەبدوللا پۇلى پىشەمەرگە رىك ئەخىرى ۋە لەرىكەۋتى ۱۹۶۱/۶/۱۵. دا روو
 ئەمكەنە چىيى شىخروى ۋە بارمگا لە ھاۋىنەھەۋارى (ۋەزگىل) دادەمەرزىن. ئەو
 پۇلە پىشەمەرگەش بىرىتى دەپن لە:

۱. مامۇستا شىخ ھەمەمىن شىخ ئەبدوللا (فرماندەي گشتى مەفرەزەكە).
۲. مەمەدى قەرەج.
۳. عومەر دولوۋولە (لەبەر ئەۋەي تاپرىكى دوو لولەي مامۇستا شىخ
 ھەمەمىنى پى بۈۋە ئەو ناۋەيان لىناۋە)
۴. مستەفا كەرىم عەبابەيلىيى ناسراۋ بە مچەكەچەل.
۵. نوورى مەمەد نانەۋا.
۶. جەمال بابان.
۷. مەحمۇدى مايجان.
۸. ھەمەي ھەمە تايەر بەگ.
۹. شىخ سەئىدى موقتى.
۱۰. ئەلى شىيە.
۱۱. ئەلى ئەحمەد.

ئەم مەفرەزە لە شەۋى يەكەمدا لە ۋەزگىل نىشتەجى ئەپن مامۇستا شىخ
 ھەمەمىن ھەندى قەسە باسايان بۇ ئەكات ۋە ھەموريان بەلەين تازە ئەكەنەۋە كە
 تا داۋا دۆۋى خۇيىن لەگەل شۆپشدا بىن.

نەم يانزە قارەمانە يەكەمەن مەفرەزەي شۆرشى نەيلول بوون لە ناوچەكەدا بروسكە ئاسا دېيان بە تاريكە شەوى ئىم سەرمەدا و تۆوى دېكى ترسيان لە ھەناوى دۆژمندا چاند و ئەمەندى تر ھىواى سەرکەوتنى كوردیان خستە دلى جەماوەرى شۆرشگىرى ناوچەكەو.

يانزە تىكۆشەرى گيان لەسەر دەست و لىبوردە بوون كە بى سەمەنەو لە ھىزى گەورەي دۆژمەن بە ھەندى چەكى سووكەو لە لوتكەي چىاي شىروى و ھەشەلانى شۆرشىيان پىشانی ھەموو دوندوڤەومزى چىاكاني كوردستاندا. نەم دلدارە دەروون پەر لە خۆزگە و ئاواتانە كۆمەلى (فەرھاد) تىشە بەدەست بوون كە لە پىناوى گەشتن بە (شىرىن) نازاديدا نەخشى جى پەنجەي خۇيان بە سنگى چىاي شىروى وە ديارى كردو لە بوارى ھونەرى شۆرشگىرىدا گرەوى سەرکەوتنىيان بىرەو.

نەم مەفرەزەيە ھىدى ھىدى كەوتوونەتە چالاكى نواندن، جار جار لە بنكەكەيانەو دەرچوون بۆ ناو گوندەكانى دەورووبەرو سەر پىنگا و بانەكان و ھەر كەسيان دىيى پىنازى شۆرشىيان بۆ بوون كردۆتەو. لەم ماوەيەدا ھەندى كەسى تر پەيوەندى پىنوە كردوون، وەكو: حىلمى عەلى شەرىف، قادر بەگى بىزو بەگ، قادر كۆكۆيى، حىكمەتى مەلا عەلى، شىخ عوسمان سەمىنوف. يەكەمەن چالاكى پىشەمەرگانەيان تەقەكردن بىوہ لە مەسەلەھەيەك لەسەر پىنگەي خورمال-بىيارە. پاش ماوەيەك دواى ئەمە كەوتوونەتە نواندننى چالاكى گەرەتر، وەكو:

(۱) گرتنى بنكەي پۆلىسى (سۆسەكان). مامۇستا شىخ ھەمەمىنى فەرماندە بۆ گرتنى نەم بنكەيە بەم شىوہ بەرنامەي داڤشتوہ.

ا- له لوتكه و لاپالەكانى دەورووبەرمووە تەقەيان ئى بىكرىت نەك بە مەبەستى كوشتن، بەلكو بە مەبەستى ئەوى كە بترسن و خۇيان بەدن بە دەستەو.

ب- پەنگى سوورىيان كردۆتە ناو ئەو جۆگەلە ئاوەووە كە چۆتە ناو بىنكەكە بۆ ئەوى بە ژەهراوى بزانن و ترسيان ئى بنيشى.

ج- بانگ كردەنيان بۆ خو بەدەستەوێدان و بەلێن پێدانىيان كە ژيانىيان پارێزراو ئەبێت.

ئەو كاتەش شەهید كاك محەمەد گولپى لەم بىنكەيدا پۇلىس ئەبێت و يەكەمىن كەس ئەبێت خۆى ئەدات بە دەستەو و وەى ئەوانى تر ئەپوخىنى. پۇلىسەكانى تر هەموو لە ترسا لە بىنكەكەيان دێنە دەرەو و هەر دەستەى بەلايەكدا هەلدىن. ئەوانەى كە بەرەو هەلەبجە و تەمىنە هەلەتەوون قوتار ئەبن و حەوت كەسيشيان كە بەرەو دۆلى تاوێزە رايان كردووە مەفرەزەكەى كاك محەمەدى فەرەج شەوینىيان ئەكەون و بەدیل ئەيانگرن. ئەم حەوت پۇلىسە شەش تەنگ و پەشاشىكى برنەو خۇريان پى ئەبێت لەگەل كۆمەلەى فەيشەكدا كە ئەمە يەكەمىن دەستكەوتى شۆپش ئەبێت و لەو پۆژەدا بۆ شۆپش گەنجىنەيەكى گەرە ئەبێت.

دیلەكان ئەگەيەنێرنە بىنكەى وەرگێل، بۆ بەيانى مامۇستا شىنخ حەمەمىن كۆبوونەوێان پێدەكەت و بە وردى رێبازى شۆپشيان بۆ پوون ئەكاتەو. هەروەها ئەو شىيان پى دەلى كە ئێوە مێوانى ئێمەن هەر كامىكتان ئەتانەوى بێن بە پێشمەرگە ئەو قەولمانە و هەر كەس شى نایەوى ئەوا ئازادە و ئەتوانى بچێتەو ناو مال و مندالى خۆى. لەناوایاندا كەسيان رێگای پێشمەرگایەتى هەلنازێرن بەلام بەلێن ئەدەن كە هەرگیز دژايەتى شۆپش نەكەن و بگرە لەناو خەلكيشدا قەسەى باش لەسەر شۆپش و پێشمەرگایەتى بكەن.

نەم سەرکەرتنە لەناوچەکەدا دەنگ ئەداتەو، دوژمن ترس ئەکەوێتە گیانیەو، لەووبەر ئەگەر بە کۆمەڵی چەتەو یاخی گەری دانابن و لە ناو خەڵکدا تۆمەتی ناپەرەوای داویتە پائیان بۆ ئەوێ خەڵک بە پێبازیاندا نەبوات، ئەوا بەم کردەوێیان کە زۆر شۆرشگێڕانە رەفتاریان لەگەڵ دیلەکاندا کردووە نەو قسانەیان پووچەڵ کردۆتەو.

خەڵکی شۆرشگێڕ و رۆشنیری ناوچەکەش بە تایبەتی ئەنقەکانی رێکخستنی پارتی ئەکەونە پیا هەڵدانی شۆرش و پێشمەرگەکانی و ئەومەندی تر ناگری شۆرش لە هەناوی خەڵکی ناوچەکەدا هەڵنەگیرسێن و دەمی نەیارانی شۆرشیش ئەکەنە تەلێ تەقیو.

مامۆستا شیخ حەمەمین بەپێی پلەي پێشمەرگەکان تەبەگە تازەکان دا بەش ئەکات بەسەریانداو دواي قسەو باس و لێکۆلینەو و پەيوەندی کردن لەگەڵ رێکخستنی شاردا بەرنامەي تر بۆ گرتنی شوێنی تر دا ئەنێن.

٢-چەند رۆژی دواي گرتنی بنکەي سۆسەکان پەلاماری پولیسەکانی تەوێنەیان داو. ئەمانیش بە هەمان شێوێ خوێان لە بەردەم شالۆي شۆرشگێڕانەي پێشمەرگەکاندا نەگرتوو و خوێان داو بە دەستەو و دەست بەسەر هەموو چەک و کەل و پەلێکیاندا گیراوە.

مامۆستا شیخ حەمەمین کۆبوونەوێکیان پێ ئەکات و مەسەلەي شۆرشیان بۆ پوون ئەکاتەو. دواي کۆبوونەوێکە پێنج کەسیان ئەبنە پێشمەرگە و ئەوانی تریشیان لەگەڵ فەرماندەي بنکەکەدا کە ناوی ئیبراھیم بوو و بە(خالە بلە) ناسراو بوو رێگای رۆشتنەو بۆ شار هەڵنەبژێرن. پێشمەرگەکانیش نەن هەر هەستیان زامدار ناکن بەلکو هەندێ پارەش یارمەتیان ئەدەن و دەست بەرداریان ئەبن.

۳- دواى نمو سەركەوتنە گەورەى تەوئىلە نەخشەى پەلاماردانى بيارەيان داپشتوو لە ماوەیەکی کەمدا دەست بەسەر ئەوێشدا ئەگرن و هەندى دەستکەوتى مالى و چەکیان ئەبێت.

۴- ماوەیەک دواى گرتنى بيارە بیر لە گرتنى خورمال ئەکەنەو، بەلام دوژمن لەوى خوى توند ئەکات چونکە چاوەڕوان ئەکات دواى نمو شوێنانە نمو ئەبێتە روانگەى تیری پێشمەرگەکان، هەروەها لە بارى هەلکەوتنى جۆگرافیشەو جیاوازی لەگەڵ سۆسەکان، تەوئىلە، بيارەدا هەیه لەبەر ئەو پێشمەرگەکان دواى دوو رۆژ شەپۆ ئابلقە کە ناتوانن دەستى بەسەردا بگرن وازى ئى دینن و بى زيان ئەگەڕێنەو بنکەى خویان.

۵- بە یارمەتى کادیرەکانى ریکخستنى ناو شار مانگی ۱۲/۱۹۶۲ کە (ئەحمەدى حەمەسالىح و عومەرى خەزان و داراى عەزە، مەلا رەوف، رەوف رەحیم، خالید حاجى فەرەج، تایەرى شیخ رەوف، عەلى عەبدولرەحمان) دەورى سەرەکیان تێدا هەبوو ۴۵۰۰۰ دینارى قاسەى قایمقامیەتیان فراندوو کە لەو پۆژاندەدا گەلى پێویستى شوێنە پى جێبەجێ کراو، ئەو کاتە نوێنەرى سەرکردایەتى حیلەى عەلى شەریف لەناوچەکەدا بوو و تەسلیم نمو کراو، ئەویش هەندى پێداویستى پێشمەرگەکانى پى بەرى ئەکاو ئەویشی ئەبات بەرو سەرکردایەتى کە نمو دەمە بنکەى بەشینک لە سەرکردایەتى لە ماوەت بوو.

هەروەها ئەبى ئەمەش بێنێن کە لەو ماوەدا ژمارەیهکی زۆر خەلک پەيوەندى پێو کردوون و بونەتە پێشمەرگە. دیارە هوى ئەمەش بە شیوەیهکی سەرەکی گەراوەتەو بۆ چالاکی شوێنگیرانەو هەلسوکەوتى جوانى پێشمەرگەکان لەناو

كۆپى خەنگدا، بە شىنۆەيەكى وەھا كاريان كرددوۋە كە تۆۋى بىرۈ باۋەپەكەيان لەناخى خەلكى سەر بە رژیتمیشدا چاندوۋە.

هەرۈەھا چالاكیەكى تىرى پىنشمەرگەكان نەمەبوۋە پەلامارى گوندی سەرچاۋگیان داۋە كە گوندی ناوبراۋ دوو بەرە بوون، بەرەيەکیان لەگەل پارتی و شۆپشدا بوون ئەو بەرەكەى تر سەرەبە حیزبى شىۋەى عىراق بوون كە نەمە (ح. ش. ع) زۆر بە توندی دژایەتى پارتیان كرددوۋە. بوونی ئەو دوو بەرەيە نا نارامى خستبوۋە گوندەكەۋە.

لەو كاتەدا دەستەيەك پىنشمەرگە لەناۋچەى چوارتاۋە ھاتوون و لە نزیكى ئەو گوندەدا شوانى ئەبىنن پرسیارى ناۋچەكەى لى ئەكەن، داۋى ئەو شوانەكە ئەگەریتەۋە ناۋ دى ھەندى خەلكى لەوانەى دژ بە شۆپش بوون لىیان رانەپەپن و تەقە دروست ئەبى، كاتى پىنشمەرگەكانى بنكەى ۋەزگىل ناگادارى نەو كارە ئەبن دىن بە ھانای دەستەكەۋە. شەپكى گەرە پوۋ ئەدات لە نەجامدا دژەكانى شۆپش بەرەو شار ھەلدین و پىنشمەرگانیش مالەكانیان نەسوتینن. زىانى پىنشمەرگە لەو شەپدا شەھیدبوونی كاكە ھەمەى برايم ئەبیت. كە ئەبیتە يەكەمىن شەھیدی ئەو شۆپشە لە ناۋچەكەدا و برىندار بوونی كاكە ھەمەى فەرەج ۋەھرەھا خىزانى مەجیدی مەلا ھامیدیش شەھید ئەبى.

ئەم پوۋادوۋە پەنگىكى دژىۋى لەناۋچەكەدا داپشت و بوو بە مایەى زەمىنە خۆش كردن بۆ جاشايەتى. ۋە ھەرۈەھا يەكەم ھەنگاۋ بوو بۆ دوۋبەرەكى نانەۋەى ئىۋان خەلك و ھىزى پىنشمەرگە كە لەۋە بەر نمونەى نەبوو.

دیارە ئەو نەمە (ح. ش. ع) بە ھەلە لە مەسەلەى چارەسەرکردنى كىشەى كورد گەيشتبوون و ھەرۈەھا بوونی پارتىيان ۋەك حیزبى گەل كورد بە ھەلە لادەرو پەرگەر ئەزانى. ھەر لە ئەنجامى ئەو بۆچوونەشەۋە بوو كە ناكۆكەيكى گەرە لە

نیوان پریزه‌کانی گه‌لی کوردا دروست بوو و چهند سالیکی خایاند و شه‌ری نیوان پارتی و شیوعی زبانی گهری بۆ کورد لیکنه‌وه. دیاره نامانه‌وی پهرده‌له‌سه‌ر هه‌موو شتی لاده‌ینه‌وه بۆ نه‌وه‌ی برینی کۆن نه‌کولینه‌وه، به‌لام نه‌وه‌نده نه‌لین که نه‌وه‌ سیاسی‌تیکی ناراست بوو وه نه‌لین کاشکی (ح.ش.ع) له‌و سه‌ره‌تایه‌دا هه‌مان هه‌لوێستی ئیستایان هه‌بویه که دیاره کار به‌م شیویه نه‌ده‌بوو.

هاوئا‌هه‌نگ له‌گه‌ڵ نه‌م چالاکیانه‌دا ده‌سته‌کانی پێک‌ه‌ستنی ناو شار کاری شو‌پ‌ش‌گینه‌ی خۆیان نه‌ه‌جام داوه، نه‌و کارانه‌ی پینی هه‌لساون بریتی بووه له پێ‌ه‌ستنی ئا‌هه‌نگی نه‌رو‌وزی یادی دوا‌زه‌ سه‌وا‌ری مه‌ریوان، خۆ‌ئ‌ه‌ندنه‌وه‌ی شیعرو سه‌روودی شو‌پ‌ش‌گینه‌ی له‌ کۆ‌پ‌و کۆ‌بوونه‌وه‌کانداو پێ‌ش‌که‌ش کردنی شانۆ‌گه‌ری سیاسی، بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی بیرو با‌وه‌ری پارتی. به‌م کارانه‌یان توانیویه‌ سه‌رنجی خه‌ڵک به‌لای شو‌پ‌ش و کوردایه‌تیدا راپ‌کێ‌شن. کار به‌م شیویه به‌رده‌وام بوو، پۆ‌زانه هه‌یزی پێ‌شه‌مه‌رگه پووی له زیاد بوون نه‌کرد. رژی‌م بۆ ده‌ست به‌سه‌ردا گرتنی ئه‌و باره هه‌ولی جێبه‌جێ کردنی نه‌خشه‌که‌ی جارانی داو له رێ‌که‌وتی (۱۲/۸/۱۹۶۳)دا به سه‌ر‌کردایه‌تی زعی‌م سه‌دی‌ق له‌ش‌کری (۲۰)ی له سه‌ید ساد‌قه‌وه به‌ری کرد به مه‌به‌ستی جێبه‌جێ کردنی به‌رنامه‌که‌یان که نه‌هه‌شت‌نی شو‌پ‌ش بوو. هه‌یزی پێ‌شه‌مه‌رگه که ژماره‌یان نزیکه‌ی (۲۰۰) که‌سی‌ک نه‌بوو بۆ به‌ره‌نگاری ئه‌و هه‌رشه که‌وتنه‌خۆ، هه‌یزه‌که به هه‌زی هه‌ورامان ناو براوه، کاک نه‌وشی‌روان مه‌ستی لێ‌پ‌رس‌را‌و کاکه حه‌مه‌ی فه‌ره‌ج جی‌گری بووه، له‌م کاته‌دا ما‌مۆ‌ستا شێخ حه‌مه‌مین له قه‌ره‌داخ بووه، هه‌یزه‌که به‌سه‌ر جاده‌که‌دا دا‌به‌ش بوون. هه‌ر له پردی زه‌له‌وه‌ تا به‌ری سه‌ید ساد‌ق، سه‌ره‌تا ته‌قه له‌سه‌ر

چەمى ريشين نەستى پىكىردوۋە. لىقىكى (۴۰) كەسى كەلى شەرىف گولخە
سەرلىقايان بوۋە پوۋبەپوۋى يەكەم پەلامارى دوژمن بوۋەتەۋە.

زەئىم سەدىق نەفسەرىكى بەغسى رەفتارى بىي وىژدان بوۋ، ناگرو ئاسنى
بەسەرگىيانى پىشەمەرگە ئاۋچەكەدا باراند.

پىشەمەرگەش بەم پەپى لىبوردنەۋە چاكى مەدايەتايان ئى ھەل مالىۋەۋە بۇ
ماۋەي (۲) رۇژ بە باۋەپى گەرەۋ چەكى سوۋكەۋە ئەۋ لەشكرە گەرەيان
گىرداۋە. لە ئىنجامدا بەھۋى زەپرو زەنگى لە رادە بەدەرى ئۇردوۋى دوژمن و
كەم بوۋنى خواردن و قىشەكەۋە پىشەمەرگە ئاچارى پاشەكشە بوۋن. دۋاي
نەۋەي زىيانىكى زۆريان بە جاش و سەربازى دوژمن گەياند.

لەم سى رۇژەدا ھەۋت (پ.م) شەھىد بوۋن بەم ئاۋانە:

۱. ئادر ھەمە ھەسەن.
۲. مام ئەمىن ئىبراھىم دەگاشىنخانى.
۳. ھەمە گولپى (كە گوللەي پى نامىنى بە خەنجەرەۋە دەچىتە سەر
دەبابەيەك و لە دۋاۋە ئى ئەدرى و شەھىد ئەكرى).
۴. ھەلى ئەھمەد.
۵. ھەسەن ھەبدولقادىر ئەۋرۇلى.
۶. ھەلى ھەمە ئەمىن ئىناخى.
۷. عىنايەت ئىناخى.

ۋە ھەرۋەھا بىرىندار بوۋنى چەند پىشەمەرگەيەكى تىر^(۲۶).

دوژمن كە لە پردى زەلم پەپىيەۋە بىي بەزەبىيانە كەۋتە تۇپ بارانكردنى شار
و گوندەكانى تىرىفە و باۋە كۇچەك و ھەبابەيلى، بەمەش بىرى مال سوتان و
ژمارەيەك خەلكى بىي تاۋان شەھىد بوۋن. ئىنجا كە ھاتە ئاۋ شارەۋە پىشكىنىنى

گشتی دەستی پیکرد ، لەهەر مانی سۆراخی شۆپشیان بکردایە تی ئی بەر
 ئەبوان، خانوبەرەییەکی زۆریان سووتاند و خەلکیکی زۆریشیان گرت.
 هاتووچۆ قەدەغە کراو هەركەس لە جینگای خۆیدا چاوەڕوانی مەرگی ئەکرد،
 ئەو بۆژە تا ئیوارە شار لە جەهەنم ئەچوو. ئۆردوی دوژمن بۆ سەندنەوهی
 تۆلەییەکی گەورە هاتبوو، بۆیە دەستی لە هیچ شتێ ئەپاراست. یەکنێک لەو
 دیمەنە دلتەزنانەیی کە نوادیان شەهیدکردنی ئەجیبە خان بوو بە دوو
 مندالەوه کە دوایی سائەح هەژاری بەهەشتی بەم شێوەیە کردیە پارچە
 شیعرێکی سەر گۆرەکی:

خوشکەم ئەجیبە وا تۆش بە جوانی
 مندالی کۆریه و خۆبشت دوو گیانی
 بە گوللەیی بەعسی خۆنەخواری کورد
 هەرسێ بە جاری بوون بە قوربانی

دوای چەند رۆژی دوژمن لەسەربازگەییەکی گەورەدا خۆی جینگێر کردو چەند
 رەباییەکی جاشیشی لە هەندێ گەرەکی شاردا دامەزراند.

دوای ئەمە ئیتر ناو بەناو شەوانە پێشمەرگە ئەهاتنە ناو شارو کاروباری
 خۆیان ئەنجام ئەدا. دوو جاریان بە هیزیی گەورەوه هاتوون و بۆ چەند رۆژی
 شاریان کۆنترۆل ئەکرد. هەر جارەیی دوای ئەوهی ئەگەرپانەوه، دوژمن بەر
 ئەبووه گیانی خەلک، مال و دوکانی ئەسووتاند، خەلکی ئەگرت و ئازاری ئەدا،
 دەستی بەسەر هەموو ئازادیەکدا ئەگرت هەر کەسێ و هەر گۆزەری بۆنی
 شۆپشی ئی بەهاتیە داغانی ئەکرد.

دوژمن زۆر نەترسا، چوار چاو ببوو، لەھەر گوند و چیاو دۆلێکدا ھەستی بە جموجۆل بکردایە کوێزانە ناگر بارانی ئەکرد. جاش و سەرباز و سیخوڕەکانی ھەک سەگی ھار بەر نەدایە گیانی خەلکی شەرفەند و شوپشگنێر.

لەگەڵ ئەم کارانەشدا تا ئەھات ناگری کوردایەتی کێپەتی نەسەند و خەلک بەرھەو ژێر سینیەری سەیوانی شوپش و نیشتمان پەرھەری نەپۆشتن.

لەم سالانەدا شوپش ناوچەکانی دەورووبەری ھەلەبجەیی ئازاد کردو سەرچەم دەفەرەکە بوو بە سەنگەری شوپشگنێران، تاکو سال گەشت بە ناوھەراستی شەستەکان و پارتی دووبەرەکی تینکەوت و تا سالی ١٩٧٠ ئەم ناوچەیە شەری دوو لایەنەیی ئی نەپرا.

لە سالی ١٩٧٤دا کە شوپش و دەولەت بە ناشتی نەگەشتنە ئەنجام و تا ئەھات نیشانەیی شەڕ دەرئەکەوت لەسەرەتای سالی ١٩٧٤دا دوژمن ناوچەیی ھەلەبجەیی بەجی مینشت و شار ئازاد بوو، لە کەرکووک و خانەقین و سلێمانیەو خەلکی زۆری شوپشگنێر پوویمان کردە شاری ھەلەبجە، خورمال، بیارە، تەوێنە و بەگشتی ناوچەکە سیخناخ بوو لە خەلکی شوپشگنێر، ھیزی پینشمەرگەیی زۆر و بەرگری میلیی خێبوونەو ھەمووی چاوەڕوانی شەری نەکرد.

لەر ماوەیدا ژمارەییکی زۆر لە لاوان و قوتابیانی چوونە دەورەیی (بەرگری لە شار) ھەو ھەموو ژێر زەمینەکانی شارمان دیاری کردو ژمارەمان لێدا بە مەبەستی ئەوێ لە پۆزی بۆمباراندن خەلک پەنای بۆ ببەن و دەرسی بریندار رزگار کردن و ناگر کوژانەو فریاکەوتنی منداڵ و پیر و پەکەوتەمان ئەخوێند و لە شوێنە چۆلاییەکانی ناو شاردا نیو مەتر چالمان بە شینووی (W). (Z) ھەندەکەند بۆ پەناگە. بەم شینوویە ئەو ماوە شارو ناوچەکە بۆنی خوێنی

گرتیو، ماوه‌یه‌کی زۆر به‌م حاله ناخۆشه ده‌روونیوه به‌سەر برا تا له (٢٦-٤-
 ١٩٧٤) دا چه‌ند فزۆکه‌یه‌کی خۆینه‌خوار هه‌لنیشته‌ن سهر ناسمانی شار و به
 ناپاڵم و روکێت و شه‌ست تیر ناگر بارانیان کرد ، له‌ هه‌نجاما ٢٦ که‌س شه‌هید
 و زیاتر له ٥٠ که‌سیش بریندار بوون.

شه‌هیده‌کان بریتی بوون له (١. نازاد نه‌حمه‌د که‌ریم. ٢. حاجی نه‌مین
 جه‌وه‌ر. ٣. ئیبراهیم نه‌مین جه‌وه‌ر. ٤. عه‌زیزی په‌زه. ٥. حه‌مه ره‌شید سه‌ید
 قادر چایچی. ٦. مه‌حمود عه‌بدولپه‌حمان نه‌هه‌ندی. ٧. ده‌رویش حه‌مه شه‌ریف.
 ٨. عه‌بدولپه‌حمان حاجی حه‌مه سالح. ٩. بێستوون وه‌ستا هاشم. ١٠. سه‌ید قادر
 هانه سوهریی. ١١. مه‌لا مه‌حمود. ١٢. عه‌بدولا مه‌لا نه‌مین. ١٣. نه‌حمه‌د غه‌فور
 سالح. ١٤. حه‌میده مه‌حمود نه‌حمه‌د. ١٥. به‌ناز خالید ره‌شید. ١٦. شیرین
 خالید ره‌شید. ١٧. حه‌کیم قادر مه‌حمود. ١٨. به‌ختیار قادر مه‌حمود.
 ١٩. کانی قادر مه‌حمود. ٢٠. ناسکه قادر مه‌حمود. ٢١. نه‌وزاد حه‌سه‌ن قادر.
 ٢٢. شیرزاد حه‌سه‌ن قادر. ٢٣. فواد مه‌حمه‌د قادر. ٢٤. مریم مه‌حمه‌د قادر.
 ٢٥. نازاد عه‌لی. ٢٦. عه‌بدولا حه‌مه فه‌ره‌ج. ٢٧. شیرکو عومه‌ر مه‌غدور. ٢٨. نایار
 عه‌لی ئیسماعیل. ٢٩. ئاری عه‌لی ئیسماعیل. ٣٠. حیکمه‌ت نه‌حمه‌د بارام.
 ٣١. نه‌حمه‌د شه‌ریف مه‌حمود. ٣٢. کافیه مه‌حمود مه‌حمه‌د. ٣٣. مه‌حمه‌د
 حه‌مه ره‌شید مه‌حمود. ٣٤. حه‌سه‌ن حه‌مه ره‌شید مه‌حمود. ٣٥. حه‌مه ره‌شید
 مه‌حمود وه‌لی. ٣٦. مه‌حمه‌د قادر تاوگۆزی).

دواى ئه‌وه به‌ ناچارى شارمان به‌جى هه‌شت و پهمان کرده گونده‌کانى
 ده‌وربه‌رو پاشان ئاواره‌ی ئێران بووین ته‌نها هه‌یى پێشمه‌رگه‌و هه‌ندیکى که‌م
 خه‌لک له‌ شاردا مانه‌وه .

شایه‌نی باسه سالیك شارمان جی هیشت؛ پاشان که گه‌پاینه‌ره دمرگای
 مائی نه‌کرا‌بووه. که‌چی چوارده سال دوی نه‌وه له کیمیاوی بارانه‌که‌دا هزاران
 دزیسی و‌مها خراپ کرا که بووه کاره‌ساتی له‌ناو کاره‌ساته‌که‌دا، نه‌وه
 شو‌پشه‌که‌ی پیشوو که به‌خراپیان نه‌زانی و نه‌مه‌ش شو‌پشی نویی پیشکه‌وتن
 خوازا!

له مانگی پینجدا هینزکی گه‌وره‌ی پیشمه‌رگه له‌سه‌راوی سو‌بجان نا‌غای
 شاره‌زور کۆ‌بو‌بو‌بووه لهو باره‌وه راپۆرت درابوو به‌ دوژمن، دوژمنیش به‌ هه‌له
 سه‌راوی نه‌ورۆلی دایه به‌ر سارۆخ و شه‌ست تیر له نه‌نجامدا نه‌م خوشک و
 برایانه شه‌مید بوون:

۱. فاتیمه سه‌ید فه‌تاح
۲. عاسمه محمه‌د.
۳. توفیق قادر.
۴. نازار حه‌سین.
۵. نه‌مه‌نه عه‌لی عه‌بدولکه‌ریم.
۶. ره‌ئوف حاجی فه‌تاح.
۷. نه‌حمه‌د حه‌مه‌مین نه‌وپه‌حیم.
۸. رۆبوار نوری.
- نه‌م سی که‌سه‌ش بریندار بوون.
۱. نه‌جه‌ددین نه‌حمه‌د عه‌بدولاً.
۲. نه‌نۆهر عه‌بدولقادر.
۳. فه‌ره‌ج فه‌تاح.

سەرھەتای (ح.ش.ع) لە ھەلە بەجەدا

و ھەوێکی ھەڵبەجە ١٩٤٦ (فەھد) سەرتێری یەکەمی حەشە ھاتۆتە شاری ھەلەبجە و ماوەیەک لوقمی فرۆشتوو. دیارە ھاتنەکە ی بێبی چا و ساغ نەبوو. ئەلێن یەکەم کەس کە لە ھەلەبجەدا پۆتە نەندامی حەشە کابرایەکی جولەکە بوو بەناوی (بابلی یون طوب) کە لەناو موسڵماناندا ناوی خۆی گۆڕیوو بە (توفیق میران بابلی) پاشان ھەندێ لای تر پەییوندییان کردوو کە نەتوانین ناوی ئەمانەیان بەرین (محەمەد ئەحمەد رەشان، مەلا حەسەنی حەمە کوژیل، مەلا حەسەنی مامۆستای قوتابخانەی تریفە، عارف حاجی فەرەج، عومەر ئەحمەد، حەمە ئەمین سەعید، مەحمود شەفیق ھەلاج، عەبدولرەحیم دزە، ئەحمەد عەلی، رەشید ئەحمەد، عەلی حاجی فەرەج، توفیق سەید قادر، ئەحمەد دەلاک، عەبدوللە مەلا فەرەج، محەمەدی مەلا کەریم، فاتح عەبدولکەریم، ئیبراھیم سوفی مەحمود، ئەحمەد غەفور، فەرەج مەلا ئەمین، ئیسماعیل خوسرەو، عەلی سمایل، حەمە کەرەم، لەناو ژانانیشتا (ناھید نووری قەساب، ناقتا و حاجی فەرەج، مەعسومە گۆج).

حەشە لە بەرنامەی خۆیدا وای دانابوو عێراقێکی دیموکرات دا بە زۆری و لەو چوارچێوەیدا ھەندێ مافی نەتەواوەتی بدری بە گەلی کورد، گەلی کوردیش لە زوومە ئەوێ کەوتبوو سەر کە دوا ئامانجی تیکۆشانی بە دەست ھێنانی مافی چارە ی خۆنووسین بێ و لەداری شوومی چەندین سەلە نەتەو ڕەگەز پەرستەکانی تورک و فارس و عەرەب رزگار بێی و بناغە ی کوردستانیکی سەر بەخۆدان بێ. حەشە ئەو سەرھەتای دامەزراندن و پەل ھاویشتنە ی و تا ئەم دوا یانەش ھەر باوەڕی تەواوی بەو ھەبوو کە کورد لە عێراقدا بە تایبەتی لە

چەند مافىكى سەرەتايى بەولاولە هيچى تىرى شايان نىيە و ھەرگىز ئەويان ئەك پەسەند ئەكردووە بەلگە زۆر دژىشى وەستان كە كورد خاوەنى دەولەتى خۆى بىت.

لەسەرکەوتنى عەبدولكەرىم قاسم و ئەمانى پېژنى پاشايەتدا شىوعىيەكان زۆر پەريان سەندو لەناو حكومەتەكەى عەبدولكەرىم دا دەستەلاتىكى چاكيان پەيدا كرد. لەم سەرو بەندەدا پارتىش خەرىكى سازش بوو لەگەل دەولەتدا بۆ ئەوى بە ناشتى شتى بەدەست بى. بەلام پاش ماوەيەكى زۆر وتوويز و بىرويا گۆپىنەوە هيچ ئەكراو كورد ناچار بوو شۆپشى چەكدارانە بكات.

لەگەل ئەم ھەلوىستەدا شىوعىيەكان بە ناشكرا كەوتنە دژايەتى بزوتمەكەى كورد و شىر و تىريان دژى ھەيكەلى شۆپش ھەلگىشا. لە باتى ئەوى لە نىوان كورد و دەولەتدا ھەول بەدەن ناشتى و تەبايى سەقام گير ببى و توند و تىژىەكان خاوە بکەنەو، كەچى بە ناشكرا بزوتمەكەيان بە كۆنە پەرسەت و رەگەز پەرسەت و پىلانى ئىستعمار ئەدايە قەلەم و بە ناشكرا پاين ئەگەيانە كە شۆپشى كورد و سەرکردايەتەكەى دژى پاستى و ديموكراتى و ناشتىن. ئەمە وای كرد لە نىوان پارتى و شىوعىدا كىشەيەكى سەخت دروست بوو كە چەند سال كورد تالاولى ئەو مەينەتيەى نۆشى.

ئەو دەمە ھەلەبجە يەكێك بوو لەو شارانەى كە نا ئارامى پەوى تىكردووە لە ناو جادە و كۆلان و قوتابخانەكانى شاردا دەيان شەپى دەستەويەخەى بە كۆمەل پەوييدا كە ھەمووى لەناوھەژندا ريزەكانى گەلى كوردى لە يەك ئەپچەران. ح.ش.ع لەگەل دەولەتدا بە ئاواتى خۆيان ھىچيان پى ئەكراو لەم لاشەوە خۆيان كەردە دۆزمنىكى خراپى گەلى كورد، بۆيە كەوتنە ھەلوىستىكى ئالەبارمەو و دنيايان ئى بوو بە چەرمەچۆلەكە. (باسكردن لەسەر ح.ش.ع و

بەرنامەى کارىيان تا ئىستە لىكۆلىنمەوى فراوانى شەوئىت و لىرەدا جىنگاى نابىتتەو).

گرنىگ ئەوئەىە كە سەرەتای دامەزاندنى ئەو حىزبەمان لە ھەلەبجەدا دىارى کرد و ھەندى ھەلۆئىستى ھەلەى ئەو دەمەيان كە ئازاوەىەكى گەورەى نایەوەر ھەلەبجەش پەرشىنىكى گەورەى ئەو ئازاوەىەى بەرکەوت و دەست پىشکەرەكەش شىوئەىەكان بوون.

سەرەتا بە شەھىد کردنى (شىئىخ ئەنوەرى عەبابەىلى) دەستى پىنکرد لە دەربەندىخان، سالى ۱۹۵۹ شىئىخ ئەنوەر سەر بە پارتى بوو، لاوئىكى ئازاو بە جەرگ و لەكەس نەترس بوو، ئەو ماوئەىە چووبوو دەربەندىخان و لەوئى كارى قەسەبى ئەكرد. شىوئەىەكانىش لە دەربەندىخان و دەوربەرىدا نفوزىيان زۆر بوو، كاتى شىئىخ ئەنوەر ئازاىانە بەرگرى لە ھەلۆئىستى پارتى کرد. بوو ماوئەىەك سەرنگومىيان کردو دواىى تەرمەكەى لە بەنداوئەكەى دەربەندىخاندا دۆزراىو. ھىنانەوئەى ئەم تەرمە بۆ ھەلەبجە رقى و كىنەىەكى گەورەى لە دنى خەلكى سەر بە پارتىدا دروست کرد بەرامبەر بە شىوئەىەكان. ئىتر ئەو رقى و كىنەىە تا ئەھات پەرى ئەسەند و خەنجەرى دوژمناىەتى لە نىوان ھەردوولادا تىر ئەكرد. ئەو كاتە زۆر لە لاو پۆشنىبەرەكانى عەبابەىلى ئەندامى پارتى بوون و ھەروەھا شىئىخ ئەنوەرىش لەو لاو خۆشەوئستانەى شارى ھەلەبجە بوو، بۆىە خەلكى ئاوچەكە ناھەقىيان نەبوو لەسەرى بىنە دەنگ و ھەولئى تۆلە سەندەنەوئەى بەدن.

پۆژنامەى (خەبات)ى ئەو دەمە بابەتئىكى لەسەر شىئىخ ئەنوەر نووسىو و باسى بەناپەرەا شەھىد کردنى ئەكات. ھەر ئەو كاتانە لەناو لاوان و مىز

مندالانی هه له بجهدا شیعرێك به بالای شیخ نه نوێردا بلاو بوو یهوه که نه مان زانی شیعره که هی کێیه و نه مه دوو به یهتیتهی که له بیرم ماوه :

شیخ نه نوێر نه لایی بیکهس کوژراوم

به نوکی خه نجهر په ل په ل کراوم

گیانی خۆت به خشی به گه ل و ولات

ناوت روشته نلو جه ریدهی خه بات

ح.ش.ع که پوخته به ره یه که وه له گه ل حیزبی به عسدا گه ل کارێ ناره وای بهرام به ره کورد ده نست پێکورد به تایبه تی له سانی ۱۹۷۴ دا که چه کیان هه لگرت و شان به شانێ چه کداره کانی پوژیم که وتنه ته قه کردن له سه نگه ری پێشمه رگه و چه ن دین کوپی کوردیان شه هید کرد.

پاشان له و نه زمونه شه دا سه ر نه که وتن و به ره که یان تا نه هات پوری له گیروگرفت نه کرد و سانی ۱۹۷۸ به و په ری کزی و لاوازی گه شتن و نه یان نه زانی چو ن ده ست به رداری نه و مه سه له یه بین که بو یان ببوه گری کویره یه کی سه خت و بو یان نه نه کرایه وه.

ح.ش.ع که چوه به ره وه له گه ل به عسدا به و نیازه بوو که پوژانه به عس به ره و سو شیا لیستی به ری و به حیسابی خۆی هه موو پوژی ته غزیه یان نه کات، به لام پاشان لێیان بوو به به لای ناگه هان و کاتێکیان زانی که تووله ماریان به خنیو کردوه.

له م ساله دا که که وتنه پاشه کشه کردن له به ره یه که مین مه فره زیان له هه له بجه وه چو نه ده ره وه و رێگه ی چیا و خه باتی چه کدارانه یان دژی به عس هه لپێژارد، مه فره زه که ش به رپه ریه تی کاک توفیقی حاجی بوو له گه ل

نیسماعیلی برای و عہدوللہی مہلا فہرج و عہبہی مامہو پاشان ہندیکی تر
تاوای لہیات ہممویان نو ږنگیان گرتہ بر.

کاک توفیقی حاجی ہم له سیاستدا عہقلی نیشی نہکرد و ہم له ہواری
پنشمہرگاہ تیشدا پیاونکی نازاو بہ جہرگ و خاوەن ہہنوئست بوو. وہ
ہرودہا یہکہمین کہس بوو کہ له سالی ۱۹۸۴دا له حیزبی شیوعی لایداو
سازشہکے نیوان دہولت و یہکیتی قبول کرد و ہر نو سالہش شہمید بوو.

یہکہمین نہلقہی رینگستنی کاژیک

کاژیک (کۆمەلەی ئازادی ژبانهوی یہکگرتووی کورد) له سالی ۱۹۵۹دا وەک
رینگخراوئیکی ناسیونالیستی درژہ پندہری بہرنامہی (ژیکاف) خۆی له کۆږی
سیاسەت و کوردایەتیدا نواند و خزمەتی گہورہی بہ رنجبازی کوردایەتی کرد.
نہندام و کادیرہکانی کوردپەرور دئسوژو رۆشنبیر و خۆراگریوون.
بۆیہکہمجار له سالی ۱۹۶۵دا کاک (حەمە عەلی ئەحمەد مراد) رنج دہخړئ
ویہکہمین نہلقہی نو رینگستنه له ہلہبجہدا دەست پندہکات، نو کادیرانہی
کہ دیاربوو چالاکییان دہنواند بریتی بوون له (فایەق براخاس ہاواری، سہید
ئەحمەد عەبابەیی، کەریم رۆژ، ستار سەعید خەلەف، کەریم لہوژی، نامیق
ہاواری، عەزیم ہاواری، جەمالی وەستا مەحمەد، مەمدی مەلا عەلی، باقی بابالہ
تەرلەمی، عەلی فەیمە، عەباسی حاجی تایہری واژۆی، حامید حاجی خالید،
عومەر جەمەسالح بەشارەتی، وریا براخاس ہاواری، فاتح شێخ حەیدەر، عمر
حەمراد، جەعفر حاجی نەولہ، مەحمەد غەفور شەریف، کەریم عوسمان،
فەرہیدوون عەبدوڵلا و سەرود حاجی عزەت)

سەرەنای كۆمەلە لە ھەلەبجەدا

لە سالی ١٩٧١-١٩٧٢دا ئەلقەيەکی کۆمەلەي پەنجەرانی کوردستان لە شاری ھەلەبجەدا دروست بوو. ئەم ئەلقەيە چالاکانە کەوتە کارکردن و بە شێوەيەکی نەهێنی توانی ژمارەيەکی لاوی شۆڤشگێڤر و کورد پەرورەيەکی بخت. ئەو ئەلقەيەش مەحمود عەبدولرەحمان بوو ناسراو بە (شێخ عەلی).

لە دواي نەسکۆي شۆڤش واتە سالی ١٩٧٥ کە دۆژمن مەیدانی بۆ چۆل بوو بە ئارەزوو کەوتە جێبەجێ کردنی نەخشەي بە بەعسی کردنی گەلی کورد. ھەلەبجەش وەک ھەموو شارەکانی تری کوردستان کەوتە ژێرباری ئەم کارە نۆردارییەو، بە زۆر و فریودان و خەلەتاندن و بە پارە خۆي خزاندە ناو ریزەکانی گەلەو و ئەيوست بەرگی نیشتمان پەرورەي بە بەری کەسەو نەهێنێ. ھەر کەس خۆي لەو بازاری سەودايە ببواردایە لە ھەموو کاریکی دەولەت بێ بەش ئەکرا، نیشانەي پرسیاری لەسەر دانەنرا و چاودیری ئەخراي سەر دوو چاری ھەرەشەو بانگ کردن ئەبوو.

لەو لاشەو ئەلقەکەي کۆمەلە بەردەوام لە ئەنجام دانی کاری نەهێنی خۆیدا بوو، گەشەي کردو ژمارەيەکی زۆر ئەندام و دۆست و ھەواداری پێک ھینا، گەرم و گۆڤییەکی شۆڤشگێڤرانەي خستە ناوچەکەو.

کار بەم شێوە پۆشت تا پێيوستی بوونی شۆڤشی چەکدارانە خۆي سەپاند. شۆڤش وەلامی ئەو نەخشە گلاوێ دۆژمن بوو کە ئەيوست بۆ یەکجارەکی بیروباوێ کوردایەتی لەناو بەری و گەرووی ئازادیخوازان بئاسینی. وەلامی ئەو بۆشاییە سیاسییە بوو کە لە ئەنجامی نەسکۆي شۆڤشی ئەیلوولدا دروست بوو بوو.

هه‌له‌بجی شۆرشگێڕ ئه‌و وه‌لامه‌ی دایه‌وه‌ و یه‌که‌مین مه‌فرزه‌ی له‌ شه‌وی
(٢٧/٢٦) ١٩٧٦/٦ دا په‌وانه‌ی چیاکرد. مه‌فرزه‌که‌ش بریتی بوو له‌:

١. مه‌حمود عه‌بدوله‌حمان (شیخ عه‌ل).
٢. عه‌ل شیععه‌ (قاله‌) «له‌ شۆرشه‌ی ئه‌یلوله‌یشدا له‌ یه‌که‌م مه‌فرزه‌دا بووه‌».
٣. توفیق ره‌حیم (کامهران).
٤. شه‌وکه‌ت حاجی مشیر (مه‌لا نووری).
٥. حامید حاجی خالید (دلێن).
٦. محممه‌د حاجی مه‌حمود (عه‌زین).
٧. حه‌مه‌ سه‌عید خورمالی (دکتۆر په‌زا).

ئه‌م پێشمه‌رگانه‌ به‌ چه‌ند چه‌کینه‌کی سووکه‌وه‌ که‌ کاته‌ی خۆی شیخ عه‌ل و
شه‌هید وه‌ستا ئه‌نومری بۆی شارده‌بوویه‌وه‌ پوویان کرده‌ چیا‌ی سوڕین و ئه‌و
شه‌وه‌ له‌سه‌ر (کانه‌ی هه‌رمێله‌) یه‌که‌مین کۆبوونه‌وه‌یان کرد که‌ شیخ عه‌ل باسی
شۆرش و ئاماژه‌که‌انی بۆ کردبوون، هه‌ر ئه‌و شه‌وه‌ ده‌ستیان خسته‌بووه‌ سه‌ر
ده‌ستی یه‌کترو سویندیان به‌ مارکسیزم-لینیزم خواردبوو که‌ خیانه‌ت له‌ گه‌ل و
نیشتمان نه‌که‌ن.

(له‌ کاته‌ی سویند خواردنه‌که‌دا محممه‌دی حاجی مه‌حمود ده‌ستی
گیرابوو یه‌وه‌ دواوه‌ وتبووی من له‌ باتی ئه‌و سوینده‌ به‌ قه‌بری باوکم سویند
ئه‌خۆم).

پاش ماوه‌یه‌ک کردیان به‌ به‌رنامه‌ که‌ شه‌وانه‌ ئه‌بوونه‌ میوانی لادێکان و له‌
باره‌ی مه‌سه‌له‌ی کوورد و شۆرشه‌ی تازه‌وه‌ کۆبوونه‌وه‌یان به‌ خه‌لک نه‌کرد.
هه‌روه‌ها هه‌رمه‌شیان له‌ خه‌لکی لادهره‌و خۆفروشان نه‌کرد و نه‌گه‌ر تاوانی دیاری
کراویشیان بوایه‌ به‌ سزای گه‌ل و شۆرشیان نه‌گه‌یانندن.

له ئەنجامى ئەم كۆيۈنەنەندە جەماۋەرى خەلك دەنگى خۇى دايە پاليان و كەۋتتە بەرگىرى كىردن لە ھەلۋىستى شۆپشگىرانەيان و خەلكانى لادە و خۇفۇششيش كە بە فيلى دوزمن فرىويان خواردبوو ئەتەكىنەۋە، بۇيە لە ناۋچەكەدا دوزمن كەۋتە چارو راۋو تەلەدانان بۇ پىنشمەرگەكان.

ئەۋانئىش كىردە و لىيۈردە و شۆپەسۋارى مەيدان بوون، لە بىن دەستى دوزمندا خۇيان خەشار ئەدا، ھەموو شەۋى جى گۆپكىيان ئەكرد و ھەر كاتىكىش ھەليان بۇ بېرەخسايە لە شۈننىكەۋە چەزيان ئى ھەلئەسان. دوزمن سەرى كەۋتە ئىش و چوار چارو بوو، سەرى بە ھەموو كۈنىكدا ئەكرد بۇ ئەۋەى رېنى لىيان بگەۋىت، لەۋ لاشەۋە پروپاگەندەى جۇراجۇرى بلاۋ ئەكردەۋە و بە دزو جەردە، تىكەمەر و گىزە شىۋىن، كۆمۈنىست، ناۋى ئەبىردن.

بى ئەۋەى دوزمن بە جىگە و پىگەيان بزانى لە ماۋەى چەند مانگدا ئەم كاراەيان ئەنجامدا.

۱. نامە نوسىن بۇ پىۋاۋە خۇفۇشەكان. كە بوۋە مايەى ئەۋەى نۇريان لە دوزمن تەكىنەۋە.

۲. كۈشتىنى چەند پىۋاۋە خراپى كە زۆر بە گەرمى دژى شۆپش كارىان ئەكرد.

۳. لە شەۋى كۆيۈنەۋەى گۈندى-تەپەپىزىنەى شارەزۈردا لەسەر جادەى زەلم ئۇتۇمۇبىلىكى موسىلەخەيان ئاگر باران كىرد و زىانيان پىنگەياندا پىكەۋتى شەۋى(۱۲/۱۱)/۱۹۷۶/۷.

۴. كۈشتىنى دوو پۇلىس لە خورمال و گىرتنى دوو چەك بە دەستى شەۋكەتى حاجى مشىر و عەلى شىيە يەكەمىن دەسكەۋتى شۆپش بوون.

تا له شموی (۷/۶) / ۱۹۷۶/۱۰ دا دهسته یه کیان هاتبوونه گوندی قاینه یجه ی
شاره زوړ بؤ کړینی چه ک. دوژمن له ړنگه ی سیخوږه کانیوه پنی زانین و
هینزکی گهره ی نارده سهریان. نابلقه ی گونده کیان دابوو، داویان له
پیشمرگه کان کړدبوو خویان بدن به دهسته وه.

نه وانیش مهردانه هاتبوونه دهست و خویان قوتار کړدبوو. له م شهرې
دهستمویه خه دا فاتح شینخ چه یدر بریندار نه بی و خوی شهید نه کات بؤ
نوه ی دیل نه کړی، ثم ناوانش (مهمه مد حه مه فره ج، هاشم ره شید، وهاب
حاجی عوسمان، حه مه ره شید (خاوه ن ماله که) به دیل نه گیرین و دوی ماوه یه ک
له قهسابخانه کی موسل شهید نه کړین.

ثمه یه که مین دوی دوژمن بوو که تینی کمپتن ویه که مین شهرې پوو به پووی
دوژمن بوو. وه هروها یه که مین شهیدی ناوچه ی سوزانی تیادرا.

له دوی نسکوی شوږشی نه یلوول پیشمرگه دلسوزه کانی پارتی ناواره ی
نیزان و هنده ران بوون؛ نوه وای کړد که کومه له له ناوچه که دا جینگای
سیاسی خوی بکاته وه. به لام پاش ماوه یه ک دوی دمرچوونی مه فرمه مکی
کومه له بؤ چیا له لایه ن پارتیه وه به بریاری کاک نیدریس بارزانی له
۱۹۷۶/۹/۱۱ مه فرمه یه ک به سرپرشته کاک (مه لا علی زمانک) هاتنوه
ناوچه که و نمو پیشمرگانه ی له گلفیدا بوون بریتی بوون له حه مه مینی خلیفه
قادر و مهمه مدی حاجی عبیدوللا. پاشان کاک (نادر هورامی) دیتوه ناوچه ی
هورامان و سورین و هردوولا واته پارتی و کومه له پیکه وه شورش ناراسته
دهکن. تاکو (سالار عزیز) و پاشان (مه لا به ختیار) به ناوی نه ندای
سهرکړدایه تی کومه له دینه ناوچه که و نمو برایه تیه هله وشیننوه.
تعمانه ت له کوبوونه یه کدا که کاک مهمه مدی ره مه ران شایه ته سالار وای

راگه یاند بوو که نیمه واته کومله بۇ نهوه سهرمان هه‌لداوه که نه‌هیلین پارتی
بینهوه مه‌یدانه‌که. نیت دواى نهوه تا پۆى برا کوژى له‌ناوچه‌که‌دا به‌دیار که‌وت
و زیانی گه‌وره‌ی لیکه‌وته‌وه.

هه‌له‌بجه له‌ ماهه‌ی نه‌م چهند سانه‌دا تا نه‌و پۆژه‌ی که‌ دوژمن پقى به‌ سهردا
قلپ کرده‌وه شارنکی کلپه‌ سه‌ندووی شوپش بوو، لانکی پینشمه‌رگه‌ و
تیکۆشان بوو، شاری باپه‌رین و شه‌هید په‌روه‌ر بوو.
وا نیسته‌ش بۇ به‌لگه‌ی میژوو په‌نجه‌ نه‌خه‌ینه‌سه‌ر هه‌ندى له‌و بووداوانه‌ و
تۆماریان نه‌که‌ین.

۱- له‌ سالى ۱۹۷۷ دوژمن گومانی له‌ هه‌ندى له‌ بیزه‌کانى پینکخستن په‌یدا
کردو ده‌ستى کرد به‌ گرتن. نزیکه‌ی (۳۰) نه‌ندام و لایه‌نگیری راپینچ کرد، له‌
زیندانه‌کانى هه‌له‌بجه، سلیمانی، که‌رکوکدا به‌ شیوه‌یه‌کی دپوندانه‌ که‌وته
نازاردانیان، له‌ نه‌جامدا شه‌هید وه‌ستا نه‌نوه‌ر و شه‌هید نه‌نوه‌ر چه‌مه‌مین سه‌ر
به‌رزانه‌ گیانی پاکیان چووه‌ پیزی کاروانى شه‌هیدانه‌وه.

۲- سه‌ر له‌م سانه‌دا دوژمن به‌ نه‌خشه‌ی نه‌هینشتنى شوپش هیزشینی
به‌بلاوی کرده‌ سه‌ر چیاو لادینکانى ده‌وره‌به‌ری شار، ۱۵-۲۰ هیلیکۆپته‌ر په‌یتا
په‌یتا سه‌ربازیان نه‌هیناو دایان نه‌به‌زاندن.

هیزی پینشمه‌رگه‌ پینشته‌ر له‌و نه‌خشه‌یه‌ ناگادار بوو بوون. بیراریان دابوو
هیزمه‌که‌ که‌رت که‌رت بکه‌ن بۇ نه‌وه‌ی بواری خو‌و حه‌شاردانیان پتر بیئت. له‌
نه‌تجام دا دوژمن له‌ پینگه‌ی سیخوپنکیه‌وه توانی جینگه‌و پینگه‌ی ده‌سته‌یه‌کیان
بزانى. له‌ نزیک گوندی بیسه‌لمنن.

۴. بانى شار	۵. بىر دەپەل	۶. بانى بىنۇك
۷. بۇيىن	۸. بىزگە	۹. بەشى پىر
۱۰. بەشى ئەھمەد بەگ	۱۱. بەشى ھاجە	۱۲. بەرۈن
۱۳. بەشى ئەلى	۱۴. بانى بۇلان	۱۵. بەلەسۇ
۱۶. پالەنىيا	۱۷. پىنگە	۱۸. پىرىسى سىرۋو
۱۹. پىرىسى خوارو	۲۰. پىشتە	۲۱. پىشت قەل
۲۲. تاۋىرە	۲۳. تىرىقە	۲۴. تىۋىلىسى
۲۵. تۈە وشكى	۲۶. تۇتا قاج	۲۷. جاۋر
۲۸. چىنارە	۲۹. چىنار	۳۰. چىزسانە
۳۱. چەمەپەش	۳۲. چۈر داران	۳۳. خەپپانى
۳۴. خارگىلان	۳۵. خىنلى گۈرگە	۳۶. ئىمەتۈي
۳۷. نىمگا شىخان	۳۸. ئىمەتقەيسەر	۳۹. ئىمەت مېر
۴۰. ئىمەتشىسى سىرۋو	۴۱. ئىمەتشىسىسى	۴۲. ئىمەت گۈلان
خوارو		
۴۳. ئىلف	۴۴. ئىنگەمۈرە	۴۵. ئىشىن
۴۶. ئىشاۋ	۴۷. زەردە ھال	۴۸. زەلم
۴۹. زەنگى سىر	۵۰. زەنگۈ	۵۱. زارۈن
۵۲. سۈسەكان	۵۳. سىرگەت	۵۴. سازان
۵۵. سىرچاۋگ	۵۶. سىراۋ	۵۷. سىرشاتەي خوارو
۵۸. سىرشاتەي ئورۋو	۵۹. سىعداۋا	۶۰. سىيامىۋە
۶۱. عامۋرە	۶۲. غەلامى ئورۋو	۶۳. غولامى خوارو
۶۴. قاينەيچە	۶۵. قارەمانى	۶۶. قەنپ
۶۷. كۈسساۋا	۶۸. كەۋتە	۶۹. كانى تۈۋ
۷۰. كۈكۈزى شەمىران	۷۱. كانى گەۋرە	۷۲. كانى ئىمان
۷۳. كانى ۋەيسكى	۷۴. كانى ئاسكان	۷۵. گىريانە
۷۶. گۈلپ	۷۷. گەچىنە	۷۸. گۈلە خانە

۸۱. گلیجالی	۸۰. گوندە	۷۹. گریه ناوی
۸۴. لەمە	۸۳. گەپاڤ	۸۲. گمە
۸۷. مۆزدین	۸۶. میری سور	۸۵. مەلا وەیسە
۹۰. مۆرتکە	۸۹. مام شەوی	۸۸. میراوی
۹۳. نەچیجە	۹۲. نەوی	۹۱. ناریجە
۹۶. وشقوبە	۹۵. وەلەسمت	۹۴. نوەر
۹۹. ھاوارە کۆن	۹۸. وەرمن	۹۷. وڵوەر
۱۰۲. ھانەئێ قول	۱۰۱. ھانەئێ دن	۱۰۰. ھاوار
۱۰۵. یالانچێ	۱۰۴. ھانە ژالە	۱۰۳. ھانە سورە
	۱۰۷. قولغورد	۱۰۶. ھەلە مەپ

ئەم گوندانە بەم شیوە ئەم ئۆردوگایانەدا کۆکرانەو. عەنەب: ۱۵۰۰ مالت، زەمەقی: ۱۵۰۰ مالت، خورمال: ۷۰۰ مالت، سیروان: ۱۰۰۰ مالت، شانەدەری: ۱۵۰۰ مالت، زەپایەن: ۵۰۰ مالت.

۵. لە ساڵی ۱۹۷۹دا بۆ ماوەی چەند پۆژی لەلایەن قوتابیانێ ناوەندییەو پاپەرینێ دەستی پێکرد. ھەر ئەو پۆژە خیرا تەشەنەئێ کردو دەنگی زولاتی قوتابیان دای لە پەردەئێ گوێی خەلکی شار و خەلکیش بە گەرمیەو پێشوازیان لێکرد و تیکەل کاروانەکیان بوون. دروشمەکانی ئەم پاپەرینە بریتی بوو:

- ♦ چیتان ئەوئ ئەی خوشکان- خوێندن بە زمانی خۆمان.
- ♦ چیتان ئەوئ برايان- سەر بە خۆی کوردستان.
- ♦ بڕوخی حوکمی فاشی- بۆ خۆبو جەیش و جاشی.
- ♦ ئیمە کوردین کوردمان ئەوئ- بە عەسی پیسە و نامانەوئ.

نەم دروشمانە لەگەڵ وتنی سرودی (نەبی رەقیب) دا: لە گەرویی خەڵکەوه بەرز ئەبوونەموو تۆوی خەبات و بەرگرییان بە سەرخاکدا ئەپژان.
 دوژمن بە شیوەیەکی ناموژقانه. بە گرتن و نازارو ئەشکەنجەدانی خەڵک کەوتە وەلام و ژمارەیهك قوتابی کوپو کچی پاپنجی زیندان کرد و پاپەرینهکەیی کپ کردموه.

٦) لە سالی ١٩٨٢ دا بۆ ماوهی هەشت پۆژ پاپەرینیکی تری گهوره دهستی پێکرد. نەم پاپەرینەش یەکەم پۆژ لەلایەن قوتابیانەوه بەرپاکراو ورتە ورتە هەموو چین و توێژەکانی خەڵک بەشداریان تیاکرد و دوکان و بازار داخرا.
 نەم پاپەرینە دەنگی لە سنووری هەلەبجە چوو دەری و لە لایەن زۆر شاری ترهوه وەلامی هەبوو. وای لێهات ئەگەر دوژمن بە ئاگرو ئاسن و گرتن و برین کچی نەکردایەتەوه دەنگ و پەنگیکی فراوان تری دیاری ئەکرد.
 دروشمەکانی نەم پاپەرینەش هەمان دروشمی پاپەرینەکەیی پابوردوو بوون لەگەڵ:-

١. چیتان ئەوی برايان - گەرانهوهی لادیکان.
 ٢. چیتان ئەوی بەراسی - روخانی حوكمی بەعسی.
 ٣. بزی هیزی پیشمەرگه - جاش نزیکي مەرگه.
 ٤. خەبات ئەکەین بە جاری - ئەگەر گوللەش بباری.
- نەم دروشمانە لەگەڵ چەندین شیعی شۆڤشگێری دا و نیشان دانی وینەیی شەهیدان، رەنگدانەوهی بیروپای پاکی کوردایەتی بوون و تەنانهت سەرنجی زۆر لە دەست و پێوەندەکانی دوژمنی پاکیشا و خۆیان بەشەرمەزار ئەزانی و ناچاری بێدەنگی بوون.

۷. هستی کوردایه‌تی دانیشتوانی شار هینده‌ی تر بلنسه‌ی بهرز بوویهوه.
کاتی که پژیسی ره‌فتار فاشیست په‌لاماری گونده‌کانی سازمزوی داو پای
گواستن.

له ۱۹۸۷/۵/۱۳ دا پاپه‌پینکی به‌رفراوان ده‌ستی پیکرد. خه‌نک به‌یه‌نک
ده‌نگ و بی‌ترس له‌شه‌قام و کولانه‌کاندا که‌وتنه‌ دژایه‌تی کردنی نه‌وه‌نگاوه
دپندانه‌ی به‌عس که‌پاگواستن(۵۲) گوندی شاره‌زور بوو، سروودی
نیشتمانی و دروشمی ناگراین له‌گه‌رووی خه‌نکه‌وه به‌رز نه‌بوویهوه. له‌(۱۳)ی
مانگدا شاره‌کانی تری، سپروان، خورمال، سه‌ید سادق پاپه‌پین و ده‌نگی(بژی
گل، پپوخی به‌عس) سه‌رتاسه‌ری ناوچه‌که‌ی گرتوه.

دوژمن له‌به‌ر شالووی پاپه‌پرواندا شپه‌زه بوو، ژماره‌یه‌کی زۆر چه‌کداره
هه‌نخه‌تاوه‌کان که‌وتنه‌ پشتگیری خه‌نک و چه‌که‌کانیان بو‌پاپه‌پینه‌که
خسته‌گه‌پ.

ژماره‌یه‌کی زۆر له‌سه‌ربازو سیخوپه‌کانی دوژمن دوچار ی کوشتن و بریندار
بوون و گرتن بوون.

هه‌ر له‌سیرواندا(۸) مۆلگه و بنکه‌ی به‌خشدار و بنکه‌ی پۆلیس ده‌سیان
به‌سه‌رداگیرا. له‌هه‌له‌بچه و خورمال و سه‌ید سادقیشدا دوژمن ته‌نها له‌سه‌راو
سه‌ربازگاکاندا مایه‌وه.

پاپه‌پینی به‌رده‌وامی خه‌نک ده‌نگی به‌شاره‌کانی ترکه‌شت و له‌۱۷-
۱۹۸۷/۵/۱۸ دا خه‌نکی رواندن، هه‌ریر، ته‌ق ته‌ق، له‌گه‌ل ده‌یان لادی له
ناوچه‌کانی ناکوێان، گه‌رمیان، گه‌زه‌رده، پاپه‌پین.

له‌نیو کۆپی خه‌نکه‌وه ژماره‌یه‌ک لوی خوین گه‌رم شه‌هید بوون و
ژماره‌یه‌کی زۆریش دیل و بریندار کران.

دوژمن بۇ دامركاندنه موى راپه رينه كه هيژى تايبه تى ناردە ناوچه كمو به شيوه يهكى نا به كارانه كموتنه كوشتن و برين، به قېۋكه و تانك و ئوتۇمۇيىلى ترى سىربازييه موه به ريوونه شار، گمپهكى كانى عاشقان و هەندى مانى تريان له گمپهكانى تر تهقاندن موه. هەموو بريندارهكانى خەستەخانەيان برد و له دەشتىكى سەرووى شارووه زىندە به چاليان كردن، هەروكو له بهلگه نامەيدا پيش چاوى ئەخەين. ناومپۇكى بهلگه نامەكه له چەند خالنىك پىنك هاتووه. كه بىريارنىكه له فرماندهى فەيلەقى يەكهوه به ناگادارى عەلى حەسەن مەجيد دەرچووه.

۱. كوشتنى هاوولآتیه بريندارهكان دواى سەلماندىيان له لايەن رېنكخراوى حيزبى و دايرهى ئەمن و پۇليس و بنكهى ئىستخباراتى هەلەبجەوه كه دژى دەستەلاتى دەولەت هەلساوين.

۲. سوود له شۆفل و بيلدۇزەر وەرېگرن بۇ خاپوركردنى گمپهكى كانى عاشقان.

۳. له پىنگەى دەرگاى پۇليس و ئەمن و سوپاوه هەموو كۆبوونەوه يەكى خەلك چاره سەر بگەن.

۴. له ئىستەوه هاتوچۇ قەدەغه بگەن تا ناگادارتان ئەكهينهوه.

۵. هەر مانىك ئاگري ئىشارەيهكى لىنوه دەرچوو به تانك و بيلدۇزەر بېروخىنن.

بىرياره نامرۇقانهكهى تاوانبار حەسەن عەلى مەجيد جىنبه جى كرا. پاش ئەموى دوژمن خۇى گرتەوهو به زەبرى ئاگرو ئاسەن راپه رينه كهى دامركاندنه موه (ئەمن) و (ئىستخبارات) و (جەيش) كموتنه پەلامارى دېندانەى خەلكهكه، بەشى زۆرى گمپهكى كانى عاشقانيان يەختەسار كردو ئەمو (۱۷)

بریندارمش که له بهلگهنامه کېدا ناویان هاتوو زینده به چال دهکرین که سالیك پاش نهوه شوانیکی خه نکى گوندی (باموک) گوږستانه دوسته جه مکه ی له پشت سربازگه کی هه له بجه دوزییوه و تا ئیسته ش هر بیناز لهو شوینه دا ماونه توه.

۱. نزيك گوندى (بهكراوا)
 ۲. نزيك به گوندى (شانهدمرى)
 ۳. نزيك به سهريازگاى شارى (سهبيد سادق).
- كه به داخوه نه زانرا ژماره ي هموويان گه شته چهند.
- تاوى شهيدانى شه م راپه رينه به پني بنگه نامه ي ژماره (۳۸۵۶) ريكه وتي
- :۱۹۸۷/۵/۱۳

شہوانہش کہ زینہ بہ چالِ کران بریتی ہوون لہ:

۵.	عیرقان فەتاح مستەفا	۹ سال	قوتابی
۶.	كەزەل فەتاح مستەفا	۱۹ سال	مالدار
۷.	عەلى عەبدوللا فەتاح	۴۵ سال	مجبۇر
۸.	ئىسماعىل عەبدوللا قادىر	۶ سال	مىندال
۹.	ھادى ھەمىد فەرەج	۳۷ سال	شوفىر
۱۰.	جەمال ھەمىد فەرەج	۳۱ سال	شوفىر
۱۱.	عوسمان عەلى ئەھمەد	۴۴ سال	كۆركەرى دائىرى كىشىگەر
۱۲.	عوسمان عەلى كەرىم	۵۴ سال	كۆركەرى
۱۳.	فەرىشتە ھەمەنەمىن	۲۵ سال	مالدار
۱۴.	ھەسەبە عەبدوللا قادىر	۸ سال	قوتابى
۱۵.	چىنۇر مەھمۇد ئەھمەد	۱۲ سال	قوتابى
۱۶.	زەلىخا جەمال عەبدولقادىر	۶ سال	مىندال
۱۷.	مىدىيا جەمال عەبدولقادىر	۵ سال	مىندال

كىمىيائىي بازان

بۇ ئىسمى غىراق دەمىك بوو ھەلەبجە بوو بوو تانەى سەرچاوى و لە بىيانووى
ئەو ھەنگەرە كە دەستى خۇى ئى بوە شىنى. چونكە ئەم شارە:

۱. شارىكى نەبەز بوو ھەرگىز مىل بۇ ئەوان ئەئەدا و شوپش و پاپەرىنەكانى
ئەم دوایىيە لەوئە دەستى پىدەكرد.

۲. لە سالى ۱۹۷۸ بەداوە كە لادىكان راگوئىزان و لە ئۆردوگانى دەوربەرى
شاردا كۆكرانەو، زۆرىان بەپىنى پلانى دوژمن بوونە جاش و ئەمانىش
زۆرىەيان لەئىزەو پەيوەندىيان بە(يەكىتى) و(پارتى) و(سۆشالىست)ەو
كرد. ھەندىكى زۆر كەمىان دەستىيان لە پىشمەرگە ئەوەشان و كاربەو

گهشت دوژمن ئومونده دئی پییان خوش نه بوو لهه دواییانه دا جاشی
ناوچهکانی دیکه هیئایه ناوچهکهوه بو راوه پیشمه رگه.

۳. خه لککی زور لهه شاره دا موسلمان بوون وه موویان
پشتیواییان لهه پژی می ئیران نه کرد لهه کاتیکدا که عیراق به دهست
شالوهمکانی ئیرانه وه گیری خوارد بوو.

همروه ها شاره که کهرتبووه نزکی سنوره وه و ئیرانیشت لهه دواییانه دا پوژ
به پوژ لهه سر سنوره کانه وه به ره و ناو خاکی عیراق نهاته پیشه وه، نهه نه و
هویه گرنگانه بوو که ئیران په لاماری هه له بجه بدات. ئیران بهر له ۸-۹ مانگ
بهر له کاره ساته که لهه پنگه ی پیشمه رگهکانی یه کیتی وه مه فره زی پاسداری
نه نارد نه ناوچه که زانیاری ته وایان دهست نه که وت. پاشان قه رارگای په مه زان
له کرماشان نه خشه ی هه له بجه و دهوویه ره که یان کیشابوو، پوژانه دهرسیان
لهه سر نه خویند، دوا ی نه وه هر له ناوچه ی کرماشان شو ئنیکیان هه لپژارد که
شینوه ی ناوچه ی هه له بجه ی نه داو لهو ی چهند جاری مانو پریان کرد و تاقییان
نه کرد وه که چون بیگرن. بریار بوو یه کیتی نیشتمانیش لهه مانو پره که دا
لهه گه ئیان به شداری، به لام به هر هویه که بوو نه یان کرد.

له ۳/۱۰ وه هیزه کان ناماده کران تا شهوی (۱۴/۱۵) ۱۹۸۸/۳ هینرش دهستی
پنکرد. یه کیتی دهستیکی ته وای لهه بهرنامه که دا هه بوو که پاشان به
هه له یه کی گه وه لهه سری که وت و ئیستهش ناتوانی چون وه لامی دهیان
پرسیار بداته وه.

نه و کاته سرکردایه تی یه کیتی لهه مه ترسی شالووی دوژمن دا بوو، زور
په له یان بوو بو شه و ی هینرشه که ی هه له بجه دهست پیبکات و زهخت لهه سر
سرکردایه تی کم بیت وه. واته هه له بجه کرا به قوریانی نه و مه سه له یه.

بەداخەو ھەناو کارەساتەکاندا کارەساتیکی تر روویدا کە دزی کرد
بەسەر تەرمی (۵) ھەزار کەسدا. ئەم تاونی دووھەمەش یەخە یەکی ئی
گرت تا ھەموو لایەنەکانی تر.

لە راستیشدا جگە (ح.ش.ع) و (پاسۆک) لایەنەکانی دیکە کەم و زۆر
دەستیان لەو کارەساتە ناھەموارە دووھەمدا ھەبوو، بە تایبەتی یەکی ئی
گرتنی ناوشاری لەگەڵ پاسداراندا پی سپێردرابوو، زۆر لە پێشمەرگەکانی کە
ھەندیکیان پلە ی لێرسراویتیشتیان ھەبوو دەستیان چزا بە ناگری ئەو ھەلە
گەورەییو تەنانت پارە (بانک) مەکش ھەر ئەوان لێی بەرپرسیارن. خەلکی
ھەلەبجە بەم کارەساتی دووھەم پتر برینداربوون تا کارەساتی یەکمە کە شەھید
کردنی ناوشاری و خەزەمەکانیان بوون.

یەکی ئی ئەبوابە بیژانیایە کە بەعس ئەو کارەساتە ئەخولقینی چونکە پێشتر
لە ناوچەکانی تر کیمیای بارانی دیبوو. وە ئەبوابە ھەرمی بنو بەکردایە کە
بەعس لە بیانونو ھەلەبجە و دەست ناچار بۆی.

نەو ھەبوو لەکات (۱۰:۴۰) دەقیقە پۆژی ۱۶/۳/۱۹۸۸ دوژمن بەوپەڕی بی
وێژدانیهو کەوتە ناپالم و ھشاندن و پاشان بە گازی (سیانید، خەردەل،
نەعساب) کەوتە قەلاچۆکردنی خەلک و سەرەنجامەکی بە شەھید بوونی (۵)
ھەزار کەس و برینداربوونی ھزارانی تر تەواو بوو.

ئێمە وەک خەلکی ھەلەبجە بەسەر ئەو کارەساتە گەورەیدا دڵخۆشی
خۆمان بەو ئەدەینەو کە شەھید کردنی شارەکەمان زیاتر مەزلومیەتی کوردی
بە جیھان گەیاندو دوا ئەو دنیاو بە تایبەتی دەولەتە گەورەکان کەوتنە
پشتیوانی کردن لە گەلەکەمان و دنیایین کە ئەم پشتیوانی کردنە
دەستکەوتیکی گەورە بۆ گەلەکەمان ئەبێت و ھەوانەکان وا پیشان ئەدەن کە

لېسەر مەسئەلى ھەلەبجە كېڭىشەي كورد چارەسەر بگرئ، ئەگەر وابى ئەوا ئىمە
شانازى تە شەھىدكردنى شارەكەمانەو ئەكەين. ھەرچەندە شانازى كردن بە
شەھىدكردنى (۵) ھزار كەسەو ئەستەمە، بەلام مادام ئەيىتە مايەى ئەوئى كە
گەلەكەمان رزگار بېئ ئەوا شانازى كردن پئويستە. ئىستەش با گوئ لە دەنگى
دنيا بگرين لەسەر ھەلەبجەو مەسئەلى رەواى گەلەكەمان.

دەنگى ئىستەگە و پۇژنامەكان

۱. ۱۹۸۸/۳/۲۲ دىلى تەلەگراف: لە ھەلەبجە ھېچ نەمايەو خانووى داتەپپو
نەبئ، ئىستە بەسەر تەختەكەيدا كەوتوو و لە گۇرستانىك ئەچىت گۇرەكانى
دەميان كرايىتەو.

۲. ۱۹۸۸/۸/۲۳ ھەوالى تەلەفزيۇنى سويسرى: زياتر لە پېنج ھزار كەس
لە كارەساتەكەى ھەلەبجەدا مردن لە ئەنجامى بۇمبارانى كيميائى عىراقيدا.

۳. ۱۹۸۸/۸/۲۳ لۇمۇندى فەرەنسى (نوسىنى ئازنارد): بۇمبارانى
كيميائى كوردستان-عىراق ئەو قسانەى بەدرو ئەخستەو كە دژى كران.

۴. ۱۹۸۸/۳/۲۵ لانوفيل ئەبەرز قىتورى فەرەنسى: دوا جار دىكتاتورى
عىراقى سەدام حسەين نەيتوانى خۇى لەو گيل بگات كە چەكى كيميائى لە
ھەلەبجەدا دژى گەلەكەى بەكار ھىناو، ئەمە كارىكە لەمەو بەر كەس لە جىھاندا
نەيكردوو. وە ئىمەى فەرەنسى ئەگەر بەشدارى ئەم تاوانە دپندە كارانە بېن
ئەوا چاكتر واىە ناھەنگى شۆرشى فەرەنسا لەبىر بكەين.

۵. ئىستەگەى تەلەفزيۇنى ئەلمانىاي پۇژناوا: عىراق جارىكى تر چەكى
كيميائى بەكارھىنا، ئەمجارەيان گازى سيانىدى ژەھراوى و خەردەل و گازى

ئەسسابى بە كارمىناۋە دژى ھاۋ ولاتيان، ھەموو دىنيا لەمەۋپىش نمونەى ئەم تاوانەى نەدىۋوھ.

۶. ۱۹۸۸/۳/۳۰ بى بى سى. لە پەيامنەرى پۇژنامەى سىندەى تەلەگراف (نورمان كىركام)ى ۋەرگرتوۋە و ئەلنى: بىگومان كە ژمارەيەكى زۆر خەلك كۆژاون لە بوۋادوھەكى شارى ھەلەبجەدا ۋە دلىنام كە عىراقىيەكان بەم كارە ھەلساون.

۷. ۋە لە ھەمان رۆژدا ھەمان ئىسگە لە بەشى ھەۋانەكاندا بلأوى كردەۋە: دەستەيەكى پىك ھاتو لە دىكتۇرى بەلژىكى و ئەلمانى كە لە پىنگىزراۋى تەندروستى جىھانين و شارەزەى كىمىاوين، سەلماندىان كە چەكى كىمىاۋى دژى دانىشتوان لە ھەلەبجەم دەۋرۋەيدا بە كار ھاتوۋە.

۸. ۱۹۸۸/۳/۲۸ پەيامنەرى پۇژنامەى ئال جورنال نوسىۋىە:-- ئەو تاوانەى كە پۇژمى عىراق لە ھەلەبجە پىنى ھەلساۋە ئەو پەرى دېندەيى نىشان ئەدات. لەگەل ئەۋرەشدا زۆر شوئىنى دىنيا گەرام و تاوانم دىۋە، بەلام بە درىژايى تەمەنم تاۋانى خوئىناۋى ۋەك ھەلەبجەم نەدىۋە-- ۋە ھەروەھا نوسىۋىە:-- شارى ھەلەبجە لە تارمايى شارىكى وئىران كراۋ ئەچى بە بۇمبى نىۋىترۇنى تا ئىستەش بەردەوام ھىرشى كىمىاۋى عىراقىيەكان بۇ سەر گوندە كورد نىشەنەكان ھەيە.

۹. ۱۹۸۸/۳/۲۹ مېدل ئىستەى بەرىتانى:-- ھىرشى كىمىاۋى بۇ سەر ھەلەبجە گەۋرەترىن تاوانە لە مېژوۋى شەرى نىۋان عىراق و ئىراندا.

۱۰. پادىۋ كولونىيا(ئەلمانىاي پۇژناۋا): لەمەۋبەر چەكى كىمىاۋى بەم شىۋە نامرۇفانە و بەرەرىيە ھەر لە شەرى يەكەمى جىھانيدا بەكارھىنراۋە.

۱۱. ۱۹۸۸/۳/۳۰ جون ئەفرىكى بەرىتانى: دواي ئەمەي پۇئىمى عىراق لەم ناوچانەدا دۇپاندى (هەلەبجە و شارەكانى تر) لە (پاريزگاي سليمانى). پىريارى بۇمبارانى چەكى كىمىياوى دەركرد. گازى خنكىنەرى پۇان تەمانەت بە سەر ئەو كەسانەشدا كە بەرەو سنوورى ئىزان رايان ئەكرد.

۱۲. ۱۹۸۸/۳/۳۱: ئۆل سىترىت جوپنالى ئەمىرىكى: هەلەبجە باشترین بەلگەيە بۇ ئەمە كە پىرۇتوكۇلەكان و پەيمانى ولاتان پىنگىريان لە پۇئىمىكى وەك پۇئىمى عىراق نەكردووە بۇ بەكارهيتانى چەكى كىمىياوى كە قەدەغە كراوہ لە لايەن دەولەتەنەوہ.

۱۳. ۱۹۸۸/۴/۱ ئازانسى دەنگوياسى فەرەنسسى: شارى هەلەبجە لە كوردستانى عىراق كە ئىزان داگىرى كردو عىراقىش دوچار بۇمبارانى كىمىياوى كرد لە پۇژەكانى، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹۸۸/۳/۱۸. بۆتە شارى تارمايەكان، گېرى هەلچووە، بوخواوە، كەسنىك پوى تىكات و ئەزانى بەچكە شەيتان داگىرى كردووە. پارچەي پىرش و بلاوى تۇپەكان بە دەورى شاردا تاوانەكە نەسەلمىنن.

۱۴. ۱۹۸۸/۴/۳ لۆمۇندى فەرەنسسى: ئەمىرۇ هەلەبجە شارىكى چۆل و بىي جومچولە، جگە لە دوو خىزان و سىي پەك كەوتە كەسى تر لە شارادانەماوہ، بىرىندارەكان بە سەر شەقامەكاندا كەوتوون. دەرگاي دوكانەكان هەلەكەنراون ياخود بە پارچە كۆن كۆن بوون.

ئاتوانزى ژمارەي كوژراوہكانى بە راستى دىياري بىكرىن، بەلام بە پىنى نامارى ئىزان شەش ھەزار كوژراو و ھەر ئەمەندەش بىرىندار ھەيە. ئەوانەشى كە پىزگارىان بووہ شارىان چۆل كردووە و ھەلەتاون.

١٥. ١٩٨٨/٤/٤، گۆڧارى تايمى ئەمىرىكى. ژمارە (١٤) لە وتارىڭدا بە ناوينىشانى (مەرگىڭى كۆتۈپەر لە ھەورەو) نوسىويە:

ئەم تاوانە زۆرتىن تابلۇيە كە وىژدان ئەبزوئىنى وە ئەگەر بەراوردى بگەي لەگەل كارەساتەكانى تىرى شەپرى نىوان ئىزان-عىراقدا لە ھەموويان پتر وىژدان ئەبزوئىنى، لاشە لە ھەموو شۆيىنىڭى شاردا كەوتووە.

١٦. گۆڧارى تايمى مالى: ھىرشى كىمىاوى بە شىوھىيەكى بەربلاو بۇ سەر ناوچە كوردنىشەكان لە سەرووى عىراقدا بە لاپەرەيەكى نويى دانەنرى لە مېژووى بېندايەتى پېژىمى عىراق.

١٧. ١٩٨٨/٤/٥ پۇژنامەى لسورى بەلژىكى: پېئوسىتە پېژىمى عىراق لە سىدازە بىرئىت بەرامبەر بەر تاوانە گەورەى لە ھەلەبجەدا كردى بە چەكى كىمىاوى.

١٨. گۆڧارى جون ئەفرىكى ڧەرەنسسى: لەسەر بەرگى يەكەمىدا وئىنەيەكى رەنگاوپرەنگى بلاوكردۇتەو و لەئىزىريا نوسىويە:- (پەيامنىرى تايبەتيمان "فرانسوا سودان" پەوى كىرە شارى ھەلەبجەى عىراق كە ڧرۆكەكانى سەدام حسەين گازى ژەھراوى يان پىنداكردووە).

و ھەروەھا ناوينىشانىڭى تىرى بلاوكردۇتەو (شەپرى كىمىاوى... ترسم بىنى). و لە لاپەرە (٢٢) دا بە ناوينىشانى (كۆچى ترس) فرانسوا سودان نوسىويە:-

عىراقىيەكان بە بۇمبى كىمىاوى داويانە لە ھەلەبجە و عەنەب و دوجەيلە، بە مەش ھەنگاوينىكان لەپىنى بەربەرىدا بەرەو پىشەو ناو.

پىش ئەمان ئەلمانىيەكان بە چاندنى مەرگ لە شەپرى يەكەمى جىھاندا ھەنگاوى بەر شىوھىيان ناو.

وه ئەلى ئەمانىش ھەروەك نازىھەكان گازيان بەكار ھاردا، ئەگەر سوپاي سەدام ھەسەن لە ھەمبەر ئەو چەكەى وەرگرتىتى ئەوا بۆ يەكەم جار لە مێژوودا بەر شێوھ بۆگەنە بەكارى ھىنا درى ھاواتيان.

پاشان ئەلى: كۆژراوھەكانى ھەلەبجە ئەو ھاوئىشتەمانيانەن كە دەولەت ئەيەوى لە سەر نەخشە بيان سېرتەوھ. وە ئێمە سەرمان سوپ ماوھ نامۆ بووین لەوھى كە بۆمبارانى شارى ھەلەبجە لە لاين دەولەتەكانەوھ كاردانەوھى كەمى ھەبوو.

وھ لە وتارى دووھەدا بەناوئىشانى "ترسم بينى" نوسىويھ: -- بەھار لە چياكانى كوردا جەننىكى پرشنگدارە، ئەم گەلە ئەيەوى يەكەم لە دايكبوونى گولە سروشتيەكانى ولاتەكەى ببينى.

بەلام لەم پۆزى شەمەيەدا (٢٠)ى نازار: ژيان لە ھەمووشوئىنكىدا تىكچووھ لەژىر سكى ھەليكوپتەرىنكىدا كە مەرگى ھەنگرتووھ.

لە بەھارى سالى ١٩٨٨ دا چياكانى كورد بۆنى گازى كيمياوييان لى دى، شارى ھەلەبجەى كوردستانى عىراق لەژىر بوركەندا ديمەنى ھيروشىما و ناكازاكى ئەنوئىتى. ھەلەبجە شارىكە ژمارەى دانىشتوانى (٦٨) ھەزار كەس بوو، يەك كەس لە مانە نەگەرايەوھ خوژى پرشنگدار ببينى. شارى مەرگ... مێژو ناوى مىراجى (F.I) عىراقى تۆمار ئەكات كە لەلاين رۆژئاواوھ پىنى دراوھ ژەھر بەسەر ھەلەبجەدا بېژىنى كاتى كە مەدالەكان يارى ئەكەن.

١٩. ئىسگەى رادىۆى بەلژىك. تاوانى ھەلەبجە كە رۆژمى عىراق پىنى ھەلسا بە بەكارھىنانى چەكى كيمياوى سەر لە نووى گازى نازىھەكان دىنئىتەوھ پىش چار.

۲۰. ۱۹۸۸/۴/۸ گۇڧارى ئەكسپىرىس: ئەو بەلگەنى لە ھەلەبجە وەرگىراوہ
ئەوہ ئەسەلمىنن كە عىراق بۆمبارانى كوردستانى بە گاز كردوہ.
۲۱. تەلەفزيۇنى فئەلەندى لە (۱۹۸۸/۵/۲۵) پلاوى كردوہ:
ئەو بەلگە نۆرانەى كە دەستمان كەوتوون ئەيسەلمىنن كە حكومەتى عىراق
درۆ ئەكات وە ئەمە يەكەم چارى نىيە كە چەكى كىمىاوى بەكار دىنى:
۲۲. رۆژنامەى بروتى ئەسىناى يۇنانى:
ئەوہى ئىستە لە كوردستانى عىراقدا پوو ئەدات لە ھەموو سنوورى
تاوانەكان تىنەپەرى:
۲۳. ۱۹۸۸/۳/۲۸ رۆژنامەى كورىرا دىلاسراى بەرىتانى:
پاشماوہى كىمىاوى كە بە لاشەى مردوہكانوہ ماوہتوہ ئەيسەلمىنن كە
خەلكى ھەلەبجە بە گازى "واى برىت وسىانيد" مردوون.
۲۴. گۇڧارى لىبراتونى فەرەنسى:
رژىمى بەعسى بەغدادى دانى بەوہدا ناكە پەناى بردوہتە بەر بەكارهينانى
چەكى كىمىاوى ئەوہش بووہ ماىەى لە ناوبردىنى ھەزاران كورد.
۲۵. ۱۹۸۸/۴/۱۷ نوقىل ئەبىرزفاتورى فەرەنسى
پىش ۶۱ سال لەمەوبەر دەولەتەكان بىريارىان دا كە لە شەردا گازى ژەھراوى
بەكار نەبرى. كەچى وا ئىستە دىكتاتورى عىراقى پىنى نا بەسەر ئەو بىريارەدا.
۲۶. ۱۹۸۸/۴/۲۱ ماگىيار نىم زىتى ھەنگارى نۆرگانى بەرەى نىشتەمانى لە
وتارىكدا بە ناوئىشانى "مەرگ لە ھەلەبجەدا" نوسىويە:
پەيام نىرەكان ژان و نازارى خەلك بە چاو ئەبىنن. ھىچ وشەيەكيان بۆ
نادۆزىتەوہ كە ئەو ناپەھەتەيەى پى بنوسن. سەدان لاشە لەسەر شەقامەكانى
ھەلەبجە كەوتوون.

دەنگى ئاڧەزايى

۱. ۱۹۸۸/۳/۲۲ كۆمەلەي مافى مەزۇف لە فەرەنسا بەيان نامەيەكى دەرگەز تەيىدا ئەلئى:

كۆمەلەي مافى مەزۇف دژى ئەو تاوانە ئەوەستى كە بەرامبەر بە مافى مەزۇفەتەي كراوہ لەلەيەن پژئەي عىراقىەوہ دژى ھاوئىشتەمانىە كوردەكان كە بەكارهينانئى چەكى كىمىياوہ. كە ئەوہش بووہ مايەي شەهيد كوردنى ھەزاران مەزۇف لە شارى ھەلەبجەدا كە ئىستە بۆتە گرنىكاي كوردى.

۲. ۱۹۸۸/۳/۲۲ لىژنەي فەرەنسى بۆ بەرەنگارى سەتەم لە عىراقدا. ھەموو جىھان ئەوہي بۆ دەرگەزوت كە سوپاي عىراق بۆمبارانى كىمىياوى و گازى خەربەل و سىيانئيدى كوردوہ لە شارى ھەلەبجەو دەرۆبەريدا لە بۆژى ۱۹۸۸/۳/۱۶ كە ئەوہش بووہ مايەي شەهيد بوونى ھەزاران خەلئى ھاوئىشتەمانى وە بريتدار بوونى ھەزاران كەسى تر وە ھەرۆھا بەسەر شەش گوندى كوردستانى ئىزاندا چەكى كىمىياوى بەكارهيناوہ.

پژئەي عىراقى تاوانبار بەم كەرەسانە ھىزىش ئەكات. وە لەمەو بەريش چەكى كىمىياوى دژى ئىزان بەكارهيناوہ. گەلە يەكگرتووہكان دوچار ئاڧەزايى خۆي دەرپريوہ بەرامبەر بەو جۆرە شەپو كوشتنى بە كۆمەلە دژى گەلئى كورد لە عىراقدا. سانئى ۱۹۸۷ دەيان گوندى كوردى لە كوردستانى عىراق دا بۆمباران كران بە چەكى كىمىياوى كە بووہ ھۆي شەهيد بوونى سەدان ھاوولائى. لىژنەي فەرەنسى بۆ بەرەنگارى سەتەم لە عىراقدا بە توندى دژى ئەم ھەنگاوہ تاوانكارى و بەريەريە ئەوەستى كە پژئەي عىراق پىئى ھەلئەستى، وە ئاڧەزايى خۆي دەرئەبىرى بەرامبەر بە پىئىشلىكردنى مافى مەزۇف لە عىراقدا.

داوا له پای گشتی فهره نسا دمکین بۇ ناپره زایی دهر برین دژی کوشتنی به کومهل له لایه ن رژیمی عیراقیه وه.

۳. ۱۹۸۸/۳/۲۵ لیپرسراوی شاری ناکازاکی ژاپونی دژی نهو تاوانه ددنگی ناپره زایی دهر بری که تاغوتی عیراقی له شاری هه له بجه و دهر بریدایینی هه نسا.

(من و هه موو دانیش توانی ناکازاکی خه م وخه فته تی گهره ی خومان دهر نه برین کاتی که گویمان له هه والی بومبارانی کیمیای بوو، هه موو به توندی دژی نهو کاره نهو ستین.

۴. ۱۹۸۸/۳/۲۷ دکتور "دی ملیانو" نه ندای دهسته ی پزیشکی گه پوک- سه ره ریکخراوی ته ندروستی جیهانیی که دیدنه ی شاری هه له بجه ی کرد نه لی:

به کارهینانی چه کی کیمیای له لایه ن رژیمی عیراقیه وه مانای پشتگوی خستنی بریاری دهوله ته کان نه دات. وه نه وه نه سه لمینی که هه ولی ته واکاریگر نه دراوه بۇ به کار نه هینانی نه م چه که کوشنده یه.

۵. ۱۹۸۸/۳/۲۸ پروفیسور "هاند ریکس" ی به لژیکی شاره زای ژه هرو لیپرسراوی ریکخراوی "یۆندوی" که سه ردانی هه له بجه ی کرد و برینداره کانی کیمیای بینی. نه لی:

له م دوا ییه دا پاش نه وه ی کاره ساته که روویدا جیهان له خه و راپه پی، هه ندیکیان ده ستیان کرد به ناپره زایی دهر برین له گه ل نه وه شدا چوار سال پیش نیستا نیه جیهانمان ناگادار کرد که رژیمی عیراقی خهریکی به ره م هینانی گازی تیکه لی خه ردول و بارانی زهره د. وه خهریکی به ره م هینانی گازنکی تره

لهو دوو ټيکه له لکه ل سیانید به دروژایی شم سې سانه ی دوايی . ییگومان
شهیقان بیز له گیانی نه وانه نهکاتوه که شم چهکه شهیتانی به رهم دینی.

بهمه موو دنیایی به که وه نه لیم که فوکه به کی (میک) ی عیراقیم بیی بومی
کیمیای نه خسته خواره وه به خه ټیگی روشن ئی نوسرابوو. (نیسپانیا
دروستی نهکات- به لام عیراقیه کان پری نه که له مه وادی ژهراوی).

۶. ۱۹۸۸/۳/۲۹ یه کیتی گشتی سمندیکای کریکارانی فره نسا، هاوکار
له گل کومیتي هه له بجه له پاریس نامه یه کی ناراسته کردو تییدا نویویه:

به کارهینانی چه کی کیمیای دژي گه لی کورد به توندی تاوانبار نه کهین.
نهو کاره ی دهوله تی عیراق پی هه نساوه کاریکی هه مه جی و بیژلیکراوه .
هه موو به لکه کان نهو ده سه لمینن که چه کی کیمیایی له ناوچه کوردنشینهکاندا
به کار هاتوه وه هه زاران کسی پی له ناو چوووه شم کاره کاریکی درندانیه
داوا ده کهین له سر شم پروداوه لیکولینه وه بکری و نهو په یوه ندی و هاوکاری
یه بخریته پرو که دهوله تی فره نسا پینشکهش به دهوله تی عیراقی نهکات بو
دروست کردنی چه کی کیمیای و به کار هینانی دژي گه لی کورد.

۷- ۱۹۸۸/۳/۳۰ دهسته یه پزشکی گه پوک که سر به پیکهراوی
تندرستی جیهانی هاتنه دیده نی ناوچه که له سر برینداره کانی شاری
هه له بجه نه مه یان توهار کرد.

"شاری هه له بجه و لادیکانی نزکی سلیمانی بومباران کراوه زور کهس که
خهریکی کاروباری پوژانه ی ژیانیان بوون یا له کاتی پاکردندا بوون له ناوچه که
ژیانیان له ده ست داوه ... مردون. نهوه ی له سر لاشی مردوه کان دیاره له
پاشماوه ی گازی ژهراوی نه چیت به تایبه تی سیانید"

۸- ۱۹۸۸/۴/۴ لیپرسراوانی ئەمریکا دژی دەرۆلەتی عێراق وەستان بەرامبەر بەو کارە ناردەواپەیی کە پی‌ی هەلسا. "مارلین لیتزاوتەر" قسە بێژی رەسمی کۆشکی سپی بە (کاریکی ترسناک و بی شەرمانە)ی داوێتە قەڵەم. وەزارەتی دەرەوێش لەو پوێوە عێراقی تاوانبار کرد کە بێریاری پرۆتۆکۆلی ژنیقی ۱۹۲۵ی پیشیل کردووە، کە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بە.

۹- ۱۹۸۸/۴/۵ زۆرتەین دەنگی کۆنگرەسی ئەمریکی ناردەزاییان بەرامبەر بە عێراق دەرپێی لەسەر بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لە هەلەبجەو ناوچە کوردنشینەکانی تردا. ئەندامانی دەرۆلەتی ئەمریکا داوایان کرد کە سزا دانی ئابووری لەسەر دەرۆلەتی عێراق پیوست بکری.

و هەروەها سکرێتیری گشتی گەلە یەکگرتووێکانی ئەمریکا "خافیر دیکۆیلار" ناردەزایی بەرامبەر بە عێراق دەرپێی لە سەر بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی لە هەلەبجەو ناوچە کوردنشینەکانی تردا، وە داوای لە عێراق کرد کە ڕینگە بدات "هەینەیی دەرۆلەتەکان" بچنە عێراق و لەم بارەوێ لیکۆلینەوێ بکەن."

۱۰- ۱۹۸۸/۴/۱۳ پەرەمانی ئەوروپی پینشیارێکی دەرکرد بۆ پرۆژەییەکی گشتی کە لە لایەن ئەم کۆمەڵانەوێ مۆر کرا.

۱- کۆمەڵەیی گەلانی ئەوروپا

۲- کۆمەڵەیی کۆمۆنیستەکان

۳- کۆمەڵەیی لیبرال - دیموکرات - ریفۆرمیستەکان

۴- کۆمەڵەیی کۆپی دیموکراتی ئەوروپی

۵- کۆمەڵەیی پەلکە زۆرینە

ئەمەش بۇ لىكۋلىنمەھ لە سەر بەكارھىنانى چەكى كىمىيائى لە شەپى عىراق
- ئىراندا.

وہ داوايان کرد کہ شەپ بوہستى و ناپەزايىيان بەرامبەر عىراق دەربىرى
لەسەر بەكارھىنانى ئەو چەك بە تايبەتىدۇ كوردستان و(شارى ھەلەبجە بە
تايبەتى) وہ ھەروەھا ناپەزايىيان دەربىرى لەسەر بەكۆمەل خنكاندنى كوردو
ھىرشى راگواستنى بە كۆمەلى گوندەكان.

۱۱- ۱۹۸۸/۵/۱۶ سەزۈكى گشتى نوینەرى بەرىتانی "بەرنارد وەرل"
وتى: بەرىتانيا بە شىۋەيەكى گشتى دژايەتى بەكارھىنانى چەكى كىمىيائى
دەكات لە شەپدا، نوینەرى ھەموو حیزبەكانى بەرىتانيا ناپەزايىيان دەربىرى
دژى بەكارھىنانى چەكى كىمىيائى لە ھەلەبجە گوندە كوردنشینەكاندا.

۱۲- ۱۹۸۸/۴/۷ ولاتى سويسرا دەستەپە پزىشكى نارد بۇ چارەسەر كوردنى
برىندارە كوردوكان كە لە خەستەخانەكانى ئىراندا كەوتوون وہ
ھەروەھا(۱۱۰۰) كەم نەرمان و كەرسەي پزىشكى پىشكەش كرد.

۱۳- ۱۹۸۸/۳/۲۰ - ۱۹۸۸/۴/۹ ھەندى لە دەولەتەكانى پۇژئاوا بېرياريان دا.
برىندارەكانى ھەلەبجە وەريگرن. ئەو دەولەتەش برىتى بوون لە :

۱- ئەمريكا	۲- بەرىتانيا	۳- كەنەدا
۴- ئەلمانىاي پۇژئاوا	۵- سويسرا	۶- نەروىژ
۷- يابان	۸- ئىسرائىل	

* * *

ھەروەھا ژمارەيەكى زۆر لە گۇفارو پۇژئامەكانى ولاتانى تەردەنگى
ناپەزايىيان دژى كارە ناپەواو مەرگ بارانەكەي پۇژئامى چەپەلى عىراق ھەلەبجە

ھەرىكەتچىلەر ۋە پىيۇست ھەلىيان دا وتارو لىكۆلىنىمەيەن تۆمار كىرد. كە
 ھەر ھەمەيەن دەنگى مۇقايەتەن ۋە بىرگىرى لە ماف و راستى ئەكەن.
 ھەرچەندە ھەندى لەو دەولەتەنەى كە ئەمۇ گۇقارو پۇرئامانە لە ژۇر
 سىيەرياندا دەرئەچىت ھاۋكارى ۋەدەم بوون لەم كارەيدا بەلام نەيانتوانى
 دەنگى بە سۆزى ئەو مۇقە مۇقە دۇستانەى ۋەلاتەكەيان كپ بگەنەو ۋە نەيەلن
 لەسەر پۇدەو ۋە خۇنەو ۋە ھەلەبجە قسە بگەن ھەروەك خۇيان قسەيان
 نەكرد.

ئەمۇ گۇقارو پۇرئامانەش بىرىتى بوون لە:

- ۱- ۋەبەھى توركى ۱۹۸۸/۳/۲۳
- ۲- مىلى گازىتەى توركى ۱۹۸۸/۳/۳۱
- ۳- گىۋىنىشى توركى ۱۹۸۸/۴/۱۵
- ۴- گۇقارى (الغىباء) كە مۇسلىمانە ئاۋارەكان لەبىرىتانيا دەرى ئەكەن.
- ۵- المەجەدۇن ى ئەفغانى . ژمارە (۱۱ ۋە ۱۲) نىسانى ۱۹۸۸
- ۶- The Muslim ى پاكىستانى . ژ. (۸) نىسانى ۱۹۸۸
- ۷- لواء الاسلام ى مىصرى ۱۹۸۸/۴/۱۷
- ۸- اخبار العالم الاسلامى ۱۹۸۸/۴/۱۸
- ۹- النورى مغرىبى ۵/۱ - ۵/۱۵ ۱۹۸۸
- ۱۰- تەكبىرى پاكىستانى ژ. (۹) ھوزەيرانى ۱۹۸۸
- ۱۱- ترجمان حق ى پاكىستان ۵/۱۵ - ۵/۳۰ ۱۹۸۸
- ۱۲- صوت الجهاد الاسلامى ژ. (۲۲) ھوزەيرانى ۱۹۸۸
- ۱۳- مىسرى تاپلەندى ۱۹۸۸/۸/۱۰
- ۱۴- دەنگى مۇسلىمانەنى جىيەن

۱- ۱۹۸۸/۵/۱۵ بەرپز شىخ ئەبو ئەمار زاھىد ئەلپاشىدى " سىكرىتىرى گىشتى كۆمەلەى زانايانى ئىسلام لە پاكىستان و سەرنووسەرى پۇژنامەى "تەرجمانى ئىسلام" نامەيەكى بۇ مامۇستا مەلا عوسمان پابەرى گىشتى بىزقنەوہى ئىسلامى كوردستانى عىراق نوسىوہو تىيىدا ئەلئى:

زۇرمان پى ناخۇش بوو كە بىيىستان ھىزاران پۇلەى كوردستان شەھىدو بىرىندار بوون بە دەستى پۇژمى بەعسى گومرا لە بەغداد ، لەم پووداوہ دلتەزىنەدا ھاوبەشى خەمتان ئەكەين و دەنگمان ئەدەينە پال دەنگتان بۇ دزايەتى كردنى دەولەتى عىراق چونكە ھىچ نىرخى بۇ مۇقايەتى دانانى. وە تەنيا پىنگەيك بۇ كاردانەوہى ئەم دەست درىزىيە ستەمكارانە تىكۇشانى چەكدارانەيە كە دەستتان داوہتى.

۲- ۱۹۸۸/۶/۱۴ بەرپز عەبدوللا عەزام " سەركردەيەكى فەلەستىنى و خەباتكار لە ئەففانستان " لە نامەيەكدا بۇ مامۇستا مەلا عوسمان نوسىوہو: ئەو خويئەى لە ھەلەبجە پۇژا چەند دىپۇنگە لە داستانى ئەم ئايىنە . وەچەند بىزمارىكە بە تابووتى زۇردارانەوہ.

(شايانى باسە شىخ عەبدوللا لە سالى ۱۹۷۱دا قىتوای گومرايى بەعسى لەمركرد)

۳- ۱۹۸۸/۷/۳۰-۱۵ لواء الاسلام : ئۇرگانى "اخوان المسلمین" لە مصر. لە ژۇرناونىشانى (پىش ئەوہى خويئى ھەلەبجە وشك بىتەوہ) نووسىوہو: كوشتارى ھەلەبجە لە شەپى يەكەمى جىھانىدا نمونەى نەبووہ. وە ئەلئى : بى دەنگ بوونى مۇسلمانان لەسەر ئەم كارەساتە خويئاوہ كەوتنە خوارەوہيە بۇ ناو يىرى نەنگ و شورەيىي.

۴- ۱۹۸۸/۴/۹ بهرېز حېكمهت يار "سهر كړدهى حيزبى ئىسلامى نه فغانى" له نامه يكدېا بۇ مامۇستا مه لا عوسمانى نووسيوه:-
 ئەم تاوانه موژدهى له ناو چوونى ئەوانه ئەدا كه پىزى هەلساون.
 ۵- ۱۹۸۸/۴/۱۲ بهرېز (فضل الرحمن) خەلېل ئەمير (بزوتنه وهى
 موجهيدىنى پاكستان) له نامه يكدېا بۇ مامۇستا مه لا عوسمانى نووسيوه:
 خۇم به بهختيار ئەزانم به ناوى بزوتنه وهى موجهيدىنه وه به شدارى، ئەم
 خەمه گه ورهيه تان بكم.

به يان نامه يكي گړنگ

بۇ بهرېز جيفيرى هاو. وه زيرى دهره وه.
 له قولايى دلمان وه ناپه زايى توند به رامبىر عىراق دهره پرىن لىمېر
 به كار هينانى چهكى كيمياوى دژ به هاو ولا تيه كورده كان. له وه تهى ئەم چهكه
 له يه كه مين شمېرى جيهانيه وه بۇ يه كم جار به كار هينرا وه، گه لى به ريتانيا رقى لى
 ده بېته وه ئو كاته ته نيا له دژى جهنگاوهره كان به كار ده هينرا...
 به لام ئىستا له دژى هاو ولا تيان به كار ده هينرى به مېه سى كوشتنى ژن و
 منال له م گونده وه بۇ ئو گوند.
 به ريتانيا به رده وام بۇ نه هينشتنى دروست كردن و كه له كه كردن و
 به كار هينانى چهكى كيمياوى له سىر ئاستى هه موو دنيا دا بۇ لىكى پيشروانهى
 هه بووه.

دواى به كار هينانى چهكى كيمياوى له لايه ن عىراقه وه له مانگى ئاداردا بۇ
 كوشتن وقه لاچو كردنى دانىشتوانى هه له بجه (هه ر چه نده عىراق يه كىكه
 له موړكه رانى ريكه وتن نامه ي جنيفى ۱۹۲۵) حكومه تى شارژن پشتگيرى ته واوى
 خۇى له بريارى ۶۲۰ى نه ته وه يه كگرتوه كان دهرېرى وداواى كرد به وردى له مېر

به کارهينانی کيمياوی بکۆلرئته وه و گهر سهلميندرا سزای نهوانه بدرئ که بهکاريان هيناره.

لهگه ئهوه دا که هيندیک له سهروکهکانی دنيا ناپهزاييان بهرامبهر به عيراق دهبرئ، بهلام دواي کارهساتی ههله بجهش له سهربه کارهينانی نهو چهکه بهردهوام بوو. بههوی نهو بهلگه بهرواپينکراوانهوه که دهست کهوتوون نهوه تان بو پوون بووهوه.

نيست عيراق چهکينکی زۆری کيمياوی ههيه و کوردیشی زۆرتیدا ماوه، بۆيه بهروامان وایه ناپهزايی دهبرينی سياسيه بهريزهکان نابيته هوی واز هينانی عيراق له پيشهکيش کردنی کوردهکان.

دنیا چاوهرنی ههنگاوینکی نهخلاقانهيه. بينگومان که (ده)دهولهتکه، يان نهو دهولهتانهی کهچهکی کيمياويان ههيه، له نزیکهوه چاوهرنی نهوه دهکهن ناخو بهکار هينانی نهو چهکه له سهرناستی دهولیدا چ نهجامينکی دهبي. ناخو بهکارهينانی له دژی کهمهتهوه موثاينيهکاندا نهجامينکی ترسناکی ئودهبيتتهوه يان کار دانهوهکه سهرهنجام بهناپهزاييهکی تهقلیدی تهواو دهبي^{٩٩} که زۆر ناخيهنی. بۆيه پيوسته به خوشيهوه پيشوازی نهو بهريارهی کۆنگريسی نهريکی بکری که داواي سزادانی نابوری عيراق دهکا.

بهروامان وایه، نهو دهولهتهی پيشوازی ليژنهی ليکولينهوهی سهربه نهتهويه گگرتوهکان نهکا، وهک شتيکی بهلگه نهويست دانی ناوه به تاوانهکهو پيوست بهوه دهکا دهسبهجي سزای نابوری بدرئ، وه نهگهر حکومهتکهانی تر نهويهان نهکرد، ناکري بهشتينکی نهخلاقى بزانري، وه نهگهر حکومهتی بهريتانیا پهيوهندي نابوری لهگه عيراق دا بهردهوام بي پاكانهی بو ناکري.

بۆيە داواتان ئۆدەكەين كەمسەلەي ئەو سىزادانە بىخەنە بەردەم ئەنجومەنى
ئاسايش.

ھىوادارىن وپرواشمان وايە كەئىۋە لە ھەولدان درىغىيى نەكەن بۇ پىزگار
كردنى گەلى كورد لە لەناوچون.

۱. ئىغرى

۲. كلىبراكن.

۳. دافىد ستىل (ئەندامى پەرلەمان)

۴. تىمىر ھەلسىن (قەشە)

۵. مالكۆل ھارىر (كۆمەلەي نەتوۋە يەكگرتوۋەكان)

پاكانە بۇ مىندالانى كوردستان

نوسىنى: ھادى ئەلەلەرى

ھەرگىز عەقلى قىيىن ناكات ئەم رويارە گورەيەي خوين بەردەوام ھەل
بقولت و كەسى ئەمى ھەل بدا بىۋەستىنى. ئەمى ئەم خوين خوارە چەند
شەيداي كوشتن وېرىن بى تا نەتوانى بى بونى ئەم رويارە ھەناسە بدات؟
دەسلەت ھىچ واتايەكى دىكەي پىنابەخشى بىجگە لە پەشە كوژى بى
سەنور و بى تامانچ و بى ھۆ.

ھەر پىياو كوژىكى پاھاتوۋى نەخۇشى چاۋچىنۆك، جارجار ھەلۋەستىيەكى
دەۋىت تا لەگەل خۇيدا قىسان بىكات، بەلكو پىرسىياري لەبارەي قوربانىيەكانەۋە
لەخۇى بىكات و بلى (ئاخۇ ھەلۋەلۋەندەكەي لەجىگەي خۇيدا بوۋە يان نە؟)
بەلام ئەم مەۋف كوژە پىشودانى ناۋى، نايەۋى بەسەتەۋە و ئەم پىرسىياري
لەخۇى بىكات. چەسپىنى دەسلەتلى فەرمانرويانى جىھانى سىيەم كوشتن و

برینینکی زۆری ئەوی، خو ئەویش هیندە ی کوشتوو بەشی ئەوی بکات (٢٠) سانی تەواو دەسەلاتی خوێ بچەسپینی.

لەگەڵ ئەوەشدا دەست بەرداری یاری مەرگ نابێ و دەسەلات لای ئەو یەک مانا دەبەخشی. پواری خوێن نابێ بوەستی پچرانی ئەم رۆبەر دەسەلاتەکی لەناو دەبات. لەماوەی نیوان سالانی ١٩٦٨-١٩٨٠ دا نزیکەی (٢٠) هەزار کەسی ژێر دەسەلاتی خوێ لە ناو بردو، زۆریەانی کردۆتە خۆراکی جۆرەکانی سزادان و تەنەت کەسە نزیکەکانی خوێ نەبواردو. خەلکی دەلێن نازم گزاری (بەپێوەبەری ئەمنی عام) ی بەمشار داتاشیو، هەر لەبەر ئەوەی زاتی کردو لە دادگایەدا پووبەپووی وەستاو. هەر وەها محەمەد عایشی (وەزیری پێشەسازی) لە قازانکی مسدا کۆلاندو ئەمیش هەر لەبەر ئەوەی لەدادگایەدا قسە، ئە قسەیدا کردو.

خەیاڵی گەلان هەرگیز داستانێ بەم جۆرە لە هەوادا هەنابەستی. کاتی خەلکی پشتاو پشست ئەم داستانانە بۆ یەکتەر ئەگێرنەو پشست بەزەمینە ی بابەتی دەبەستن و زۆریە ی پوداوەکانی سەر لاپەرەکانی میژووی کۆن و نوێش لەم چێژکانەو سەرچاو هەندەگرن.

ملیۆنیک ئێرانی لە ناو برد، لە شەڕێکدا کە بە خوێنی نیو ملیۆن کەس لە سوپاکە قەوڵ بوو، زۆریەیان بە تاوانی کەمتەرخەمی و ترسێکی و ڕاکردنەو بە دەستی هێزی تایبەتی کوژران. لە پشست بەرەکانی شەڕدا تیر باران کراو.

ئەمڕۆ، کاتی بەرەکانی شەڕی ئێران بۆ دەنگ بوو، فەیلەقەکانی سوپای عێراق بە هەمان چەری و ئامادەیی و چەک و تفاق و شینواری شەڕکردنەو، پووبەکەنە کوردستان تا لاف و گەزافی لایەنگرانی پشستگیری کردن لە ولات

پەت كەنەمو ئەر پاستىيە بىسەلمىنن كە پىشپىرەمۇ سۈپاي عىراق لەم ناوچەيە بە ھۆى ورەى بەرزى سەربازەكانىيەو نىيە. ئەوئەتا سۈپاي عىراق ۋەكو دېرندە بەرپۇتە گىيائى دانىشتۋانى كوردستان، پىنم دەگۈتن ئەم سۈپايە ھەر كاتى فەرمانى ھىزىش بىردنە سەر مال و سامانى ئىۋەى پى بىدرى بەھەمان جۈر نەجولئەتەو.

پووداۋەكانى ئەم پۇژانەى دوايى خەيالى مۇۋ دەبەزىنن و جىنگاي لە ناو ھىچ فەرھەنگىكدا نابىتەو. ناپەھەت قىسەم بۇ دى: بە شوۋىن وشەو زاراۋەى لە باردە ئەگەپىم و دەستەم ناكەوئ. باۋەپ بىكەن زۇرگەپام بەلكو شتى بدۇزەمەو. بىيئە يارمەتى دەرم بۇ ۋەسفى پوداۋەكانى ئەم دوايىيەى كوردستانى - عىراق. بەلام زىمان لە خەنايدا لال بوو. دەنگوياس و پاپۇرتەكانى پىكخراۋى لىيوردنى گەلان و ھەندىى حكومەتى ئەوروپا مۇۋ سەرسام دەكەن. كەچى نەيانئەتۋانى بچنە بىنچ و بناۋانى ئەم شتە سەيرە.

سەربازەكانى عىراق ۋا لەم كاتەدا بەسەر سنورى توركىيادا پەت ئەبىن تاكو بە ناگرى چەكە كوشندەكانىيان خىۋەتگاي پەنا بەرە كوردەكان گېردەن: كى لەمەو پىش شتى ۋاى بىستەو، بە پىنى ياساۋ نەرىتقى دەۋلەتان ھەر كاتى پەنا بەران لە سنورى ۋلاتى خۇيان دەرچن ئىتر لە ژيانى خۇيان ناسودەدەبىن. بەلام پاونانى پەنا بەرانى ناو خىۋەتگاكانى ئەو دىو سنورى ۋلاتى خۇيان بە مەبەستى قېرۋ قەلاچۇ كىردىنيان تەنھا لە سۈپاكەى ئىيە و سەر كىردەكەى دەۋەشەتەو. توركىيا بەق ھەموو خۇۋىن مژى و دەست نىرژكارىيەو بۇ سەرگەلى تورك و گەلانى ژۇر دەست، ئەمبۇ بۇتە ساباتى پەناگاي ئەم دەربەدەرانە. ئەگەر ترسنۇكى سۈپاي عىراق و مەترسى توركىيا نەباۋايە ئىستە دەمىك بوو خىۋەتگاي كوردەكان بە دانىشتۋانىيەو لەگەل زەۋى تەخت كرا بوون.

پێکخراوی لێبوردنی گەلان لە دەقی ھەلۆنستیکێ نا ئاسایی دا سنووری بێ
 لایەنی زمانی ئینگلیزی خۆی شکاند و رایگەیاندا کە سەربازانی عێراق
 پەلاماری گوندە کوردنشینەکان ئەدەن تا نەخشەی لە ناوبردنی گشتی
 کوردەکان ئەنجام بدەن.

ئەم گوندە خنجیلانە ساکارو دورکەوتوانی نێو پەنا و پەسنووی دۆل و چیا
 سەرکەشەکانی کوردستان، ھەمیشە چاوگەی شیرو ماست و پەنیو ھەنگوینی
 عێراقییەکان بوون و بەبانگەوازی (کاکە) پێشوازی ئی کردوون کە نیشانەی
 پاراستن و مسۆگەرکردنی گیان و مال و سامان و ناموسی ئەو کەسەیە پەنای
 بردۆتە بەر ئەم شونە. گەلی کورد لە تروپکی چیا سەرکەشەکانی دەکات و لە
 چاکە بەو لاوە ھێچی تری ئی چاوەڕوان ناکری. تەنانەت درو جەردەو
 رێگرەکانیشیان لە شارستانترین سوپای ھاو چەرخی رەوشت بەرزترن.

سەربازی عێراق (ئەم گوندە) بە پۆستال و گازی ژەھراوی دەسپێتەو.
 دواییش مندال و دایک و داپیران کۆدەکاتەو تا بە دیمەنی خەوتنی قوربانی
 بونیان لە ژێر لولەی چەکەکانیاندا شادبێ. سەرباز بێ پەشیمان بوونەو و دوو
 دلی ئەو دەورەی بینی، فڕۆکەوان لە خۆی نەپرسی ناخۆ بۆمبە کیمیایەکانی
 بە سەرسەری کێدا دەبارینی، بیری نەکردەو و فڕۆکەکەی لە ولاتیکی تر
 دا بەزی تاکو ناسنامەی مۆف بە دەست بینی و راستی پوداوەکانی ئەم ولاتە
 سەیرە بە جیھان رایگەیی.

نەخێر ھەرگیز. دلنایام دواي ئەو بۆمبەکانی تەقاندووە ژووری نوستنی
 کوردەکان، لای خێزان یا لای دەرگزانەکەی بە شان و بالی قارەمانیتی ئەو
 پۆژەي خۆیدا ھەندەدات. (نێمە پۆلەي گوندیکین و یەکتی دەناسین).

نهی نمو کۆرپه ساوايهی له گونده خنجیلانهکەت ، له ناو جیگادا یا له کاتی یاری کردندا بویته قوربانی گازی ژههراوی. بەلینت پشی دەدەم لە یادی سوپاکانی چەرخێ بەردیندا خۆ هەلنەقورتینم و هەرگیز دەست نەخەمە ناو دەستی پزۆمی چەرخێ بەردینی. له کاتیکدا هەست بە شەرمەزاری و نەنگی و سەر شوپی دەکەم. پەسولە یی تاوانی خۆم پێشکەش دەکەم. من هەمان ناسنامە ی نمو فزۆکەوانەم هەنگرتوووە کە پالەوانیتی خۆی لە گەل تۆدا تاقیکردووە. حەز ئەکەم ئەم ناسنامە یەم ئی بسیننەووە تا بە راستی لە پشتمنی خویننی تۆدا بێ تاوان بم. من لێقەوماوی کارەساتی تۆم، لە تاریکی شەو مەنگی دووێ درێژدا فرمیسک هەلنەپزۆم، لە سەر دەمی فەرمان پەوایی مرقە گورگەکاندا له گریان زیاتر هیچمان بۆ نەماوەتەووە. تۆی تاوان لیکراو لێم وەرگرە. ئەمە بێ بەری بوونمە له ناسنامەکەم.

سەرچاوەکانی ئەم بەشە

١. الکامل فی التاریخ. ج ٢ ل ابن اثیر.
٢. تحفة ناصري در تاریخ وجغرافیای کردستان. میرزا شکرالله سنندجی مقابله وتصحیح حواشی وتعلیقات به انضمام مقاله درباري قبائل کرد - د. حشمت الله طیبی.
٣. یاداشتهکانی رهفیق حیلمی بەرگی یەکەم ل ٦٩-٧٠.
٤. یاداشتهکانی رهفیق حیلمی بەرگی یەکەم ل ٦٨.
٥. یاداشتهکانی رهفیق حیلمی بەرگی یەکەم ل ٨٣.
٦. بانگی کوردستان ژماره (١١) ل ٢٠/٥ ت ١٩٢٢. جەمال خەزەندار.
٧. بانگی کوردستان ژماره (١٠) ل ١٥/٤ ت ١٩٢٢. جەمال خەزەندار.
٨. بانگی کوردستان ژماره (٩) ل ٨/٥ ت ١٩٢٢. جەمال خەزەندار.
٩. بانگی کوردستان ژماره (٦) ل ٨/٥ ت ١٩٢٢. جەمال خەزەندار.

۱۰. بانگی کوردستان ژماره (۶) ل ۸/۶ ت ۱۹۲۲. جەمال خەزەندەر.
۱۱. پۇڭى كوردستان ژماره (۴) ل ۱۵/۳ - ت ۱۹۲۲ رەفېق سالىح - سەدىق سالىح.
۱۲. پۇڭى كوردستان ژماره (۴).
۱۳. چىم دى؟ بىرگى دووم ل ۷۰ ئەخمەد خواجە.
۱۴. چىم دى؟ بىرگى دووم ل ۱۰۴ ئەخمەد خواجە.
۱۵. پۇڭنامەى ئومىدى ئىستىقلال. ژ (۱۹) ل ۲۰/۳ - مارت - ۱۳۴۰. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۱۶. پۇڭنامەى ئومىدى ئىستىقلال. ژ (۳۵) ل ۱۰/۲ - مەيس - ۱۳۴۰. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۱۷. پۇڭنامەى ئومىدى ئىستىقلال. ژ/ ۲۵ مەيسى ۱۳۴۰. رەفېق سالىح، سەدىق سالىح.
۱۸. پۇڭنامەى ژيانمە. ژ (۵۶) - ۱۹۲۶. عەبۇللا زەنگەنە.
۱۹. پۇڭنامەى ژيان. ژ (۱۸) ل ۳ - ۲۷ - مەيس - ۱۹۲۶. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۲۰. پۇڭنامەى ژيان. ژ (۱۹) - ل ۴ - ۳ - ۱۹۲۶. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۲۱. پۇڭنامەى ژيان. ژ (۲۳) ل ۴ - ۸ - تەمۇز - ۱۹۲۶. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۲۲. پۇڭنامەى ژيان. ژ (۲۵) ل ۳ - ۲۲ - تەمۇز - ۱۹۲۶. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۲۳. پۇڭنامەى ژيان. ژ (۲۶) ل ۴ - ۲۹ - تەمۇز - ۱۹۲۶. رەفېق سالىح. سەدىق سالىح.
۲۴. نووسەرى كورد ژماره (۵) خولى سىيەم - ئەيلۇلى ۱۹۸۶ ل ۱۱۴ د. عىزەدىن مستەھا رەسۇل.
۲۵. گۇڧارى (شەفەق) ژماره (۳) - ۱۹۵۸ ئارشىڧى عەبۇللا زەنگەنە.
۲۶. لەسەر ئىوسەت بېۋىنى پارتى و پۇداۋمەكان سودم لە وتەى ئەم بەرئەزەنە ۋەرگەتوۋە : مەخمەدى فەرەج ، قادىر بەگى بىزۋو بەگ، خەيكمەتى مەلا عالى ، قادىر كۆكۆزى ، ئەخمەدى خەمە سالىح، رەئوف رەجىم، مەخمەدى ھاجى مەشىر ، ھاجى مەشىرى كۆكۆزى.

میزانین

[illegible]

عبداللہ سلیمان بگ	۲۰۰ د	۲۰	ثان ناجی حمہ عزیز	۲۰۰ ک
شیرکو سلیمان بگ	۲۰۰ د	۲۱	نازان ناجی حمہ عزیز	۱۰۰ ک
بمختیار سلیمان بگ		۲۲	شعلا علی نمین	۱۰۰ ک
سامان توفیق موختار	۲۰۰ د	۲۳	عبداللہ حمہ لاو	۲۰۰ ک
فہ لاج کوٹا حمہ بگ	۱۰۰ د	۲۴	مہ محمد نہ محمد	۱۰۰ ک
نومید محمد حاجی علی	۱۰۰ د	۲۵	سرمدار حمہ فہراج کوٹا	۲۰۰ ک
ہیوا (زویا نمین تارا)	۵۰ د	۲۶	د قادر حمہ شریف	۲۰۰ ک
خلطف سعید خلطف	۴۰ د	۲۷	لہتف نہ محمد	۲۰۰ ک
ثان محمد فہتاج	۲۵ د	۲۸	جیہانگیر تیراہم	۲۰۰ ک
محمد علی محمد	۴۰ د	۲۹	یاسین نہ محمد فہراج	۲۰۰ ک
چالان قہلار می	۵۰ د	۳۰	وشیار حمہ فہراج	۵۰ ی
محمد محمد محمد (کارما)	۱۲۵ د	۳۱	حازم علی تیساعیل	۵۰ ی
حمہ ثاوت شیخ سدیق	۲۰۰ ک	۳۲	نامانج حمہ گورگمی	۱۰۰ ی
تھا حاجی بکر	۲۰۰ ک	۳۳	سباج محمد علی	۵۰ ی
فہ لاج نہ محمد رشید	۲۰۰ ک	۳۴	سرمدار شوکت وھارو ٹکانی	۱۵۰ ی
چنور شیخ سدیق	۲۰۰ ک	۳۵	فرہنگ محمد تیساعیل	۵۰ ی
رزگار شیخ سدیق	۲۰۰ ک	۳۶	تارا (ھاروسری فرہنگ)	۵۰ ی
جوان عوسمان ناسرولہ	۱۰۰ ک	۳۷	فازیل سعید قادر	۵۰ ی
پیشرو شیخ نہ محمد	۱۰۰ ک	۳۸	شعلا محمد مہلا سابر	۲۰ ی
توانا حسن	۱۰۰ ک	۳۹	نہ محمد حمہ رشید	۲۰ ی
نارس شیخ جمال	۲۰۰ ک	۴۰	سہلا کریم	۲۰ ی

د نۇلار ى يۇڭ ك كۇڭ	۴۱.	سەلام تۇلىق موختار	۵۵ ى.
	۴۲.	سەميوان تۇلىق موختار	۵۰ ى.
	۴۳.	سەمىت تۇلىق موختار	۵۰ ى.
	۴۴.	موسمان ئەمىدوللا (شانخوئى)	۵۰ ى.
	۴۵.	ئەلى ئەمىدوللا (شانخوئى)	۵۰ ى.
	۴۶.	ئومىد ئەبۇبەكر ئەمىدوللا	۵۰ ى.
	۴۷.	ياسىن مەھمۇد ئەزىز	۵۰ ى.
	۴۸.	زەمىن شىخ جەمىن	۵۰ ى.
	۴۹.	ئارى جەمەتەمىن سەمىد	۵۰ ى.
	۵۰.	ياسىن مەجىد سەمىد	۳۵ ى.

الحق مديونك انك عليه
و ما و شيتك انك عليه

التاريخ ١٢/٥/١٩٨٧

لادنا لبريتنا ٨٦٦، تاريخ ١٢/٥/١٩٨٧
تنبيه - المحامدة التي تمت هذا اليوم بين القوم المشتركة
والمتظاهرين، في قفا و عليه اجيب و نزل الى شفا المديرة
اسماقم اذناه للطفل بالعلم مع المستر
ضابطه المديرة

- المستر
١- محمد عمر بالرم عمر - مستر
٢- محمد بن محمد عمر - مستر
٣- محمد بن محمد عمر - مستر
٤- محمد بن محمد عمر - مستر
٥- محمد بن محمد عمر - مستر
٦- محمد بن محمد عمر - مستر

- ١- محمد بن محمد عمر - مستر
٢- محمد بن محمد عمر - مستر
٣- محمد بن محمد عمر - مستر
٤- محمد بن محمد عمر - مستر
٥- محمد بن محمد عمر - مستر
٦- محمد بن محمد عمر - مستر

- ٧- محمد بن محمد عمر - مستر
٨- محمد بن محمد عمر - مستر
٩- محمد بن محمد عمر - مستر
١٠- محمد بن محمد عمر - مستر
١١- محمد بن محمد عمر - مستر
١٢- محمد بن محمد عمر - مستر
١٣- محمد بن محمد عمر - مستر
١٤- محمد بن محمد عمر - مستر
١٥- محمد بن محمد عمر - مستر
١٦- محمد بن محمد عمر - مستر
١٧- محمد بن محمد عمر - مستر
١٨- محمد بن محمد عمر - مستر
١٩- محمد بن محمد عمر - مستر
٢٠- محمد بن محمد عمر - مستر

